

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DIŞ TİCARET MALİ
YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE TÜRKİYE AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

İrfan KALPALI

Danışman
Prof. Dr. Mehmet TOSUNER

2007

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum, “Avrupa Birliği’nde Dış Ticaret Mali Yükümlölükleri Ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2007

İrfan KALPALI

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : İrfan KALPALI
Anabilim Dalı : Maliye Anabilim Dalı
Programı : Maliye Doktora Programı
Tez Konusu : Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri
Ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	O	OY BİRLİĞİ ile	O
DÜZELTME	O*	OY ÇOKLUĞU	O
RED edilmesine	O**	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

- * Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖZET
Doktora Tezi
Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri Ve Türkiye Açısından
Değerlendirilmesi
İrfan KALPALI
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı

Dış ticaret, uluslararası ekonomik birlikteliğin en önemli katalizörlerinden biridir. Hatta belki en önemlisidir. Çünkü yüzyıllar öncesinden bugüne, devlet kavramının olgunlaşması, ekonomik gelişmelere paralel seyretmiştir. Ülkelerin coğrafi, doğal, teknolojik, ekonomik ve stratejik üstünlüklerine göre dış ticaret sahnesinde yer almışlar ve kendi gelişmişliklerine katkıda bulunmuşlardır.

1980'li yıllar ve sonrasına hakim olan küreselleşme olgusu da dış ticaret ve bunun gereği ekonomik entegrasyon hareketlerini hızlandırmıştır. Ülkeler kendi özelliklerine uygun uluslar arası kuruluş ve bütünleşmelere üye olmuşlar ve bu vasıta ile üyelerarası dış ticaret ilişkileri artmıştır. Bu ticari paylaşım dünya ölçeğinde ticari bütünleşmeyi de beraberinde getirmiştir.

Dünya ölçeğinde ticari bütünleşme, yasalarla cebren tahsil olunan vergi ile dış ticaretin ilişkisinin de dikkate alınması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü, toplumsal yaşamla yaşıt olan vergi kavramıyla dış ticaretin yakın teması bulunmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret, maruz kaldığı vergisel yükümlülüklerden etkilenmekte, bu yükümlülükler göre kendine yön vermektedir.

Bu çalışmada, ilk iki bölümde; dış ticaret kavramı ve nedenlerinden, dış ticaretin ulusal ve küresel faydalarından, neden olduğu uluslar arası entegrasyon hareketlerinden bahsedilmiş, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren Avrupa Birliği bütünleşme hareketinin özeline inilmiştir. İktisadi, mali, stratejik ve anayasal boyutlarıyla derinlemesine incelenen Avrupa Birliği'nin Türkiye ilişkileri de mercek altına alınmıştır.

Son bölümde ise; ortak ticaret politikası ve dış ticarete mali yükümlülükler: Avrupa Birliği Türkiye perspektifinde bir değerlendirme başlığı altında Avrupa Birliği ortak dış ticaret politikası tüm yönleriyle ele alınmış, dış ticaret mali yükümlülükleri dünya uygulaması itibarıyla genel olarak ortaya konulduktan sonra Avrupa Birliği'nde dış ticaret mali yükümlülükleri özel olarak incelenmiş ve nihayetinde Türkiye'deki uygulamadan gümrük birliği öncesi ve sonrası dönem ayrımı yapılarak dış ticaret mali yükümlülükleri ve etkileri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1) Avrupa Birliği 2) Dış Ticaret 3) Dış Ticaret Mali Yükümlülüğü 4) Gümrük Birliği 5) Ortak Ticaret Politikası

ABSTRACT
Doctorate Thesis
The Foreign Trade Fiscal Obligations In The EU And Evaluation From Turkey's
Perspective
İrfan KALPALI
Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Public Finance

Foreign trade is one of the most important catalysts of international unity. It is, even, the most important one because the maturation of state concept has been parallel to economic developments. Countries have had a part in foreign trade arena as to their geographical, natural, technological, economic and strategic superiorities and these features that countries have contributed to their developments.

Globalization fact dominated the 1980s and post 1980s has increased foreign trade and in turn, economic integration movements. Countries have become the members of international organizations and integrations suitable for their characteristics and foreign trade relations have increased among members as a result of this fact. This trade sharing has brought on trade integration at the world level.

Trade integration at the world level has revealed a fact that the relationship between taxes, compulsory payments, and foreign trade should be taken into consideration because there is a close contact between foreign trade and tax concept contemporary of social life. Therefore, foreign trade has been affected by tax obligations that it is exposed to and foreign trade gives a direction to itself as to these obligations.

The first and second parts of this study deal with foreign trade concept, causes of foreign trade, national and global advantages of foreign trade, the international integrations originating from foreign trade and the EU integration concerning Turkey in detail. In addition, the relationship between the EU and Turkey examined comprehensively in respect of economic, financial, strategic and constitutional aspects is evaluated thoroughly.

In the last part, common trade policy and fiscal obligations in foreign trade, the EU common trade policy with all aspects under a evaluation title in the context of the EU and Turkey perspective, world practice of foreign trade fiscal obligations in general and in turn, foreign trade fiscal obligations of the EU in particular and foreign trade fiscal obligations of Turkey and their effects in the pre- custom union and post-custom union period are examined.

Key Words: 1) European Union 2) Foreign Trade 3) Foreign Trade Fiscal Obligation 4) Customs Union 5) Common Trade Policy

**AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DIŞ TİCARET MALİ YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE TÜRKİYE
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ	XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET, EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE AVRUPA BİRLİĞİ

I. DIŞ TİCARET KAVRAMI VE NEDENLERİ	1
II. DIŞ TİCARETİN ULUSAL VE KÜRESEL FAYDALARI	4
III. DIŞ TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİ VE KÜRESELLEŞME	5
A. Küreselleşmenin Sonucu: Ülkeler ve Bölgelerarası Entegrasyon Şekilleri.....	6
1. Serbest Ticaret Bölgeleri.....	7
2. Gümrük Birlikleri.....	8
3. Ortak Pazarlar	9
4. İktisadi Birlik	9
5. Tam Ekonomik Bütünleşmeler	11
B. Tam Ekonomik Bir Bütünleşme Hareketi: Avrupa Birliği	12
1. Avrupa Birliği'nin Kısa Tarihçesi.....	13
2. Avrupa Birliğinin Kurumsal Yapısı	16
3. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci ve Türkiye'nin Konumu.....	28
4. Avrupa Birliği'nin İktisadi ve Mali Yapısı	34
5. Avrupa Birliği ve Vergilendirme	40
a) Avrupa Birliği Vergi Hukuku'nun Kaynakları	42
b) Avrupa Birliği'nde Vergileme İlkeleri.....	44
ba) Ayırıcı Vergilendirmenin Önlenmesi İlkesi	46

bb) Gümrük Vergilerinin Kaldırılması ve Ortak Gümrük Tarifesinin Kabulü İlkesi	47
bc) Eş Etkili Yükümlülüklerin Kaldırılması İlkesi	48
bd) Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi İlkesi.....	49
be) Vergi Uyumlaştırılması İlkesi.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ VE MALİ YÖNDEN AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

I. AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ	53
II. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MALİ KOMPOZİSYONU	63
III. AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÇESİ.....	65
IV. AVRUPA BİRLİĞİ MALİ YARDIMLARI VE DİĞER TEŞVİKLER.....	74
V. AB-TÜRKİYE EKSENİNDE İKTİSADİ VE MALİ İLİŞKİLER	81
A. Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Ticari ve Mali İlişkiler	81
1. İthalat.....	81
2. İhracat.....	83
B. Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Ticari ve Mali İlişkiler.....	86
1. Gümrük Birliği: Kavram, Kapsam ve Etkiler.....	86
2. İthalat ve İhracat Rejimleri Çerçevesinde Gümrük Birliği.....	93
3. Gümrük Birliği'nin Türk Dış Ticaretine Etkileri	100
4. Ticari ve Mali İlişkiler.....	115
a) Gümrük Birliği öncesi ticaret hacmindeki değişimler	115
aa) 1980 Öncesi	115
ab) 1980 – 1995 Dönemi	118
b) Gümrük Birliği Sonrası Ticaret Hacmindeki Değişimler	120
c) AB-Türkiye Mali İlişkileri.....	129
VI. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TİCARİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN HUKUKSAL NİTELİĞİ ÜZERİNDE BİR DEĞERLENDİRME	133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ORTAK TİCARET POLİTİKASI VE DIŞ TİCARETTE MALİ
YÜKÜMLÜLÜKLER: AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE PERSPEKTİFİNDE BİR
DEĞERLENDİRME

I. ORTAK DIŞ TİCARET POLİTİKASI STRATEJİSİ VE ORTAK GÜMRÜK TARİFESİ	135
A. Dünya Ticaretindeki Gelişmeler ve AB Dış Ticaret Politikası.....	135
B. Ortak Ticaret Politikası Oluşturma Gerekliliği	136
C. Avrupa Birliği'nde Ortak Ticaret Politikasının Araçları	138
1. Ortak Gümrük Tarifesi	139
a) Stratejik Yönden Ortak Gümrük Tarifesi.....	140
b) Ortak Gümrük Tarifesinin Hukuki Dayanağı ve TARIC.....	141
c) Mali Egemenlik Bağlamında Ortak Gümrük Tarifesi.....	143
2. İthalatta Ortak Kurallar	144
a) Gözetim ve Korunma Önlemleri.....	144
b) Kotaların Dağıtımına İlişkin Ortak Kurallar.....	145
c) Anti-Damping Önlemleri.....	146
d) Anti-Subvansiyon Önlemleri	147
e) Haksız Ticari Uygulamalara Karşı Topluluk Çıkarlarının Korunması	147
f) Diğer Önlemler	148
3. İhracatta Ortak Kurallar.....	149
4. Serbest Ticaret Anlaşmaları	150
a) Serbest Ticaret Anlaşmalarının ve Malların Serbest Dolaşımının Önemi	151
b) Malların Serbest Dolaşımı İlkesinin Hukuki Dayanakları.....	153
5. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi.....	154
6. İkili ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları.....	157
7. Diğer Uygulamalar	158
a) Menşe Kuralları	159
b) Standartlar.....	159
c) Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimleri.....	160
D. Ortak Ticaret Politikalarına Uyum Çerçevesinde Türkiye'de Yapılan Düzenlemeler.....	161

II. DIŞ TİCARETTE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER	164
A. Dış Ticaret Vergileri	165
1. İthalat Vergileri	166
2. İhracat Vergileri	167
3. Transit Vergileri	167
B. Gümrük Tarifeleri	168
1. Advalorem Gümrük Tarifeleri.....	168
2. Spesifik Gümrük Tarifeleri	169
3. Otonom – Sözleşmeli Gümrük Tarifeleri	169
C. Gümrük Tarifelerinin Ekonomik Etkileri	169
1. Gelir Etkisi	170
2. Koruma Etkisi.....	170
3. Tüketim Etkisi	171
4. Bölüşüm Etkisi	171
D. Avrupa Birliği’nde Dış Ticaret Mali Yükümlükleri	171
E. Gümrük Birliği’ne Uyum Çerçevesinde Türkiye’de Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri Üzerinde Yapılan Düzenlemeler	173
1. Yürürlükten Kaldırılan Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri	174
a) Ulaştırma Altyapıları Resmi	174
b) Belediye Hissesi.....	174
c) İthalde Alınacak Damga Vergisi.....	175
d) Akaryakıt Tüketim Vergisi	175
e) Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi.....	175
f) Özel İşlem Vergisi	175
g) Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu.....	176
h) Savunma Sanayi Destekleme Fonu.....	176
2. Yürürlükte Olan Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri.....	176
a) Gümrük Vergisi	176
b) İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	177
c) Özel Tüketim Vergisi.....	178
d) Damga Vergisi	179
e) Tek ve Maktu Vergi	179
f) Antidamping Vergi ve Telafi Edici Vergi	179
g) Toplu Konut Fonu.....	180

h) Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu.....	180
i) Bandrol.....	181
j) Madencilik Fonu	182
k) Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu.....	182
l) Tütün Fonu.....	182
F. Gümrük Birliği'nin Türkiye'de Dış Ticaret Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkileri	183
III. AB'NİN GÜMRÜK KODUNA UYUM VE KARŞILIKLI İŞBİRLİĞİ.....	184
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	188
KAYNAKÇA	194

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
ATAD	: Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CIF	: Maliyet, Sigorta Nakliye
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ESF	: Avrupa Sosyal Fonu
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GBOK	: Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi
GSP	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
IBRD	: Dünya Bankası
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
MDAÜ	: Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OKK	: Ortaklık Konseyi Kararı
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TARIC	: Avrupa Toplulukları Entegre Tarifesi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1	: Dünya Mal İhracat ve Üretim Hacimlerinde Yıllık Yüzde Büyüme (1990-2004).....	2
Tablo 2	: Avrupa Parlamentosu'nda Politik Gruplar ve Sandalye Dağılımı (2004-2009).....	20
Tablo 3	: Avrupa Birliği'ne Üyelik Başvuruları ve Genişleme Hareketleri	29
Tablo 4	: Avrupa Birliği'nin Temel Ekonomik Göstergeleri (AB-25)	36
Tablo 5	: AB Bütçesinde Katma Değer Vergisi Matrahı Katkı Payları ve Gayri Safi Milli Hasıla Tavan Oranı.....	69
Tablo 6	: Öz Kaynakların Toplam AB Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (%).....	71
Tablo 7	: Bazı Üye Ülkelerin Üyelik Öncesi ve Üyelik Sonrası Kişi Başına Gelirleri (AB Ortalamasının Yüzdesi Olarak).....	77
Tablo 8	: 2005 Yılı AB Ülkelerinin Birlik İçi ve Birlik Dışı İthalatları	82
Tablo 9	: 2005 Yılı AB Ülkelerinin Birlik İçi ve Birlik Dışı İhracatları	84
Tablo 10	: İthalat ve İhracat Verileri (1923-1995).....	102
Tablo 11	: İthalat ve İhracat Verileri (1996-2006).....	103
Tablo 12	: Dış Ticaret Açığının GSMH'ya Oranı (%)	105
Tablo 13	: Türkiye İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (1960-1986) (%).....	116
Tablo 14	: Türkiye İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (1960-1986) (%).....	117
Tablo 15	: Türkiye –AB Dış Ticareti (1980-2004).....	119
Tablo 16	: Türkiye-AB Ticaret Hacmindeki Değişimler (%).....	120
Tablo 17	: Türkiye'nin AB'ye İhracatında Mal Gruplarının Payları (%).....	123
Tablo 18	: Türkiye'nin AB'den İthalatında Mal Gruplarının Payları (%).....	124
Tablo 19	: Türkiye'nin AB'den İthalatının Sektörel Dağılımı	126
Tablo 20	: Türkiye'nin AB'ye İhracatının Sektörel Dağılımı.....	127
Tablo 21	: Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Dönemler İtibariyle Kompozisyonu (%).....	129
Tablo 22	: Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye Mali Yardımları	131
Tablo 23	: Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dış Ticaret Vergilerinin Oranı (%).....	184

GİRİŞ

Başlangıcı ulus devletlerin ortaya çıkışına dayandırılabilir uluslar arası ticaretle birlikte başlayan ülkeler arasında ticari ilişkiler, ulaştırma, iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte kapsam ve yoğunluk bakımından baş döndürücü bir hızla artmıştır. Artan ticari ilişkiler zamanla ülkeler arasında yapılan ekonomik anlaşmaların yaygınlaşmasına ve çeşitlenmesine yol açmıştır. Anlaşmaların muhtevası ve kapsamı giderek değişmiş, ikili anlaşmalardan, bölgesel anlaşmalara ve hatta tüm dünya ülkelerini ilgilendiren anlaşmalara doğru bir seyir izlemiştir. Başlangıçta daha ziyade refahın artırılması gibi iktisadi kaygılarla iki ülke arasında yapılan bu anlaşmalar, zamanla çok taraflı, iktisadi hedeflerin de ötesine geçen siyasi, kültürel, dış güvenlik ve bütünleşme gibi hedefleri kavrayan anlaşmalara dönüşmüştür.

Avrupa Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yarattığı ekonomik ve siyasi çöküntünün oluşturduğu sürekli barışa duyulan büyük özlemin körüklediği ciddi bir birlik yaratma düşüncesinin ortaya çıkardığı tam ekonomik bütünleşmeye doğru yol alan en başarılı entegrasyon örneklerinden biridir.

Kapsam bakımından serbest ticaret bölgesi, gümrük birlikleri, ortak pazar, iktisadi birlik ve tam ekonomik bütünleşme olarak sıralanabilecek entegrasyonlara katılan ülkelerin, entegrasyon çeşidine göre, anlaşmalardan doğan ve karşılıklı olarak üstlenmeleri gereken çeşitli yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu çerçevede, kırkdört yıl önce başlayıp, onbir yıl önce Gümrük Birliği tesis edilen ve bugün tam üyelik müzakere süreci aşamasında bulunulan Avrupa Birliği ile karşılıklı olarak üstlenilen yükümlüklerimiz söz konusudur. Bu yükümlüklerin en kapsamlı ve önemlilerinden biri de, Avrupa Birliği'nin ortak ticaret politikası kapsamında üstlendiğimiz dış ticaret alanındaki yükümlüklerimizdir.

“Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışmamızda, Avrupa Birliği'nin dış ticaret mali yükümlülükleri ile Gümrük Birliği kapsamında dış ticaret mali yükümlülüklerimizde meydana gelen değişimler incelenmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, dış ticaret ve ekonomik bütünleşmeler kavramları ele alınmış ve bu bağlamda Avrupa Birliği çeşitli yönleriyle irdelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, ticari ve mali yönden Avrupa Birliği'nin hem Birlik Üyeleri hem de Türkiye ile ilişkileri ele alınarak irdelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Avrupa Birliği'nin ticari mali yükümlüklerinin çerçevesini belirleyen Ortak Ticaret Politikası ve bu kapsamda Ortak Gümrük Tarifesi ve Ticaret Anlaşmaları ile Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Dış Ticaret Mali Yükümlükleri ayrıntılı olarak ele alınmış ve Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaret Mali Yükümlükleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET, EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE

AVRUPA BİRLİĞİ

I. DIŞ TİCARET KAVRAMI VE NEDENLERİ

Uluslararası ticaret ekonomik bir faaliyettir. Binlerce yıl öncesinden başladığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Uluslar arası ekonomik olayların en eski ve en yoğun olarak görüleni mal alım ve satımlarıdır. Teknolojinin, ulaştırma ve haberleşme olanaklarının gelişmesi ve gümrük tarifelerinin çok yanlı biçimde indirilmesi ile birlikte uluslar arası mal akımları hızlı biçimde gelişmiştir.¹ Uluslar arası ticaretin söz konusu hızlı artışları ve buna paralel olarak yapısal değişiklikler göstermesinin arkasında en dikkat çekici olanlar; ekonomik liberalizmin yükselişi ve bunun ekonomik politikalara yansımaları ile birlikte dışa açılma politikaları, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hızlanması, Doğu Bloku'nun dağılması ve dünya ekonomisiyle entegre olma çabaları, teknolojik değişim ve gelişimin artışı, artan iletişim-ulaşım imkanları, GATT-Dünya Ticaret Örgütü ve benzeri kurumsal yapıların uluslar arası ticaretin önündeki engelleri azaltıcı etkileri, Avrupa Birliği ve NAFTA gibi bölgesel entegrasyonların gelişimi ve katılan ülke sayılarındaki artışlar sayılabilir.² Uluslararası ticaretin gelişimini, dünya üretiminin artış oranlarıyla kıyasladığımızda bu gelişimi daha net olarak görebilmekteyiz. Tablo 1'de 1990-2004 yılları arasında Dünya Mal İhracat ve Üretim Hacimlerindeki artış oranları yüzde olarak verilmiştir.

¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003, s. 3.

² Murat Doğanlar, Harun Bal, Mehmet Özmen, "Uluslararası Ticaret ve Türkiye'nin İhracat Fonksiyonu", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s. 86.

Tablo 1: Dünya Mal İhracat ve Üretim Hacimlerinde Yıllık Yüzde Büyüme (1990-2004)

	1990-2000	2000-2004	2002	2003	2004
Dünya Mal İhracatı	7.0	4.0	3.5	5.0	9.0
Tarımsal Ürünler	4.5	3.0	3.5	3.5	3.5
Madencilik Ürünleri	4.0	2.5	1.0	4.5	5.5
İmalat Sanayi Ürünleri	7.5	4.5	4.0	5.0	10.0
Dünya Mal Üretimi	2.5	2.0	2.5	3.5	4.0
Tarımsal Ürünler	2.0	2.0	1.5	2.5	3.0
Madencilik Ürünleri	1.5	2.0	0.0	3.5	4.0
İmalat Sanayi Ürünleri	2.5	2.0	3.0	3.5	4.0
Dünya GSYİH'sı	2.5	2.0	1.5	2.5	3.5

Kaynak: WTO, **International Trade Statistics**, Ekim 2005, Annual Report 2002, s. 19.

Tablo 1'in incelenmesinden de görüleceği üzere, Dünya ihracat değerlerinin artış hızları 2000-2004 yılları arasında, üretim artış hızlarının çok daha üstünde bir gelişme seyri göstermektedir. Bu durum özellikle son yıllarda dikkat çeker bir hal almıştır. Dünya mal üretimi, 2000-2004 yılları arası dönemde yıllık ortalama yüzde 2,0 oranında artarken, dünya mal ihracatındaki artış yüzde 4.0 gibi çok daha yüksek bir oranda olmuştur. 1990-2000 yılları arasında dünya mal ticareti yıllık ortalama yüzde 7.0 oranında artarken, Dünya Mal üretimi yıllık yüzde 2.5 oranında artış göstermiştir. Dünya mal ticaretinin serbestleştirilmesi çabaları semeresini vermekte olup bu sayede dünya mal ticaretinde göreceli olarak hızlı artışlar yaşanmaktadır³.

Mal hareketlerinin yanında önemli bir uluslar arası ekonomik işlem grubu da hizmetlerden oluşur. Aslında hizmetler de mallar gibi insan ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. O bakımdan mal ve hizmet akımları birlikte ele alınırlar. Bununla birlikte geleneksel açıdan taşıdığı ağırlık dolayısıyla mal akımlarına özel bir önem verilmiştir. Bu şekilde ülkenin dış dünya ile yaptığı ve yalnızca mal alım ve satımlarını kapsayan işlemlere “dış ticaret” (foreign trade) adı verilir. Diğer bir

³ Seyidoğlu, a.g.e., s. 200-201.

deyişle, dış ticaret kavramı uluslar arası ekonomik işlemlere göre daha dar kapsamlı olup yalnızca mal akımlarını içerir⁴.

Uluslar arası ticaretin bir çok nedeni vardır. Uluslar arası ticaretin nedenlerini açıklamaya yönelik olarak çok sayıda teori ortaya atılmıştır. Bu teorilerin temelini oluşturan A.Smith'in *Wealth of Nations* (1776) ve D. Ricardo'nun *Principles*'da (1817) inşa ettiği klasik dış ticaret teorilerinde, üretim faktörü sadece emek unsuruna dayanmakta ve üretim maliyeti homojen olduğu varsayılan emek miktarına bağlanmaktadır. Neoklasik iktisatçılar, emek unsuru yanında diğer faktörleri de kapsayan fırsat maliyeti kavramını kullanarak, özüne dokunmadan Ricardo modelini revize etmişlerdir. 1930'lara gelindiğinde, dış ticaret teorileri alanında hakim yaklaşım, neoklasik revizyonla teyid edilen, ancak uluslararası emek verimliliğinde farklılık doğuran etkenler üzerinde durmayan ve ülkeler arasında yurt-içi fiyat farklılığının nedenlerini açıklamayan karşılaştırmalı üstünlükler kuramıdır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin, sözü edilen temel eksikliği, iki İsveçli iktisatçı, Heckscher (1919) ve Ohlin'in (1933) katkılarına konu olmuştur: Heckscher-Ohlin-Samuelson modeline göre ticaretin nedeni ülkelerarası faktör donanımlarındaki farklılıklardır. 1960'lardan itibaren gelişen Yeni Dış Ticaret Teorilerinin emeğin niteliği ve teknolojinin geliştirilmesi ve üretim sürecinde kullanımının etkilediği bir uluslararası ticaret modeli ortaya koydukları görülmektedir. Yeni teori, geleneksel ticaret teorisini bir kenara atmaktan ziyade, ticareti sadece nisbi faktör donanımına veya yaygın biçimde yapıldığı üzere karşılaştırmalı üstünlüklere dayandırma zarureti olmadığını vurgularken ölçek ekonomileri ve azalan maliyetler üzerinde durmakta, farklılaştırılmış ürünler ve piyasa yapısının ürün geliştirme hızı ve dış ticarete yansımalarını incelemektedir. Uluslararası ticaret ilk olarak piyasayı genişletmekte, daha etkin firmaların daha fazla ölçek ekonomisinden yararlanmasına imkan vermektedir. İkincisi, global piyasa, rekabeti artırmakta ve her yerde fiyatları aşağıya çekmektedir. Ticaret öncesine göre firma sayısı azalırken üretim artmakta, ortalama birim maliyet ve fiyat düşmektedir. Sonuç olarak, tüketici refahı ve sayısı azalan firmaların kârı artmaktadır. Ticaret kazançlarının taraflara nasıl yansıtılacağına temas etmese de, endüstri-içi ticarete bir ülke kazanırken diğerinin kaybetme ihtimaline işaretlen yeni teori, hükümet politikalarına, ulusal kazancı etkilemek bakımından

⁴ Seyidoğlu, a.g.e., s. 3.

“stratejik ticaret politikası” diye nitelenen ve yeni (içsel) büyüme modellerini çağrıştıran dışsal ekonomi ve bilginin yayılma etkisi kavramlarına dayanan bir çerçevede yer vermektedir⁵.

II. DIŞ TİCARETİN ULUSAL VE KÜRESEL FAYDALARI

II. Dünya Savaşı sonrasında başlatılan ulusal ekonomik atılım programları ve neo-liberal dış ticaret politikaları uluslararası ticarete yeni bir ivme kazandırmıştır. Uluslar arası ticaret ekonomik büyümenin tek kaynağı olmasa da, dünya ekonomisinin gelişmesine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Ekonomilerini uluslararası ticarete açabilecek bir düzeye yükseltip dış ticarete yönelen gelişmekte olan ülkeler, özellikle uluslararası ticaretin hızla geliştiği dönemlerde dış pazarlardan yararlanıp ekonomik büyümelerine ivme kazandırmışlardır⁶.

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, uzun dönemde sürekli ve yüksek bir milli gelir artış hızı yakalamakla mümkün olabilir. Bu süreçte, diğer faktörler arasında özellikle dış ticaretin önemli roller üstlendiği akademik çevrelerde genel kabul gören bir görüştür. Dış ticaretin milli gelir düzeyi ve artış hızı üzerindeki etkileri konusunda ortaya atılan farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler ana başlıklar halinde sıralanacak olursa; üretim faktörlerinin sektörler arası dağılımını yeniden düzenleyerek etkinlik kazançları sağlayacağını ileri süren kaynak dağılımı etkisi, yurt içi rekabeti artırarak verimlilik artışına yol açacağına dair disipline edici ithalat hipotezi, piyasa hacmini artırarak yerli üreticilerin ölçek ekonomilerinden yararlanmalarını sağlayacağına ilişkin ölçek ekonomileri etkisi, yurt içi ikamesi olmayan yatırım ve ara mallarının temin edilmesini sağlayarak kapasite kullanım oranlarının artmasına ve böylelikle verimlilik artışına yol açacağını ileri süren girdi sağlama etkisi, ülkeler arası ve sektörler arası bilgi akışını kolaylaştırarak teknolojik ilerlemeye katkıda bulunacağına ilişkin teknoloji yayma etkisi olarak sıralamak mümkündür⁷.

⁵ Yusuf Bayraktutan, “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2003, s. 182-183.

⁶ Ahmet Şahinöz, “Dünya Ticaret Örgütünün Dönüşümü”, [<http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/kts02/20.pdf>; 30.9.2006].

⁷ Metin Berber, “Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Kalkınma”, [<http://www.metinberber.ktu.edu.tr>; 01.07.2006].

Serbest dış ticaret rejimi ve ekonomik büyüme arasındaki olumlu ilişki çeşitli uluslararası araştırmalar tarafından da doğrulanmaktadır. Dünya Bankası ve IMF tarafından gelişmekte olan ülkelerde “ticaret politikaları” ve “ekonomik büyüme” konularında yapılan ve 1963-1992 yılları arasındaki otuz yıllık dönemi kapsayan çalışma da dışarıya daha fazla açık ülkelerin diğerlerine oranla yılda ortalama 2 ile 6 puan arasında daha yüksek bir ekonomik büyüme gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda Birleşmiş Milletler tarafından yapılan ve yaklaşık aynı dönemi kapsayan bir araştırmanın da benzer sonuçlar verdiği görülmüştür⁸.

III. DIŞ TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİ VE KÜRESELLEŞME

Küreselleşme ya da global bütünleşme, global entegrasyon, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olguları içerir. Küreselleşme bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelir.⁹ Siyasal anlamdaki küreselleşmenin ötesinde, dünya ekonomisindeki küreselleşme ticarete, üretimde ve mali kesimde olmak üzere üç boyutta gerçekleşmektedir. Küreselleşme üretim yapısını ve işbölümü kalıplarını tamamen değiştirmiş ve ülkeler arasındaki rekabeti daha da şiddetlendirmiştir. Rekabetin şiddetlenmesi, haksız rekabetin ortadan kaldırılması amacıyla ülkeler arasında hukuki düzenlemelerin yakınlaştırılmasını bir zorunluluk haline getirmiş ve bu düzenlemeler daha çok piyasanın serbestleştirilmesi yönünde gelişmiştir. Ticaretteki küreselleşme bir taraftan dünya ticaretine giderek daha fazla ülkenin katılması ve ülkelerin dışa açılma oranlarının artması, diğer taraftan ticareti düzenleyen kuralların uygulanması konusunda zorlayıcı bir mekanizmanın oluşturulması şeklinde kendini göstermiştir¹⁰.

Küresel ticaret, ülkelerin dış ticaret engellerinin kaldırılması ve dünyanın tek bir pazar durumuna getirilmesini ifade etmektedir. Küresel ticaret sisteminin temel

⁸ Şahinöz, a.g.e., s. 2.

⁹ DPT, “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar”, DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2375, Ankara, 1995a, s. 1.

¹⁰ DTM, “Türk Dış Ticareti Üzerine Etkili Olacak Yapısallıklar”, [<http://www.foreigntrade.gov.tr>; 10.8.2006].

koşulu ticarete serbestleşmenin sürdürülmesidir. Küreselleşmenin en çok etkilediği alanlardan biri –belki de en önemlisi- dış ticarettir. Dış ticaret küreselleşmenin en önemli aracı olduğu gibi, onun aynı zamanda bir sonucudur da Serbestleşme sürecinin alternatifi ülkelerin korumacılığa yönelmeleridir. 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), küresel ticaret sisteminin kurulması yönünde atılan en önemli adım hatta başlangıç olarak kabul edilebilir. GATT çerçevesinde yapılan çok taraflı ticaret görüşmeleri ile tarife oranları zaman içinde azaltılmıştır. Bu çerçevede yapılan sekiz görüşme içinde en kapsamlısı Uruguay Round’dur. Uruguay Round görüşmeleri ticaretin küreselleşmesi sürecinde dönüm noktası kabul edilebilir. Bu görüşmelerde dünya ticaretinin geleceğine yön verecek çok önemli kararlar alınmıştır. GATT’ın da çok önemli katkıları ile Dünya ticaret hacmi 1990 yılı başlarında 5 trilyon doları aşmıştır. Dış ticaretin geliştirilmesi sürecinin daha etkin bir şekilde devam ettirilebilmesi yeni bir kurumsal yapı ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Uruguay Round görüşmelerinde bu ihtiyacın karşılanması için GATT yerine Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması kararlaştırılmıştır.¹¹ 1994 yılında oluşturulan DTÖ, ticaretteki küreselleşmeye daha köklü bir hukuki altyapı kazandırmıştır. GATT sisteminde dünya ticareti, büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin zorlamaları ile, belli kurallara bağlanmakla birlikte, bu kurallara uyulmaması durumunda belli yaptırımlar uygulama gücü ve bu gücü kullanan bir örgütün oluşturulması ancak DTÖ’nün kurulması ile mümkün olmuştur.¹² DTÖ, anlaşmalarının bağlayıcılığı ile küreselleşme sürecinde sivrilmiş bir uluslar arası örgüttür. DTÖ sistemi, Anlaşmazlıkların Halli Organı Kararlarına uyulmaması halinde, şikayetçi tarafa yaptırım hakkını tanımakta, bu yaptırımın nasıl olacağını ve ne şekilde uygulanacağını tanımlamaktadır. Bu yasal altyapı, DTÖ’nün gücünün temelini oluştururken, DTÖ’den beklentileri de artırmaktadır¹³.

A. Küreselleşmenin Sonucu: Ülkeler ve Bölgelerarası Entegrasyon Şekilleri

Çok taraflı üretim, ticari ve mali ilişkilerin gelişmesi, küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, benzer özelliklere sahip, aynı coğrafi bölge içerisinde olan ülkeleri,

¹¹ Hasan Sabır, “Ticaretin Küreselleşmesi Sürecinde Uluslar arası Rekabet Sistemi İhtiyacı”, [<http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/21.htm>; 15.4.2007].

¹² DTM, (10.8.2006) a.g.m.

¹³ Mustafa Pulat, “Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslar arası Ticaret Müzakerelerinin Geleceği”, [http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Yayinlar/DisisleriBakanligiYayinlari; 15.4.2007].

güçlerini birleştirici yoğun bölgesel ilişkiler içerisine de itmektedir. Aslında yaygın olarak kabul edilen bir görüşe göre bölgesel entegrasyon hareketleri, gelecekte meydana gelecek geniş çaplı bir ticari ve mali bütünleşme hareketine geçişin bir ön aşaması olarak kabul edilmektedir. Ancak gelişmiş ülkeler, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaştıkları ölçüde içlerine kapanmakta, koruma politikalarına ağırlık vermekte ve aralarında oluşturdukları blok içerisindeki ilişkileri geliştirmeye öncelik tanımaktadırlar. Bloklaşmalar arttıkça blok içi ilişkiler önem kazanmaktadır. Dünya bir taraftan küreselleşirken, diğer taraftan da bölgeselleşmektedir. Ülkeler arasında ekonomik, politik ve teknolojik bağların artması, aralarındaki işbirliği hareketlerini körüklemektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası (IBRD), Birleşmiş Milletler (BM) gibi kuruluşlar küreselleşme; Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ise bölgeselleşme çerçevesindeki işbirliğini simgelemektedirler.¹⁴ Ancak, bu kuruluşlara ve dünyanın geleceğine yön veren esas güç ise, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları özel ülke gruplarıdır. Bu gruplardan bazıları; Yediler Grubu (G-7), Onlar Grubu (G-10), Yirmiler Grubu (G-20)'dur. Bu gruplar arasında en önemlisi G-7'dir. G-7'yi oluşturan ülkeler; ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada ve İtalya'dır. 1998 yılında bu gruba, Rusya 8. ülke olarak katılmış fakat grubun ismi değişmemiştir. G-7'yi oluşturan ülkeler, 1999 yılı itibarıyla dünya GSMH'nin %65'ini üretmektedirler. Dünya ticaretindeki payları ise %52'dir. Grup üyeleri birbirine danışmakta, çeşitli konularda müzakereler yürütmekte, dünya ekonomisinin geleceğini şekillendirerek, büyüme hızına, ticarete, mali akışlara yön verecek nitelikteki kararları almaktadırlar.¹⁵

1. Serbest Ticaret Bölgeleri

Ekonomik açıdan ele alındığında bölgesel nitelikli entegrasyon, ittifaklarda olduğu gibi karşılıklı işbirliği, iyi niyet, ortak amaçlar ve hedefler paydasında iki yada daha fazla sayıda ülkenin bir araya gelerek belli bir müktesebata dayanarak

¹⁴ DTM, (10.8.2006) a.g.m.

¹⁵ DTM, "Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar, Küreselleşme ve Dünya Ticareti", [<http://www.foreigntrade.tr>; 14.4.2007].

biçimlendirdikleri oluşumlar olarak tanımlanır.¹⁶ Serbest Ticaret Bölgesi (free trade area) üyeler arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaların kaldırıldığı, üyelerin birlik dışında kalanlara karşı ise Ortalama Gümrük Tarifesi (OGT) uygulama zorunluluğunun olmadığı ekonomik bütünleşme şeklidir. Bölgeye giren ülkelerin mal ve hizmetleri için oluşturulan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür birleşmelerde ekonomi politikalarının ve kurumlarının ahenkleştirilmesi ve birleştirilmesi söz konusu değildir.¹⁷ Bölge dışında kalan ülkelere karşı her ülkenin bağımsız olarak belirlediği ekonomi politikası uygulanır. Serbest Ticaret Bölgelerinde amaç, üye ülkeler arasında mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmaktır.

Serbest Ticaret Bölgesi şeklindeki ekonomik bütünleşmeler uygulamada bazı olumsuzluklara yol açmaktadırlar. Serbest Ticaret Bölgesinde özellikle üyelerin dışa karşı farklı tarifeler uygulamaları uluslar arası ticareti dolambaçlı yollara saptırmaktadır. Çünkü birlik dışındaki ülkelere yüksek gümrüklü ülkeye mal ihraç edecek olan ihracatçı, malları ilk önce birlik içinde düşük gümrüklü ülkeye göndermekte, düşük tarife ödendikten sonra mallar, asıl amaçlanan yüksek gümrüklü ülkeye re-eksport yapılmaktadır. İhracatın bu şekilde dolambaçlı yollarla yapılması, uluslar arası ticaret akımlarının normal gelişimini olumsuz etkilemektedir. Bunu engellemek için de malların ilk üretim yerlerinin gösterildiği menşe belgeleri düzenlenmektedir. Serbest ticaret bölgelerine örnek olarak, Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA), Avrupa Ekonomik Alanı (EES) ve Latin Amerika Ülkeleri'nin kurduğu LAFTA (Latin American Free Trade Area) gösterilebilir¹⁸.

2. Gümrük Birlikleri

Gümrük Birliği'nin tanımlandığı üç temel uluslar arası metin vardır. Bunlar, GATT'ın 24'üncü maddesinin 8'inci paragrafında yer alan tanımlama, Roma Anlaşmasının 9'uncu maddesi ve La Haye Uluslararası Daimi Adalet Divanının kararı. Bu karara göre Gümrük Birliği, birliğe üye olmayan devletlere karşı tek bir

¹⁶ Sadi Uzunoglu, Ahmet Atakişi, Serkan Yürük, "Avrasya Bölgesinde Ekonomik Entegrasyonun Uygulanabilirliği Üzerine Bir İnceleme", [<http://serkanyuruk.trakya.edu.tr>; 28.10.2005].

¹⁷ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi, Teori, Politika, Sistem, Kurumlar**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 181.

¹⁸ Süleyman Uyar, "Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi", Ankara, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, [<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/gumruk.htm>; 30.10.2005]a.

gümrük tarifesinin varolduğu, birlik içindeki üyeler arasındaki mal alış verişlerinde uygulanan gümrük vergilerinin tamamen kaldırıldığı, üçüncü ülkelere gelen mallar için alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı bir birliktir.

Gümrük Birliği (customs unions), serbest ticaret bölgesine göre daha geniş kapsamlı bir ekonomik bütünleşme sürecidir. Burada, serbest ticaret bölgesindeki şartlara ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest dış ticaret politikası izleme olanakları sınırlandırılmıştır. Üye ülkeler arasında ticaretin tamamen serbest bırakıldığı gümrük birliği sisteminde, üye ülkeler arasında gümrüklerin ve eş etkili vergilerin kaldırılmasının yanı sıra, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifi ve ortak ticaret politikası uygulanmaktadır. Gümrük Birliği tarihinde en çok görülen bütünleşme şeklidir. 1818 ile 1924 yılları arasında 16 adet gümrük birliği oluşturulmuştur. 19'uncu yüzyılda oluşturulan gümrük birlikleri arasında en önemlisi Zolverein olarak bilinen Alman Gümrük Birliği'dir¹⁹.

3. Ortak Pazarlar

Ekonomik bütünleşmenin üçüncü aşaması ortak pazardır. Gümrük Birliği'nden daha ileri bir ekonomik bütünleşme türüdür. Gümrük Birliğinde olduğu gibi üyeler, aralarındaki ticareti serbestleştirip dışa karşı ortak tarife uygularken, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de bölge içinde serbest dolaşımı sağlanmaktadır²⁰.

Ortak Pazar içinde yer alan ülkedeki sermaye için en uygun yatırım alanı bulmak serbest hale gelirken, emek de üye ülkeler arasında serbestçe dolaşarak kendi becerisine uygun iş ve ücreti elde etme olanağına sahiptir. Gerek mal ve hizmet piyasalarında gerekse üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması, ortak pazar içinde faktör fiyatlarının eşitlenmesini ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlayacaktır²¹.

4. İktisadi Birlik

İktisadi birlik, birliğe üye ülkelerin ekonomilerinin tam olarak birleştirilmesidir. Ortak Pazar özelliklerinin yanı sıra üye ülkeler arasında ekonomik

¹⁹ Nevzat Güran, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002, s. 37-38.

²⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 204.

²¹ Uyar, (2001a) a.g.m., s. 4.

ve sosyal politikaların uyumlaştırılıp bütünleştirildiği bir bütünleşme türüdür.²² Özellikle tek para sistemi, merkez bankası ve birleştirilmiş mali sistem ile ortak dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması iktisadi birliğin temelini oluşturur. Uyumlaştırılacak politikalardan bazılarını örnek olarak vermek gerekirse;

- Birincisi, mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme, sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleştirilemez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye, çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu alanlarda bir uyuma gitmek gerekmektedir.

- İkincisi, çevre sorunları gibi etkileri ulusal düzeyde kalmayan, uluslararası düzeyde politikaların izlenmesini gerektiren alanlardır.

- Üçüncüsü, tek bir ülkenin kendi ekonomik gücüyle çözümleyemeyeceği, uluslararası kaynakların harekete geçirilmesini zorunlu kılan girişimlerdir. Büyük ölçekli teknolojik, bilimsel araştırmalar ve projeler örneklerinde olduğu gibi.

- Dördüncüsü, topluluk içinde rekabetçi yapıları ortadan kaldıran tekelleşme eğilimlerine ve eşitsiz büyüme süreçlerine karşı önlemlerin yer aldığı politikalardır.

- Beşincisi ise bölgesel politikalarda olduğu gibi eşitsiz büyümenin sonuçlarını hafifletmeye çalışan yeniden dağıtım mekanizmalarının oluşturulmasıdır.

Ekonomik birlikte, üye ülkelerin ekonomileri önemli ölçüde bütünleşmiştir. Bu nedenle ülkelerin ekonomik bunalımlara tek başına çözüm bulma kapasiteleri önemli oranda düşmüştür. Ancak üye ülkeler makroekonomik politikalarla ilgili karar alanlarını uluslararası kurumlara terk etmemişlerdir. Başka bir ifadeyle ortak politikalarda uygulamayı üye ülkeler yürütmektedir. Durum bu olunca, dünya ekonomisinin büyüme döneminde başarılı olabilen bir ekonomik birlik, bunalım döneminde gerekli kararları gereken hızda alamayacak ve aynı başarıyı gösteremeyecektir. Artık bir uluslararası kuruluş ve onu savunan çevreler olduğu için bu başarısızlık topluluğun dağılmasına neden olmayacak, çözüm daha ziyade bir üst bütünleşme düzeyine geçişte aranacaktır²³.

²² Güran, a.g.e, s. 8.

²³ Mircan Yıldız, "Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 15, Ankara, 1999, s. 96.

5. Tam Ekonomik Bütünleşmeler

Tam ekonomik bütünleşmenin, iktisadi birlikten farkı ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırılmış ve bunun yerini uluslarüstü bir otoritenin almış olmasıdır. Bu bütünleşme türünde ekonomik, sosyal ve mali politikaların uyumu uluslarüstü bir otoritenin kararına bağlanmaktadır.²⁴ Bu aşamada bir ekonomik birlikten (topluluktan) farklı olarak finansman piyasasında bütünleşme gerçekleştirilecek, maliye, para ve sosyal politikaların uyumu ile ilgili kararlar ve daha da ötesi istikrar işlevi ulusal düzeyin üstündeki kurumlarca alınacaktır. Makroekonomik düzeyde bir bütünleşme sağlanmış olacaktır. Ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırıldığı ve bir uluslarüstü otoritenin kurulduğu bu en son aşamada, ortak paraya geçilmesi, tek bir Merkez Bankası'nın kurulması gündeme gelir. Ülkelerin bağımsız olarak para arzını arttırabilmesi, faiz politikası izlemesi olanaksız hale gelir. Çünkü artık para ve maliye politikaları ile ilgili hedef ve araçlar birleştirilmiştir. “Tek para” fikrinde üye ülkeler anlaşmaya varmışlardır. Bunun gereği olarak üye ülkeler üzerinde para-maliye politikalarını yürütecek bir merkezi otorite kurulmuştur.

Ulusların çok önemli karar alanlarını uluslarüstü bir kuruluşa bırakmaları, federalist devlete geçişe çok yakın bir aşamayı ifade eder. Karar süreçlerinde uluslarüstü yasaların ulusları bağlayıcılığı ve oybirliği ile kararın yerini, oy çokluğuna bırakması noktasına kolayca gelinebilir. Bu durumda uluslarüstü kurumun üstlendiği işlevler zaman içinde yeni alanlara yayılma eğilimi gösterir.

Uygulamada “mali federalizm” olarak bilinen bu bütünleşme biçimi, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nde iyi bir şekilde yürütülmektedir. Ortak dış politika ve ortak ulusal savunma politikası eşliğinde, artık bir “siyasal bütünleşme” düşüncesine de yer verildiği için bu durum ekonomik bütünleşme kavramından çok, “Devlet” olma düşüncesi ile açıklanabilir.

Bu bilgiler ışığında denebilir ki, 1990’ların başında Avrupa Topluluğu, Avrupa Para Sistemi ile bu sürecin son aşaması sayılan “Ekonomik ve Parasal Birlik”i zorlamaya başlamıştır. Daha fazla ilerlemenin siyasal açıdan yakınlaşmayı da gerektirdiği anlaşıldığından, ekonomik ve parasal birlik ile siyasal birlik 1991

²⁴ Güran, a.g.e., s. 9.

yılındaki Maastricht Zirvesi'nde ele alınmış ve 1993 yılından itibaren 1 Ocak 1999'da tek paraya geçiş ile sonuçlanan bir süreç başlatılmıştır²⁵.

B. Tam Ekonomik Bir Bütünleşme Hareketi: Avrupa Birliği

Avrupa'da bir birlik oluşturma özlemi Roma İmparatorluğu'na kadar uzanır. Roma İmparatorluğu'nun sona erdiği tarihten 1957'de imzalanan Roma Antlaşmasına kadar geçen süre içinde din adamları, siyasetçiler, filozoflar, krallar, imparatorlar ve askerler "Avrupa Birliği" fikrine katkıda bulunup desteklemişlerdir²⁶.

AB'ni diğer bölgesel oluşumlardan ayırtıran en önemli unsurlardan biri de birliğin yalnızca ekonomik değil, siyasal bir bütünleşmeyi de sağlama hedefinin bulunmasıdır. Avrupa'da bütünleşme çabası, ilk önce siyasal alanda başlatılmıştır. 1952 yılında Avrupa Savunma Topluluğu ve 1953 yılında Avrupa Politik İşbirliği adları altında dış politika ve savunma politikası alanlarında başlatılan bütünleşme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu sonuç, ekonomik bütünleşme sağlanmadan siyasal bütünleşmeye ulaşılamayacağı şeklindeki görüşlerin benimsenmesinde önemli rol oynamıştır²⁷.

Avrupa bütünleşmesi, gümrük birliği (1968) ve ortak pazar (1986) aşamalarını tamamlayarak tam ekonomik bütünleşme öncesindeki son aşama olan ekonomik birlik (1999) aşamasına ulaşmış bulunmaktadır. Bu aşamaya Roma Anlaşması ile başlayan, Tek Avrupa Senedi ve Maastricht Anlaşması (AB Anlaşması) gibi revizyonlar içeren sürecin sonunda gelinmiştir. 2002 yılı ortası itibariyle Maastricht Anlaşması'nın öngördüğü üç aşama tamamlanmış ve ortak para birimi olarak Euro, Avrupa Birliği'nin oniki üyesi için ulusal paraların yerini almıştır²⁸.

Avrupa Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması (madde 2) ekonomik hedeflerin yanı sıra, "üye devletler arasında daha sıkı ilişkiler kurulmasının sağlanması" şeklinde bir siyasal hedef öngörmüştür. Ancak bu, Topluluğun ikincil derecede kalan bir amacı olmuştur. Topluluğun siyasal birliği ekonomik ve parasal birlik ile birlikte

²⁵ Yıldız, a.g.m., s. 102.

²⁶ Hüseyin Çeken, "Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği'nin Dünya Dış Ticaret ve Sermaye Hareketlerindeki Yeri ve Önemi", Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Erişim [<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak> 2004; 30.11.2005].

²⁷ Yıldız, a.g.m., s.110.

²⁸ Onur Altın, Sevgi Demirci, Onur Çakır, Hilal Semiz, "AB Genişleme Sürecinin Üye Ülkelerin İktisadi Büyümesi ve Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Data Analizi", [www.tcmb.gov.tr; 15.4.2007].

somut hedef olarak benimsemesi 1991 yılındaki Maastricht Zirvesi'nde gerçekleşmiştir. Buna göre Maastricht Anlaşması, tek para sisteminin kabulünün yanısıra, Avrupa vatandaşlığı, ortak dış ve güvenlik politikası, adalet ve iç işleri alanında işbirliğine ilişkin getirdiği düzenlemelerle, bir anlamda gelecekteki “Birleşik Avrupa Devletleri”nin temellerinin atıldığına işaret etmektedir²⁹.

1. Avrupa Birliği'nin Kısa Tarihçesi

Avrupa kıtasında milli devletlerin ortaya çıkmasıyla başlayan Birlik yaratma düşüncesi, 18 nci yüzyılın sonuna doğru sanayileşme devriminin başlamasıyla artan sanayi üretimine Pazar arayışlarıyla birlikte hız kazanmış, özellikle kendi aralarındaki savaşların ardından imzalanan barış anlaşmalarında birlik veya federasyon kurma düşüncesi gündeme gelmiştir. Tanınmış Fransız yazar Victor Hugo, Avrupa Birliği konusunda aynen şöyle demiştir; “ABD nasıl yeni bir dünyayı taçlandırdıysa, bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski dünyayı süsleyecektir. İster benimsensin, ister ret edilsin, Birlik fikri, hiç durmadan yakılıp yıkılan, kasılıp kavrulan bir kıtanın bin yıllık hülyası olarak her zaman varlığını sürdürmektedir”³⁰.

İkinci Dünya Savaşı'nda uğranılan ekonomik ve siyasal çöküntü, ciddi bir birlik yaratma düşüncesini beraberinde getirmiştir. Avrupa'da birlik düşüncesi siyasi, sosyal ve iktisadi üç ana nedene dayanır. Birinci neden; Avrupa kıtasının asırlar boyunca sürdürdüğü “dünyanın merkezi olma” özelliğini yitirip bu alandaki öncülüğü kaptırdığı Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği yanında üçüncü bir süper güç olmak arzusudur. İkinci neden; kıtada hüküm süren özellikle Fransa - Almanya arasında yaşanan uzun süreli düşmanlıklar ile Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının etkisiyle ortaya çıkan “sürekli barış”a duyulan büyük özlemdir. Üçüncü neden; Avrupa'da işsizliğin önlenmesi, az gelişmiş yörelerin kalkındırılması, ekonomik gelişmenin hızlandırılması, öze daha yüksek yaşam düzeyinin gerçekleştirilmesi isteğidir.³¹

²⁹ Yıldız, a.g.m., s. 114.

³⁰ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998, s. 1.

³¹ Seyidoğlu, a.g.e., s. 219.

19'uncu yüzyılın son çeyreğinde Frederick List'in korumacı fikirlerinin etkisiyle yoğunluğunu yitiren birlik düşüncesi akımı, ciddi olarak 2 nci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Belçika, Lüksemburg ve Hollanda arasında 5 Eylül 1944 tarihinde Gümrük Birliği Sözleşmesi imzalanmış, Sözleşme, tarafların parlamentolarında onaylanmasının gecikmesi nedeniyle 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. Bu dönemde İngiltere Başbakanı Winston Churchill 13 Eylül 1946 tarihinde Zürih Üniversitesinde yaptığı konuşmada bir tür Avrupa Birleşik Devletleri kurulmasını önermiştir.

Bugün Avrupa Birliği olarak bilinen yapıyı oluşturan üç topluluktan ilki olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kurulması yönündeki ilk girişim, 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schumann'dan geldi. Avrupa Birliği'nin kurulmasında fikir babalığı yapan Fransa Planlama Örgütü Başkanı Jean Monnet'nin önemli katkıları ile hazırlanan ve Schumann Planı olarak bilinen bu bildiride, savaş sanayinin ana maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımı uluslar üstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesi öngörülmüyordu. Schumann Planı şu esasları içermektedir.

- Avrupa birden bire veya tek bir plana göre yapılandırılmayacaktır. İlk önce gerçek birliği sağlayacak olan somut faaliyetler yoluyla inşa edilecektir.

- Fransa ve Almanya arasındaki düşmanlık sona erdirilmelidir. Bu yüzden atılacak her adım öncelikle bu iki ülkeyi ilgilendirmelidir, ancak bu girişim aynı amaçları paylaşan tüm Avrupalı ülkelere açıktır.

- Bir an önce sınırlı ancak sonuca götürecek bir noktadan harekete geçilmelidir. Fransız – Alman kömür ve çelik üretimi ortak bir Yüksek Otorite kontrolünde olmalıdır.

- Bu ekonomik menfaatlerin birleştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bir Avrupa Topluluğu'nun kurulmasını sağlayacaktır.

- Yüksek Otorite'nin kararları üye ülkeler arasında bağlayıcı olacaktır. Yüksek Otorite bağımsız kişilerden oluşacaktır ve eşit temsil sağlanacaktır. Otorite'nin kararları icra edilebilir olacaktır³².

Bu çağrıyla Fransa, Avrupa'nın diğer ülkelerinin yanı sıra Almanya'ya, Avrupa Federasyonu'nun ilk parçasını oluşturmak üzere, iki ülkedeki kömür ve çelik üretimini yönetecek bir organda eşit şartlarla yer almasını teklif etmektedir. Çağrıya üç Benelüks (Belçika, Lüksemburg ve Hollanda) ülkesinin yanı sıra İtalya'da cevap vermiş, Schumann Planı esas alınarak yapılan görüşmeler sonucunda, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (The European Coal and Steel Community :ECSC) kuran ve aynı zamanda bugünkü Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan üç kurucu Antlaşma'dan birisi olan Antlaşma, Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında elli yıl süreyle yürürlükte kalmak üzere, 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te imzalanmış ve 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) resmen kurulunca Yüksek Otorite'nin başkanlığına Jean Monnet atandı. Yüksek Otoritenin 10 Şubat 1953 tarihinde aldığı, topluluk çerçevesinde ortak pazar kurulması kararının gerçekleştirilmesine yönelik girişimlere süratle başlandı. Topluluk Dışişleri Bakanları siyasal birlik ve ekonomik entegrasyonu yakın bir gelecekte tesis etmek üzere Messina ve Venedik'teki konferanslarda birleşme amacına yönelik ön çalışmalara başlamışlardır. Bu çalışmalar sonucunda, 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da imzalanan antlaşmalar ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (The European Economic Community: EEC) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (The European Atomic Energy Community: EAEC veya EURATOM) kurulmuştur. Antlaşmalar, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir.

İmzalandığı yer adıyla anılan Roma Antlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Kurucu Antlaşması'dır. Roma Antlaşması, AET'ye hukuken ve fiilen uluslar arası bir kuruluş olma niteliğini kazandırmıştır. Uluslar üstü bir karar alma mekanizmasını öngören Roma Antlaşması, AET'yi kuran ülkelerin temel entegrasyon modeli olarak benimsedikleri Ortak Pazar'ın oluşturulmasına yönelik hükümler içermektedir. Bu çerçevede ilk olarak malların serbest dolaşımının sağlanması için, başta miktar kısıtlamaları ve gümrük tarifeleri olmak üzere üye

³² DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Doğuşum Matbaacılık, Ankara, 2002, s. 9-10.

lkeler arasında ticareti kısıtlayıcı tüm engellerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi benimsenmesi yoluyla bir Gümrük Birliği oluşturulması öngörülmüştür. Bunun yanı sıra mallar, hizmetler, kişiler ve sermayenin serbest dolaşımının tam olarak sağlanması için, ye ülkelerin bu konulardaki mevzuatlarının ve politikalarının uyumlaştırılmasını öngören hükümler yanında başta Topluluğun temel politikalarından biri olan Ortak Tarım Politikası (OTP) olmak üzere, Topluluk düzeyinde ele alınacak ortak politikalar da Antlaşma'da yer almıştır. Roma Antlaşması'yla ayrıca, Topluluğun temel organları (Konsey, Komisyon, Parlamento ve Adalet Divanı) ile karar alma mekanizmaları da oluşturulmuş, politikaların hayata geçirilmesi ve ye ülkeler arasında bütünleşme sağlanması için gerekli Avrupa Yatırım Bankası gibi bazı kurumsal yapılar ile Avrupa Sosyal Fonu gibi destek mekanizmaları belirlenmiřtir³³.

1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması ile, hukuki varlıklarını korumaya devam etmekle birlikte  ayrı ortaklığın (AKÇT, AET ve AAET) yürütme ve karar organları tek komisyon, tek parlamento, tek konsey çatısı altında birleştirilmiş ve bu  topluluğu ifade etmek üzere "Avrupa Toplulukları" deyimini kullanılmaya başlanmıştır.³⁴ 1986'da Tek Avrupa Senedi, 1992'de Avrupa Birliği'nin oluşturulmasına ilişkin Maastricht Antlaşması, 1997 yılında Amsterdam Antlaşması ve 2000 yılında Nice Antlaşmasıyla Avrupa Birliği'ni oluşturan kurumlar üzerinde reformlar yapılmış, ye sayıları ve karar verme mekanizması üzerindeki etkileri yeniden dzenlenmiřtir³⁵.

2. Avrupa Birliğinin Kurumsal Yapısı

Avrupa Topluluklarını kuran Paris ve Roma Antlaşmaları, ileride birleşik bir Avrupa Devletinn ekirdeğinin oluşturabileceğinin bilinci içinde Toplulukları, aynen bir milli devlette görüldüğü gibi yasama, yürütme ve yargı görevlerini yerine getiren organlar ile donatmışlardır. Topluluklarda, ekonomik birleşmenin gerektirdiği

³³ İKV, "Roma Antlaşması", [<http://www.ikv.org.tr/sozluk>; 14.09.2006].

³⁴ Nurettin Bilici, **Türkiye-Avrupa İlişkileri (Genel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular, Vergilendirme)**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 38.

³⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, "Avrupa Birliği Nedir", [<http://www.deltur.cec.eu.int>; 15.4.2007].

işleri yürütecek bir sistem söz konusudur. Bu sistemi oluşturan kurumların uluslar üstü (supranational) yetkileri vardır.³⁶

Topluluğun kurumları ile ilgili temel düzenlemeler, Roma Antlaşmasının 5'inci kısmında 189'uncu maddeden itibaren yer almıştır. Topluluğun kurumları, topluluğun temel yapısını teşkil eden Konsey, Komisyon, Avrupa Parlamentosu, Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesinin yanı sıra, Sayıştay, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Merkez Bankası gibi yardımcı kurumlardan oluşmaktadır³⁷.

Konsey, Birliğin, politikalarının belirlenmesi ve kararlarının alınmasıyla ilgili en yetkili organdır. Konsey, toplantıda bulunanların kimliğine göre Avrupa Birliği Konseyi (Avrupa Zirvesi) veya Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi ismini almaktadır. 10 Aralık 1974'te gerçekleştirilen Paris Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda üye ülke Devlet ve Hükümet Başkanları ile Topluluk Komisyonu Başkanı "Avrupa Birliği Konseyi" adı altında düzenli olarak bir araya gelmektedirler. Toplantılar, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi başkanlığını üstlenmiş üye ülkesinde, 6 aylık dönemin ortasında (Mart ve Ekim) ve sonunda (Haziran, Aralık) yapılmaktadır. Avrupa Birliğinin, en üst düzeyde politik yetkili organı olan Avrupa Zirvelerinde, AB politikalarının ana çizgileri belirlenmekte, Topluluk ve dış dünya ile ilgili ekonomik, politik ve diğer konularda görüş alışverişinde bulunulmakta, ortak tavır alınmaktadır. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'nde çözümlenemeyen konular, burada bir sonuca bağlanmaktadır. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşmakla birlikte gündemde bulunan ve ele alınacak konuya göre diğer ilgili bakanlarla da oluşturulabilmekte ve temsil edilen bakanların uzmanlık alanına göre adlandırılmaktadır. Toplam olarak 9 farklı Konsey yapılanması vardır: Genel İşler ve Dış İlişkiler, Ekonomik ve Mali İşler (Ecofin), Adalet ve İçişleri, İstihdam, Sosyal Politika, Sağlık ve Tüketici Hakları, Rekabetlilik (İç Pazar, Sanayi ve Araştırma), Ulaştırma, Telekomünikasyon ve Enerji, Tarım ve Balıkçılık, Eğitim, Gençlik ve Kültür. Konsey'in merkezi Brüksel'dedir³⁸.

³⁶ Karluk, (1998) a.g.e., s.93-94.

³⁷ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 20.

³⁸ ABGS, Avrupa Birliği Kurumları, [http://www.abgs.gov.tr/ab_dosyalar/ab_kurumlar.htm; 15.4.2007].

Konsey, Topluluğu şekillendiren, yöneten, dış politikasını belirleyen, karar alma ve yasama organıdır. Parlamentar demokrasilerde varolan parlamentonun yetkilerine eşdeğer yetkilere sahiptir. Çalışmalarını 24 Temmuz 1979 tarihli “Avrupa Birliği Konseyi Usul Kuralları”na göre yürütür. Karar alma sürecinde, Avrupa Toplulukları Komisyonu tarafından hazırlanan tasarıları ele alır ve yasallaşmasını sağlar. Bu süreç içinde, Avrupa Parlamentosu değişiklik önerisinde bulunabilir, ancak kesin karar Konsey’e aittir. Konseyde kararlar, konuların önem derecesine göre oy birliği, nitelikli çoğunluk veya basit çoğunluk usullerinden biriyle alınır. Antlaşmalarda değişiklik yapılması, vergileme, yeni üye kabulü, ortak dış politika, güvenlik politikası gibi konularda ancak oy birliği ile karar alınabilmektedir. Nitelikli çoğunlukla alınacak kararlarda, üye ülkelerin toplam 87 oyu bulunmakta ve karar için en az 10 ülke tarafından verilen 62 oyun lehte olması gerekmektedir. Nitelikli çoğunluk ilkesine göre yapılan oylamalarda Almanya, Fransa, İtalya ve Birleşik Krallığın onar oyu, İspanya'nın sekiz oyu, Belçika, Yunanistan, Hollanda ve Portekiz'in beşer oyu, Avusturya ve İsveç'in dörder oyu, Danimarka, İrlanda ve Finlandiya'nın üçer oyu, Lüksemburg'un ise iki oyu vardır³⁹.

Konsey başkanlığını her Üye Devlet altı aylık dönemler için sırayla üstlenir. Üye Devletlerin Birlik nezdindeki Büyükelçileri'nden oluşan Daimi Temsilciler Komitesi (Coreper) Konsey'in çalışmaları için gerekli hazırlıkları yapar ve belirli hazırlıkları yapmak veya özel konuları incelemekle görevli komiteler oluşturarak Konseyin talimatlarını yerine getirir.

Avrupa Komisyonu, AB politikalarının tasarlayıcısı ve koordinatörüdür. Mevzuat önerileri hazırlar, Parlamento ve Konsey'e sunar. Birliğin yürütme organı olarak Avrupa Birliği müktesebatını (direktif, yönetmelik ve kararları), Parlamento ve Konsey tarafından hazırlanan bütçe ve programları uygulamakla yükümlüdür. Topluluk antlaşmalarının koruyucusudur ve Adalet Divanı ile birlikte topluluk hukukunun doğru uygulanmasını sağlar. Uluslararası platformda ve uluslararası antlaşmaların müzakerelerinde özellikle ticaret ve işbirliği alanlarında Birliği temsil eder. Brüksel'de bulunan Komisyon'da Avrupa Birliği'nin yirmibeşbin civarındaki personelinin ondokuzbini görev yapmaktadır. Avrupa Birliği'nin çok sayıda resmi

³⁹ Güran, a.g.e., s. 101-102.

dili bulunduğundan çeviri konusundaki önemli iş yükü nedeniyle bu kadroların yaklaşık % 20'si tercümanlardan oluşmaktadır⁴⁰.

Komisyoner veya Komiser olarak adlandırılan her ülkenin birer temsilcisi olmak üzere 25 üyesi bulunmaktadır. Komiserler, Avrupa Parlamentosunun onayı da alınmak şartıyla, üye ülkeler tarafından belirlenmektedir. Komisyon Başkanı, Konsey'in önerisi üzerine Avrupa Parlamentosu tarafından atanır. Komiserlerin görev süreleri 5 yıldır. Komiserler, komisyon içindeki sayıları 25'i bulan çeşitli genel müdürlük ve servisleri idare etmektedirler. Her komisere bir veya birkaç politika alanında sorumluluk verilir ve kendilerine küçük bir danışmanlar grubu yardım eder. Komiserlerin haftada bir kez kapalı oturum şeklinde gerçekleştirdikleri toplantılarda, kararlar oy çokluğu ile alınır.⁴¹ Komisyon bünyesinde ayrıca; İstatistik Bürosu, Hukuk Servisi, Avrupa Yardım İşbirliği Ofisi, İç Denetim Ofisi, Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ofisi, Avrupa Personel Seçim Ofisi gibi hizmet birimleri de bulunmaktadır⁴².

Avrupa Parlamentosu, 5 yılda bir üye devlet halklarının seçtiği temsilcilerden oluşur. Avrupa Parlamentosunda, 2004 yılında yapılan seçimde 25 üye devletten seçilen 732 temsilci görev yapmaktadır. Temsilcilerin yaklaşık üçte biri (222) kadın parlamenterden oluşmaktadır. Parlamento'nun ana görevi Avrupa Birliği mevzuatının yürürlüğe konulmasıdır. Parlamento, Komisyon tarafından hazırlanmış mevzuatın yürürlüğe konulması yetkisini Avrupa Birliği Konseyi ile müştereken kullanır. Parlamento, ayrıca Birliğin 100 Milyar Euro tutarındaki bütçesinin onaylama yetkisini Avrupa Birliği Komisyonu ile paylaşmaktadır. Parlamento, Avrupa Birliği Komisyonu'nu görevden alma yetkisine sahiptir. Parlamento üyeleri seçildikleri ülkelere göre değil, Avrupa düzeyinde örgütlenmiş yedi politik grup olarak grup kurmaktadır⁴³.

Parlamentodaki gruplar ve gruplara göre sandalye dağılımı şu şekildedir:

⁴⁰ Bilici, a.g.e., s. 54.

⁴¹ Güran, a.g.e., s. 102.

⁴² Bilici, a.g.e., s. 55-56.

⁴³ European Commission, "Panorama of the European Union", [http://ec.europa.eu/publications; 15.10.2006].

Tablo 2: Avrupa Parlamentosu’nda Politik Gruplar ve Sandalye Dağılımı (2004-2009)

EPP – ED (Avrupa Halk Partisi – Hristiyan Demokrat Grup)	264
PES (Avrupa Sosyalistler Partisi Grubu)	200
ALDE (Avrupa Liberal, Demokrat ve Reform Partisi Grubu)	90
Greens / EFA (Yeşiller / Avrupa Bağımsız İttifakı)	42
EUL / NGL (Avrupa Birleşik Sol / Kuzey Yeşil Sol Konfederasyonu)	41
UEN (Ulusalcılar)	30
IND (Demokrasi ve Farklılıklar Grubu)	22
Bağımsızlar	43

Kaynak: Kristin Archick, “The European Parliament”, [http://www. Usembassy; 16.10.2006].

Parlamentoda ele alınacak konular ve çalışmalar 17 daimi komisyon tarafından belirlenmektedir. Bu komisyonların arasında; insan hakları, bütçe, hukuk, sosyal işler, çevre, tarım, bölgesel politika, anayasal işler gibi farklı konularda yetkili komisyonlar yer almaktadır. Parlamento gerekli gördüğü durumlarda daimi komisyonlara ilave olarak, farklı konularda geçici komisyonlarda kurabilmektedir. Türkiye gibi ortaklık anlaşması yapılan ülkelerle ilgili olarak ise parlamento komisyonları görev yapmaktadır⁴⁴.

Avrupa Birliği’nin kuruluşu aşamasında Parlamento istişari bir organ olarak düşünülmüştür. Bunun en önemli nedeni, üye ülkeler arasındaki ekonomik çıkar birliği ve uzlaşmanın siyasal amaçlara göre daha ön planda olmasıdır. Fakat Birlik ekonomik bütünleşmenin son durağı olan Tam Ekonomik Birliğe doğru önemli adımlar attıkça ve genişleme süreciyle etki yelpazesini giderek daha geniş bir sahaya yaydıkça Parlamento’nun önemi giderek artmıştır. Böylece Parlamento, içinde bulunan toplumsal ve siyasal koşullar ile orantılı bir biçimde hem işlevlerini hem de etkinliğini giderek artırmıştır. 1970’lerden itibaren parlamento giderek yetki ve görev bakımından güçlendirilmektedir. 22 Nisan 1970’te imzalanan Lüksembourg Antlaşması ile Topluluğun kendi kaynaklarından üye devletlere yapılan yardımlar Parlamento’nun bütçe gücünü artırmıştır. Avrupa Tek Senedi (1987) ile Topluluğa yeni üye alımı ve ortaklık sözleşmeleri Parlamento’nun onayına bırakılmış, İşbirliği

⁴⁴ Bilici, a.g.e., s. 51.

Prosedürü'yle Parlamento yasama sürecinde etkin bir konuma gelmiştir. Maastricht Antlaşması (1993) yasama sürecinde “Ortak Karar Alma” sürecini gündeme getirmiş ve İşbirliği Prosedürü'nü genişleterek Parlamento'nun kanun yapımında yardımcı bir organ olması yönünde dönüşümünü sağlamıştır⁴⁵.

Avrupa Parlamentosunda, Almanya 99, Fransa 88, İtalya 78, İngiltere 78, İspanya 54, Polonya 54, Hollanda 27, Belçika 24, Çek Cumhuriyeti 24, Yunanistan 24, Macaristan 24, Portekiz 24, İsveç 19, Avusturya 18, Danimarka 14, Slovakya 14, Finlandiya 14, İrlanda 13, Letonya 13, Litvanya 9, Slovenya 7, Estonya 6, Kıbrıs 6, Lüksemburg 6, Malta 5 sandalyeye sahip bulunmaktadır. Parlamento genel kurulu Strasbourg'da toplanır. Her ayın bir haftası genel kurul oturumlarına ayrılmıştır. Bazı kısmi oturumlar ile Komisyon toplantıları, Konsey ve Komisyon'la ilişkileri kolaylaştırmak amacıyla Brüksel'de yapılır. Sekreteryası ise Lüksemburg'da bulunur⁴⁶.

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması'nın 31. maddesinde, bu antlaşmanın yorumlanması ve uygulanmasını garanti etmek üzere 25 Eylül 1952'de Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun bir organı olarak kurulmuştur. ATAD'ın çalışma esaslarını göstermek üzere düzenlenen içtüzük 7 Mart 1953 tarihinde AKÇT Resmi Gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 25 Mart 1957 Roma Antlaşması ile her üç Avrupa topluluğunun (Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) ortak yargı organı olmuştur⁴⁷.

AET, AAET ve AKÇT'ni kuran Antlaşmalarda “Avrupa Toplulukları Mahkemesi, bu Antlaşmanın yorumu ve uygulanmasında, Hukuka uygunluğu güvence altına alır.” denilmek suretiyle ATAD'nın görevi belirtilmiştir. Bu hüküm aynen Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın (AT-A) 220 nci maddesine aktarılmıştır. Bu veciz hüküm, bir taraftan her bir Topluluğu “hukuka bağlı Topluluk” olma zorunluluğu altına koymakta, diğer taraftan da ATM'ne hem kapsamı geniş ve etkin

⁴⁵ Demokaan Demirel, “Avrupa Parlamentosu”, **Türk İdare Dergisi**, [<http://www.icisleri.gov.tr; 16.10.2006>].

⁴⁶ TOBB, “AB ve Kurumları”, Avrupa Birliği İletişim Projesi, [<http://www.tobb.org.tr; 17.10.2006>].

⁴⁷ Suat Dursun, “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı”, [<http://www.danistay.gov.tr; 10.10.2006>].

yargı denetimi görevi hem de Antlaşmaları yorumlama ve boşlukları doldurma yetkisi vermektedir⁴⁸.

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD), topluluk hukukunun yorumlanması yoluyla Topluluk Hukuku'nun geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Dinamik bir hukuk anlayışı ile hareket eden ATAD, hiç bir zaman kendi yetkisini ihtilafların çözümü ile sınırlamamış aksine kendisini mevzuat yapan bir organ olarak görmüştür.⁴⁹ Divan antlaşmaları ve mevzuatı yorumlarken bunların sadece sözüne bağlı kalmamış nihai amacına bakarak karar vermiştir. Divan, antlaşmaların lafzına değil amacına dayalı dinamik bir yorum anlayışıyla Topluluk hukukunun ve bütünleşmenin gelişmesine büyük katkı yapmıştır⁵⁰.

ATAD, her üye devletten birer tane olmak üzere 25 hakimden ve 8 savcıdan oluşur. AT Antlaşmasının 221'inci maddesinin 1'inci fıkrası gereğince üye sayısının 27'ye çıkması halinde ATAD'da 27 hakim görev yapacaktır. Hakimler, bulundukları ülkedeki yüksek yargı organı görevi yapabilecek hakimler veya hukuki görüşleriyle kendini kabul ettirmiş kişiler arasından altı yıllık bir süre için üye devletler arasında varılan uzlaşma sonucu Konsey tarafından atanırlar.⁵¹ Yargıçların bağımsızlıkları güvence altındadır. Atanan hakimler üç yılda bir kısmen yenilenir. ATAD'ın iş yükünde meydana gelen artış yeni bir yargı organına ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Binlerce davayla uğraşan ATAD'a yardım etmek, vatandaşlara daha iyi hukuki korunma sunmak amacıyla, 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi (Single Act)'nde yer alan yeni bir ilk derece mahkemesi kurulabileceği kararına dayanılarak, ATAD'ın isteği üzerine, 1989 yılında İlk Derece Mahkemesi kurulmuştur. İlk Derece Mahkemesi, özellikle personel davaları gibi gerçek kişilerin davaları ile şirketler arasındaki haksız rekabetle ilgili davaları karara bağlamaktadır⁵².

Avrupa Hesap Mahkemesi, diğer bir deyişle Avrupa Birliği Sayıştay, Avrupa Birliği genel bütçesinin uygulanmasını, Avrupa Kalkınma Fonlarını ve diğer Avrupa

⁴⁸ Fikret Baran, "Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın Yapısı ve İşleyişi", [<http://www.msb.gov.tr>; 11.10.2006].

⁴⁹ Veysel Bozkurt, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Vipaş Yayınları, Bursa, 2001, s. 97.

⁵⁰ Timothy Bainbridge, **The Penguin Companion to European Union**, Third Edition, Penguin Books, London, 2002, s. 112.

⁵¹ The Court Of Justice Of The European Communities, "The Composition", [<http://curia.europa.eu>; 15.4.2007].

⁵² Dursun, a.g.m.

Birliği kurum ve ajanslarını denetler. AB Antlaşması'nın 246 ve 248'inci maddelerinde düzenlenen bağımsız bir Avrupa Birliği kurumudur. 22 Temmuz 1975 tarihli Brüksel Antlaşması ile kurulmuştur. Antlaşma 1 Haziran 1977'de yürürlüğe girmiştir. 1977 yılına gelinceye kadar Topluluk, AET Antlaşması'nın 206, EURATOM Antlaşması'nın 180 ve AKÇT Antlaşması'nın 78d maddeleri çerçevesinde faaliyet gösteren bir “Denetim Bürosu” tarafından mali yönden kontrol edilmiştir⁵³.

Sayıştay, 25 üyeden oluşur ve Konsey tarafından Avrupa Parlamentosu'nun görüşü alındıktan sonra oybirliğiyle atanır. Her üye devletin bir üyesi vardır. Sayıştay başkanı üyeler tarafından seçilir. Başkanlık süresi üç yıldır ve bu dönem sonunda ikinci üç yıllık bir süre için yeniden seçilebilir. Sayıştay Başkanı, diğer üyeler yanında, 'primus inter pares' (eşitler arası birinci) sayılır. Sayıştay, Avrupa Birliği bütçesinin kurallara ve amaca göre kullanılmasını ve Avrupa Birliği fonlarının yönetimini ayrıntılı bir şekilde kontrol eder. Bu nedenle Avrupa Birliği fonlarını kullanan kurum ve organlar Sayıştay'ın denetimine tabiidir ve istenen belge ve bilgileri Sayıştay'a vermekle yükümlüdür. Sayıştay her yıl rapor yayınlayarak Topluluk fonlarının yönetilmesiyle ilgili gözlemlerini aktarır. Ayrıca diğer kurumların talebi üzerine teftiş raporları hazırlar. Sayıştay, görevinde tam bağımsızlık içinde hareket eder⁵⁴.

Roma Antlaşması'nın 4'üncü maddesinde, Konsey ve Komisyona yardım etmek üzere danışma organı niteliği taşıyan Ekonomik ve Sosyal Komite'nin kurulması hükmüne yer verilmiştir.⁵⁵ Ekonomik ve Sosyal Komite, değişik baskı gruplarının Avrupa Topluluğu'nda temsilini sağlayan danışma kurumudur. Komite; işveren, işçi ve serbest meslek sahiplerinin yer aldığı üç ana gruptan oluşur. Komitenin merkezi Brüksel'dedir. Komite üyeleri, üye hükümetler tarafından nüfus oranlarına göre dört yıllık dönemler için seçilirler ve çalışmalarını tamamen bağımsız olarak yürütürler. Nice Antlaşması çerçevesinde 317 olan üye sayısı 1 Ocak 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile birlikte 344'e çıkacaktır. Komite'de Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'nin 24'er; İspanya ve Polonya'nın 21'er;

⁵³ Karluk, a.g.e, s. 131.

⁵⁴ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Avrupa Birliği Kurumları”, [<http://www.abgs.gov.tr;15.4.2007>].

⁵⁵ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğu, a.g.e., s. 28.

Belçika, Yunanistan, Hollanda, Portekiz, Avusturya, İsveç, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın 12'ser; Danimarka, İrlanda, Finlandiya, Litvanya ve Slovakya'nın 9'ar; Estonya, Latviya ve Slovenya'nın 7'ser; Lüksemburg ve Güney Kıbrıs'ın 6'sar ve Malta'nın 5 üyesi bulunmaktadır. 1 Ocak 2007'de Birliğe katılacak Romanya 15 ve Bulgaristan 12 üyeye sahip olacaktır⁵⁶.

Ekonomik ve Sosyal Komite'nin 3 ana görevi vardır: Konsey, Komisyon ve Amsterdam Antlaşması'ndan itibaren Parlamento'ya tavsiyelerde bulunmak; sivil toplumun Avrupa birleşmesine daha katılımcı ve daha demokratik bir toplum anlamında katkısını sağlamak; üye olmayan ülkelerdeki sivil toplum kurumlarıyla da ilişkiye girerek bir danışma mekanizmasını oluşturmak⁵⁷.

Bölgeler Komitesi, 1992 yılında Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması gereğince Birlik içerisindeki yerel ve bölgesel yönetimlerin, üye devletler tarafından atanan, görev süreleri 4 yıl olan 317 asil ve 317 yedek üyeden oluşan bir danışma komitesidir. Komite, çalışmalarını Brüksel'de yapar. AB Antlaşması gereğince Konsey ve Komisyon, bölgesel çıkarların söz konusu olduğu eğitim, gençlik, kültür, toplum sağlığı, ekonomik ve toplumsal bütünleşme ve Avrupa çapında ulaşım, telekomünikasyon, enerji ağları gibi konularda Bölgeler Komitesi'ne danışmak zorundadır. Bölgeler Komitesi'nin çalışmaları, yılda 5 kez düzenlenen genel kurul toplantılarının yanı sıra 8 komisyon ve 4 alt komisyon tarafından yürütülür. Komite Başkanı, üyeler arasından 2 yıllığına seçilmektedir⁵⁸.

Bölgeler Komitesi, Avrupa Birliği'nin en genç kurumlarından biridir. Üye Devletlerin bölgesel ve yerel kimliklerini yansıtmaya ve AB politikalarının geliştirilmesine ve uygulanmasına katılmalarını sağlama yönündeki yoğun istekleri bu komitenin kurulmasında etkili olmuştur. Bölgeler Komitesi, Avrupa Birliği'nde yerel hükümetleri temsil eden danışma kurumudur. 1994'te kurulan Komite, yerel ve bölgesel hükümetlerin, Komisyon, Parlamento ve Konsey'e verdiği görüşlerle alınan kararları etkilemekte, yerel ve bölgesel hükümetlerin çıkarlarını korumakta ve kollamakta ve kurumların daha demokratik çalışmalarını sağlamak tadır. Komite,

⁵⁶ European Economic and Social Committee, "Organisation", [<http://www.eesc.europa.eu; 15.4.2007>].

⁵⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, "Ekonomik ve Sosyal Komite", [<http://www.deltur.cec.eu.int; 5.10.2006>].

⁵⁸ TÜBİTAK, "Avrupa Birliği'nin ABC'si", [<http://www.fp6.org.tr; 10.10.2006>].

Birlik müktesebatının doğru uygulanmasını sağlarken bir yandan da yerel kuralların korunmasını sağlamaktadır. Komisyon ve Konsey, Komite'den yerel ve bölgesel hükümetleri doğrudan ilgilendiren; ekonomik ve sosyal dayanışma, bölgesel politikalar ve yapısal fonlar, telekomünikasyon ve enerji şebekeleri, kamu sağlığı, eğitim, gençlik ve kültür sorunları, istihdam politikaları, mesleki eğitim ve sosyal politikalar, çevre ve ulaşım sorunları konularında görüş bildirmesini istemektedir⁵⁹.

Bölgeler Komitesi'nin faaliyetleri yılda beş kez düzenlenen genel kurul toplantıları dışında sekiz komisyon ve dört alt komisyon tarafından yürütülür. 1999 Amsterdam Antlaşması'yla bağımsız bir yapıya kavuşan Bölgeler Komitesi, 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren, yerel ve bölgesel mercileri temsil eden 317 asil ve 317 yedek üyeden oluşmaktadır. Asil ve yedek üyelerin görev süreleri dört yıldır. Komite, başkanını üyeler arasından iki yıllığına seçer. Başkan, genel kurul toplantılarına başkanlık eder ve komiteyi dış dünyada temsil eder. Yerel yönetici veya politikacılardan oluşan Komite üyeleri yerel başkan, parlamenter, belediye başkanı olabilmekte ve AB'deki çok geniş bir yerel yönetim aktivitesini temsil etmektedirler⁶⁰.

Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Birliği'nin finans kurumudur. Üye ülkelerin istikrarlı büyümelerine, ekonomik ve sosyal uyumlarının gelişmesine, entegrasyonun güçlenmesine katkı sağlayan projeleri finanse eder.⁶¹ 1958'de Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Avrupa Yatırım Bankası tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahiptir. Banka üyeleri Avrupa Birliği üyesi devletlerdir. Bankanın merkezi Lüksemburg'dadır. Avrupa Yatırım Bankası'nın öncelikli hedefi Avrupa Birliği'nin dengeli gelişimine katkıda bulunmaktır. Bunun yanı sıra trans-Avrupa ulaşım ve telekomünikasyon ağlarının geliştirilmesine, çevrenin korunmasına, enerji kaynaklarının devamlılığının sağlanmasına ve endüstri ve küçük işletmelerin uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılmasına yönelik projelere finansman sağlamaktadır. Banka Avrupa Birliği haricinde de Birliğin üye olmayan ülkelere yönelik işbirliği politikasının hayata geçirilmesine yardımcı olmakta, Afrika, Karayipler ve Pasifik ülkelerinde, Akdeniz

⁵⁹ Kenan Çelik, "Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri", [<http://www.kenancelik.ktu.edu.tr; 9.10.2006>].

⁶⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, "Bölgeler Komitesi", [<http://www.deltur.cec.eu.int; 9.10.2006>].

⁶¹ European Investment Bank, "Role End Organisation of the EIB", [<http://www.eib.eu.int; 15.4.2007>].

havzasında, Orta ve Doğu Avrupa'da, Latin Amerika'da ve Asya'da faaliyette bulunmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarının büyük bir bölümünü sermaye piyasalarından ödünç alır. Dünyanın en itibarlı borç alan finans kurumu olmasından dolayı, Avrupa Yatırım Bankası'na uluslararası rating kuruluşları tarafından en yüksek kredi sınıflandırması olan 'AAA' verilmektedir. Yüksek kredibilitesi nedeniyle banka, faaliyetlerini yürütebilmesi için büyük miktarlarda ve son derece elverişli şartlarda kaynak temin edebilmektedir⁶².

Avrupa Merkez Bankası, Ekonomik ve Parasal Birliğin üçüncü aşamasına geçiş sürecinde Haziran 1998'de kurulmuştur. Avrupa Para Enstitüsü kaldırılarak yerine kurulan Avrupa Merkez Bankası, AB'nin para politikasını uygulamakla görevlidir.⁶³ Avrupa Merkez Bankası'nın temel görevleri⁶⁴;

- Topluluğun parasal politikalarını belirlemek ve yürütmek,
- Euro'nun dolaşımını sağlamak,
- Yabancı para işlemlerini yapmak,
- Ödemeler dengesinin sağlanmasına yardımcı olmak,
- Birliğe üye ülkelerin resmi rezervlerini muhafaza etmek ve yönetmektir.

Dünyadaki merkez bankaları içinde tam bağımsızlık özelliğini taşıyan en çarpıcı örnek olarak Alman Merkez Bankası Bundesbank verilmektedir. Bundesbank'ın bağımsızlık özelliğinin önemini, Almanya'nın ekonomik kalkınmadaki başarısı ve düşük enflasyon seviyesinden anlamak mümkündür. Bu nedenledir ki, Avrupa Merkez Bankası'nın kurumsal ve yasal alt yapısında Bundesbank modeli örnek alınmıştır⁶⁵.

Avrupa Merkez Bankası ulusal hükümetler ve diğer topluluk organları karşısında önemli ölçüde bağımsızdır. Başkanı ve üyeleri, Avrupa Parlamentosuna

⁶² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Yatırım Bankası" [<http://www.deltur.cec.eu.int>; 15.4.2007].

⁶³ İKV, "Avrupa Merkez Bankası", [<http://www.ikv.org.tr>; 15.4.2007].

⁶⁴ Özlem Arslan, Avrupa Birliği'ni Oluşturan Ülkelerde Merkez Bankası Bağımsızlığı, Enflasyon ve Diğer Makro Büyüklükler Arasındaki İlişkiler: 1980-2001 Dönemi, Uzmanlık Yeterlik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, [<http://www.tcmb.gov.tr>; 15.4.2007].

⁶⁵ Türkiye Bankalar Birliği, "T.C. Merkez Bankası Statüsü ile Avrupa Merkez Bankaları Sistemi Statüsü' nün Bağımsızlığa İlişkin Hükümlerinin Karşılaştırılması", [<http://www.tbb.org.tr>; 15.4.2007].

danıştıktan sonra Avrupa Konseyi tarafından atanır. Avrupa Merkez Bankası, faaliyetleri konusunda Avrupa Konseyi'ne ve Avrupa Parlamentosu'na düzenli olarak rapor verir. Avrupa Merkez Bankası'nın faaliyete başlaması ile ulusal merkez bankaları işlerliklerini yitirmemişlerdir. Aksine, Avrupa Merkez Bankası'nın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadırlar. Ulusal merkez bankaları guvernörleri, Avrupa Merkez Bankası'nın para politikasını belirleyen üst karar organı olan Yönetim Konseyi üyesidirler. Ulusal merkez bankaları Avrupa Merkez Bankası'nın talimatlarına ve tavsiyelerine göre hareket etmekle birlikte, yetkilerini korurlar ve kredi dağıtımı, kaynak tahsilatı, ödeme sistemleri yönetimi gibi kendi alanlarında etkinliklerini sürdürürler. Ulusal merkez bankaları, Avrupa Merkez Bankası ile birlikte Avrupa Merkez Bankaları Sistemini oluştururlar⁶⁶.

Avrupa Merkez Bankası'nın yönetimi, İcra Komitesi (Yürütme Kurulu) ve Yönetim Konseyi'nden oluşmaktadır. Yürütme Kurulu; başkan, başkan yardımcısı ve diğer 4 üye ile birlikte 6 kişiden oluşmaktadır. Görev süreleri 8 yıl olan bu üyeler, Avrupa Para Birliği'ne dahil ülkelerin devlet veya hükümet başkanlarının ortak kararı ile atanmaktadırlar. Yönetim Konseyi, Yürütme Kurulu üyeleri ile üye ülkelerin merkez bankaları başkanlarından oluşur⁶⁷.

Avrupa Ombudsmanı, Adalet Divanı ve Asliye Mahkemesi dışındaki Avrupa Birliği Kurumları'nın eksik veya kötü yönetiminden kaynaklanan şikayetleri araştırmak ve çözüme ulaştırmak üzere Maastricht Antlaşması ile kurulmuş bir kurumdur. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin vatandaşları ile Avrupa Birliği üyesi bir ülkede ikamet eden ya da kayıtlı bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişiler bu hizmetlerden faydalanabilir.⁶⁸ Ombudsman üye ülkelerin ulusal, bölgesel ve yerel yönetimleriyle ilgili şikayetleri ele alamaz. Adalet Divanı'ndaki bir hakimle aynı haklara sahip olan Ombudsman, Avrupa Parlamentosu tarafından 5 yıllık süre için seçilir. Yardımcı sekreteryası bulunmaktadır. Merkezi Strasburg'daki Avrupa

⁶⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Birliği Kurumları", [<http://www.ekocerceve.com>; 15.4.2007].

⁶⁷ Bilici, a.g.e., s. 71.

⁶⁸ The European Ombudsman, "What Can The European Ombudsman do for You?", [<http://www.ombudsman.europa.eu>; 15.4.2007].

Parlamentosu binasındadır. Ombudsman tamamen bağımsız ve tarafsız çalışır, hiçbir ülke veya kurumdan tavsiye veya bilgi almaz⁶⁹.

Avrupa Birliği'nde, Avrupa Komisyonu'nun veya Avrupa Birliği Konseyi'nin bir kararıyla kurulan fakat tümüyle özerk organlar olarak çalışan kurum, vakıf ve merkezler bulunmaktadır. Bunlar, Tıbbi Ürünlerin Değerlendirilmesi İçin Avrupa Kurumu, Avrupa Çevre Kurumu, Avrupa Eğitim Vakfı, Mesleki Eğitimin Geliştirilmesi İçin Avrupa Merkezi Uyuşturucular ve Uyuşturucu Bağımlılığı İçin Avrupa Merkezi, Yaşama ve Çalışma Şartlarının İyileştirilmesi İçin Avrupa Vakfı, İç Pazarda Uyumlaşma Bürosu, Topluluk Bitki Tür Hakları Bürosu, İşyerinde Emniyet ve Sağlık için Avrupa Kurumu, Avrupa Birliği'ndeki Organlar İçin Çeviri Merkezi'dir⁷⁰.

3. Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci ve Türkiye'nin Konumu

Altı kurucu üye ile yola çıkan, 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla Bulgaristan ve Romanya'yı da tam üye olarak bünyesine katan Avrupa Birliği hali hazırda 27 üye ülke ve yarım milyara yaklaşan nüfusu ile günümüzde Avrupa'nın en önemli ekonomik birleşmesi konumundadır. Avrupa Birliği günümüze kadar 6 genişleme süreci yaşamıştır.

Avrupa projesinin temel bir parçası olan genişleme, Avrupa Birliği'nin en etkili politika araçlarından birisidir. Genişleme politikası Avrupa Birliği Antlaşmasının 49'uncu maddesinde tanımlanmaktadır. Buna göre, AB'nin temel siyasi demokratik ilkelerine saygı gösteren herhangi bir Avrupa Devleti Birliğe üyelik başvurusunda bulunabilir. Avrupa Birliği, katılım için siyasi ve ekonomik kriterlerin yanı sıra üyelik yükümlülükleri ile Avrupa Birliği mevzuatı ile politikalarının uygulanmasını ve takibini sağlayabilecek idari kapasiteye ilişkin kriterler belirlemiştir. Birlik, bir yandan Avrupa entegrasyonunun ivmesini korurken diğer taraftan da yeni üyeleri hazmetme kapasitesini de değerlendirme çabasıdadır. Avrupa Birliğinde genişleme, ortak ilkelere, politikalara ve kurumlara dayanan bir

⁶⁹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (15.4.2007) a.g.m.

⁷⁰ ESİAD, "Avrupa Birliği'nin Kurumları", [[http:// www.esiad.org.tr](http://www.esiad.org.tr); 15.4.2007].

projenin paylaşımına dayandırılmaktadır⁷¹. Avrupa Birliği'ne Üyelik Başvuruları ve Genişleme Hareketleri süreci ayrıntılı olarak aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 3: Avrupa Birliği'ne Üyelik Başvuruları ve Genişleme Hareketleri

Kurucu Ülkeler	Almanya	Belçika	Hollanda	İtalya	Fransa	Lüksembourg
	Üyelik Başvurusu	Komisyon Görüşü	Üyelik Müzakerele ri	Katılım Anlaşması	Aday Ülke Onay İşlemi	Üyelik Tarihi
B İ R İ N C İ G E N İ Ş L E M E						
İNGİLTERE	09.08.1961 11.05.1967	13.09.1967 10.08.1969	30.06.1970	22.01.1972	16.10.1972	01.01.1973
İRLANDA	31.07.1961 11.05.1967	13.09.1967 10.08.1969	30.06.1970	22.01.1972	10.05.1972	01.01.1973
DANİMARKA	11.08.1961 11.05.1967	13.09.1967 10.08.1969	30.06.1970	22.01.1972	02.10.1972	01.01.1973
İ K İ N C İ G E N İ Ş L E M E						
YUNANİSTAN	12.06.1975		27.07.1976	28.05.1979	28.06.1979	01.01.1981
Ü Ç Ü N C Ü G E N İ Ş L E M E						
PORTEKİZ	28.03.1977	19.05.1978	06.06.1978	12.06.1985	--	01.01.1986
İSPANYA	28.07.1977	29.11.1978	05.02.1979	12.06.1985	--	01.01.1986
D Ö R D Ü N C Ü G E N İ Ş L E M E						
AVUSTURYA	17.07.1989	31.07.1991	01.01.1993	25.06.1994	12.06.1994	01.01.1995
FİNLANDİYA	18.03.1992	04.11.1992	01.01.1993	25.06.1994	16.10.1994	01.01.1995
İSVEÇ	01.07.1991	31.07.1992	01.01.1993	25.06.1994	13.11.1994	01.01.1995
B E Ş İ N C İ G E N İ Ş L E M E						
GKRY	04.07.1990	30.06.1993	30.03.1998	16.04.2003	14.07.2003	01.05.2004
MALTA	16.07.1990	17.12.1999	15.02.2000	16.04.2003	08.03.2003	01.05.2004
MACARİSTAN	31.01.1994	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	12.04.2003	01.05.2004
POLONYA	05.04.1994	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	08.06.2003	01.05.2004
SLOVAKYA	27.06.1995	16.07.1997	15.02.2000	16.04.2003	17.05.2003	01.05.2004
LETONYA	27.10.1995	16.07.1997	15.02.2000	16.04.2003	17.09.2003	01.05.2004
ESTONYA	27.11.1995	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	14.09.2003	01.05.2004
LİTVANYA	12.12.1995	16.07.1997	15.02.2000	16.04.2003	11.05.2003	01.05.2004
ÇEK CUM.	17.01.1996	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	14.06.2003	01.05.2004
SLOVENYA	10.06.1996	16.07.1997	30.03.1998	16.04.2003	23.03.2003	01.05.2004
A L T İ N C İ G E N İ Ş L E M E						
ROMANYA	22.06.1995	16.07.1997	15.02.2000	25.04.2005		01.01.2007
BULGARİSTAN	14.12.1995	16.07.1997	15.02.2000	25.04.2005		01.01.2007
A D A Y Ü L K E L E R						
TÜRKİYE	14.04.1987	19.12.1989	03.10.2005	--	--	--
HIRVATİSTAN	21.02.2003	20.04.2004	03.10.2005	--	--	--
Ü Y E L İ K B A Ş V U R U S U N D A B U L U N A N Ü L K E L E R						
MAKEDONYA	22.04.2004					

Kaynak: Murat KAVALALI, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2005, s. 9.

Avrupa Toplulukları Komisyonu, **Komisyon Bildirimi 2005 Genişleme Stratejisi Kağıdı, COM(2005)561**, Brüksel, 9 Kasım 2005.

⁷¹ Avrupa Toplulukları Komisyonu, "Komisyon Bildirimi, 2005 genişleme stratejisi kağıdı", Brüksel, 9 Kasım 2005, COM(2005)561, [<http://abmankara.org.tr/guncel/2005genislemeTR.pdf>; 29.12.2006].

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşundan itibaren gösterdiği başarılı gelişim başlangıçta isteksiz davranan ülkelerin de üyelik başvurusunda bulunmalarına yol açmıştır. Üye devletler arasındaki gümrük birliği, Roma Antlaşması'nda öngörülen tarihten bir buçuk yıl önce, 1 Temmuz 1968'de gerçekleşmiş, ulaştırma ve enerji alanlarındaki gecikmelere rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu, "geçiş dönemi" adı verilen ilk uygulama devresinin sonunda 31 Aralık 1969 tarihinde Antlaşma ile saptanan hedeflerin çoğuna ulaşmayı başarmıştır. İrlanda'nın 31 Temmuz 1961 tarihinde yaptığı başvurunun ardından, İngiltere ve Norveç sırasıyla, 9 ve 10 Ağustos 1961 tarihlerinde, Avrupa Topluluğu'na üye olmak için resmen başvuruda bulunmuştur. Ancak, Fransa Cumhuriyeti Başkanı General de Gaulle, İngiltere'nin üye olmak istediğinden kuşku duyduğunu 14 Ocak 1963 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında dile getirmiş, bir kaç gün sonra, adaylık başvurusunda bulunan ülkelerle ilgili müzakereler askıya alınmıştır. İngiltere, 11 Mayıs 1967 tarihinde, Avrupa Topluluğu'na katılmak için tekrar başvuruda bulunmuştur. İngiltere'nin üyelik başvurusunu, İrlanda, Danimarka ve Norveç'in başvuruları izlemiştir. Ancak, General de Gaulle, İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na katılma isteğini kabul etme konusundaki olumsuz tutumunu sürdürmüştür. Bununla birlikte, Komisyon, İngiltere, Danimarka, İrlanda ve Norveç'in Avrupa Topluluğu'na üyelik başvuruları konusunda görüşünü 13 Eylül 1967 tarihinde bildirmiştir. Konsey, 22-23 Temmuz 1969 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantıda, Komisyonun anılan ülkeler ile ilgili görüşünü güncelleştirmesini talep etmiş ve Komisyon, 1 Ekim 1969 tarihinde görüşünü güncelleştirmiştir. 30 Haziran 1970 tarihinde, aday ülkeler ile katılım müzakereleri Lüksemburg'da başlamış ve Danimarka, İrlanda ile İngiltere 1 Ocak 1973 tarihinde Avrupa Topluluğu'na katılmıştır. Norveç'in katılma anlaşması ise, adı geçen ülkede yapılan bir referandum ile reddedilmiştir⁷².

Yunanistan Avrupa Topluluğu'na üye olmak için 8 Haziran 1959 tarihinde başvuruda bulunmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda 9 Temmuz 1961 tarihinde Atina Anlaşması olarak anılan Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. 1967 yılında Yunanistan'da meydana gelen askeri darbeden ötürü ilişkiler dondurulmuştur.

⁷² Murat Kavalalı, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005, s. 8.

Yunanistan, demokratik rejimin yeniden tesisini takiben Roma Anlaşması'nın 237'inci, AKÇT Anlaşması'nın 98'inci ve EURATOM Anlaşması'nın 205'inci maddelerine dayanarak 12 Haziran 1975 tarihinde Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru üzerine Komisyonca hazırlanan ve 29 Ocak 1976 tarihinde yayımlanan raporda Yunanistan'ın ekonomik sıkıntılarından dolayı Topluluğa katılımının uygun olmadığına belirtilmiş olmasına karşın iki taraf arasında ilişkiler ivme kazanmış ve 27 Temmuz 1976 tarihinde katılım müzakereleri başlatılmıştır. Üç yıl süren müzakereler sonucunda 28 Mayıs 1979 tarihinde Katılım Anlaşması imzalanmış ve onaylanmasını müteakip 1 Ocak 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İkinci genişleme süreci sonucunda üye sayısı 10'a çıkmıştır⁷³.

Avrupa Topluluğu üçüncü genişlemede de, ikinci genişlemedeki gibi güneye genişlemiştir. Avrupa'nın güneyinde yer alan İspanya ve Portekiz 1 Ocak 1986 tarihinde Topluluğa katılmıştır. İspanya, 20 Kasım 1975 tarihinde diktatör Franco'nun ölümü sonucunda yeniden demokratik rejime geçince, 28 Temmuz 1977 tarihinde Avrupa Topluluğu'na tam üye olmak için başvurmuştur. Komisyonun 29 Kasım 1978 tarihli olumlu görüşü aynı yılın Aralık ayında Konsey'ce benimsenmiş, 1979 yılının Şubat ayında başlanan katılım müzakereleri çetin bir süreç sonucunda 12 Haziran 1985 tarihinde Madrid'te imzalanan Katılım Anlaşması 1 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Portekiz'le Topluluk arasındaki ilişkiler, 1974 yılının Eylül ayı sonunda diktatör Spínola'nın yönetimden uzaklaştırılmasının ardından yoğunlaşmış, bu ülkede demokratik rejime istikrar kazandırmak amacıyla acil mali yardım da dahil olmak üzere 20 Eylül 1976 tarihinde imzalanan Katma Protokol ve Ek Mali Protokol çerçevesinde ticari ayrıcalık ve tarım alanında ödünler verilmiş, ayrıca Portekizli göçmen işçilere bazı haklar tanınmıştır. Portekiz'in 28 Mart 1977 tarihinde yaptığı tam üyelik başvurusunun değerlendirilmesi süreci sonunda, 17 Ekim 1978 tarihinde Katılım Müzakerelerine başlanmış, müzakereler 12 Haziran 1985 tarihinde Lizbon'da imzalanan ve 1 Ocak 1986 yürürlük tarihli Katılım Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Böylelikle, Topluluğun üye sayısı kurucu üye sayısının iki katına 12'ye ulaşmıştır⁷⁴.

⁷³ İKV, "AB Genişlemesi Avrupa Topluluğu'nun Genişleme Süreci", [<http://www.ikv.org.tr/abgenismesi>; 12.10.2006].

⁷⁴ Karluk, (1984) a.g.e., s. 14-15.

Topluluğa üye ülkelerin sayısının 12'ye yükselmesi sonrasında, üyelik için başvuruda bulunan ülkelerin sayısında da artış gözlenmiştir. 17 Temmuz 1989'da Avusturya, 1 Temmuz 1991'de İsveç ve 18 Mart 1992'de Finlandiya üyelik için başvurmuştur. Avrupa Topluluğu, üç ülke için müzakereleri eş zamanlı olarak 1 Şubat 1993 tarihinde başlatmış, bu ülkelerin Topluluğa üye devletlerle ortak değerleri taşıması ve refah seviyelerinin yüksek olması nedeniyle, katılım müzakereleri Topluluk tarihindeki en kısa sürede 13 ayda tamamlanarak 1 Ocak 1995 tarihi itibarıyla Birliğe katılımı sonuçlanmıştır. Kuzeye Genişleme olarak da anılan bu dördüncü genişleme hareketi sonucunda üye ülke sayısı 15'e yükselmiştir.

İlk dört genişleme süreci sonucunda, kurucu altı üye ülkeye zaman içerisinde katılan dokuz yeni üye ülke ile, sadece Batı Avrupa ülkelerini kapsayan bir bütünleşme hareketi olmuştur. Avrupa Birliği 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirve Toplantısında, eski Varşova Paktı ülkeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme sürecine girmiştir. Zirvede karara bağlanan ve aday ülkelerin katılım öncesinde yerine getirmeleri istenen koşullar Kopenhag Kriterleri adıyla anılmaktadır. Söz konusu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç temel başlık altında toplanabilir:

Siyasi kriter; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlıkların haklarını gözetecek ve koruyacak kurumların varlığı ve istikrarı,

Ekonomik Kriter; işleyen ve aynı zamanda Birlik içinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığı,

Topluluk mevzuatının benimsenmesi; siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedefleri de dahil olmak üzere, üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilme kapasitesidir⁷⁵.

Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin AB'ne entegre edilmelerinin önemi, AB'nin genişleme politikası kapsamında birçok kez dile getirilmiştir. AB'nin fikir babalarından biri olan Robert Schuman, 1963 yılında yaptığı bir konuşmada, AET'nin elde etmiş olduğu başarının MDA ülkelerine de yayılmasının, Topluluğun bir görevi olduğunu ifade etmiş ve bu ülkelerin Avrupa Topluluğuna (AT) katılmak

⁷⁵ Murat Atan, Filiz Özağ, "Avrupa Birliğinin Genişleme Sürecinde Türkiye ve Aday Ülkelerin Ekonomik/Sosyal Performanslarının Karşılaştırılması", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2 Yıl: 2003, s. 10.

istemesi halinde, Topluluğun bu yönde gerekli hazırlıkları şimdiden yerine getirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Federal Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer ise, 12 Mayıs 2000 tarihinde Berlin’de Humboldt Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada, Robert Schuman’ın yukarıda belirtilen bu konuşmasına atıfta bulunarak, Avrupa bütünleşmesinin MDA ülkelerini kapsamadığı sürece eksik kalacağını belirtmiştir. Fischer’e göre, sadece Batı Avrupa ile sınırlı olan bir AB, her zaman için yok olma tehdidi altında olacaktır; zira, Merkezi ve Doğu Avrupa’da, güçler dengesi üzerine kurulu olan ve milliyetçi çatışmaların yaşandığı bir sistem hakimdir. Bu istikrarsız ortam, gelecekte Batı Avrupa’yı da tehdit edecektir. Bu bağlamda Fischer, AB genişlemesinin MDA ülkelerini kapsaması gerektiğinin önemini bir kez daha vurgulamıştır⁷⁶.

Aralık 1997 tarihli Lüksemburg ve Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirveleri, 5. genişlemenin sistematüğini ve katılım öncesi süreç ile müzakere sürecine ilişkin çerçeveyi de ortaya koymuştur. Lüksemburg Zirvesi’nde, 5. genişlemenin, geçmişin bölünmüş Avrupası’na son verecek yeni bir dönemin başlangıcı olacağı, Avrupa bütünleşme modelinin bütün Avrupa kıtasını kapsayacak şekilde genişlemesinin gelecekteki istikrar ve ilerlemenin teminatı olacağı ifadeleriyle Birliğin bu sürece verdiği önem vurgulanmıştır. Zirve’de, genişlemenin kapsamlı, kapsayıcı ve devamlılık arz eden bir süreç olduğu, bu sürecin, her aday ülkenin hazırlanma derecesine göre aşamalar halinde ilerleyeceği belirtilmiş, 10 MDAÜ ve Güney Kıbrıs için başlatılan katılım müzakerelerinde bütün bu ülkelerin aynı kriterler temelinde ve eşit şartlar altında AB’ye üye olmaya teşvik edildiği ifade edilmiştir. Beşinci genişleme sürecinde, siyasi kriterleri yerine getirmiş olan 10 ülkeden “İlk dalga ülkeler” ya da “Lüksemburg Grubu” olarak adlandırılan Çek Cumhuriyeti, Estonya, G.Kıbrıs, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile müzakerelere başlama kararı Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi’nde alınmıştır. “İkinci dalga ülkeler” ya da “Helsinki Grubu” olarak adlandırılan Bulgaristan, Romanya, Malta, Letonya, Litvanya ve Slovakya için Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi’nde oybirliği ile karar verilmiştir. 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi Avrupa Birliği’nin genişleme sürecinde, Bulgaristan ve Romanya dışındaki diğer 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi ile yürütülen müzakereler sonuçlandırılmış, 16

⁷⁶ Kavalalı, a.g.e., s. 1.

Nisan 2003 tarihinde Atina’da imzalanan Katılım Antlaşması’nın ardından bu ülkeler 1 Mayıs 2004 tarihinde Birlik üyesi olmuşlardır⁷⁷.

22 Haziran 1995 tarihinde üyelik başvurusunda bulunan Romanya ve 14 Aralık 1995 tarihinde üyelik başvurusunda bulunan Bulgaristan ile 15 Şubat 2000 tarihinde başlatılan üyelik müzakereleri 25 Nisan 2005 tarihinde Lüksemburg’da imzalanan Katılım Anlaşması ile sonuçlanmış, bu ülkeler 1 Ocak 2007 tarihi itibariyle Birlik üyesi olmuşlardır. Altıncı genişleme sonunda üye ülke sayısı 27’ye çıkmıştır.

Doğu Almanya’nın, 3 Kasım 1990 tarihinde üye ülke Almanya ile birleşmesi sonucunda ortaya çıkan “ de facto” genişleme, 1979 yılında Danimarka tarafından kendini yönetme hakkı verilen Grönland’ın, 23 Şubat 1983 tarihinde yapılan halk oylaması sonucu üzerine 1 Şubat 1985 tarihinde Birlik’ten ayrılması, Avrupa Birliği’nin genişleme sürecinde göze çarpan diğer önemli gelişmelerdir.

4. Avrupa Birliği’nin İktisadi ve Mali Yapısı

4.6 milyon kilometrekare coğrafik alana yayılan, 492 milyon 025 bin nüfuslu iç pazara sahip Avrupa Birliği, 2005 yılında 13,361 trilyon Dolar Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ile dünyanın en büyük ekonomisidir. Avrupa Birliği’ni 12.376 Trilyon Dolar Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ile Amerika Birleşik Devletleri izlemiştir⁷⁸. Avrupa Birliği bugün dünyanın önde gelen politik güçlerinden biri konumundadır.

2001 yılından itibaren durgunlaşmaya başlayan Avrupa Birliği Ekonomisi Almanya, Hollanda ve Portekiz ekonomilerinde 2003 yılında yaşanan negatif büyümenin de etkisiyle 2003 yılında % 1.3 oranında büyümüştür. Avrupa Birliği Komisyonu gözlenen bu durgunluğu, 1999-2000 döneminde petrol fiyatlarında kaydedilen artışların enflasyonu körüklemesine, harcanabilir gelirdeki düşüşe bağlı olarak tüketimin azalmasına ve izlenen sıkı para politikaları sonucunda tüketim ve yatırımın daralmasına bağlı olarak açıklamaktadır.⁷⁹ Bu ekonomik durgunluk 2003 yılı ortalarından itibaren dünya ekonomisinde yaşanan canlanmanın Avrupa Birliği üretici ve tüketicileri üzerindeki olumlu etkileri nedeniyle kırılmaya başlamıştır. Avrupa Birliği ekonomisi, 2004 yılındaki yüzde 2,4 oranındaki büyümenin ardından, 2005 yılında özellikle dünya enerji fiyatlarındaki artış ile ticaret ve iç talepte

⁷⁷ İKV, (12.10.2006) a.g.m.

⁷⁸ İSO, AB Ülkelerinin Temel Ekonomik Göstergeleri Üye ve Aday Ülkeler, 2006, s. 16.

⁷⁹ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 283.

gözlenen yavaşlamanın etkisiyle yüzde 1,7 oranında büyümüştür. Avrupa Birliği'nde 2000 yılının ikinci yarısından itibaren en hızlı büyüme 2006 yılının ilk yarısında görülmüştür. Büyüme hızı bu dönemin ilk çeyreğinde % 0,8, ikinci çeyreğinde % 0,9 artış göstermiştir. Bu artış tahmin edilenin de üzerinde bir önceki yıl artışının % 1 üzerinde gerçekleşmiştir. Bu hızlı büyümenin ardında, yavaşlamasına rağmen hala büyüyen bir dünya ekonomisi, talep artışlarının yanı sıra uygun makroekonomik politikalar, enflasyonda 2001 yılından itibaren yaşanan düşüşler, uygun mali koşullar, artan kar marjları, ve yapısal reformların başarıyla gerçekleştirilmesi etkili olmuştur. Avrupa Birliği ekonomisindeki canlanmanın diğer bir önemli nedeni iç talepte görülen sağlıklı büyümedir. 2006 yılının ilk yarısında inşaat sektörü dışında yatırımlar önemli ölçüde artış göstermiştir. Yüksek petrol fiyatlarına rağmen dünya ekonomisindeki canlanma, 2006 yılının ilk yarısında Avrupa Birliği'nde beklenenin üzerinde üretim artışlarını beraberinde getirmiştir. Ayrıca, küçükte olsa Avrupa Birliği'nin dış ticaretinde meydana gelen olumlu gelişme ekonomik canlanmanın bir diğer nedenidir. 2007 ve 2008 yılları için Avrupa Birliği'nde yıllık % 2,4, Euro alanında 2007 yılında % 2,1, 2008 yılında % 2,2 büyüme hızı tahmin edilmektedir⁸⁰.

Avrupa Birliği'nin Temel Ekonomik Göstergeleri aşağıda tablo şeklinde verilmiştir.

⁸⁰ DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, "AB Üyesi Ülkelerde ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler", Şubat, 2007, [<http://ekutup.dpt.gov.tr>; 01.03.2007].

Tablo 4: Avrupa Birliği'nin Temel Ekonomik Göstergeleri (AB-25)

AB (25)	2004	2005	2006
Nüfus (Bin Kişi)	460.211	462.381	464.026
Nüfus Artış Hızı (%)	0.45	0.42	0.34
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Yıllık % Değişim)	2.4	1.7	2.8
Cari Fiyatlarla GSYİH (Milyar Euro)	10.449,5	10.847,0	11.373,6
Satınalma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı GSYİH (€)	22.700	23.500	24.500
Toplam İstihdam (1000 Kişi)	200.408	202.291	204.382
Toplam İstihdam (Yıllık % değişim)	0,7	0,9	1,4
İşsizlik Oranı (Toplam işgücü içindeki % payı)	9,1	8,8	8,0
Mal ve Hizmet İhracatı (Yıllık % değişim)	7,1	5,2	9,7
Mal ve Hizmet İthalatı (Yıllık % değişim)	7,2	5,7	9,3
Cari İşlemler Dengesi (GSYİH'ya yüzde oranı)	-0,1	-0,8	-1,0
Enflasyon Oranı Uy.Tük.Fiy.End. (yıllık % değişim)	2,1	2,2	2,3
Toplam Kamu Gelirleri / GSYİH (%)	45.1	45.2	45.0
Toplam Kamu Giderleri / GSYİH (%)	47.7	47.9	47.7
Toplam Kamu Borçları / GSYİH (%)	63.4	64.1	64.2
Özel Nihai Tüketim Harcamaları /GSYİH (%)	58.3	58.5	58.3
Genel Devlet Borçlanma Gereği / GSYİH (%)	-2.7	-2.3	-2.0
Genel Devlet Borç Stoku / GSYİH (%)	62.4	63.3	62.5
Sosyal Güvenlik Gelirleri Hariç Vergi Yüğü (Vergi Gelirleri / GSYİH) (%)	26.2	26.5	26.5
Sosyal Güvenlik Gelirleri Dahil Vergi Yüğü (Vergi Gelirleri / GSYİH) (%)	40.4	40.7	40.6
Uzun Dönem Faiz Oranları	4.3	4.4	3.7

Kaynak: European Commission, **Directorate- General For Economic And Financial Affairs, European Economy, Economic Forecast Autumn 2006**; IMF, **World Economic Outlook**, April 2006; İSO, **AB Ülkelerinin Temel Ekonomik Göstergeleri**, Üye ve Aday Ülkeler 2006, Mayıs 2006; DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, **AB Üyesi Ülkelerde ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler**, Şubat 2007.

2005 yılı sonu itibarıyla Avrupa Birliği'nde yaklaşık 1,9 milyon ilave istihdam yaratıldığı tahmin edilmektedir. 2006 yılında büyümede beklenenin üstünde bir

performans sergilenmesi sayesinde istihdamda da olumlu bir eğilim yakalanmıştır. Tablo 3'ün incelenmesinde de görüleceği üzere, 2006 yılı sonu itibarıyla istihdamda AB genelinde yüzde 1,4 düzeyinde yüksek bir artış oranı beklenmektedir. Avrupa Birliği üyesi büyük ülkelerdeki mali hizmetler ile toptan ve perakende satış alanlarındaki büyüme yanında geçmiş yıllarda imalat sanayinde görülen istihdam azalışının sona ermesi ve sektörün iş yaratan bir konuma gelmesi bu artışın altında yatan en önemli faktörler olmuştur.⁸¹ 2005 yılındaki istihdam artışına paralel olarak, işsizlik oranı da düşme eğilimine girmiş yüzde 8,8'e gerilemiştir. Bu eğilim 2006 yılında da devam etmiştir. Yıl sonu itibarıyla, işsizliğin yüzde 8 düzeyine gerilediği tahmin edilmektedir. Ancak, mevcut işsizlerin yüzde 45'inin bir yılı aşkın süredir iş aramakta olduğu göz önüne alındığında uzun dönem işsizlik hala önemli bir sorun olarak yer almaktadır. Uzun dönem işsizlik sorununun yanı sıra, istihdam oranı da Avrupa açısından iyileştirilmesi gereken başka bir göstergedir. Avrupa Birliği'nin 2000 yılında Lizbon Gündemi adı altında aldığı kararlar arasında ortalama istihdam oranının 2010 yılına kadar % 70 seviyesine yükseltilmesi hedeflenmiştir. Ortalama istihdam oranı son yıllarda artarak 2004 yılı itibarıyla yüzde 63,5 seviyesine çıkmış olsa da, Lizbon Stratejisi olarak da anılan hedefin önemli ölçüde uzağında kalmakta hem de ABD ve Japonya'ya kıyasla (yüzde 70 seviyelerinde) düşük seyretmektedir.⁸² Avrupa Birliği'nde istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında, hizmetler sektörünün istihdamda en önemli paya sahip olduğu görülürken bu sektörü sırasıyla sanayi ve tarım sektörleri takip etmektedir⁸³.

Yüksek enerji fiyatları, Euro'nun temel para birimleri karşısında değer kaybetmesi ve gıda fiyatlarının artması nedeniyle 2000 yılından itibaren yüzde 2'nin üzerine çıkarak artma eğilimine giren enflasyon, 2003 yılında yüzde 2'nin altında yüzde 1.9 olarak gerçekleşmiş, izleyen yıllarda yeniden artma eğilimine girerek 2004 yılında yüzde 2.1, 2005 yılında yüzde 2.2 olarak gerçekleşmiş, 2006 yılı için ise yüzde 2.3 olarak tahmin edilmektedir. Bunun nedeni Avrupa Birliği'ndeki enerji ve petrol fiyatlarında son yıllarda yaşanan artışlardır. Diğer taraftan konut fiyatları ve ulaşım ücretlerindeki artışlar da enflasyonun yükselmesinde önemli bir etken

⁸¹ DPT, AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 12.

⁸² TİSK, Avrupa İstihdam Stratejisi ve İşgücü Piyasası Gelişmeleri, Yayın No: 272, Mayıs 2006, [www.tisk.org.tr; 15.4.2007].

⁸³ Şükrü Kızılot, Cem Kılıç, Okan Müderrisoğlu, **AB Yolunda Mali Dünyamız**, TİSK Yayınları, Yayın No: 273, Ankara, 2006, s. 124.

olmuştur. Enflasyonu etkileyen kalemlere bakıldığında, en önemli maliyetlerden biri olan enerji fiyatlarının 2006 yılının ilk yarısında artış oranı yüzde 10 ile yüzde 14 arasında seyrederken yılın ikinci yarısında bu artış oranının tek haneli rakamlara gerilediği gözlemlenmiştir. Önümüzdeki yıllara ilişkin enflasyon tahminlerine bakıldığında AB genelinde enflasyonun 2007 yılında yüzde 2,3, 2008 yılında ise yüzde 2 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Kısa dönemde meydana gelebilecek fiyat dalgalanmaları göz ardı edildiği takdirde, uzun dönemde gayet ılımlı bir fiyat seyri beklenmektedir. Bu olumlu seyrinde, genel ekonomik durum ve ılımlı ücret artışları gibi, hem iç hem de dış faktörlerin katkısı olacağı düşünülmektedir. Ücretlerde aşırı bir artış görülmeyeceği varsayımı, petrol fiyatlarındaki artışlardan kaynaklanan ek zam talepleri olmayacağı tahmini altında geçerli olan bir durumdur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, uzun süre devam edecek yüksek tüketici fiyat seyrinin bir dönem sonra çekirdek enflasyonu tetikleyebilme ihtimalidir⁸⁴.

Ticaret Avrupa Birliği ekonomisinin can damarıdır. Avrupa Komisyonu'nun tahminlerine göre Avrupa Birliği'ndeki 10 ila 12 milyon kişinin istihdamı doğrudan doğruya ihracata dayanmaktadır. Bu da toplam istihdamın yaklaşık onda birine karşılık gelmektedir. Avrupa Birliği, dünyanın en büyük ticaret grubudur. Dünya ticaretinin beşte birinden fazlasını gerçekleştirmektedir. En büyük iki rakibi olan Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'dan daha fazla ticaret yapmaktadır.⁸⁵ Bu nedenle dünya ticareti içinde önemli bir yere sahiptir. Avrupa Birliği'nin dünya ticaretindeki ağırlığının bir başka göstergesi uluslararası ticareti düzenleyen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde oynadığı aktif roldür. Avrupa Birliği'nin ticaret politikasının yasal dayanağı olan Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'nın 131'inci maddesi Birliğin, dünya ticaretindeki gelişmeleri uyumlaştırmayı ve ticaretin önündeki engelleri kaldırmayı amaçladığını açıkça belirtmektedir. Ticaretin serbestleşmesinin ülkelere zenginleşme ve refah getirdiği bugününün dünya düzeninde, mal ve ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırmak için müzakerelerin yürütüldüğü uluslararası zemin Dünya Ticaret Örgütü'dür. DTÖ'nün kurulmasının en önemli destekleyicilerinden ve halihazırda en aktif üyelerden biri konumunda olan

⁸⁴ DPT, AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.20-22.

⁸⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Birliği ve Dünya Ticareti", [<http://www.deltur.cec.eu.int>; 15.4.2007].

Avrupa Birliği'nin öncelikleri arasında, DTÖ'nün daha etkili, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturulması bulunmaktadır. Birliğin uluslar arası ticaret alanındaki faaliyetleri sadece DTÖ bünyesindeki çalışmalar ile sınırlı değildir. Avrupa Birliği, DTÖ tarafından belirlenen çok taraflı ticaret kuralları dışında çift taraflı ticaret kuralları ile de hareket etmektedir. Dünyadaki en önemli ticari blok olan Avrupa Birliği'nin pek çok ülke ile ikili ticaret anlaşmaları mevcuttur⁸⁶.

2005 yılında Avrupa Birliği'nin Birlik dışı ülkelere mal ve hizmet ihracatı 1 trilyon 070 milyar 980 milyon Euro olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği'nin Birlik dışı ülkelere yaptığı toplam ihracatının dağılımı incelendiğinde, ABD'nin yüzde 23.2 lik bir pay ile Avrupa Birliği'nin en önemli ticari ortağı olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'nin aynı yıl Birlik dışı ülkelere yaptığı mal ve hizmet ithalatı 1 Trilyon 179 milyar 811 milyon Euro olarak gerçekleşmiştir.⁸⁷ Birliğin mal ve hizmet ihracatında olduğu gibi mal ve hizmet ithalatında da ülke bazında ABD yüzde 13.9 luk pay ile ilk sırada yer almaktadır. 2005 yılında AB genelinde toplam mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı sırasıyla yüzde 5.2 ve 5.7 oranında artmış ve cari açık GSYİH'nin yüzde 0.8'i seviyesine çıkmıştır. 2005 yılının başlarından itibaren Euro'da meydana gelen aşamalı değer kaybı AB'nin ihracat rakamlarını olumlu bir şekilde etkilemiştir. Bu çerçevede AB'nin rekabet gücü önemli ölçüde artmıştır. Ancak, özellikle enerji ve hammadde fiyatlarındaki artış cari açığın artmasına neden olmuştur. AB genel olarak kimyasallar, taşıma araçları, sanayi makineleri açısından net ihracatçı pozisyonundayken hammadde ve enerji ticaretinde net ithalatçı konumundadır. Ayrıca, AB'nin korumacı tarım politikasına rağmen gıda ve içecek ticaretinde de önemli bir açık mevcuttur⁸⁸.

2004 yılındaki GSYİH'nin yüzde 2.7'si seviyesinde olan AB genelindeki genel devlet borçlanma gereği, 2005 yılında GSYİH'nin 2.3'ü seviyesine düşmüştür. 2006 yılı itibariyle genel devlet borçlanma gereğinin GSYİH'nin yüzde 2'si seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu olumlu gelişmelerde temel etken, gelirlerin harcamaları büyük oranda karşılaması olup bu iyileşmede Almanya, İspanya, Hollanda ve İrlanda tetikleyici ülkeler olmuştur. Söz konusu önemli göstergenin,

⁸⁶ Esra Uyanusta, "Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası", İKV 15 Soruda 15 AB Politikası No:8, Muka Matbaası, İstanbul, 2005, 3. Baskı, s. 26-27.

⁸⁷ DTM, "Türkiye – AB Dış Ticareti", [www.dtm.gov.tr/AB/rakamlar/diticaret.htm; 15.4.2007].

⁸⁸ DPT, AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 14-19.

2007 yılında GSYİH'nin yüzde 1.6'sına gerileyerek istikrara kavuşacağı tahmin edilmektedir. Özellikle Almanya'da gerçekleşmesi beklenen KDV artışının, AB genelindeki genel devlet açığının azalmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Avrupa Birliği genelinde 2004 yılında GSYİH'nin yüzde 63.4'ü seviyesinde olan toplam borç stokunun 2005 yılında yüzde 64.1 seviyesine yükseldiği görülmektedir. Almanya, İtalya ve Fransa'daki mevcut politikalar artışı frenlemeye yönelik olsalar da, kısa dönemde borç stoklarının GSYİH'ye oranının değişmemesi beklenmektedir. Euro alanında ise, borç stokunun GSYİH'ye oranında 2003 yılından bu yana süregelen artış eğiliminin, daha güçlü büyüme ve faiz dışı fazlanın etkisiyle tersine çevrileceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda, 2005 yılında GSYİH'nin yüzde 70.6'sı düzeyinde olan borç stoku, 2006 yılı sonunda GSYİH'nin yüzde 69.4'ü seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir⁸⁹.

5. Avrupa Birliği ve Vergilendirme

Avrupa Birliğinde vergi politikası, Avrupa bütünleşmesine göre şekil alan ikincil bir politikadır. Nitekim Roma Antlaşması'nın 95 ilâ 99 maddelerinde yer alan vergi ile ilgili hükümleri, Topluluğun temel ilkeleri arasında değil, "Topluluğun Politikası" başlıklı üçüncü kısımda rekabet kurallarından hemen sonra ve mevzuatın yakınlaştırılması ile ilgili hükümlerden önce yer almıştır. Vergi politikası belirlenirken AB'nin amacı ve hedef aldığı bütünleşme modeli önemli rol oynar. Üye devletler vergi ile ilgili düzenlemelerini mali ihtiyaçları ve izledikleri ekonomik ve sosyal politika amaçlarına göre yönlendirirler. Buna karşılık AB'nin izlediği ya da izlemesi gereken temel politikaların hemen tümünün vergilendirme ile ilgili belli yönleri ya da sonuçları vardır. Örneğin malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının tarım, ulaştırma ve rekabet politikaları ile bölgesel politikanın vergilendirme ile ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla AB'nin de mali ihtiyaçlı ve bütünleşme aşamasının gerektirdiği vergi düzenlemelerine ihtiyacı vardır. Vergi politikası, AB'nin temel amaçlarına ulaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.⁹⁰ Avrupa Konseyi Lizbon Zirvesi'nde Avrupa Birliği'nin temel amacının, 2010 yılına kadar Birliği, dünyanın en iyi rekabet edebilen ve en dinamik, bilgiye dayalı, sosyal dayanışma içinde hem sürekli büyüme, hem daha fazla ve daha iyi istihdam

⁸⁹ DPT; AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, a.g.e, s.24-27.

⁹⁰ Karluk, (1998) a.g.e., s.295.

amaçlarına ulaşma kabiliyetine sahip iktisadi alan yapmak olduğu açıklanmıştır. Bu temel amaca ulaşmak için AB'nin vergi politikalarından yararlanması gerektiği açıktır. Bu çerçevede Lizbon Zirvesi'ni takiben, Komisyon, Avrupa Birliği'nde gelecek yıllarda uygulanması gereken vergi politikasına ilişkin temel öncelikleri ve diğer politik amaçları dikkate alarak genel vergi politikasını belirlemeye çalıştığı bildiriye Avrupa Konseyi'ne ve Avrupa Parlamentosuna sunmuştur.

Söz konusu bildiride, AB vergi politikasının öncelikle yerleşim serbestisi, serbest mal ve sermaye dolaşımı ile hizmet özgürlüğünden oluşan dört temel hakkı ön planda tutması ve buna hakka aykırı olan vergisel engellerin ortadan kaldırılması gerekliliğine işaret edilmiştir. Bu gerekliliğe uygun olarak vergi sistemleri, sonuçları öngörülebilir basit ve şeffaf olmalıdır. Bildiride ikinci olarak, vergi sistemlerinin mal, hizmet ve sermaye piyasalarının işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirecek ve iş piyasasının da sorunsuz çalışmaya sağlamaya yönelik olması vurgulanmıştır. Vergi politikası bakımından bunun anlamı, AB içindeki farklı vergi sisteminin varlığından kaynaklanan çatışmalar ve buna bağlı kayıpların, vergisel engeller ve bozuklukların ortadan kaldırılmasıdır. Son olarak vergi politikası, üye ülkelerin vergi sisteminden kaynaklanan iktisadi bozuklukları ortadan kaldırmak amacıyla matrah tabanının geliştirilmesiyle eş zamanlı bir şekilde nominal vergi oranlarını indirme çabalarını desteklemelidir. AB'nin vergi politikasına ilişkin bu üç amaç, AB politikasının diğer genel amaçlarından ayrı olarak ele alınmamalı ve AB'nin genel politikalarıyla uyum içinde gerçekleştirilmelidir. AB'nin vergi politikaları özellikle,

- Avrupa Konseyi tarafından Lizbon'da dile getirilen "AB'ni dünyanın en iyi rekabet edebilen ve en dinamik, bilgiye dayalı iktisadi alanı yapma" amacını desteklemeli;

- İç pazarın başarısı ve genişlemesine, gerek genişlemeden önce gerekse genişlemeden sonra tüm üye ülkeler için aynı rekabet şartlarının geçerli olmasını ve tüm üyelerin iç pazarın avantajlarından tamamiyle yararlanmalarını sağlayarak hizmet etmeli;

- AB içindeki toplam mali yükün sürekli azalımını sağlamalı ve bunun için vergi indirimleri, kamusal yatırımlar ve etkili bütçe konsolidasyonu arasında dengeli bir ilişki kurulmasına yardımcı olmalı;

- AB'nin ekonomi, istihdam, yenileme (inovasyon), sağlık, tüketicinin korunması, etkin gelişim, çevre ve enerji politikalarını güçlendirmeli,
- Avrupa sosyal modelinin modernizasyonunu desteklemelidir⁹¹.

a) Avrupa Birliği Vergi Hukuku'nun Kaynakları

AB'nin oluşum sürecine paralel olarak, AB hukuku adı verilen tamamen kendine özgü (sui generis) yeni bir hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Her ne kadar AB hukuk düzeni uluslar arası ve ulusal hukuk düzenlerine ait kurallardan doğmuş olsa da, bütünüyle onlardan farklı ve kendine özgü kurumlara sahip olan bağımsız bir hukuk sistemidir. Başka bir ifadeyle AB'nin gerek birincil (asli), gerek ikincil (tali) hukuk kaynakları, iç hukukta da uygulanabilme kabiliyeti olmalarına karşın, iç hukuk ve uluslar arası hukuka dahil olmayan, onlardan tamamen ayrı bir hukuk yapılanması niteliğindedir.⁹² Avrupa Birliği'nde birincil mevzuat terimi, Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmaları, bu antlaşmaların ekleri ile protokollerini ve bu antlaşmalara çeşitli tarihlerde değişiklik getiren antlaşmaları kapsamaktadır. Antlaşmalar, karar alma süreçleri ile yasama, yürütme ve hukuk süreçlerinde rol oynayan Avrupa Birliği kurum ve organlarının temel yapı, işleyiş ve sorumluluklarını da tanımlamaktadır. Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmaları olarak nitelendirilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) antlaşmaları zaman içerisinde, 17 Şubat 1986 tarihinde imzalanıp 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanıp 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanıp 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ve 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanıp 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Antlaşması ile değişikliğe uğramışlardır. İkincil mevzuat ise, kendilerine birincil mevzuatla tanınan düzenleme yapma yetkisine dayanarak, belli Topluluk organlarının, bazen tek başına, bazen diğer organlarla işbirliği yaparak çıkardıkları mevzuatı ifade etmektedir. İkincil Mevzuat, Topluluk Tüzükleri (Regulations), Direktifler (Directives), Kararlar

⁹¹ Funda Başaran Yavaşla, "Rekabet İstemi Zoru Gerçekleştiriyor mu? Avrupa Birliği ve Konsolide Bir Kurumlar Vergisi Matrahı", **17. Türkiye Maliye Sempozyumu, Avrupa Birliği'ne Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumunu**, TÜRMOB Yayınları No: 185, 2002, s. 366.

⁹² Mehmet Merdan Hekimoğlu, "Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasası'na Göre Egemenlik", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 6, Yıl: 2003, s. 35.

(Decisions), Tavsiye ve Görüşler (Recommendation and Opinion) ile Roma Anlaşması'nın 189'uncu maddesinde -değişik 249'uncu madde- sayılmamakla birlikte İlke Kararı (Resolution), Bildiriler (Declarations) ve Eylem Programı (Action Programme)'ndan oluşur.⁹³ Madde metninde, tüzüklerin, tüm Üye Devletlerde doğrudan uygulanan bütünüyle bağlayıcı ve genel geçerliliğe sahip olduğu, direktiflerin, sonuçları itibarıyla her muhatap Üye Devleti bağlayıcı olduğu ancak şekil ve yöntem seçiminin ulusal makamlara bırakıldığı; son iki paragrafta ise kararın bağlayıcı, tavsiye ve görüşlerin ise bağlayıcı olmadığı hükümlerine yer verilmektedir.

Tüzüklerin uluslar arası hukukta çok olağandışı olan iki özelliği vardır. Bunlardan birincisi, uluslar arası sınırları dikkate almaksızın Birlik bütününde geçerli bir düzen kurarlar ve Üye Devletler bakımından aynı şekilde ve eksiksiz olarak geçerlidirler. Hiçbir Üye Devlet bir Tüzüğü eksik uygulayamaz; kabulü sırasında kendisinin karşı çıkmış olduğu ya da ulusal çıkarlarına aykırı saydığı bir düzenlemenin yürürlüğe girmesinden kaçınabilmek amacıyla sadece uygun bulduğu hükümleri uygulaması ya da bu tüzüklere aykırı ulusal düzenlemelere gitmesi mümkün değildir. İkinci özelliği ise, doğrudan uygulanabilirlik niteliğidir. Tüzükler, Üye Devletlerin ulusal mevzuatlarına eklenmesine gerek olmaksızın Birlik vatandaşları için tıpkı ulusal düzenlemeler gibi hak ve ödevler ihdas etmektedir.⁹⁴

Bu kısa açıklamalardan sonra Birlik Vergi Hukuku'nun kaynaklarını sıralanacak olursa;

- Kurucu antlaşmalar ile bunların ekleri ve protokollerinde yer alan ilgili hükümler, tadil anlaşmaları, katılma antlaşmalarını kapsayan birincil kaynaklar,
- Bu Antlaşmaların verdiği yetkiye dayanılarak Birlik organları tarafından hazırlanıp yürürlüğe giren Tüzük, Direktif, Karar, Tavsiye ve Görüşlerin oluşturduğu ikincil kaynaklar,

⁹³ Sahir Özdemir, **Avrupa Topluluğu'nda İkincil Mevzuat ve Karar Alma Usulleri**, DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001, s. 1.

⁹⁴ Klaus Dieter Borchardt, "Topluluk Hukukunun ABC'si", s. 34-44, [<http://www.deltur.cec.eu.int/> kitap; 15.4.2007].

- Birincil ve ikincil kaynaklara ilave olarak Uluslar arası Antlaşmalar, Avrupa Adalet Divanı'nın İçtihat Hukuku'ndan oluşmaktadır⁹⁵.

b) Avrupa Birliği'nde Vergileme İlkeleri

AB vergi politikasının ana hukuki kaynağı Roma Antlaşmasıdır. Söz konusu anlaşma bir yandan uygulanacak vergi politikalarına yol gösteren ekonomik amaçlı hükümler taşımakta ve aynı zamanda bu amaçlara ulaşmak için kullanılacak araçları sıralamaktadır. Antlaşmanın 2 nci maddesi hükmünde Topluluğun görevinin, ortak bir pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomik politikalarının giderek yakınlaştırılması yoluyla Topluluğun bütününde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesini, sürekli ve dengeli bir büyümeyi, daha fazla istikrarı, yaşam standardının hızla yükselmesini ve topluluğun bir araya getirdiği Devletler arasında daha sıkı ilişkilerin kurulmasını sağlamak olduğu hükmüne yer verilmiş, 3 üncü maddede ise 2'nci maddede belirtilen amaçlara ulaşmak üzere yine anlaşmada öngörülen şartlara ve takvime uygun olarak 11 bent halinde (a-k) kullanılacak araçlar sıralanmıştır. Antlaşmanın Vergi Hükümleri başlıklı 95-99'uncu maddeleri ise vergi uyumlaştırması amacına hizmet etmek üzere düzenlenmiştir. Bu hükümler bir yandan vergileme alanında ulusçuluk temeline dayanılarak ayırım yapılmasını önlemeye yönelmekte, diğer yandan da vergi sistemleri arasındaki rekabeti bozucu farklılıkların giderilmesini amaçlamaktadır. Anlaşmada, Tek Pazar üzerindeki doğrudan etkili olması nedeniyle daha çok dolaylı vergilere ağırlık verildiği görülmektedir. Söz konusu maddelerden 98'inci madde dolaysız vergiler, diğerleri dolaylı vergiler alanında düzenlenmiştir⁹⁶.

Avrupa Birliği'nde dış ticaret , tarım, sanayi alanında ortak politikalardan söz edilebilmekle birlikte, ortak bir vergi politikası söz konusu değildir. Çünkü vergi politikası her ülkenin kendi sosyal ve ekonomik koşullarına bağlı olarak belirlenmekte olup, bu alandaki değişiklikler her ülkenin kendi egemenlik alanındadır. Ancak birliğe üye ülkelerin kararları, diğer üye ülke kararlarından etkilendiğinden, temel hedefler doğrultusunda üye ülkelerin vergi politikalarının yönlendirilmesi ve düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Çünkü Birlik içinde malların serbest dolaşımı söz konusudur ve vergi düzenlemeleri bu açıdan engel olmamalıdır.

⁹⁵ Bilici, a.g.e., s.146-148.

⁹⁶ T.C. Maliye Bakanlığı, **Avrupa Toplulukları Konusunda Araştırmalar**, Eylül 1988, s. 80-82.

Birlik vergi politikasının hedefi, bir yandan iç vergi uygulamasında milliyete bağlı ayrımcılığı engellemek suretiyle iç pazarın oluşumuna hizmet etmek diğer taraftan da vergi politikasını ortak politikaların gereklerine uyumunu gözeterek ekonomik birliğe hizmet etmektir. Avrupa Birliği bu temel hedeflerine ulaşmak için dört yöntem kullanarak vergi uyumlaştırmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu klasik yöntemler;

- Ortak bir kuralın bulunmadığı ölçüde devlet egemenliğinin esas alınarak vergi uyumlaştırması yoluna gidilmesi;

- Birlik içinde çifte vergilendirmenin kaldırılması için Üye Devletlerin kendi aralarında mali nitelikte anlaşmalar yapmaları;

- Sınırlarda, Birlik kapsamında geliştirilmiş yöntemler uygulayarak telafi mekanizmasının getirilmesi;

- Mevcut vergileme farklılıklarının Birlik yapılaşmasını engellediği ölçüde mevzuat uyumlaştırmasına ve ortak kurallar oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmasıdır.⁹⁷

Avrupa Birliği, bir yandan Birliği kuran Roma Antlaşması hükümleri, diğer yandan Birlik Kurumlarının Antlaşma hedefleri doğrultusundaki düzenlemeleriyle Üye Devletlerin vergilendirme yetkilerini yönlendirmektedir. Farklı bir ifadeyle Roma Antlaşması'nda Üye Devletlerin vergilendirme yetkisini sınırlayan hükümlere yer verildiği gibi, Birlik Kurumlarına da yetki verilmektedir.⁹⁸ Örneğin Antlaşmanın 100 üncü maddesi hükmü uyarınca, AB Konseyi, Genel Kurul ve Ekonomik ve Sosyal Komite sonuçlar doğuran ve üye devletler için bağlayıcı nitelikte "Direktifler" çıkarabilmektedir. Nitekim gider vergilerinde uyumlaştırma çalışmalarının başarılı sonuçları, yani toplulukta şu anda uygulanmakta olan ortak KDV sistemi, bu direktiflerin ürünüdür.⁹⁹

Roma Antlaşmasının vergi politikasına yönelik hükümleri;

⁹⁷ Karluk, (1984) a.g.e., s. 296.

⁹⁸ Fatih Saraçoğlu, "Vergilendirme Yetkisi ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:3, Yıl: 2003, s. 180-181.

⁹⁹ T.C. Maliye Bakanlığı, a.g.e., s. 80-82.

- Dolaylı tüketim vergilerinde milliyete dayalı ayrımcı uygulamalar ile çifte vergilendirmeyi önlemeye yönelik hükümler Antlaşmanın 95 ile 98'inci maddelerinde,

- Dolaylı vergilerin uyumlaştırılmasına ilişkin hükmün 99'uncu maddede,

- Topluluk içinde çifte vergilendirmeyi önlemeye yönelik hükmün 220'inci maddede,

- Birlik Kurumlarını yetkilendiren 100 ve 145'inci maddelerinde düzenlenmiştir.

ba) Ayrımcı Vergilendirmenin Önlenmesi İlkesi

Roma Antlaşması'nın, 7'nci maddesinde anlaşma kapsamına giren konularda, uyrukluğa esasına dayalı her türlü ayrımcı uygulama yasaklanmaktadır. Roma Antlaşmasının 95' inci maddesinde Hiçbir üye devlet diğer üye devletlerin ürünlerine doğrudan veya dolaylı olarak, benzeri kendi ürünlerine doğrudan ya da dolaylı olarak uyguladıklarından hangi nitelikte olursa olsun daha yüksek iç vergiler koyamaz. Ayrıca, hiçbir üye devlet, diğer üye devletlerin ürünlerine başka ürünleri dolaylı olarak koruyacak nitelikte iç vergiler koyamaz" 96 ıncı maddede de "Üye devletlerden birinin ülkesine ihraç edilen ürünler, doğrudan ya da dolaylı olarak tabi oldukları vergilerden daha yüksek hiçbir iç vergi iadesinden yararlanamazlar" hükmü yer almıştır. Bu hükümlerle üye devletlerin yerli üreticilerini korumak amacı ile yapacakları vergi düzenlemeleri önlenmek istenmiştir. Gerçekten ithalat üzerine konulan denkleştirici vergiler ve ihracatta iade edilen vergiler üye devletler arasındaki rekabet dengesini bozabilirler.

95 inci madde ithal ürünlerini ayrıma karşı koruyarak, üye devletlerin bu ürünler üzerine, ülke içinde üretilen ürünlerden daha yüksek vergi koymalarını yasaklamaktadır. Buna örnek olarak, Avrupa Adalet Divanı verdiği bir kararda, Fransa'nın 1600 cc'nin üzerindeki otomobiller için uyguladığı vergiyi, ayrımcı vergi olarak değerlendirmiştir. Fransa 1600 cc'nin üzerindeki otomobil alımlarında, bu konuda uyguladığı vergiden beş misli daha fazla vergi uygulanmakta idi. Divan kararına gerekçe olarak, 1600 cc'nin üstünde otomobil üretiminin yapılmadığı Fransa'nın bu yüksek vergi oranı ile diğer üye ülkelerden bu tip otomobillerin ithalatını caydırmayı amaçladığını göstermiştir. Ayrımcı vergileme yasağı, aynı cins

ürünler için olduğuna kadar benzer ürünler açısından da geçerlidir. Benzer ürün deyimini ile birbirinin yerine ikame edilebilir ürünler kastedilmektedir. Bu şekilde, Avrupa Adalet Divanı verdiği kararlarında Danimarka'nın ithal üzüm şaraplarını yerli meyve şaraplarından daha yüksek oranda vergilemesini, İtalya'nın ithal ettiği rom içkisini yerli tarım ürünleriyle yapılan benzer içkilerden daha yüksek oranda vergilemesini, Belçika'nın ithal ürün olan üzüm şarabını yerli ürün olan biradan daha fazla vergilemesini ayrımcı vergi olarak değerlendirmiş ve bu uygulamaları Birlik mevzuatına aykırı bulmuştur¹⁰⁰.

İthal ürünleri üzerine daha yüksek vergi koyarak ayırım yapmak, bu ürünlere uygulanan vergi oran ve tarifelerindeki farktan ileri gelebileceği gibi, matrahların saptanmasındaki değişik yöntemler sonucunda da ortaya çıkabilir. Antlaşmanın 91 inci maddesi inde üye devletlerin iç vergilendirmeyi aşan vergi iadeleri yaparak ihracatı teşvik etmelerini yasaklamaktadır. Bu hüküm, bir yandan ihracatta vergi iadesine izin vermekte, öte yandan da bu iadenin "ihracata prim" niteliği taşımasını yasaklamaktadır. İhracatta iade edilen vergi, ürünün taşıdığı vergi yükünü aştığı takdirde, bu durum yerli üretimin ayırım yolu ile korunması anlamına gelir. 96 ıncı madde de 95 inci madde ile aynı amaca yönelmiştir. Yerli üretimin vergi ayırımı yolu ile korunması önlenmek istenmektedir.

bb) Gümrük Vergilerinin Kaldırılması ve Ortak Gümrük Tarifesinin Kabulü İlkesi

Roma Antlaşmasının 9'uncu maddesine göre, "Topluluk, mal alışverişlerinin tümünü kapsayan ve üye devletler arasında ithalat ve ihracatta alınan gümrük vergileri ile eş etkili bütün yükümlülükleri yasaklayan ve üçüncü ülkelerle ilişkilerde ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasına dayanan bir gümrük birliği üzerine kurulmuştur." Bu hükümle, AB içinde malların serbest dolaşımını olumsuz yönde etkileyen gümrük vergilerinin ve bu vergilere eş etkili diğer yükümlülüklerin kaldırılması amaçlanmaktadır. Malların serbest dolaşımı kuralı, üye devlet menşeli mallar yanında, üçüncü ülkelerden AB'ne giren ve ithal işlemleri üye devletlerin herhangi birinde tamamlanmış mallara da uygulanır. Antlaşmanın 11 inci maddesine göre, "Üye devletler, belirlenen süreler içinde, gümrük vergileri konusunda, bu antlaşmaya uygun olarak hükümetlerinin kendilerine düşen yükümlülükleri yerine

¹⁰⁰ Bilici, a.g.e., s. 150.

getirebilmelerine olanak sağlayacak her çeşit uygun tedbiri alırlar.” Bu hükme uygun olarak çeşitli üye devletler gümrük vergileri alanında yasama organına ait olan yetkileri yürütme organlarına devretmişlerdir. 11 inci madde, üye devletlerde ağır işleyebilen yasama sürecini, gümrük vergileri alanında gidererek AB düzenlemelerine daha süratli uyum kurulması amacına yönelmiştir. Roma Antlaşmasının bu hükmü, üye devletlerin hukuk sistemleri içinde gümrük vergileri konusundaki yetki bölüşümüne müdahale edici niteliktedir. Roma Antlaşmasının 12 inci maddesine göre de, “Üye devletler kendi aralarında ithalatta ve ihracatta yeni gümrük vergileri ve eş etkili yükümlülükler koymaktan ve karşılıklı ticari ilişkilerinde uyguladıklarını artırmaktan kaçınacaklardır.” Bu hükme aykırı olarak bir gümrük vergisinin veya eş etkili yükümlülüğün artırılıp artırılmadığını anlamak için Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte bu vergi veya yükümlülüklerin nasıl uygulandığına bakmak gerekmektedir. Böyle bir artış, söz konusu ürünün, tarifenin daha yüksek vergilendirilen bir başlığı altında yeniden sınıflandırılmasından veya gümrük vergisi oranının yükseltilmesinden doğabilir. Antlaşmanın geçiş hükümleri ile gümrük vergilerinin ve eş etkili yükümlülüklerin aşamalı bir plana bağlanarak geçiş döneminin sonu olan 31.12.1969 tarihinde kaldırılması öngörülmüştür. Bununla beraber sınai ürünler bakımından gümrük vergilerinin kaldırılması, bu tarihten birbuçuk yıl önce, 1.7.1968 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Birliğe sonradan katılan devletler için ise bu işlem ayrı bir programa bağlanmıştır. Tarım ürünleri bakımından ise değişik özellikleri olan ortak bir tarım politikası uygulanması hükmüne bağlanmıştır. Bu alanda üye devletler arasında gerçekleştirilen pazar birliği, tarım ürünleri bakımından da, gümrük vergileri ve eş etkili yükümlülükler ile devlet yardımlarının uygulanmasını önleyerek serbest dolaşımın gerçekleşmesine olanak yaratmaktadır. Gümrük vergilerinin üye devletler arasında kaldırılmasından sonra Birlik içinde gümrük birliği kurulmasının ikinci temel koşulu, ortak bir gümrük tarifesinin kabul edilmesidir. Roma Antlaşmasının 18-29 uncu maddeleri bu konuya ilişkindir. Öte yandan ortak gümrük tarifesinin uygulanması sonucunda sağlanan gelirlerin Avrupa Birliği’nin finansmanında kullanılması da kabul edilmiştir.

bc) Eş Etkili Yükümlülüklerin Kaldırılması İlkesi

Avrupa Birliği içinde gümrük birliği kurulabilmesi için yalnız dar ve teknik anlamda gümrük vergilerinin değil, bu vergilere eş etkili diğer yükümlülüklerin de

kaldırılması gerekmektedir. Avrupa Adalet Divanı, kararlarında eş etkili vergi tanımını “ üye ülkelerce tek yanlı olarak, ithalat sırasında ya da ithalat gerçekleşikten sonra, benzer yerli mallara uygulanmayıp sadece üye ülkelerden ithal edilen mallara özel olarak uygulanan ve böylece söz konusu malın fiyatını yükselterek, malların serbest dolaşımı üzerinde bir gümrük vergisi etkisi yapan vergiler” olarak tanımlamıştır.¹⁰¹ Avrupa Adalet Divanı gümrük vergilerini eş etkili yükümlülüklerden ayırmak için bu kavramların şu özellikleri üzerinde durmaktadır: Gümrük vergileri, üye devletlerin ulusal gümrük mevzuatlarında belirlenen, tarifeyle bağlanan ve malların ülke sınırlarından geçmeleri sırasında alınan vergilerdir.

- Gümrük vergisine eş etkili yükümlülük koyma yasağının uygulanmasında belirleyici ölçüt, yükümlülüğün niteliğinden çok etkileridir. Bu yükümlülüğün isminin vergi, resim, pay veya ücret olması, miktarının küçük olması, tanımı veya tahsil biçimi önemli değildir. Parasal yükümlülük, gümrük vergileri gibi, malın maliyet bedelini değiştirerek ve buna bağlanmış olan idari formalitelerle birlikte malların serbest dolaşımını olumsuz etkiler.

- Bu yükümlülüklerin konuluş amacının mali, sosyal veya idari olması, yasağın uygulanması açısından önem taşımaz.

- İthalat üzerine konulan yükümlülükler bakımından, aynı nitelikteki yerli ürünlerin benzer başka yükümlülüklere tabi tutulması yasağın geçerliliğini etkilemez.

- Yükümlülüğün, gümrük vergisine eş etkili olarak nitelendirilebilmesi için bir üye devlet tarafından tek taraflı olarak konulması gerekir. ancak, mali yükümlülüğün söz konusu üye devletin yararına konulmamış olması veya kamu hukukuna tabi özerk bir kuruluş tarafından konulmuş olması, bu niteliği değiştirmez.

bd) Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi İlkesi

Uluslararası bir kuruluş olan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD ve Birleşmiş Milletler (UN)’in genel kabul gören tanımına göre, uluslararası çifte vergilendirme, iki (veya daha fazla) devletin, aynı vergi yükümlüsünü, aynı vergi konusu ile bağlantılı olarak ve aynı vergilendirme dönemi için benzer vergilerle

¹⁰¹ Bilici, a.g.e., s.149.

vergilendirmesidir.¹⁰² Ekonomik ve hukuksal olumsuzluklara sebebiyet veren söz konusu mükerrer vergileendirme, tek taraflı, iki taraflı veya çok taraflı yollarla çözümlenebilmektedir. Tek taraflı çözüm şeklinde, ülkeler kendi iç mevzuatlarına koydukları bazı hükümlerle çifte vergileendirmeyi önlemeye çalışırlar. Alınan bu önlemler, vergi oranlarının indirilmesi, yabancı ülkede ödenen vergilerin matrahtan indirilmesi, yurt dışında ödenen verginin yurt içinde ödenen vergiden mahsup edilmesi ve yurt dışında elde edilen gelirin vergiden istisna edilmesi şekillerinde gerçekleştirilir. Ancak, uygulamada ülkelerin sistemlerinde yer alan farklı düzenlemeler ve yorum problemleri nedeniyle tek taraflı yöntemlerle uluslararası çifte vergileendirme tam olarak önlenememektedir. Uluslararası çifte vergileendirmenin önlenmesinde bir başka yol da iki veya daha çok sayıda devletin aralarında akdettikleri iki veya çok taraflı anlaşmalardır. Uygulamada, çok taraflı anlaşmalar çok sınırlı olarak ve ancak birkaç devlet arasında akdedilebilmiş farklı çıkarların bir araya getirilmesindeki güçlükler dolayısıyla başarılı olamamışlardır. OECD ve Avrupa Birliği bünyesinde bu konudaki çalışmalar halen devam etmektedir. Çok taraflı anlaşmaların yarattığı sorunlar nedeniyle ülkeler genellikle iki taraflı çifte vergileendirmeyi önleme anlaşmalarını tercih etmektedirler. Fakat, bu durumda da, çok sayıda ülke ile farklı ikili anlaşmalar akdedilmiş olması bunların takibini zorlaştırmaktadır.

Roma Antlaşmasının 220 nci maddesi, üye devletlerin Topluluk içinde çifte vergileendirmeyi önlemek için anlaşma imzalamak üzere gerekli görüşmeleri yapmalarını hükme bağlamaktadır. Bugün için Topluluk içinde çifte vergileendirme, üye devletler arasına imzalanmış olan ve büyük ölçüde tek düze nitelik taşımayan ikili anlaşmalar ile önlenmeye çalışılmaktadır.

be) Vergi Uyumlaştırılması İlkesi

Roma Antlaşması, vergi uygulamalarını ve politikalarını Birliğin birinci öncelikli amacı olarak görmemekte, belirlenen hedeflere ulaşılmasında verginin bir düzenleyici araç olarak kullanılmasını istemektedir. Birlikteki vergi politikasının genel eğilimlerini belirleyen 1962 tarihli "Neumark Raporu" kapsamında,

¹⁰² Suna Oksay, Atilla Uyanık, Onur ACAR, "Avrupa Birliği'nin Vergileendirme Yapısı ve Sigorta Sektörü", **Sigorta Araştırma İnceleme Yayınları**, No:1, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği, İstanbul, 2005, s. 35.

Topluluğun ideal bir vergi sistemi kurmak iddiasında olamayacağı, Topluluğun ana hedeflerinin gerçekleştirilmesini rahatsız etmeyecek ölçüde, mevzuat farklılıklarına izin verilebileceği düşüncesi hakim olmuştur. Bu çerçevede de doğal olarak, Topluluk seviyesinde vergilerin bir örnekştirilmesi ya da merkezileştirilmesi hedefi güdülmemiş, Topluluk hedeflerini tehdit etmediği ölçüde ulusal bazdaki mevzuat farklılıklarının esas olduğu bir uyumlaştırma hedef alınmıştır.¹⁰³ Bugün itibarıyla tüm yönleriyle işleyen ortak bir vergi politikası henüz oluşturulamamıştır. Birlik içindeki vergilendirmeye ilgili çalışmaların ana hedefi üye ülkeler arasındaki vergi sistemlerinin birbirlerine yakınlaştırılması ve kısa dönemde dolaylı vergiler alanında başta vergi oranları olmak üzere uyumlaştırma çalışmalarının tamamlanmasıdır. Ancak bugüne kadar ortaya çıkan gelişim sürecine bakıldığında vergi alanında beklenen ilerlemelerin kaydedilmesinin çok kolay olmayacağıdır. Bunun nedeni büyük ölçüde üye devletlerin vergi rejimleri arasında önemli farklılıklar olması nedeniyle, ortak bir paydaya gelme güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Diğer bir sebep ise, vergilendirmenin ulusal egemenliğin temel taşlarından birini teşkil etmesi ve ekonomi politikalarının bir parçası olması, dolayısıyla devletlerin, bu alanda politika belirleme yetkisini bütünüyle uluslar üstü bir otoriteye bırakmaktan kaçınmalarıdır. Ülkeler vergilendirmeyi ekonomik ve sosyal politikaların uygulanmasında bir araç olarak kullanırlar. Her ülkenin ekonomik, sosyal politikalarındaki farklılıklar, vergi uygulamalarının da farklılaşmasına yol açar. Bu durum Roma Antlaşmasında vergilendirmeye ilgili öngörülen düzenlemelerin yapılmasını bir süre daha uzatacak gibi görünmektedir. Başta Maastricht Antlaşması olmak üzere özellikle son on yılda Birlik içinde yapılan Anlaşmalarda kabul edilen görüşler paralelinde vergilendirmeye ilgili işlemlere de hız kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede KDV ve özel tüketim vergileriyle ilgili olarak yapılan çalışmalar çıkarılan direktifler çerçevesinde devam etmekte ve üye ülkelerin yapılan düzenlemelere azami ölçüde uymaları istenmektedir. Vergi uyumlaştırması Avrupa Birliği içindeki diğer çalışma alanlarıyla karşılaştırıldığında, son derece zor ve hassas noktaları olan bir konudur. Vergilendirme ekonomik, sosyal ve politik alanlara önemli ölçüde etkide bulunan ve

¹⁰³ DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) İlişkileri, ÖİK:Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu Alt Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2377 - ÖİK: 441, Kitap: 3, Ankara, 1995, s. 30.

Ülkelerin vergi gelirlerini doğrudan etkileyen bir konudur. Dolayısıyla, vergi uyumlaştırması gibi son derece hassas ve karmaşık bir konunun Avrupa Birliği gibi dinamik bir organizasyonda kısa dönemde tam anlamıyla czme kavuşturulması mümkün görünmemektedir. Ayrıca, vergi konusunda tam bir uyumlaştırmanın da cok gerekli olduğu söylenemez. Birlik içinde olumlu ve eşit rekabet şartlarının devam ettirilmesi bu konuda öncelikli amaç olmaktadır¹⁰⁴.

¹⁰⁴ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Vergi zel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: DPT: 2597, ÖİK: 608, Ankara 2001, s. 39.

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ VE MALİ YÖNDEN AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Bu bölümde AB'nin üye ülkelerinin Birlik içi ve Birlik dışı ticari ve mali ilişkileri yanında AB – Türkiye ekseninde iktisadi ve mali ilişkiler ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

I. AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak üye (associate member) olmak için yaptığı başvuru ile başlar. Bu başvuru tarihi Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden 19 ay sonraya rastlamaktadır. Türkiye'nin ivedilikle AET'ye bağlanma isteğinin ardında, Türkiye'nin, uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememesi ile gümrük birliği çerçevesinde Yunanistan'a verilecek ticari tavizlerden yoksun kalmama amacının bulunduğu zamanın yetkililerince dile getirilmiştir.¹⁰⁵ Başvurunun ele alındığı 11 Eylül 1959 tarihli AET Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye'nin talebi olumlu bulunmuş ve Komisyon'a ortaklık şartlarını belirlemek için görüşmeler yapma görevi verilmiştir. 28-30 Eylül 1959 tarihleri arasında Brüksel'de yapılan istişari nitelikli görüşmelerle müzakere süreci başlamıştır. 27 Mayıs 1960 İhtilali ve ihtilal sonrası gelişmeler nedeniyle bir süreliğine kesintiye uğrayan ve üç dönemden oluşan görüşmeler, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bir ortaklık yaratan Ankara Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğine yönelik ortaklık kuran Ankara Antlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Antlaşması, Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem'in ardından Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğini öngörmektedir. Antlaşmanın üçüncü maddesinde, Hazırlık Dönemi'nde, Türkiye'nin geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşecek yükümlülükleri üstlenebilmek için Topluluğun yardımı ile ekonomisinin güçlendirilmesi öngörülmüş, bu cümleden olmak üzere Geçici

¹⁰⁵ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 310.

Protokol ve Mali Protokol çerçevesinde, Topluluğun Türkiye'ye belli ürünlerde tarife kolaylıkları tanınması ve mali yardımda bulunması hüküm altına alınmıştır.¹⁰⁶ Hazırlık Dönemi'nin süresi, Geçici Protokolde yer verilen usullere uygun uzatma dışında beş yıl olarak belirlenmiş ve geçiş dönemine Protokolün 1'inci maddesinde öngörülen usul ve şartlara uyularak geçilebileceği öngörülmüştür.

5 yıl olarak öngörülen, ancak görüşmelerin uzun sürmesi nedeniyle 8 yıl süren Hazırlık Dönemi, 23 Kasım 1971 tarihinde imzalanan Geçiş Dönemi'nin koşul, süre ve sıralarını tespit eden Katma Protokolün 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle son bulmuştur. Ankara Antlaşması'nın 4'üncü maddesinde, Geçiş Dönemi'nin amacının, Akit tarafların, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden, Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin giderek gelişen bir şekilde yerleşmesinin ve ortaklığın iyi işlemlerini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğun politikalarına yakınlaştırılmasını sağlamak olduğu vurgulanmış ve dönemin süresinin birlikte öngörülebilecek istisnalar saklı kalmak üzere 12 yılı geçemeyeceği belirtilmiştir.

Katma Protokol'de, sanayi malları için gümrük birliği, tarım ürünleri için giderek genişleyecek bir tercihli ticaret rejiminin uygulanması, Katma Protokolün belirlediği alanlarda Türkiye ile Topluluk arasında mevzuat ve politikaların yakınlaştırılması ile şartların elverdiği ölçüde, hizmetlerin serbest dolaşımı süreçlerinin başlatılması öngörülmüştür.

İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın AET'ye 1973 yılında katılmaları üzerine Katma Protokol rejimi 30 Haziran 1973 tarihli bir Tamamlayıcı Protokolle bu üç ülkeye de genişletilmiştir.

Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkiler 1973 sonrasında bozulmaya başlamıştır. Toplulukça 1971 yılında yürürlüğe konulan Genel Tercihler Sistemi ve bundan Türkiye'nin yararlandırılmaması ihracatı olumsuz yönde etkilemiş, 1972-1973 yıllarında EFTA ile gerçekleştirilen sınai serbest ticaret bölgesi uygulaması ile birlikte Türkiye'nin dış ticaret açıkları daha da büyümüştür. Diğer taraftan, GATT çerçevesinde düzenlenen çok taraflı ticaret görüşmeleri sonunda Topluluğun ortak gümrük tarifesinin % 6 oranına kadar inmesi Türkiye'nin yükümlülüklerini

¹⁰⁶ Güran, a.g.e., s. 178.

artırmıştır.¹⁰⁷ 1974 yılındaki Petrol fiyatlarındaki artışlar da dış ödemeler dengesini olumsuz etkilemiş, döviz darboğazına sürüklenildiği, yüksek enflasyon, düşük büyüme hızı ve yaygınlaşan karaborsa gibi olumsuz ekonomik koşulların söz konusu olduğu bir döneme girilmiştir.¹⁰⁸ Türkiye, Katma Protokol'ün "Ulusal Ekonominin Korunması"na ilişkin 60'ıncı maddesi çerçevesinde 25 Aralık 1976 tarihinde tek taraflı bir karar ile 1977 ve 1978 yıllarındaki gümrük indirimi yükümlüklerini ertelemiştir. Bilahare, Türkiye 9 Ekim 1978 tarihli başvuru ile; yükümlülüklerinin 5 yıl süre ile dondurulması, sınai ve tarımsal ihraç ürünlerine uygulanan kısıtlamaların kaldırılması, Genel Tercihler Sistemi ile diğer ülkelere verilen ödünlerden Türkiye'nin de yararlandırılması ve mali yardım yapılması talebinde bulunmuş, Topluluk 21 Mayıs 1979 tarihli cevabıyla, talebin ilişkilerin dondurulmasına ilişkin bölümünün kabul edildiğini, ancak mali yardım ve ödün taleplerinin kabul edilmediğini bildirmiştir.¹⁰⁹ 1979 yılı sonunda yaşanan hükümet değişikliği ile beraber Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerde canlanma eğilimine girilmiş olsa da, 12 Eylül 1980 müdahalesini izleyen dönemde ilişkiler giderek bozulmuş, 22 Ocak 1982 tarihinde Avrupa Parlamentosu, Türk Hükümetinin ülke içindeki bazı uygulamaları nedeniyle Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Anlaşmasının askıya alınmasını Konsey ve Parlamento'dan istemiş, sonuçta Türkiye-AT ilişkileri fiilen dondurulmuştur. Türkiye'de 1983 yılı sonunda yapılan seçim sonucunda işbaşına gelen Hükümetin ilişkilerin canlandırılması gayretleri pek sonuç vermemiş, Avrupa Parlamentosu, 23 Ekim 1985 tarihli oturumunda kabul ettiği Balfe Raporu ve Kararında, Türkiye'de demokrasi ve insan hakları alanlarında yeterli gelişme sağlanıncaya kadar ilişkilerin normalleştirilmemesi gerektiği sonucunda varılmıştır. Bu gerginliklere rağmen, 17 Ekim 1986 tarihinde Türkiye'de Avrupa Topluluğu ilişkilerinden sorumlu bir Devlet Bakanlığı kurulmuş ve 14 Nisan 1987 tarihinde de Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur.¹¹⁰

1988 yılı Nisan ayında Türkiye'nin çağrısı üzerine, 25 Nisan 1988 tarihinde Brüksel'de Ortaklık Konseyi'nin Dışişleri Bakanları seviyesinde toplanması kararlaştırılmış ise de, 12 Nisan 1988 tarihinde yapılan Ortaklık Komitesi

¹⁰⁷ Karluk, (1984) a.g.e., s. 370.

¹⁰⁸ Ceren Uysal, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 1, Yıl: 2001, s. 144.

¹⁰⁹ Karluk, (1984) a.g.e., s. 370-371.

¹¹⁰ Güran, a.g.e., s. 183-184.

toplantısında Yunanistan'ın Kıbrıs sorununun ilişkilerin gelişmesini etkilediği yönündeki bir ifadenin başlangıç beyanına konulmasında ısrar etmesi üzerine anılan Ortaklık Konseyi toplantısı gerçekleştirilememiştir. Bu meyanda, Türkiye ile AT arasındaki ticari ve iktisadi sorunların görüşülmesi amacı ile kurulan “Ad-Hoc Komite” 7 Kasım 1998 ve 20-21 Aralık 1988 tarihlerinde iki kez toplanmıştır. Bu toplantılarda, Türkiye, gümrük indirimlerine ilişkin geçmiş yıllardaki ertelemeleri telafi yönünde kararlılığını dile getirmiştir.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu uzun süre cevapsız bırakan Avrupa Topluluğu Komisyonu 18 Aralık 1989 tarihinde bu konudaki “Görüşü”nü açıklamıştır. Bu Görüşü’nde Komisyon, 1993 tarihinden önce Topluluğun kendi içinde gerçekleştireceği İç Pazar hazırlıkları nedeniyle yeni üye kabul edemeyeceklerini bildirmiştir. Ayrıca, Komisyon Raporu’nda Türkiye’ye ilişkin üç çekinceye yer verilmiştir. Tam üyeliğin önünde engel olarak gösterilen bu çekincelerden ilki, Türk ekonomisinin entegrasyon sürecinin başlatılması için henüz yeterli olmaması; ikincisi, Türkiye’de demokratikleşme ve insan hakları uygulamalarının AT standartlarının çok gerisinde olması ve üçüncüsü Türk-Yunan ilişkilerindeki olumsuzluklar olarak belirtilmiştir.¹¹¹

Türkiye'nin Topluluğa üyelik talebi konusunda Komisyon’un Konsey’e vermiş olduğu “Görüşü”nde, “Topluluğun Türkiye ile ilişkilerini derinleştirmekte ve politik ve ekonomik modernizasyon sürecini en kısa sürede tamamlamaya yardımcı olmakta temel çıkarları vardır” ibaresini kullanarak Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesi yönünde görüş bildirmiştir. 5 Şubat 1990’da Konsey, Komisyonun görüşünün genel içeriğini onaylamış ve Komisyon’a AT-Türkiye ilişkilerini güçlendirme ihtiyacı konusunda “Görüş”te ifade edilen fikirleri geliştirecek ayrıntılı teklifler hazırlaması görevini vermiştir. Bunun üzerine Komisyon, gümrük birliğinin tamamlanmasını, mali işbirliğinin yeniden başlatılması ve yoğunlaştırılmasını, endüstriyel ve teknik işbirliğinin geliştirilmesini ve politik ve kültürel bağların güçlendirilmesini içeren ve Matutes Paketi olarak anılan bir dizi teklifi hazırlayarak 7 Haziran 1990 tarihinde kabul etmiştir. Ancak bu paket, Konsey tarafından onaylanmamıştır. Matutes Paketi’nin AT Konseyi’nden geçmesi beklenirken, Türk Hükümeti, Toplulukla

¹¹¹ Mehmet Özcan, “1990 Sonrası Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri”, [<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale>; 15.4.2007].

ilişkilerin ve işbirliğinin siyasi karar gerektirmeyen konularda geliştirilmesi amacıyla Komisyon nezdinde girişimde bulunmuş ve bu amaçla hazırladığı geniş bir işbirliği listesini AT'na sunmuştur. Bunun sonucunda Türkiye ile AT Komisyonu arasında, öncelikli işbirliği konularını belirleyen ve yürütülecek faaliyetleri içeren bir çalışma programı, 21 Ocak 1992 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Teknik İşbirliği Programı olarak anılan bu programın imzalanması ile birlikte teknik ve ekonomik konularda işbirliğinin canlandırılması süreci başlatılmıştır¹¹²

Türkiye 9 Kasım 1992 tarihli 33. Dönem Ortaklık Konseyi toplantısında, Toplulukla ilişkilerini tam üyelik başvurusu doğrultusunda geliştirmek amacı taşıdığını, bu çerçevede, 1995 yılı itibariyle tamamlanması hedeflenen Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlüklerini yerine getireceğini beyan etmiştir. Bu gelişmeler sırasında, 25-27 Haziran 1992 tarihli Lizbon ve 21-22 Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirveleri'nde, Avrupa'nın mevcut politik yapısı içinde Türkiye'nin rolünün en üst düzeyde öneme sahip olduğu ve Türkiye ile 1963'te imzalanan ve en üst düzeyde siyasi diyalogu öngören Ortaklık Antlaşmasına uygun olarak işbirliğinin yoğunlaştırılması ve ilişkilerin geliştirilmesi için bütün koşulların bulunduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde ilişkilerde artan ivmeye bağlı olarak, Gümrük İşbirliği Teknik Alt Komitesi'nin 24-25 Şubat 1993 tarihli toplantısında Türkiye tarafından yapılan öneri üzerine, 18 Mart 1993 tarihinde, gümrük birliğinin tamamlanmasına ilişkin gelişmeleri izlemek, sorunları karşılıklı olarak görüşmek ve gelişen ilişkileri teşvik etmekle görevli, Ortaklık Komitesi gözetimi altında çalışacak, üst düzey yetkililerden müteşekkil bir Yönlendirme Komitesi oluşturulmuştur.¹¹³

Yönlendirme Komitesi, 1993 ilkbaharında çalışmaya başlamış ve yıl içinde 4 kez toplanarak, teknik dosyaların önemli bir bölümünü ele almıştır. Tarafların 1994 yılında gümrük birliği konusunda uygulayacakları temel politikaları belirleyen bir çalışma programı da hazırlanmıştır. 8 Kasım 1993 tarihinde Brüksel'de yapılan Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısında, 12 yıldan beri ilk defa siyasi bir karar alınarak, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bütünleşme konusunda, sadece Gümrük Birliği için adım atılmıştır. Taraflar Gümrük Birliği'nin 1995 yılı içinde

¹¹² Karluk, (1984) a.g.e., s. 375.

¹¹³ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 346.

tamamlanması amacıyla, bu yöndeki iradelerini ortaya koyan bir karar metnini kabul etmişlerdir¹¹⁴

Yönlendirme Komitesi tarafından hazırlanan Gümrük Birliği Çalışma Programı çerçevesinde, Türkiye ile AB arasında kurulacak gümrük birliğinin iyi işlemesi için gerekli konuları içeren Ortaklık Konseyi Karar Taslağı hazırlanmıştır. Kamuoyunda Gümrük Birliği Antlaşması olarak bilinen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) 6 Mart 1995 tarihinde imzalanmıştır. Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı bu Kararı'nın, 63'üncü maddenin 1'inci fıkrası hükmü gereğince, 31 Aralık 1995 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Ancak, anılan maddenin 3'üncü fıkrasında, 1995 yılı Ekim ayının sonundan önce, taraflarca Ortaklık Konseyinde Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişi için öngörülen hükümlerin yerine getirilip getirilmediği hususunun görüşülmesi, 4'üncü fıkra da, öngörülen hükümlerin yerine getirilmediği kanısına varıldığı takdirde Karar'ın yürürlüğe girişinin 1 Temmuz 1996 tarihine ertelenmesi hüküm altına alınmıştır.

30 Ekim 1995 tarihinde gerçekleştirilen 37. dönem Ortaklık Konseyi toplantısında, Ortaklık Komitesi'nin 23 Ekim 1995 tarihli Raporuna dayanarak iki tarafın Komite toplantısında vardığı sonuçlar onaylanmış ve Gümrük Birliği'nin iyi işlemesi için gerekli koşulların yerine getirildiği sonucuna varılmıştır. Ortaklık Konseyi'nde ayrıca, siyasi diyalog ve kurumsal işbirliğinin belirli bir takvime bağlanması kararlaştırılmış ve mali işbirliği ile Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girişi üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ortaklık Konseyi toplantısının en önemli sonuçlarından birisi, Ankara Antlaşması'nın ülkemizin Birliğe tam üyelik hedefi ile ilgili 28'inci maddesinin, Avrupa sahnesinde ekonomik ve siyasi alanlarda değişiklik yaşanırken güncelliğini koruduğu hususunun teyit edilmesidir¹¹⁵

6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında kabul edilen diğer iki metin, Ortaklık İlişkilerinin Gelişmesine İlişkin İlke Kararı ile Mali İşbirliğine İlişkin Topluluk Bildirisidir.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Belgelerinin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle ivme kazanmıştır. Türkiye,

¹¹⁴ Erol Manisalı, "Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **TürkAB, Türkiye-Avrupa Birliği Araştırmaları, AB Makaleleri**, [www.turkab.net/ab/trurkabmkl.htm; 15.4.2007].

¹¹⁵ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 349.

bu süreçle birlikte, tam üye olma yönündeki nihai hedefine yönelik çabalarını yoğunlaştırmış, 1996 yılından itibaren AB tarafından başlatılmış bulunan yeni genişleme sürecinde yer almak isteğini AB'ye iletmiştir. Bu çerçevede, AB Dışişleri Bakanlarının 15-16 Mart 1997 tarihlerinde Hollanda'nın Apeldoorn kentinde gerçekleştirdikleri toplantıda, 1963 Ankara Anlaşması ve 1989 AT Komisyonu Görüşünde belirtildiği şekilde Türkiye'nin tam üyeliğe ehil bulunduğu teyit edilmiş ve adaylık konusunda Türkiye'ye diğer ülkelerle aynı ölçütlerin uygulanacağı belirtilmiştir. İzleyen dönemde göze çarpan en önemli gelişme, Avrupa Komisyonu'nun Birliğin genişleme süreci politikalarına ilişkin olarak “Gündem 2000” başlıklı Raporu kabulüdür. Bu raporda, Türkiye'ye genişleme boyutunda yer verilmekle birlikte, ne katılım müzakereleri açılacak ülkeler arasında, ne de katılım öncesi stratejiye dahil ülkeler arasında yer verilmemiştir. Avrupa Komisyonu “Gündem 2000” ile aynı zamanda açıkladığı Bildirimde, Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesinin hedeflendiği hususu vurgulanmakta ve ilişkilerin gümrük birliğinin ötesine geçecek şekilde geliştirilmesi önerilmektedir.¹¹⁶

Gündem 2000 raporunda Türkiye'ye katılım müzakereleri açılacak veya katılım öncesi stratejiye dahil ülkeler arasında yer verilmemiş olmasına tepki olarak dönemin Türk Hükümeti söz konusu raporu görüşmek, müzakere etmek ve kesinleştirmek için Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde yer almamıştır. Türkiye, 12 Mart 1998 tarihinde Londra'da toplanan Avrupa Konferansı davetine de icabet etmemiştir¹¹⁷. Türk Hükümeti, 14 Aralık 1997 tarihinde yayımlanmış olduğu Bildiride, bir yandan Kıbrıs, Türk-Yunan ilişkileri ve insan hakları başlıkları altında ve esasen AB tarafından ortaya konmuş bulunan siyasi konuların karşılıklı ilişkilerimizde gündem dışı tutulmasına özen gösterileceği; diğer taraftan da, bu ilişkilerin ekonomik ve ticari boyutlarına halel getirilmemesine gayret edileceği ifade edilmiştir.

12 Mart 1998 tarihli Avrupa Konferansının hemen öncesinde Avrupa Komisyonu tarafından 4 Mart 1998 tarihinde “Türkiye için Avrupa Stratejisi” başlıklı bir belge yayımlanmıştır. Anılan belge, 1997 yılının Temmuz ayında yayımlanan Bildirimin ötesine çok geçmemekle birlikte Türkiye'nin her alanda

¹¹⁶ DPT, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe”, [www.dpt.gov.tr/abgim/tabi /tarihce/tabi.doc; 15.4.2007].

¹¹⁷ Muzaffer Dartan, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Quo Vadis?” **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, (Ed. Oğuz Kaymakçı), Nobel Yayınları, Ankara, Şubat 2005, s. 235.

Avrupa Birliği'ne yakınlaştırılması suretiyle tam üyeliğe hazırlanmasının önemini vurgulamaktadır. Söz konusu belgenin Türkiye tarafından yetersiz bulunmasının ardından, Türkiye, 22 Temmuz 1998 tarihinde, Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesine dair görüş, talep ve önerilerini içeren mukabil bir “Strateji Belgesini” AB’ne iletmiştir. “Strateji Belgesi”nde, Ortaklık Antlaşmasının nihai amacının, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyeliği olduğu belirtilerek, ortaklık ilişkilerindeki gelişmelerin ancak bu hedef yönünde gerçekleşmesi halinde bir değer taşıyabileceği, bu gerçekleşmenin ise, AB’nin yükümlülüğü olan mali işbirliğinin sağlıklı biçimde işlemesine, Ortaklık Konseyi’nin etkili ve düzenli çalışmasına ve Türkiye’nin, gümrük birliğiyle doğrudan ilgili konularda Avrupa Birliği’nce alınan kararlar üzerinde etkili olabilmesini sağlayacak mekanizmaların sağlıklı işlemesine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Aynı belgede, ayrıca, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişmesi bakımından öncelikle ele alınması gereken hususlar da yapıcı bir anlayışla AB’ne iletilmiştir.¹¹⁸

15-16 Haziran 1998 tarihinde gerçekleşen AB Cardiff Zirvesi sonunda yayınlanan Başkanlık Sonuç Belgesinin genişleme ile ilgili bölümünde, Türkiye’nin Avrupa Birliği’nin genişleme sürecindeki konumunu nispi şekilde iyileştiren bir üsluba yer verildiği görülmektedir. Belgede, bu kere Türkiye’nin “üyelik için ehil” olduğu ifadesinden vazgeçildiği, bunun yerine zımni bir şekilde “üyelik aday” tanımlamasının getirildiği görülmektedir. Cardiff Zirvesi’nde alınan karar AB Komisyonu, diğer adaylar içinde hazırladığı ilerleme raporunu 4 Kasım 1998 tarihinde Türkiye’ye tevdi etmiştir. Söz konusu ilerleme raporu Türkiye’nin Kopenhag kriterleri bakımından performansını inceleyen ilk ilerleme rapordur ve Türkiye’nin de rapor sistemine dahil edilmesinin başlangıcıdır.¹¹⁹

11-12 Aralık 1998 tarihlerinde gerçekleştirilen Viyana Zirvesi ve 3-4 Haziran 1999 tarihlerinde yapılan Köln Zirvesinde Türkiye’ye ilişkin önemli herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktalarından biridir.

¹¹⁸ DPT, a.g.m. , s. 5.

¹¹⁹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi”, [http://www.abgs.gov.tr/tur_ab_iliskileri_dosyalar/tur_ab_iliskileri_tarihce.htm; 15.3.2007].

Zirve’de, Türkiye oybirliği ile Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak ilan edilmiş, diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir. Helsinki Zirvesi kararlarına göre, Türkiye, diğer aday ülkeler gibi bir Katılım Öncesi Stratejisinden yararlanacaktır. Böylece, Türkiye topluluk programlarına ve aday ülkeler ile Birlik arasında katılım süreci çerçevesinde yapılacak toplantılara katılma imkanına sahip olacaktır. Zirve Sonuç Bildirisi ayrıca, önceki AB Konseyi kararları çerçevesinde bir katılım ortaklığı hazırlanmasını öngörmektedir. Bu ortaklığın aynı zamanda, siyasi ve ekonomik kriterleri ile üye ülke olmanın gerektirdiği yükümlülükler ışığında ve AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program ile bir arada katılım hazırlıkları üzerinde yoğunlaşacağı belirtilmiştir. Komisyon ayrıca, Türk mevzuatının Topluluk müktesebatıyla uyumlaştırılması amacıyla, müktesebatın analitik incelenmesi sürecini hazırlamakla görevlendirilmiş, öte yandan, katılım öncesine yönelik mali kaynakların eşgüdümü için tek bir çerçeve sunmaya çağırılmıştır¹²⁰.

Helsinki Zirvesi ertesinde yeni bir ivme kazanan Türkiye-AB ilişkilerinde Türkiye’nin tek pazara uyum ve AB’ne katılım sürecini hızlandıracak somut ve önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunların en önemlileri arsında Katılım Öncesi Stratejinin temel unsurlarının Türkiye için hayata geçirilmeye başlanmış olması bulunmaktadır. AB Komisyonu tarafından Katılım Ortaklığı Belgesi’nin hazırlanmasını müteakip kamu kurum ve kuruluşları ile Avrupa Birliği Genel Sekreterliği koordinatörlüğünde başlatılan çalışmalar neticesinde hazırlanan “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” 24 Mart 2001 tarihli ve 24532 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹²¹

Ulusal Programda yer alan kısa ve orta vadeli önceliklerin tamamlanması yönünde, gerek mevzuat uyumu gerek idari yapılanma bakımından pek çok alanda çalışmalar sürdürülmüştür. 14-15 Aralık 2001 tarihlerinde yapılan Laeken Zirvesinde, Türkiye tarafından Ekim 2001 tarihinde gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri, Türkiye ile müzakerelerin başlatılması yönünde önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve Türkiye’nin siyasi ve ekonomik kriterlere uyum yönünde

¹²⁰ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (15.4.2007) a.g.m.

¹²¹ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 463.

reformlara devam etmesinin önemi vurgulanmıştır. 21-22 Haziran 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Sevilla Zirvesi'nde, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen önceliklerin tamamlanması konusundaki gayretlerinin desteklendiği belirtilmiş, siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesiyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım ihtimalinin ortaya çıkacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin adaylığının bir sonraki aşamasına ilişkin kararın da Kopenhag Zirvesi'nde alınabileceği belirtilmiştir. 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyum yönünde 2002 yılı içinde kaydettiği ilerlemelerin olumlu karşılandığı belirtilmiş, ancak siyasi kriterlere uyum bakımından uygulamanın da önem taşıdığı belirtilmiştir. Zirvede, Komisyonun görüş ve tavsiyeleri ışığında, Aralık 2004 yılında toplanacak Zirvenin Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği yönünde bir karar alması halinde müzakerelerin gecikmeksizin başlatılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Kopenhag Zirvesinde, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 9 Ekim 2002 tarihli genişlemeye ilişkin Strateji Belgesinde yer alan Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesinin gözden geçirilmesi ve Türkiye'ye sağlanacak mali yardımın artırılması yönündeki yaklaşım kabul edilerek, Komisyon, Türkiye için yeni bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamaya davet edilmiştir. Bu doğrultuda, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan yeni katılım Ortaklığı Belgesi 14 Nisan 2003 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilmiştir¹²²

Türkiye Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlamak üzere gerekli hazırlıklara girişmiş ve bu çerçevede 19 Şubat 2002 tarihi ile 24 Mayıs 2004 tarihleri arasında 9 adet uyum paketini TBMM'den geçirmiştir. Komisyon da 6 Ekim 2004 tarihli Türkiye İlerleme Raporunda Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiği yolunda olumlu görüş beyan etmiş ve katılım müzakerelerinin başlatılması tavsiyesinde bulunmuştur. Akabinde, AB Zirvesinin 17 Aralık 2004 tarihli kararı üzerine, 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren müzakerelere başlayabilme kapısı aralanmıştır.¹²³

¹²² Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (15.3.2007) a.g.m., s. 8.

¹²³ Biltekin Özdemir, **Küreselleşme Bağlamında Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, Kasım 2006, s. 90.

17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Birliği Konseyi Brüksel Zirvesi Başkanlık Sonuç Bildirgesi'nin 17-22. paragrafları Türkiye ile ilgilidir. Sonuç Bildirgesi'nin 18. paragrafında, Avrupa Konseyi'nin, Türkiye'nin geniş kapsamlı reform sürecinde gerçekleştirdiği belirgin gelişmeye ilişkin memnuniyet ifade edilmiş, 22. Paragrafta ise, Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlaması bakımından Kopenhag siyasi kriterlerini yeterince yerine getirdiği hususuna yer verilerek, Komisyondan müzakere çerçeve tasarısı hazırlaması istenilmiş ve müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması tavsiye edilmiştir.¹²⁴ 29 Haziran 2005 tarihinde AB Komisyonu müzakere çerçevesini Türkiye'ye iletmış, beklentilere uygun olarak 3 Ekim 2005 tarihinde 25 AB üye ülkesi Dışişleri Bakanlarının yoğun tartışmalar sonucu son şeklini verdiği müzakere çerçeve belgesi kabul edilmiştir. Böylece, Türkiye-AB üyelik müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakerelerinin başlamasının hemen ardından belirli bir takvim içerisinde bir yılda tamamlanması planlanan Tarama Süreci (process of screening), 25. Fasıl olan Bilim ve Araştırma konusunda 20 Ekim 2005 tarihinde Brüksel'de yapılan Tanıtıcı Tarama Toplantısı ile başlamıştır.¹²⁵

II. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MALİ KOMPOZİSYONU

Avrupa Birliği Ocak 2007 itibariyle artık 27 üyeli devasa bir ekonomik ve siyasi bütünleşmedir. Görünen kompozisyon, bu uluslarüstü entegrasyonun, dünya ekonomisi ve siyaseti üzerinde önemli ölçüde nüfuz sahibi olacağını artık net bir biçimde ortaya koymaktadır. Fakat nihai hedefi tam bir siyasi ve ekonomik bütünleşme olan Avrupa Birliği, ekonomi politikaları adı altında para ve maliye politikalarını da uyumlaştırmak zorundadır. Bu zorunluluk çerçevesinde; özellikle bankacılık, uluslararası doğrudan ve dolaylı sermaye hareketleri, kişilerin ve malların serbest dolaşımı ve tek para uygulamasının getirilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı da tamamlanmış ve uygulamaya geçirilmiş durumdadır. Söz konusu düzenlemeler aynı zamanda “Avrupa Birliği Mali Kompozisyonu”nu oluşturmaktadır.

¹²⁴ Adalet Bakanlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, “17 Aralık 2004 Avrupa Birliği Konseyi Brüksel Zirvesi Başkanlık Sonuç Bildirgesi”, [[http:// www.abgm.adalet.gov.tr](http://www.abgm.adalet.gov.tr); 15.4.2007].

¹²⁵ Özdemir, a.g.e., s. 90.

Bahsedilen düzenlemelerden bankacılık, sermaye ve mali hizmetlerin serbest dolaşımı ile ilgili ortak düzenlemeler Tek Pazar öncesinde ve sonrasında çıkarılan çok sayıda direktif ile yapılmıştır. Bankacılık alanında çıkarılan direktiflere örnek olarak borç ödeme rasyosu direktifi, öz kaynaklar direktifi, yüksek tutarlı krediler direktifi, bankaların yıllık hesaplarıyla ilgili direktifler ve kara para aklama direktifi verilebilir¹²⁶.

Mali piyasalar arasındaki engellerin kaldırılması amacıyla, mali hizmetlerin serbest dolaşımı konusunda başarılı düzenlemeler yapılmıştır. Artık kredi kurumları üye ülkeler de serbestçe faaliyette bulunabileceklerdir. Bu da, mali piyasalarda dışa açılmayı temin ederek bütünleşmeyi sağlayacak, rekabet artacak, beraberinde modernleşme, uzmanlaşma ve yenilikler doğacaktır. Tasarruflar en yüksek getiriye sağlayan ülkeye yönelecek, kredi talepleri de en düşük faizi vadeden ülkeye akacaktır. Bu durum aynı zamanda faiz oranlarında yaklaşma ve uyumu beraberinde getirecektir.

Avrupa Birliği'nde önemli meselelerden birisi de mali yardımlar konusudur. Avrupa Birliği ülkelerinin her birinin farklı ekonomik ve sosyal yapıya sahip olması, birliğin zayıf bölgelere yardımda bulunmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği başta bütçesinden sağlanan hibe yardımları ve Avrupa Yatırım Bankasından sağlanan ayrıcalıklı krediler olmak üzere birlik üyelerine ve aday ülkelere çeşitli mali yardımlarda bulunmuştur. Bunun sonucunda Avrupa Birliğinin zayıf ekonomili ülkeleri zaman içerisinde kayda değer ekonomik gelişmeler göstermiştir. Buna örnek olarak İtalya, İspanya, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda'nın ekonomik performansı gösterilebilir. Avrupa Birliği Türkiye'ye de çeşitli şekillerde yardımlarda bulunmakta ve bazı alanlarda da mali işbirliğine gitmektedir. Örneğin Avrupa Birliği'nden Türkiye'ye 2000-2006 döneminde yıllık ortalama 250 Milyon Euro mali yardımda bulunulmuştur. Bu yardımların %30'u kurumsal yapılanma, %35'i mevzuat uyumuna yönelik düzenleyici altyapı ve %35'i de ekonomik ve sosyal uyum için aktarılmıştır¹²⁷.

Siyasi, ekonomik ve sosyal uyum açısından hızlı adımlar atılan Avrupa Birliği'nde, vergilendirmenin ve özellikle dolaysız vergilendirmenin uyumu

¹²⁶ Bilici, a.g.e., s. 55.

¹²⁷ [www.tepav.org.tr; 7.5.2007].

açısından atılan adımlar tatmin edici değildir. Fakat şu da söylenmelidir ki, dolaysız vergilendirme alanında yapılacak düzenlemeler direkt olarak devlet egemenliğini etkilendiğinden, bu alanda düzenleme yapmanın güçlüğü de ortadadır. Ancak en azından vergilendirmeye kaynak teşkil eden gelirin tanımında ortaya çıkan birlik üyesi bazı ülkelerdeki mevzuat bazındaki farklılığın giderilmesi için adımlar atılmalıdır. Çünkü, Avrupa Birliği ülkelerinin bazıları gelirin tanımında net artış teorisini bazıları ise kaynak teorisini benimsemişlerdir. Bu konuda da koordinasyon kaçınılmazdır.

Başka bir konuda haksız ve zararlı vergi rekabet ile ilgilidir. Özellikle OECD tarafından üzerinde yoğunlukla çalışılan bir konu olan haksız vergi rekabetine yönelik, AB üyesi 27 ülkenin eşgüdüm ve koordinasyon içerisinde çalışması gerekmektedir. Özellikle vergi cennetlerine yönelik birbirine paralel düzenlemelerin üye ülkelerin ilgili vergi kanunlarına girmesi ivedilikle sağlanmalıdır.

III. AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÇESİ

Avrupa Birliği bütçesi, geçerli olduğu mali yıla ilişkin Birlik gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların gerçekleştirilip uygulanmasına izin veren hukuki bir tasarruftur.¹²⁸ Birlik bütçesi, üye ülkeler tarafından ortaklaşa belirlenen siyasi ve ekonomik hedefleri gerçekleştirmek üzere kullanılan en etkili araçlardan biridir. Birliğin uluslar üstü özelliği bütçesine de yansımaktadır. Diğer uluslar arası kuruluşlardan farklı olarak Avrupa Birliği bütçesi, üye ülkelerin katkılarının yanı sıra kendine ait gelir kalemlerinden oluşmaktadır. Bütçede idari giderler için ayrılan pay % 5 gibi düşük bir düzeydedir. Bütçenin önemli bir bölümü üye ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik farkını azaltarak ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi kuvvetlendirmeyi amaçlayan ortak politikaların finansmanı için kullanılmaktadır.¹²⁹

Topluluğun mali sistemi, özellikle bütünleşmenin ilk yirmi yılında, bütçe enstrümanlarının birleştirilmesine yönelik faaliyetler, mali özerklik konusunda kaydedilen ilerlemeler ve kurumsal denge arayışları nedeniyle bir çok değişikliğe

¹²⁸ Nagihan Oktayer, “Avrupa Birliğine Muhtemel Bir Tam Üyelik Durumunda Türkiye’nin Birlik Bütçesine Mutlak Katkısına İlişkin Bir Değerlendirme”, **Avrupa Birliği’ne Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu 17. Maliye Sempozyumu**, TÜRMOB Yayınları -185, s.255

¹²⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, “Avrupa Birliği Bütçesi”, **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni**, Sayı: 7, Aralık 2005, s. 3.

uğramıştır. Bütçe enstrümanlarının birleştirilmesi çabaları sonunda, başlangıçta Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kendi bütçelerine sahip iken 1967 yılında “Füzyon Antlaşması”nın (Merger Treaty- Avrupa Toplulukları Yönetim Organlarını Birleştirme Antlaşması) yürürlüğe girmesi ile tüm bütçeler, 1 Ocak 1968’den itibaren Avrupa Toplulukları Bütçesi altında tek çatıda birleştirilmiştir. 1970 yılına kadar AKÇT vergileri haricinde üye ülke katkıları ile finanse edilen Avrupa Birliği bütçesi, 21 Nisan 1970 tarihinde alınan ve 1988 ile 1994 ve Eylül 2000 yıllarında yenilenen kararlar ile öz kaynaklar sistemine geçerek mali özerklik kazanmıştır.¹³⁰

Avrupa Birliği bütçesinin gelir ve harcama tahminleri 1 Ocak 1999’dan bu yana AB’nin para birimi olan Euro bazında yapılmaktadır. Avrupa Birliği bütçesinin düzenlenmesinde göz önünde tutulan temel ilkelere 25 Haziran 2002 tarihli Mali Tüzük’ün Genel Hükümler Kısımının Başlık II nolu bölümünde yer verilmiştir¹³¹. Bu ilkeleri ana hatlarıyla aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- Yıllık (Annuality) ilkesi; bütçe hareketleri bir yıllık bütçe dönemi için hesaplanmaktadır. Mali yıl 1 Ocak’ta başlar ve 31 Aralıkta biter. Ancak çoğu programın birkaç yılı kapsayacak şekilde düzenlenmesi nedeniyle, taahhüt edilen tahsisat ve ödenecek tahsisat kavramları oluşturulmuştur. Taahhüt edilen tahsisat, AB’nin birkaç yıl boyunca çeşitli politikaları için ödemeyi taahhüt ettiği kalemleri kapsarken; ödenecek tahsisat geçmiş senelerde ödenme taahhüdünde bulunan miktarlar ile içinde bulunan mali yıl içinde ödenmesi gereken kalemleri kapsamaktadır.

- Birlik (unity) ilkesi; gelirler ve giderler tek bir belge içinde yer almaktadır. Topluluk bütçesinin birlik ilkesi Avrupa Topluluğu Antlaşmasının 268 inci maddesinde ortaya konmaktadır. Bu maddeye göre “Topluluğun tüm gelir ve harcama kalemlerine ilişkin tahminleri her mali yıl için hazırlanacak ve bütçede gösterilecektir”. Böylelikle sadece bütçede yer alan gelirler ve harcamalar için yetkilendirme söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte AKÇT operasyonel bütçesi, Avrupa Kalkınma Fonu, Topluluk bütçesinde garantileri olmasına rağmen topluluk

¹³⁰ European Commission, “The Community Budget: Facts and Figures”, (Çev. Nil Karaca), [http://portal1.sgb.gov.tr/çalışmalar/yayınlar; 22.11.2006].

¹³¹ Avrupa Topluluklarının genel bütçesine uygulanacak Mali Tüzüğe İlişkin EC, Euratom 1605/2002 Sayılı Konsey Tüzüğü, Official Journal, L 248, 16.09.2002, s. 1-48.

borçları, Avrupa Yatırım Bankası'nın faaliyetleri genel bütçede yer almamakta ve bu ilkeye istisna teşkil etmektedir.

- Genellik(universality) ilkesi; bütçede gelirler belirli bir harcama kalemine aktarılmamakta, gelir ve gider kalemleri ayrı kalemler olarak gösterilmektedir. Antlaşmalarda yer almamakla birlikte bu ilke birlik ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

- Denklik (Equilibrium) ilkesi; bütçede gelir ve gider kalemlerinin denkliği gözetilmektedir. Öngörülme-yen giderler nedeniyle bütçedeki gelirler yetersiz kalırsa, söz konusu mali yılın bütçesi değiştirilerek tahsisatlar yeniden dağıtılır ve/veya bütçeye ek gelir sağlanması için çağrıda bulunulur. Birlik bütçe açığını karşılamak için borçlanma yetkisine sahip değildir.

- Belirlilik (spesification) ilkesi; bütçedeki her bir kalemin belli bir amaca yönelik harcadığı belirtilmektedir. Böylece hem onaylama hem de uygulama esnasında ödenekler arasında karışıklığın önüne geçilmektedir.

- Güçlü Mali Yönetim (sound financial management) ilkesi; ekonomi, verimlilik ve etkinlik ilkeleri doğrultusunda uygulanmalıdır. Kullanılan kaynaklar, en uygun fiyatlı, zamanında, yeterli miktar ve kalitede olmalı, diğer taraftan kullanılan kaynaklar ile erişilen sonuçlar arasındaki ilişki en iyi seviyede olmalıdır.

- Şeffaflık (transparency) ilkesi; Avrupa Parlamentosu'nun benimsediği nihai bütçe, ilan edildikten iki ay sonra Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayımlanmaktadır.¹³²

21 Nisan 1970 tarihli “Topluluğun Öz Kaynaklarının, Üye Devletlerden Sağladığı Katkıların Yerini Almasına İlişkin Karar”ı (70/243/CECA, CEE, Euratom) ile öz kaynaklar Birliğin temel finansman aracı haline gelmiştir. Birliğin öz kaynaklarını, Birliğe bütçenin finansmanı için tahsis edilen ve ulusal otoritelerin ilave bir kararına gerek olmadan otomatik olarak bütçeye tahakkuk eden gelirler şeklinde tanımlamak mümkündür. Birliğin öz kaynakları, öz kaynaklar sistemi

¹³² Nihal Samsun, “Avrupa Birliği Bütçesi”, [www.maliye.abdid.gov.tr; 15.4.2007].

kurallarına göre saptanır, tahsil edilir, ödenir ve kontrol edilir.¹³³ Öz kaynaklar sistemi dört temel gelir kaleminden oluşmaktadır:

- Ortak Gümrük Vergisi Gelirleri: Gümrük birliği temeline dayalı bir bütünleşme türü olan Avrupa Birliği'nde, üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta ortak gümrük tarifesi uygulanmakta ve bu suretle tahsil edilen vergiler doğrudan Birlik bütçesine aktarılmaktadır. Birliğin geleneksel öz kaynaklarından biridir. Bütçe içindeki nispi önemi giderek azalmıştır. 1975 yılı Topluluk bütçesinde gümrük vergilerinin toplam gelirler içindeki payı % 49.3 iken, 2005 yılı Birlik bütçesindeki payı %10.1 seviyesindedir.¹³⁴

- Tarımsal Prelevmanlar: Birliğin geleneksel öz kaynaklarından bir diğeri olan tarımsal vergiler en eski finansman kaynaklarından biridir. Birlik dışındaki üçüncü ülkelerden ithal edilen tarım ürünlerine uygulanan vergilerdir. Bunlar, Avrupa Birliği'nde benimsenen ortak tarım politikası çerçevesinde, tarımsal üretimi desteklemek ve tarım üreticilerini, düşük dünya fiyatları karşısında koruyarak onlara rekabet gücü sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Prelevmanlar, her yıl, her ürün için ayrı ayrı saptanan Birlik fiyatları ile dünya pazar fiyatları arasındaki farkı içerir. Tarımsal prelevmanlara özellikle şeker ve glikoz vergilerini de eklemek gerekmektedir. Piyasanın desteklenmesi yada şekerin düzgün olarak piyasaya sürülmesini sağlamak amacıyla uygulanan, 1 Ocak 1971 yılında uygulamaya konulan bu vergiler Birlik gelirleri içinde özel bir önem taşımaktadır.¹³⁵ Gümrük vergileri ve tarım vergilerinde toplanan miktarın %25'i gümrükte yapılan masraflara karşılık olarak tahsilatı yapan ülkede kalmakta, geri kalanı Birliğe gönderilmektedir. 2001 yılından önce bu oran %10'dur.¹³⁶

- Katma Değer Vergisi Üzerinden Alınan Pay: 1970'li yılların başından itibaren Ortak Tarım Politikasının bütçe üzerindeki yükü giderek artmaya, geleneksel gelir kaynakları yetersiz kalmaya başlamıştır. Konsey, 22 Nisan 1970 tarihinde, 1975 yılından itibaren KDV'nin en fazla % 1'lik kısmının Topluluklar bütçesine devredilmesine karar vermiştir. Ancak, KDV matrahının uyumlaştırılması gerekliliği,

¹³³ Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, "Mali ve Bütçesel Hükümler Faslı Tarama Toplantıları", s. 15, [www.maliye-abdid.gov.tr; 15.4.2007].

¹³⁴ Samsun, a.g.m., s. 7.

¹³⁵ Oktayer, a.g.m., s. 3.

¹³⁶ Samsun, a.g.m., s. 6.

gecikmeleri de beraberinde getirmiş ve bunun sonucunda bu gelir kaynağı ilk kez 1979 yılı bütçesinde yer alabilmiştir. 7 Mayıs 1985 tarihli kararla, 1 Ocak 1986 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere %1'den % 1.4'e yükseltilen bu pay 1992 yılında Edinburgh Zirvesi'nde alınan kararla (94/278/EC, Euratom) 1994 yılından itibaren gerçekleştirilecek aşamalı bir plan dahilinde 1999 yılında % 1'e indirilmiş, 24-25 Mart 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Berlin Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda 29 Eylül 2000 tarihli Öz Kaynaklar Sistemi Hakkındaki Karar (2000/597/EC, Euratom) ile bu oran 2002 ve 2003 yılları için % 0.75'e, 2004 yılından itibaren de % 0.50'ye düşürülmüştür. Bu kaynak, üye devletlerin Topluluk kuralları uyarınca belirlenen uyumlaştırılmış KDV matrahlarına tüm ülkeler için geçerli tek bir oranın uygulanması yoluyla sağlanır. Bu sistemde her ülke Birlik bütçesinin finansmanına, kendi katma değer vergisi matrahı ölçüsünde, bir diğer ifadeyle toplam ulusal tüketimin milli gelire oranı ölçüsünde katıldığından, tüketim/milli gelir oranı yüksek olan ülkeler, diğer Birlik ülkelerine göre daha yüksek oranda gelir aktarımında bulunmaktadırlar. Bu konuda ortaya çıkan rahatsızlık sonucunda söz konusu kaynağa ilişkin bir tavan belirlenmiştir. Buna göre bir üye devletin KDV matrahı o devletin GSMH'sının % 50'sini aşamaz.¹³⁷ Aşağıdaki tabloda, 1995 yılından itibaren AB Bütçesinde KDV katkı payları ile GSMH tavan oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 5: AB Bütçesinde Katma Değer Vergisi Matrahı Katkı Payları ve Gayri Safi Milli Hasıla Tavan Oranı

YILLAR	GSMH ORANI (yüzde)	KDV ORANI (yüzde)
1995	54	1.32
1996	53	1.24
1997	52	1.16
1998	51	1.08
1999-2001	50	1.00
2002-2003	50	0.75
2004 ve takip eden yıllar	50	0.50

Kaynak: DPT, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği" Ankara, 1998, s.12, Maliye Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, "Mali ve Bütçesel Hükümler Alanındaki AB Mevzuatı", s.14, [www.maliye-abdid.gov.tr; 15.4.2007].

¹³⁷ Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, a.g.m., s. 17.

- Gayri Safi Milli Hasıla Payına dayalı kaynak: 1 Ocak 1989'dan bu yana uygulanmakta olan ve AB bütçesi içinde en büyük paya sahip bu kaynak, Topluluk bütçesinin dördüncü öz kaynağıdır. Avrupa Birliği bütçesinde, diğer üç öz kaynağın harcamaları karşılayamaması durumunda mevcut olan açığın, gayrisafi milli hasıllar ile orantılı olarak üye ülkelerden karşılanması esası benimsenmiştir. Yapılan bu düzenleme ile, Birlik bütçesinin finansmanında katma değer vergisi matrahı kaleminden, tedrici bir biçimde, gayri safi milli hasıla temeline doğru bir geçiş sağlanmıştır. Birlik bütçesinin gelir-gider dengesinin sağlanmasında önemli bir işlev üstlenmiş olan bu kaynağa dayanılarak, bütçe harcamalarının kontrolsüz bir biçimde artışı önlemek için Birliğin toplam gayri safi milli hasılasının belirli bir yüzdesi ile sınırlama getirilmesi ihtiyacı duyulmuştur. 24 Haziran 1988 tarihli kararla getirilen bu sınırlama %1.14 iken, 1992 yılında % 1.20 seviyesine, 1999 yılında % 1.27 seviyesine yükseltilmiş, 2002 yılından itibaren 1.24 seviyesine indirilmiştir.¹³⁸

- Diğer Gelir Kaynakları: 2005 yılı bütçesinde % 1'lik paya sahip bu kaynaklar; personel ücretleri üzerinden yapılan vergi kesintileri, bir önceki mali yıl bütçesinden yapılan aktarmalar, gecikme faiz ve zamları ile borç alma ve verme işlemlerinden kaynaklanan gelirlerdir.¹³⁹

1971-2005 yılları arasında öz kaynakların AB bütçe gelirleri içindeki payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹³⁸ Oktayer, a.g.m., s. 6.

¹³⁹ Karluk, (1984) a.g.e., s. 334.

Tablo 6: Öz Kaynakların Toplam AB Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (%)

Yıllar	Geleneksel Kaynaklar	KDV Payı	GSMH Payı	Diğer Gelirler
1971	55.6	-	-	44.4
1975	58.5	-	-	41.4
1980	48.1	44.2	-	7.7
1985	37.4	54.2	-	8.4
1990	26.1	59.1	0.2	14.6
1991	24.8	53.8	13.3	6.1
1992	22.2	58.0	13.9	5.8
1993	19.7	52.5	25.2	2.6
1994	20.0	50.4	26.8	2.7
1995	19.3	52.2	18.9	9.7
1996	16.7	41.8	29.0	12.5
1997	17.6	42.5	33.4	6.5
1998	16.7	19.2	41.4	2.7
1999	16.0	35.9	43.2	4.9
2000	15.3	38.1	42.3	4.3
2001	15.1	35.6	48.5	0.8
2002	16.6	38.3	43.0	2.1
2003	12.5	24.7	60.9	1.9
2004	12.2	13.3	67.8	6.7
2005	11.6	14.4	73.0	1.0

Kaynak: 1971-2001 yılları arası DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara 2002, s. 147; 2001-2005 yılları arası Nihal Samsun, “Avrupa Birliği Bütçesi” [www. maliye-abdid.gov.tr](http://www.maliye-abdid.gov.tr). s. 9.

Bütçeden yapılan harcamaların çok önemli bir bölümü Birliğin ortak politikalarını gerçekleştirmeye yönelik tedbirlerin finansmanında kullanılmaktadır. Birliğin harcamalarını altı başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; ortak tarım politikasını gerçekleştirmek için yapılan harcamalar, birlik içindeki uyumu sağlamak ve bölgesel gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla yürütülen yapısal faaliyetlere ilişkin harcamalar, Avrupa Birliği'nin dış politikası çerçevesinde diğer ülkelerle yürütülen ekonomik ve mali işbirliğine yönelik harcamalar, katılım öncesi hazırlıklara ilişkin harcamalar ve idari harcamalar ile araştırma, geliştirme, eğitim ve enerji politikaları çerçevesinde yapılan harcamalardır.

Topluluk Bütçesinin giderleri 1968 yılından günümüze kadar hızlı bir genişleme göstermiştir. Bunda uygulamaya konan programların etkisi olduğu kadar, programların etkinliklerinin artırılması, Topluluğun üye sayısının 6'dan 15'e çıkması gibi gelişmelerin de payının olduğu görülmektedir. 1968 yılında yaklaşık 1,5 milyar ECU'lük bir hacme sahip olan Bütçe, 1980 yılında 15,9 milyar ECU'lük, 1990 yılında ise 44,1 milyar ECU'lük bir hacme ulaşmıştır. 1995 yılında 77.599 milyar ECU olan Bütçe 2000 yılında 93.792 milyar Euro'ya 2006 yılında ise 120.876 Euro'ya çıkmıştır.

Birliğin harcamalarında en önemli payı ortak tarım politikası harcamaları ile yapısal faaliyetler için yapılan harcamalar almaktadır. 2006 yılı Bütçesinde harcama ödeneği taahhüdü toplam 120.876 milyar Euro'dur. 2006 yılı Bütçesinde tarım harcamaları için 51.5 milyar Euro ödenek ayrılmıştır. Bunun toplam harcamalar içindeki payı % 42.67'dir. Yapısal faaliyet harcamaları için toplam harcamaların % 36.15'ine karşılık gelen 43.7 milyar Euro taahhüt ödeneği ayrılmıştır. Bu iki harcama kaleminin Bütçe içindeki toplam payı %78.8'dir.¹⁴⁰ Görüldüğü üzere bu iki harcama kalemi AB Bütçesi içinde çok önemli bir paya sahiptir. 1980 yılında % 71'lik¹⁴¹ bir payla bütçenin neredeyse dörtte üçünü oluşturan tarım harcamalarının bütçe içindeki payı giderek azalmış olmakla birlikte halen ilk sıradaki yerini korumaktadır. Yapısal faaliyet harcamalarının bütçe içindeki payı giderek artan bir seyir izlemiştir. 1968 yılında yapısal faaliyet harcamalarının Bütçedeki payı, toplam harcamaların yüzde 3,9'unu teşkil ederken, bu oran 1975 yılında yüzde 6,5'e, 1980 yılında yüzde 11,4'e,

¹⁴⁰ European Union, "Financial Report 2005", s. 12, [http://ec.europa.eu/budget; 15.4.2007].

¹⁴¹ Oktayer, a.g.m., s.7.

1990 yılında yüzde 21,8'e, 1996 yılında 32,1'e¹⁴² ve 2006 yılında ise % 36.15 seviyesine yükselmiştir.

Yeni üye devletlerin katılımına yönelik hazırlıklar için katılım öncesi yardımlar başlığı altında bütçeden ayrılan payın 2002-2006 yılları döneminde giderek arttığı görülmektedir. Avrupa Birliği'nin tüm kurumlarının personel ücretleri, emekli aylıkları, bina ve ekipman giderlerinin oluşturduğu idari harcamalar için 2006 yılında bütçesinde ayrılan ödenek 6.356 milyar Euro'dur. Toplam bütçe içindeki yeri %5.2'dir. İdari harcamaların birlik bütçesi içindeki payı yıllara göre değişim göstermekle beraber %4-5 civarında seyrettiği görülmektedir.¹⁴³

Birliğin araştırma, teknolojik gelişme, ulaşım, enerji, telekomünikasyon ağları, eğitim, çevre, görsel ve işitsel medya, kültür bilgi iletişim gibi iç politikalarının yürütülmesi için 2006 yılında ayrılan harcama ödeneği 9.138 milyar Euro'dur. Toplam harcamalar içindeki payı % 7.5 civarındadır. 2000 yılından bu yana değer olarak artış göstermiş, 2000 yılında 6.031 milyar Euro iken, 2005 yılında 9.012 milyar Euro'ya yükselmiştir.¹⁴⁴

2004 yılından itibaren Birlik bütçesine tazminat başlıklı harcama ödeneği konulmuştur. 2004 yılında 1.410 milyar Euro olan bu ödenek, 2005 yılında 1.305 milyar Euro, 2006 yılında ise 1.046 milyar Euro olarak öngörülmüştür. Bu kaynak, yeni üye olan ülkelerin Birlik bütçesine katkıları ile bütçeden aldıkları pay arasındaki dengesizliği gidermek için kullanılmaktadır.¹⁴⁵ Açıkça görüldüğü üzere, tazminat olarak ayrılan harcama ödeneği yıllar itibarıyla azalmış ve toplam içindeki payı da giderek düşmüştür

Birlik bütçesinin hazırlanış süreci, Birlik kurumlarının, Komisyon tarafından bir sonraki yılın bütçesine ilişkin olarak belirlenmiş ilkeler çerçevesinde hazırladıkları gelecek yıl bütçesine ait harcama tahminlerini en geç 1 Temmuz tarihine kadar Komisyon'a göndermesi ile başlar. Komisyon, kendisine intikal eden teklifleri de göz önünde tutarak en geç 1 Eylül tarihine kadar hazırladığı Bütçe taslağını Konsey'e sunar. Konsey, 5 Ekim tarihine kadar inceleyerek tasarı haline

¹⁴² DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği**, Ankara, 1998, s. 21.

¹⁴³ Karluk, (1984) a.g.e., s. 339.

¹⁴⁴ European Union, a.g.r., s. 12.

¹⁴⁵ Samsun, a.g.m., s. 6.

getirdiği taslağı Parlamento'ya intikal ettirir. Parlamento 45 günlük bir süre zarfında Bütçe tasarısı üzerindeki incelemelerini tamamlamak zorundadır. Parlamento, Bütçe tasarısını komisyonlar aracılığı ile inceler ve Bütçe raportörü, parlamenterlerin ve siyasi parti gruplarının da görüşlerini aldıktan sonra, hazırladığı raporu Parlamento'nun genel kuruluna sunar. Parlamento, Bütçeyi Konsey'den geldiği gibi kabul ederse, Bütçe kesinleşir. Parlamento, Bütçe üzerinde sadece zorunlu olmayan gider kalemlerinde değişiklikler yapmaya yetkili olup, Bütçenin bu kalemlerinde değişiklikler yapmışsa, Bütçe tasarısı yeniden Konseye gönderilir. Konsey 15 günlük süre içinde yaptığı incelemede Parlamentonun değişiklik önerilerini aynen benimserse Bütçe kabul edilmiş olur ve kesinleşir. Ancak, Konsey Parlamento'nun görüşlerini benimsemez ve tasarıda değişiklikler yaparsa, Bütçe tasarısı yeniden Parlamento'ya döner. Parlamento kendisine ikinci defa gelen tasarı üzerindeki incelemelerini 15 gün içinde sonuçlandırmak zorundadır. Eğer Parlamento kendisine ikinci defa gelen Bütçeyi aynen kabul ederse Bütçe kesinleşir ve yürürlüğe girer. Eğer Parlamento gelen tasarıyı yine kabul etmezse konu karma bir komisyona havale edilir. Parlamento ve Konsey arasında oluşturulan karma komisyonda anlaşma sağlanırsa, tasarı Parlamento tarafından onaylanarak yürürlüğe girer. Aksi takdirde, yani karma komisyonda anlaşma sağlanamazsa tasarinın tümü Parlamento tarafından reddedilir. Bu durumda Konsey yeni bir Bütçe tasarısı hazırlar ve aynı prosedür tekrar işlemeye başlar.

IV. AVRUPA BİRLİĞİ MALİ YARDIMLARI VE DİĞER TEŞVİKLER

Avrupa Birliği'nin tüm üye devletleri, bir bölgeden diğerine gelişme düzeyi ve yaşam standartları bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık üye devletler arasında olduğu gibi, üye devletlerin bölgeleri arasında da görülmektedir. 1990'ların başında Avrupa Birliği'nin toplam nüfusunun % 52'si daha az gelişmiş bölgelerde yaşamaktaydı. Birliğin en fakir on bölgesinde kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), en zengin on bölgesindekinin sadece dörtte biridir. İşsizlik geri kalmış bu bölgelerde yedi kat daha fazladır.¹⁴⁶ Diğer taraftan, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi Eurostat tarafından 25 Ocak 2004'de açıklanan verilere göre, AB'nin en zengin ve en fakir bölgeleri arasında önemli bir gelişmişlik farkı bulunmaktadır.

¹⁴⁶ Nicholas Moussis, **Guide to European Policies**, (Çev. Ahmet Fethi), Birleşim Dağıtım, İstanbul, 2004, s. 230.

AB'deki en zengin bölge olan Londra merkez, en fakir bölge olan Polonya'nın Lubelskie bölgesinden 10 kat daha zengindir. AET'nin kurulduğu 1957 yılından itibaren, üye ülkelerde bulunan gelişmiş bölgeler daha çok gelişmiştir. Bunun nedeni, büyüyen pazardan pay alma endişesiyle yapılan yeni yatırımların, üretim maliyetlerini mümkün olduğunca düşürebilmek amacıyla, alt yapı itibariyle en gelişmiş bölgelere yönelmeleridir. Bu da, gelişmiş bölgelerin daha çok gelişmesi anlamına gelmektedir. Az gelişmiş bölgeler ise, cazibe merkezi olamamaktadırlar. Sonuçta, gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki makas gittikçe açılma eğilimi göstermiştir. 1973 yılında İrlanda, 1981 yılında Yunanistan ve 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in üye olmasıyla Topluluk içindeki ekonomik dengesizlik ve gelişmişlik farkları artış göstermiştir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF), İrlanda'nın üyeliğini takiben 1975 yılında oluşturulmuştur. AB'de bölgesel sorunlar, merkez-çevre ilişkisi şeklinde görülmektedir. AB'nin gelişmişlik yönünden önde olan ülkeleri merkezde, gelişme yönünden sorunlu bölgeler ise çevrede yer almaktadır. Çevre içinde, özellikle Akdeniz ülkeleri düşük kişi başına gelirden öne çıkmaktadır. AB'ye yeni üye olan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin de gelir düzeyi AB-15'e oranla daha düşüktür ve AB'deki en geri kalmış 5 bölge Polonya'da bulunmaktadır.¹⁴⁷ Tüm bu farklılıklar, AB'yi, zayıf bölgelere yardımda bulunmaya itmiştir. Zira, AB'nin kuruluş amacı, ekonomik ve sosyal açıdan dengeli kalkınmış ve barış içinde bir bölge teminidir. Aksi halde, uzun ömürlü bir AB mümkün olmayacaktır. AB'nin başarılı ekonomik birlik örneğini oluşturmasının nedeni birbirinden çok farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeleri bir arada tutmayı sağlayabilmesidir. AB'nin ekonomik birlik yönünü oluşturan AET, bu açıdan ele alınca, gümrük birliği ile bunun gereği olan ortak ticaret politikası ve telafi mekanizması işlevini yerine getiren geniş bir ortak çıkar ve dayanışma sisteminden oluşmaktadır. AB'ye bakıldığı zaman kuzeyin gelişmiş ülkeleri ile güneyin az gelişmiş ülkeleri olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz arasındaki sanayileşme farkı hemen görülmektedir. Söz konusu farkın sonucu olarak anılan ülkelerin Topluluğa karşı büyük ticari açıklar vermeleri kaçınılmaz olmuştur. Yalnız başına böyle bir ticari ilişki, gelişmişleri daha fazla geliştiren ve az gelişmişleri daha geriye götüren bir süreç oluşturur. Bu döngüyü kırmak üzere Topluluk çeşitli telafi ve dayanışma

¹⁴⁷ İKV, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası*, İstanbul, 2001, s. 4.

mekanizmaları geliştirmiştir. Bunların başında Avrupa Yatırım Bankası ve AB bütçesi gelmektedir. AB’de telafi mekanizması, ticarete dezavantajlı ülkelere doğrudan kaynak aktarmayı öngörmemekte, bunun yerine bir dayanışma anlayışı içinde gelişme ve refahı bütün Topluluk coğrafi alanına yaymayı esas almaktadır. Bu kapsamda, Topluluk içinde yer alan bölgesel ekonomik dengesizlikleri ve farkları gidermeye yönelik ciddi ve kapsamlı kalkınma politikaları uygulamak yoluna gidilerek, Topluluğu birlik ve istikrar içinde tutacak bir yapıya kavuşturmak amaçlanmaktadır.¹⁴⁸

Güçlü ve zayıf ekonomilerin bir araya gelmesi sonucu kurulan Avrupa Birliği’nde dengeli bir gelişmeyi sağlamak ancak dayanışma ilkesinin hayata geçirilmesi ve telafi mekanizmalarının çalıştırılmasıyla sağlanabilecektir. Devletlerin kayıplarını doğrudan telafi etmekten ziyade, bölgesel farklılıkların giderilerek refah düzeyinin tüm Birlik dahilinde uyumlaştırılması anlamına gelen “Dayanışma İlkesi”ni hayata geçirmek için Birlik içinde Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu ve aday ülkeler için ise PHARE (Poland and Hungary: Action for the Reconstruction of the Economy), ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession) ve SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) programları kullanılmaktadır.¹⁴⁹

Gümrük Birliği, Ortak Ticaret Politikası, Genel Dayanışma Sistemleri ve Telafi Yöntemleri olmak üzere üç temel üzerine oturtulan dayanışma ilkesi çerçevesinde ekonomisi zayıf olan ülkelere öncelik verildiği görülmektedir. Bunun sonucunda da, aşağıdaki Tablo 7’nin incelenmesinden de görüleceği üzere, AT’ye üye olarak giren zayıf ekonomili ülkeler mali yardımların da büyük katkısıyla zaman içinde kayda değer ilerlemeler göstermiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Metin Gençkol, **Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye**, DPT Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT-2679, 2003, s. 3-7.

¹⁴⁹ Habib Yıldız, Fatih Yardımcıoğlu, “Türkiye’ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2005, s. 77.

¹⁵⁰ Mustafa Sakal, Hakan Ay, “Avrupa Birliği’nde Yapısal Fonlar ve Mali Yardımlar”, **SPK Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**, Yayın No: 177, İstanbul, 2004, s. 378.

Tablo 7: Bazı Üye Ülkelerin Üyelik Öncesi ve Üyelik Sonrası Kişi Başına Gelirleri (AB Ortalamasının Yüzdesi Olarak)

Ülke	Üyelik Tarihi	Üyelik Tarihindeki Kişi Başına Gelir	2005 Yılı Kişi Başına Milli Gelir
Yunanistan	1981	43.5	83.2
İspanya	1986	54	97.5
Portekiz	1986	25.5	72.9
İrlanda	1973	55.2	135.8

Kaynak: Nurettin Bilici, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri (Genel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular, Vergilendirme)**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005. s.129-130

Tablo 7'nin incelenmesinde de görüleceği üzere; 1973 yılında üye olan İrlanda'nın üyelik tarihinde kişi başına düşen milli geliri Topluluk ortalamasının yaklaşık yarısı kadar iken, 2005 yılında, kimi çevrelerin İrlanda Mucizesi olarak isimlendirmelerine neden olacak şekilde AB ortalamasının çok üzerine çıkarak, % 135.8'e ulaşmıştır. Tabloya genel olarak bakıldığında, örnek olarak alınan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in de, AB ortalamasına göre kişi başına gelir yüzdelerinin üyelik tarihlerindeki nazaran önemli ölçüde arttığı görülmektedir.

Bölgesel farklılıkların giderilmesi ilkesi Roma Antlaşması'nın Giriş kısmında ve çeşitli maddelerinde ifade edilmek suretiyle AB sistemine girmiştir. Antlaşmanın 2'nci maddesinde, ekonomik ve sosyal uyumu güçlendirmenin Birliğin temel hedefi olduğu; 158'inci maddesinde, Birliğin uyumlu gelişimini sürdürmesi için çeşitli bölgelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki eşitsizlikleri ve kırsal alanlarda dahil olmak üzere en az ayrıcalıklı bölgelerin geriliğini azaltmayı amaçlayan, ekonomik ve sosyal uyumun güçlenmesine yol açan eylemlerin geliştirilmesi ve izlenmesinin öngörüldüğü; 159'uncu madde de bütün Topluluk politikalarının ekonomik ve sosyal uyumun güçlenmesine katkıda bulunacağı hükmüne yer verilmiştir. Bu konudaki en önemli mali destek mekanizması da Yapısal Fonlardır.

Yapısal fonlar, temel olarak dört yapısal fon ile uyum fonundan oluşur. Bunlar; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu, Balıkçılığın Yönlendirme Finansman Aracı ve Uyum Fonu'dur.

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu: Mali kaynaklar açısından fonların en kapsamlısıdır. Altyapının ve KOBİ'lerin geliştirilmesine, istihdam yaratılmasına yönelik projeleri finanse etmektedir. 1975 yılında 724/75 sayılı Konsey Tüzüğü ile kurulmuştur. Bu fon ayrıca Topluluk inisiyatifleri olarak adlandırılan, üye ülkelerin sınır bölgeleri arasında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik Interreg 3 projelerini ve gerilemekte olan kentsel alanların geliştirilmesine yönelik Urban 2 projelerini de desteklemektedir.¹⁵¹

Avrupa Sosyal Fonu: Yapısal Fonların en eskisi olan Avrupa Sosyal Fonu (ESF) Avrupa Birliği'nin istihdam politikasındaki amaçlarını gerçekleştirmekte kullandığı en temel mali araçtır. Roma Antlaşması'nın 123'üncü maddesi ile 1958 yılında kurulmuş, 1960 yılında uygulamaya konulmuştur. Madde hükmünde fonun; ortak Pazar içinde işçiler için istihdam imkanlarını iyileştirmek ve bu suretle yaşam standardının yükselmesine katkıda bulunmak amacıyla kurulduğu, görevinin ise; Topluluk içinde istihdamı kolaylaştırmak ve işçilerin coğrafi ve mesleki hareketliliğini artırmak olduğu belirtilmiştir. Yapısal fonlara ayrılan mali kaynakların yaklaşık 12.3'ünü kullanmaktadır.¹⁵²

Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu: Roma Antlaşması ile ana hatları belirlenen Ortak Tarım Politikası(OTP)'nin finansmanını sağlamak üzere kurulmuştur. Fon, tarımsal üretimin desteklenmesini sağlayan Garanti Bölümü ve yapısal düzenlemelere yönelik faaliyetleri destekleyen Yönlendirme Bölümünden oluşmaktadır. ATYGF-Yönlendirme Bölümü, Roma Antlaşması'nın 39'uncu maddesinde belirtilen genel ilkeler doğrultusunda, OTP'nin yapısal sorunlarını çözmek, tarımda modernizasyonu sağlamak amacıyla yapılan yatırımların finansmanına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, Topluluk İnisiyatiflerinden dördüncüsü olan ve kırsal bölgelerdeki yerel aktörleri bir araya getirerek sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi çalışmalarını destekleyen Leader bu fon tarafından desteklenmektedir.¹⁵³

¹⁵¹ İKV, *Avrupa Birliği Uyum Politikası, Katılım Öncesi Mali Araçları ve Türkiye*, Yayın No: 196 İstanbul, 2006, s. 13.

¹⁵² İKV, *Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası*, İstanbul, 2001, s. 16.

¹⁵³ Ragıp Şahin, *Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği*, DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s. 63.

Balıkçılık Sektörü için Mali Araçlar:1994 yılında oluşturulan bu fon, Balıkçılık kapasitesini artırmak, mevcut ve ulaşılabilir kaynaklar arasında sürekli bir denge oluşturulmasına imkan sağlamak, balıkçılık kaynaklarının rasyonel ve kalıcı yönetimi için uygun ortam yaratmak, sektör ürünlerinin katma değerlerini artırmak ve pazara girişlerini kolaylaştırmak amaçlı faaliyet ve projeleri desteklemektedir.

Uyum Fonu: Maastricht Antlaşmasıyla 1993 yılında kurulmuştur. 30 Mart 1993 tarihli EEC 792/93 sayılı Konsey tüzüğü ile hayata geçirilmiştir. Ekonomik ve Parasal Birliğe ilişkin Maastricht kriterlerine uyum sağlamakta zorlanabilecek ve kişi başına GSYİH'leri Topluluk ortalamasının yüzde 90'ının altında olan üye ülkeler için düşünülmüştür. Bu kapsama giren, Yunanistan, Portekiz, İrlanda ve İspanya'nın çevre ve ulaştırma alanlarındaki projelerine hibe nitelikli finansman desteği sağlamaktadır. Fondan yararlanan üye ülkeler için GSYİH kriterine göre 2003 ara döneminde gözden geçirme raporu hazırlanmış, kişi başı GSYİH'sı AB genel ortalamasının üzerine çıktığı (%101) belirlenen İrlanda, 1 Ocak 2004 itibariyle Uyum Fonu kapsamından çıkarılmıştır.

Üye ülkelere yönelik mali destek mekanizmaları haricinde Birlik üyeliğine aday Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini üyeliğe hazırlamak amacıyla üç temel katılım öncesi mali yardım aracı geliştirilmiştir. Bu üç fon 2006 yılı sonu itibariyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bunlardan ilki, Polonya ve Macaristan'ın yapılanmasına yönelik 1989 yılında oluşturulan Phare (Poland and Hungary for the Restructing of the Economy) programıdır.¹⁵⁴ İdari ve kurumsal yapıyı güçlendirmek amaçlı oluşturulan Phare Programı başlatıldıktan sonra iki yıl içinde ülke ve bütçe açısından genişletilmiştir. Phare Programı'nın bütçesi 2000-2006 dönemi için yıllık 1.56 milyar Euro'dur. İkincisi, katılım öncesi dönemde, AB'ye aday Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin çevre ve ulaştırma alt yapısını geliştirmek amacıyla oluşturulan ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession) programıdır.¹⁵⁵ Programın Bütçesi 2000 - 2006 dönemi için yıllık 1.04 milyar Euro 'dur. Üçüncüsü ise, katılım öncesi dönemde, AB'ye aday Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinde sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla oluşturulan SAPARD (Support

¹⁵⁴ 18 Aralık 1989 tarihli, 3906/89 No'lu Konsey Yönetmeliği (EEC) Official Journal L 373, 23.12.1989.

¹⁵⁵ 21 Haziran 1999 tarihli 1267/99/EC No'lu Konsey Tüzüğü, Official Journal L 161, 26.06.1999.

for Pre-accession Measures for Agriculture and Rural Development) programıdır.¹⁵⁶ Programın Bütçesi 2000 - 2006 dönemi için yıllık bütçesi 520 milyon Euro 'dur.

Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelere yönelik mali yardımları bütçenin % 5-7 gibi bir kısmını oluşturmaktadır. Hibe şeklinde yapılan yardımların % 5-6 civarındaki bir kısmı AB üyesi olmayan ülkelere yapılmaktadır. Bu rakama genel bütçe dışında üye ülkelerin katkılarıyla oluşturulan Avrupa Kalkınma Fonu kaynakları da ilave edilirse toplam büyüklük % 7-8 civarına yükselmektedir. AB Kredi kaynaklarının ise % 7-10 civarındaki kısmı 3. ülkelere verilmektedir. Üçüncü ülkelere verilen Avrupa Yatırım Bankası kredilerinin bir kısmı genel bütçe garantisi altında verilmektedir.¹⁵⁷

Avrupa Birliği kuruluş yıllarında eski sömürgeleri ile ilişkilerini devam ettirebilmek, bu ülkeleri kendi etki alanında tutmak ve başka güç merkezlerinin etkisi altına girmesini önlemek amacıyla bu ülkelere mali yardım araçları geliştirmiştir. Üçüncü ülkeler yönelik mali yardımları sadece bu siyasi nedenlerle açıklamak eksik ve yetersiz olacaktır. Mali yardımların ardında yatan diğer önemli nedenler ticari, barış ve istikrarın sağlanması gerekliliklerine bağlı nedenlerdir. Kuruluş yıllarında başlayan bu mali yardımlara halen devam edilmektedir.¹⁵⁸

AB dış mali yardımlarının yöneldikleri ülke gruplarını, Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP) Ülkeleri, Akdeniz Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Ülkeleri, Asya ve Latin Amerika (ALA) Ülkeleri olarak sıralamak mümkündür. AB mali yardımları bu ülke gruplarına programlar ve yapılan anlaşmalar çerçevesinde sağlanmaktadır. Avrupa Kalkınma Fonu (AKF) ve Avrupa Yatırım Bankası (AYB) aracılığıyla AKP Ülkelerine, Younde ve Lomé Antlaşmaları ile Akdeniz Ülkelerine, TACIS Programı aracılığıyla Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine, işbirliği anlaşmalarıyla Asya ve Latin Amerika Ülkelerine mali yardımlar yapılmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ 21 Temmuz 1999 tarihli 1268/99/EC No'lu Konsey Tüzüğü Official Journal L 244, 16.09.1999.

¹⁵⁷ Sakal, Ay, a.g.m. s. 388.

¹⁵⁸ Gençkol, a.g.e., s. 28-30.

¹⁵⁹ Oğuz Kaymakçı, "AGÜ'ler, Küreselleşme ve AB İlişkileri; Küreselleşme Sürecinde AB, AGÜ'ler için Çıkış Yolu Olabilir mi?", **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005, s. 195-203.

V. AB-TÜRKİYE EKSENİNDE İKTİSADİ VE MALİ İLİŞKİLER

A. Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Ticari ve Mali İlişkiler

Avrupa Birliği'nin kurucu altı üyesi arasındaki gümrük birliğinin tamamlandığı 1968 yılına gelindiğinde, üye ülkeler arasındaki serbest mal dolaşımının çok dikkat çekici ekonomik sonuçları olmuştur. 1958 yılından 1972 yılına kadar kurucu üye devlet ile dünyanın geri kalan kısmı arasındaki ticaret üç katına çıkarken Topluluk içi ticaret dokuz kat artmıştır.¹⁶⁰ Üye ülkeler arasındaki ticaret hacmi önemli ölçüde genişlemiştir. Üye ülkeler arasındaki ticaret hacmindeki hızlı artışın nedeni gümrük birliği ve birlik içi ticaret politikalarına dayandırılabilir. Birliğe üye ülkelerin coğrafi yakınlıkları, politik ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri, ekonomik sistemleri, din ve kültürel bağlarının benzerliği dikkati çekmektedir. Üye ülkeler arasındaki endüstri içi ticaretin artması da ölçek ekonomilerinin geliştiğinin önemli bir göstergesidir. Ülkelerin birbirlerine yakınlıkları, taşıma maliyetleri ve gelişmişlik düzeylerinin benzer oluşlarıyla sağlanan ölçek ekonomilerinde sağlanan avantajlar ve gümrük birliği ve ortak gümrük politikaları birlik içi ticaret hacmini dışarıya kıyasla daha fazla artırıcı etken olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶¹

1. İthalat

Tablo 8'de 2005 yılında Birlik üyesi ülkelerin Birlik içi ve Birlik dışı ithalatları değer ve yüzde olarak gösterilmiştir.

¹⁶⁰ Moussis, a.g.e., s.88.

¹⁶¹ Mustafa Akal, Recep Şen, "Avrupa Birliği Üyelerinde İhracat ve İthalatın Gelişimi" **Avrupa Birliği Üzerine Notlar**, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s. 122-137.

Tablo 8: 2005 Yılı AB Ülkelerinin Birlik İçi ve Birlik Dışı İthalatları

Ülke	Birlik İçi İthalat	(%)	Birlik Dışı İthalat	(%)
Almanya	398.461 milyon €	64.1	223.731 milyon €	35.9
Avusturya	80.774 milyon €	78.9	21.571 milyon €	21.1
Belçika	183.607 milyon €	71.6	72.562 milyon €	28.4
Çek Cumhuriyeti	49.810 milyon €	81.0	11.690 milyon €	19.0
Danimarka	43.088 milyon €	70.9	17.692 milyon €	29.1
Estonya	6.122 milyon €	75.9	1.943 milyon €	24.1
Finlandiya	31.224 milyon €	65.8	16.201 milyon €	34.2
Fransa	267.121 milyon €	66.7	133.120 milyon €	33.3
Hollanda	144.000 milyon €	49.2	148.438 milyon €	50.8
İngiltere	231.232 milyon €	56.0	181.655 milyon €	44.0
İrlanda	36.762 milyon €	66.7	18.398 milyon €	33.3
İspanya	149.038 milyon €	64.2	82.961 milyon €	35.8
İsveç	62.931 milyon €	70.2	26.617 milyon €	29.8
İtalya	174.994 milyon €	57.2	130.692 milyon €	42.8
Kıbrıs Rum Kesimi	1.954 milyon £	66.9	966 milyon £	33.1
Letonya	5.255 milyon €	69.9	1.736 milyon €	30.1
Litvanya	7.410 milyon €	59.3	5.087 milyon €	40.7
Lüksembourg	12.661 milyon €	72.5	4.788 milyon €	27.5
Macaristan	36.223 milyon €	67.7	17.271 milyon €	32.3
Malta	2.167 milyon €	74.9	724 milyon €	25.1
Polonya	61.101 milyon €	74.8	20.596 milyon €	25.2
Portekiz	37.574 milyon €	76.4	11.605 milyon €	23.6
Slovakya	22.147 milyon €	77.8	6.312 milyon €	22.2
Slovenya	12.792 milyon €	78.2	3.554 milyon €	21.8
Yunanistan	24.165 milyon €	55.7	19.294 milyon €	44.3

Kaynak: DPT, AB Üyesi Ülkelerde ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Şubat 2007, Kıbrıs Rum Kesimi İstatistik Servisi, [www.mof.gov.cy]. verileri esas alınarak hesaplanmıştır

Tablonun incelenmesinden görüleceği üzere Birlik üyesi ülkelerin 2005 yılı toplam ithalatları içinde Birlik içi ithalatlarının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Birlik üyesi 24 ülkenin Birlik içi ithalatlarının toplam ithalat içindeki payının Birlik

dışı ithalatlarından yüksek olduğu, sadece Hollanda'nın Birlik içi ithalatının 144 Milyar Euro'luk bir değerle toplam ithalat içindeki payının % 49.2 olduğu görülmektedir. Hollanda'nın Birlik dışı ithalatı ise Birlik içi ithalatından değer olarak 8.438 milyar Euro fazlalıkla toplam ithalat içindeki payı % 50.8'dir. Üye ülkeler içinde en büyük Birlik içi ithalat hacmine sahip ülke 398 milyar 461 milyon Euro ile Almanya'dır. İkinci sırada yer alan Fransa'nın Birlik içi ithalatı 267 milyar 121 milyon Euro'dur. Bu ülkeyi 231 milyar 232 milyon Euro ile İngiltere, 183 milyar 607 milyon Euro ile Belçika, 174 milyar 994 milyon Euro ile İtalya, 149 milyar 038 milyon Euro ile İspanya ve 140 milyar Euro ile Hollanda izlemektedir. Birlik içi ithalatın toplam ithalat içindeki payı en yüksek ülke % 81'lik payla Çek Cumhuriyeti, Birlik içi ithalatı değer olarak en düşük ülke Malta'dır. Birlik ticaretinde kurucu ülkelerin çok önemli bir yere sahip olduğu, bu ülkeler içinde Almanya'nın sürükleyici bir rol üstlendiği görülmektedir.

2. İhracat

Tablo 9'da 2005 yılında Birlik üyesi ülkelerin Birlik içi ve Birlik dışı ihracatları değer ve yüzde olarak gösterilmiştir.

Tablo 9: 2005 Yılı AB Ülkelerinin Birlik İçi ve Birlik Dışı İhracatları

Ülke	Birlik İçi İhracat	(%)	Birlik Dışı İhracat	(%)
Almanya	494.495 milyon €	63.3	285.738 milyon €	36.7
Avusturya	69.922 milyon €	69.5	30.698 milyon €	30.5
Belçika	205.410 milyon €	76.4	63.369 milyon €	23.6
Çek Cumhuriyeti	52.800 milyon €	84.1	9.984 milyon €	15.4
Danimarka	48.117 milyon €	70.3	20.242 milyon €	29.7
Estonya	20.242 milyon €	93.6	1.361 milyon €	6.4
Finlandiya	29.742 milyon €	56.1	23.330 milyon €	43.9
Fransa	231.500 milyon €	62.5	138.530 milyon €	37.5
Hollanda	259.499 milyon €	79.4	67.141 milyon €	20.6
İngiltere	176.142 milyon €	56.9	132.899 milyon €	43.1
İrlanda	56.252 milyon €	63.5	32.326 milyon €	46.5
İspanya	108.072 milyon €	71.8	42.410 milyon €	28.2
İsveç	61.158 milyon €	58.4	43.574 milyon €	41.6
İtalya	173.370 milyon €	58.6	122.369 milyon €	41.4
Kıbrıs Rum Kesimi	416 milyon £	58.3	297 milyon £	41.7
Letonya	3.168 milyon €	76.4	981 milyon €	23.6
Litvanya	6.204 milyon €	65.3	3.287 milyon €	34.7
Lüksembourg	13.219 milyon €	89.4	1.564 milyon €	10.6
Macaristan	38.681 milyon €	76.4	11.907 milyon €	23.6
Malta	943 milyon €	51.5	886 milyon €	48.5
Polonya	55.496 milyon €	77.2	16.393 milyon €	22.8
Portekiz	24.451 milyon €	79.7	6.213 milyon €	20.3
Slovakya	21.993 milyon €	85.4	3.766 milyon €	14.6
Slovenya	10.294 milyon €	66.5	5.177 milyon €	33.5
Yunanistan	7.311 milyon €	52.8	6.523 milyon €	47.2

Kaynak: DPT, AB Üyesi Ülkelerde ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Şubat 2007, Kıbrıs Rum Kesimi İstatistik Servisi, erişim: [www.mof.gov.cy]. verileri esas alınarak hesaplanmıştır

Birlik üyesi ülkelerin tamamının 2005 yılı toplam ihracatları içindeki Birlik içi ihracatlarının payının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu pay % 84.3 ile en yüksek Çek Cumhuriyeti'nin, en düşük % 52.8 ile Yunanistan'ındır. Birlik içi

ihracatı değer olarak en yüksek lke Almanya'dır. Almanya'nın 2005 yılı Birlik içi ihracatı 494 milyar 495 milyon Euro'dur. Birlik içi ithalatı 398 milyar 461 milyon Euro olan Almanya'nın Birlik içi ticareti 892 milyar 956 milyon Euro'dur. Birlik içi ihracat hacmi en geniş ikinci ülke 259 milyar 499 milyon Euro'luk bir hacimle Hollanda'dır. Birlik içi ithalatta ikinci sırada yer alan Fransa, Birlik içi ihracatta 231 milyar 500 milyon Euro'luk bir değerle üçüncü sırada yer almaktadır. Fransa'yı, 205 milyar 410 milyon Euro ile Belçika, 176 milyar 142 milyon Euro ile İngiltere, 173 milyar 370 milyon Euro ile İtalya ve 108 milyar 072 milyon Euro ile İspanya izlemektedir. Birlik içi ithalatta da İngiltere, Belçika, İtalya ve İspanya şeklinde benzer bir sıralama söz konusudur. Bu sonuç bize, Birlik içi ticaretin daha çok sanayileşmiş ülkelerle yapılmakta olduğunu ve kurucu üyelerin kendi aralarında köklü bir ticaret geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Gümrük birliğinin tamamlanması ile birlikte Birlik içi ticaret canlanma eğilimine girmiştir. Birlik içi ticaret 1970'li yıllarda ülkelerin ticaretlerinin % 40'ı seviyelerinde iken, 2000'li yıllarda % 60'ları geçmiştir. Birlik içinde tarife dışı engellerin kaldırılması ye ülkelerin dış ticaretini Birlik lehine yönlendirmede etkili olmuştur. Birliğin toplam ticaret hacmi 1970 yılında 192 milyar 524 milyon Dolar, 1980 yılında 1 trilyon 463 milyar 764 milyon Dolar, 1990 yılında 2 trilyon 780 milyar 700 milyon Dolar ve 2000 yılında da 4 trilyon 567 milyar 900 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yaklaşık olarak Birliğin toplam ticaret hacmi 1970-2000 döneminde dünyadaki ekonomik liberalizasyona ve globalleşmeye rağmen 28 kat artmıştır. Ülkelerin Birliğe yelikleri ile birlikte Birlik içi ihracat ve ithalatları hızlı artış göstermiştir.¹⁶² Ancak hemen hatırlatılması gereken önemli bir husus, gümrük birliği Birlik içi ticarete çok çarpıcı bir artış meydana getirirken Birlik iednkleşmemiştir. Aksine, Roma Antlaşması'nın 131'inci maddesinde yer alan "ye devletler gümrük birliğini yaratırken, ortak çıkara uygun olarak dünya ticaretinin uyumlu gelişmesine, uluslar arası ticaretin önündeki engellerin kademeli olarak kaldırılmasına ve gümrük duvarlarının alaltılmasına katkıda bulunmayı amaçlarlar" hükmü ile uyumlu olarak dünya ticareti içindeki payı giderek artmış ve bu gelişim sonucunda bugün dünyanın en büyük ithalatçısı ve ihracatçısı konumuna gelmiştir.¹⁶³

¹⁶² Akal, şen, a.g.m., s. 135-136.

¹⁶³ Moussis, a.g.e., s. 517-518.

B. Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Ticari ve Mali İlişkiler

Bu bölümde AB- Türkiye arasındaki Gümrük Birliğinin ticari ve mali ilişkiler üzerindeki etkileri etraflıca irdelenecektir.

1. Gümrük Birliği: Kavram, Kapsam ve Etkiler

İngilizce’de “Custom union”, Fransızca’da “Union douanière” ve Almanca’da “Zollverein” olarak ifade edilen Gümrük Birliği terimi Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması(GATT)’nın 24’üncü maddesinden alınmıştır. Antlaşmanın 24’üncü maddenin 8’inci fıkrasının a bendinde, gümrük birliği tabirinden “ iki veya daha ziyade gümrük ülkesi yerine aşağıdaki şartlar altında bunun yerine geçen tek bir gümrük idaresi anlaşılacaktır” hükmüne yer verilerek, takip eden alt bentlerde şartların çerçevesinin belirlendiği; buna göre gümrük birliğinin oluşması için, gümrük vergileri ve ticari mübadelelere ilişkin sınırlamaların önemli bir kısmının kaldırılması ve Birlik üyelerinin her birinin Birliğe dahil olmayan diğer ülkelerle yaptığı ticarete uyguladığı tarife ve usullerin esas itibariyle eşitliğinin gerekliliğine yer verilmiştir. Gümrük Birliği’nin tanımlandığı diğer iki uluslar arası hukuki metin Roma Antlaşması ve Uluslar arası Adalet Divanı’nın bir kararıdır. Roma Antlaşması’nın 9’uncu maddesinin 1’inci fıkrasında; “ Topluluk, mal ticaretinin tümünü kapsayan ve Üye devletler arasında ithalat ve ihracattaki gümrük vergileri ile eş etkili bütün yükümlerin yasaklanmasına ve üçüncü ülkelerle ilişkilerde ortak bir gümrük tarifesinin kabulüne dayanan bir gümrük birliği temeli üzerine kurulmuştur ” hükmüne yer verilerek gümrük birliğinin uygulama alanının kapsamı belirlenmiştir. Uluslar arası Adalet Divanı’nın kararına göre gümrük birliği; Birliğe üye olmayan devletlere karşı tek bir gümrük vergisinin var olduğu, Birlik içindeki üyeler arasında gerçekleşen mal alışverişlerine uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelere gelen mallardan alınan vergilerin üyeler arasında paylaştırıldığı bir birliktir. GATT ve Divan Kararı’nda yer alan tanımlamadaki ortak unsurlar, Birliğe dahil ülkeler arasındaki mal ticaretine uygulanan bütün gümrük

vergileri ile eş etkili vergilerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasıdır.¹⁶⁴

Gümrük birliği teorisinin ilk öncüsü Jacob Viner'dir. Viner, gümrük birliği kavramını tanımlamaktan ziyade, tam bir gümrük birliğinin koşullarını sıralamıştır. Buna göre, gümrük birliğine dahil ülkeler arasında tarifelerin kaldırılması ve birlik dışından yapılacak ithalatta ortak bir tarifenin uygulanması ile ayrıca bu suretle elde edilen elde edilen gümrük vergisi gelirlerinin önceden belirlenmiş bir formüle göre üye ülkeler arasında bölüştürülmesinin sağlanması halinde gümrük birliğinin gerçekleşeceğine işaret etmiştir.¹⁶⁵

Gümrük birliği en genel ifade ile, aralarındaki ticareti geliştirmek amacıyla bir grup ülkenin birbirlerinden ithal ettikleri mallar üzerindeki gümrük tarifelerini ve öteki kısıtlamaları kaldırarak ticareti serbestleştirmeleri ve dışarıya karşı da ortak bir gümrük tarifesi uygulamalarıyla oluşan bir entegrasyon türüdür. Gümrük birliğinde, üye ülkeler arasındaki tarife ve kota sınırlamaları kaldırılarak yalnızca mallar için ortak bir piyasa yaratılması öngörülmektedir. Bu nedenle, daha ileri bir yakınlaşmayı gerektiren üretim faktörlerinin ülkelerarası hareketliliği ile ekonomik politikaların birleştirilmesi, ekonomik birleşmelerin bu aşamasında söz konusu değildir.¹⁶⁶ Gümrük birliğinde serbest ticaret ve koruma birlikte gerçekleşmektedir. Gümrük birliğinin sağlanmasından sonra üye ülkeler arasında kaldırılan tarifeler ve benzeri önlemler Birlik içinde serbest ticareti doğurur. Üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanır. Kısaca gümrük birlikleri, ortak dış tarifelerinin mevcudiyeti altında birlik içi serbest ticareti kapsar.¹⁶⁷

Gümrük Birliği teorisine katkılar Adam Smith'e kadar uzanır. Smith 1776'da yazdığı "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde, iki devlet arasındaki ticarete gümrük vergilerinin kaldırılıp diğer ülkelere uygulanması halinde ilgili ülkelerdeki üretici ve

¹⁶⁴ M. Emin Erçakar, "Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri", **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 7 Sayı: 2, 2005, s. 164-165.

¹⁶⁵ Selahattin Tuncer, **Gümrükler ve Gümrük Vergileri (Teori-Uygulama)**, Ankara, Yaklaşım Yayınları, 2001, s. 54-55.

¹⁶⁶ Sema Çınar Ay, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Yapısal Değişmeler**, Promat Basın Yayın, İstanbul, 2005, s. 20.

¹⁶⁷ Havva Tunç Çelebi, **Gümrük Birlikleri Teorisi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği'ne Girmesinin Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri**, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, İ.Ü. İktisat Fakültesi, 1995, s. 3-4.

satıcıların bundan yarar elde edeceklerini ileri sürmüştür.¹⁶⁸ Gümrük birliğinin refah etkilerini inceleyen ilk kapsamlı çalışmanın Viner (1950)'in çalışması (*The Customs Unions Issue - Gümrük Birliği Sorunu*) olduğu kabul edilmektedir. Viner, gümrük birliğinde refahın artmasını, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin göreceli olarak üstünlüklerine bağlamıştır. Bu yaklaşımında, refah üzerindeki üretim bölgeleri konusuna yoğunlaşan Ricardo'nun üretim modelini kullanmıştır. Viner'e göre, ticaret yaratıcı etki, korunan malın yurtiçi fiyatının, yurtdışı fiyat ile gümrük vergisi toplamından düşük olması nedeniyle, bu malın gümrük birliği öncesi ithal edilmemesi fakat, birlik sonrasında gümrük vergilerinin kaldırılması sonucu birlik üyesi ülkelerden ithal edilmeye başlanmasıdır. Böylece, üretim yerleri iki ülke arasında değişmekte ve üretim yüksek maliyetli ülkeden düşük maliyetli ülkeye kaymaktadır. Ticaret yaratıcı etkide, birlik üyesi iki ülke arasında üretim yerinde meydana gelen değişme, ticaret saptırıcı etkide ucuz maliyetli üçüncü ülke ile gümrük birliğine üye olan yüksek maliyetli ülke arasında gerçekleşmektedir. Ticaret yaratıcı etki, kaynakların ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda kullanılabilmesine olanak sağlamasından dolayı refahı artırırken, yurtiçi talebin birlik dışı ülkeden yapılan ucuz ithalattan birlik üyesi ülkenin pahalı ithalatına doğru kayması olarak tanımlanan ticaret saptırıcı etki ise refahı azaltmaktadır. Bu yüzden, ticaret saptırıcı etkinin ticaret yaratıcı etkiden göreceli olarak üstün olduğu bir gümrük birliğinin refahı düşüreceği iddia edilmektedir. Viner'in yaklaşımı, pazarlık gücünde ve rekabetteki artışları ifade eden ölçek ekonomilerini dikkate almayan statik bir yaklaşımdır. Viner, özellikle sabit maliyetler ve tüketimde sabit oranlar varsayımları ile gümrük birliği sonrası üretim bölgelerindeki değişimlerin refah etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Analizlerinde, yalnız bir piyasa türü ile ilgilenmiş, piyasalar uluslar arası bir şekilde ayrıldığı için bu piyasa türü tam rekabet piyasası olmuştur. Viner'in daha çok ticaret saptırıcı etkiye dikkat çekerek ithalat üzerinde yoğunlaşması ve varsayımlarının gerçek dünyayı açıklamakta yetersiz kalması eleştiri konusu yapılmıştır. Gümrük birliği teorisine katkıda bulunan iktisatçılardan Meade ve Gehrels, Viner'den farklı olarak analizlerine tüketim etkilerini de dahil etmişlerdir. Lipsey, Viner'in ticaret yaratıcı etkinin iyi, ticaret saptırıcı etkinin ise

¹⁶⁸ Muzaffer Dartan, "Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği" **Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri**, (Ed. Mustafa Aykaç, Zeki Parlak), Elif Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 108.

kötü olduğu şeklindeki basit çıkarımına itiraz etmiş ve ticaret saptırıcı etkinin fazla olduğu bir gümrük birliğinde, birlik öncesi tarife düzeylerine ve talep esnekliklerine bağlı olarak refah artışının söz konusu olabileceğini ileri sürmüştür. Vanek ve Arndt, çalışmalarında gümrük birliğinde ticaret hadlerinin etkileri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Arndt, gümrük birliği analizini, geleneksel iki ülkeli yaklaşımla ele almak yerine dış dünyayı tek bir homojen varlık değil heterojen bir set şeklinde dikkate alarak genişletmiş ve gümrük birliğinin kurulmasının, birlik dışı ülkelere karşı pazarlık gücünü artırarak ticaret hadlerini lehte değiştireceğini belirtmiştir. Gümrük Birliği teorisinde önemli bir katkı da Cooper ve Massel'in tek taraflı gümrük vergisi indirimlerinin gümrük birliklerine göre daha üstün olduğunun tartışıldığı çalışmalarıdır. Cooper ve Massel'in çalışmalarında tek taraflı gümrük vergisi indirimi, bir ülkenin bütün ülkelere karşı gümrük vergisi indirimine gitmesi olarak tanımlanmış ve tek taraflı gümrük vergisi indiriminin ticaret saptırıcı etkisi olmayacağı için gümrük birliğinden daha üstün olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁶⁹

Gümrük Birliği teorisinin inceleme konusu, gümrük birliğinin ülke ekonomileri üzerindeki etkileridir. Bu etkiler statik ve dinamik etkilerdir. Statik etkiler, gümrük birliğinin kaynak dağılımı üzerindeki refah etkileridir. Statik etkiler kısa dönemli olup, teknoloji ve ekonomik yapının sabit kalması varsayımı altında üretim faktörlerinin yeniden dağıtımı dolayısıyla ortaya çıkacak etkileri ifade eder.¹⁷⁰ Kaynak dağılımı etkileri, gümrük birliği kurulduktan sonra üretim ve tüketime ayrılan kaynakların yer yada hacim değiştirmesi nedeniyle ortaya çıkan etkilerdir. Kaynak dağılımı etkisi üretim ve tüketim etkilerinin bileşimlerinden oluşmaktadır.¹⁷¹

Gümrük birliği kurulduktan sonra üretimin Birlik içinde en iyi maliyetle üretim yapan üye ülkeye kayması olumlu üretim etkisi yada ticaret yaratıcı “trade creation” etki olarak adlandırılmaktadır. Bir başka anlatım şekliyle ticaret yaratıcı etki, Birlik içi pahalı üretimin yerini göreceli olarak daha ucuza üreten başka bir üyeden yapılan ithalatın almasıdır.¹⁷² Bu etki, Birlik içerisinde karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir

¹⁶⁹ Çınar Ay, a.g.e., s. 20-24.

¹⁷⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 206.

¹⁷¹ Ahmet Can Bakkalcı, “Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17 Sayı: 2, Yıl: 2002, s. 40-41.

¹⁷² N.Lerzan Özkale, Fatma Nur Karaman, “Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Sayı: 1, Yıl: 1, 2006, s. 119.

uzlaşmanın sonucudur. Olumsuz üretim etkisi yada ticaret saptırıcı etki, gümrük birliğinin kurulması ile en verimli üreticinin birlik dışında kalması ve birlik ülkelerinin bu ülkeden yapmakta oldukları ithalatın sona ermesi ile ortaya çıkar. İthalat en verimli ülkeden birliğe üye daha az verimli ülkelere kaymış olur. Bu durumda kaynakların verimliliği göreceli biçimde azalmış olacağından refahı olumsuz yönde etkiler.¹⁷³

Gümrük birliği kurulduktan sonra üye ülkelerin tüketim yapıları da değişmektedir. Üye ülkeler arasında gümrük vergilerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması tüketim mallarının fiyat yapılarının değişmesine neden olur. Fiyat yapısındaki bu değişim nedeniyle tüketiciler açısından üçüncü ülke çıkışlı mallar, birlik çıkışlı mallara oranla pahalı hale gelecek ve tercih edilmeyecektir. Fiyat yapısında meydana gelen değişmeler nedeniyle tüketim kompozisyonunda ortaya çıkan gelişmelere tüketim etkisi adı verilmektedir. Eğer birlik içinde ithalat artmış ise tüketim de artmıştır.¹⁷⁴

Gümrük birliğinin net etkisine yönelik olarak, birlik ne kadar geniş ve ortak gümrük tarifesi ne kadar düşük olursa yaratıcı etkinin saptırıcı etkiden büyük olma ihtimalinin o kadar büyük olması beklenir.¹⁷⁵ Diğer taraftan, Jacob Viner'e göre, entegrasyona giren ülkelerin ekonomilerinin birbirlerine rakip veya tamamlayıcı karaktere sahip olması söz konusu entegrasyonun ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkisinin temel belirleyicisidir. J. Viner'e göre, aynı malları üreten ekonomilerin, yani rakip ekonomilerin gümrük birliği kurmaları durumunda Birliğin ticaret yaratıcı etkisi daha fazladır. Çünkü böyle bir durumda ticaretin yönü değişmemekte, Birliğe katılan ülkelerin Birlik dışı ülkelere yaptıkları ithalat fazla etkilenmemektedir. Tamamlayıcı (complementary) ekonomiler arasında bir gümrük birliği kurulduğu takdirde ise (örneğin: emek yoğun mallar üreten bir ülke ile sermaye yoğun mallar üreten bir ülke arasında), birlik dışında kalan ülkelerin ihracatı olumsuz yönde etkilenebilecek, eğer ithalat düşük maliyetli Birlik dışı ülkeden yüksek maliyetli Birlik içi ülkeye kaymışsa ticaret saptırıcı etki söz konusu olacaktır.¹⁷⁶

¹⁷³ Seyidoğlu, a.g.e., 207.

¹⁷⁴ Erol İyiboçkurt, **Türkiye-AT Gümrük Birliği**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1994, s.7

¹⁷⁵ Çınar Ay, a.g.e., s. 30.

¹⁷⁶ Hasan Sabır, "Gelişmekte olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 25, 2002, s. 2.

Faktör donanımı, teknoloji düzeyi ve talebin yapısı gibi dinamik unsurları sabit varsayan statik refah etkilerinin kısa dönemli olduğu, gümrük birliğinin verimlilik ve büyüme üzerindeki etkilerini açıklamakta yetersiz kalacağı açıktır. Statik etkiler ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan, tarifelerin kaldırılması dolayısıyla dış ticaret hacmi ve refah düzeyinde meydana gelen değişmelerle ilgilenir. Bunlar bir defalık etkilerdir. Oysa dar bir ulusal piyasanın yerine birleşik, geniş bir piyasanın geçmesiyle görülecek etkiler yalnız bunlardan ibaret değildir. Ekonomik birleşme hareketleri üye ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesi ve kaynak verimliliklerinde köklü değişiklikler yapar. Bunlar zaman içinde oluşan, milli geliri, kalkınma hızını ve ekonomik refahı yakından ilgilendiren değişmelerdir. Çoğu iktisatçılara göre gümrük tarifelerinin asıl önem taşıyan yönü, statik değil bu dinamik yönüdür.¹⁷⁷ Gümrük birliği sonucunda 5 temel dinamik etki oluşur.

Rekabet etkisi: Gümrük birliğine gidilmesi sonucunda, yüksek gümrük tarifeleri ve ticaret üzerindeki diğer engellerle oluşturulmuş koruma duvarlarının arkasında varlıklarını sürdürebilen, yüksek maliyetlerle düşük kaliteli mal üreten, geri teknoloji, hantal ve kötü yönetilen firmalar, gümrük vergileri ve ticaret üzerindeki engeller kaldırılıp rekabet ortamına itildiklerinde ya verimli çalışacak şekilde kendilerini yenilemek ya da piyasadan çekilmek zorunda kalacaklardır.¹⁷⁸

Ölçek Ekonomileri: İktisadi entegrasyonlar, üretimin daha geniş bir piyasa için daha büyük ölçekli yapılmasına, dolayısıyla bunun doğurduğu maliyeti düşürücü etkenlerin yanında üretim sürecinin daha etkin hale gelmesi nedeniyle ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına yol açarlar. Ölçek ekonomilerini, üretim, planlama, yönetim, pazarlama gibi firmanın kendi faaliyetlerinden kaynaklanan üretim artışına bağlı birim maliyet düşüşleri içsel ölçek ekonomileri ve faaliyette bulunulan endüstri dalının genişlemesi sonunda firma dışından kaynaklanan dışsal tasarruflar şeklinde ortaya çıkan birim maliyet düşüşlerini de dışsal ölçek ekonomileri olarak sınıflandırmak mümkündür. Büyük ölçekli üretim, bir başka deyişle kitlesel üretim karşısında sanayiye hammadde sağlayan işletmelerde de ileri teknoloji ve büyük ölçekli üretim yöntemlerini kullanmaya başlarlar. Bu durumda hammadde üretiminde ileri teknoloji sayesinde israflar önlenecek, üretimde ise aynı ileri teknoloji sayesinde

¹⁷⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s. 211.

¹⁷⁸ Güran, a.g.e., s. 76.

kaynakların optimum, verimli ve etkin kullanımı sağlanacaktır. İleri teknoloji sayesinde piyasada hammadde ve yarı mamul maddeler bollaşacak, kalite yükselecek ve fiyatlar düşecektir.¹⁷⁹

Teknolojik Gelişme: Gümrük Birlikleri, üye ülkelerin teknolojik ilerleme hızlarını yükseltir. Geniş bir piyasa büyük işletmelerin kurulmasına yol açar. Bu ise bir yandan yurt dışından ileri tekniklerin aktarılmasına öte yandan işletmelerin bünyesinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine daha büyük fonlar ayrılmasına olanak verir.¹⁸⁰

Gümrük birliği rekabet artışı ile mevcut sanayilerin gelişimi sağlamak yanında yeni sanayilerin kurulmasını da teşvik eder. Ayrıca gümrük birlikleri, Birliğe dahil ülkelerin ekonomilerini birbirine çok yakınlaştırarak, bunların daha ileri ekonomik bütünleşme aşamasına geçmesini kolaylaştırır.¹⁸¹

Yatırımları özendirme ve Sermaye Etkisi: Gümrük Birlikleri, kaynakların etkinliğini, dolayısıyla milli geliri yükseltir. Milli gelirdeki büyüme de tasarrufları ve yatırımları artırır. Piyasa hacminin genişlemesi, birlik içinde üretimin daha etkin ellerde toplanmasına ve bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımının çekilmesine neden olabilir. Gümrük birliklerinin oluşturulması, üçüncü ülke üreticilerinin ortak gümrük tarifesiyle kaçınmak amacıyla, bölge içindeki yatırımlarını artırmalarına neden olur. Bu tür yabancı sermaye işletmelerine “tarife fabrikaları” (tarif factories) adı verilmektedir. 1960’lardan sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu’na üye ülkelerdeki Amerikan yatırımları buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.¹⁸²

Risk ve Belirsizliğin Azalması: Gümrük birliğinin kurulmasıyla birlikte, Birlik öncesinde her an değişebilecek olan dış ticaret düzenlemelerinin ve pek çok formalitelerle sürdürülebilen dış ekonomik ilişkilerin yerini, kısıtlamaların geri dönülemez şekilde kaldırıldığı daha büyük ve belirsizlikten uzak bir Birlik piyasası almaktadır. Büyük piyasalar küçük piyasaya nazaran belirsizliklerin daha az olduğu

¹⁷⁹ Ramazan Kılıç, **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s. 32.

¹⁸⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 212.

¹⁸¹ Türkiye Avrupa Topluluğu Derneği, **Toplulukla Otuz Yıl ve Gümrük Birliği**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, s. 18.

¹⁸² Seyidoğlu, a.g.e., s. 212.

piyasalardır. Mevcut ve özellikle geleceğe yönelik belirsizliklerin azalması, üreticilerin de risklerinin azalması anlamına gelecek ve üreticiler üretim, satış, yatırım gibi alanlardaki faaliyetlerini ve geleceğe yönelik planlarını daha etkin bir biçimde gerçekleştirebileceklerdir.¹⁸³

Ayrıca, küçük piyasaların dış ekonomilere bağımlık derecesi yüksek olacağından, dış ekonomik gelişmelerden etkilenmesi daha kolay olacaktır. Ülkelerin dış ticaret politikalarındaki belirsizlikler, karşılıklı ilişkiler yönünden, bütünleşme ile ortadan kaldırılabilecektir. Yani belirsizliğin azalması açısından büyük piyasa üstünlük göstermektedir.¹⁸⁴

2. İthalat ve İhracat Rejimleri Çerçevesinde Gümrük Birliği

Ülkemizde ithalat, İthalat Rejimi Kararı ile bu Karara dayanılarak çıkarılan yönetmelik, tebliğ, ilgili kuruluşlara verilen talimatlar ile çok taraflı veya iki taraflı anlaşma hükümleri çerçevesinde yürütülmektedir. İthalat Rejimi Kararı'nın amacı, ithalatın ülke ekonomisi yararına ve uluslararası ticaretin gereklerine uygun olarak düzenlenmesini sağlamaktır. İthalat Rejim Kararları da dahil olmak üzere ithalata ilişkin mevzuatı hazırlamak, uygulamak, ithalatın uluslar arası anlaşmalar ile kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen ilke, hedef ve politikalar çerçevesinde yürütülmesini sağlamak görevi 9.12.1994 tarihinde kabul edilen 20.12.1994 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak Yürürlüğe giren 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 3'üncü maddesi ile Dış Ticaret Müsteşarlığı'na (İthalat Genel Müdürlüğü) verilmiştir.

Yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı 20.12.1995 tarih ve 95/7606 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ekinde 31.12.1995 tarih ve 22510 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Gümrük birliği çerçevesinde yapılan en kapsamlı ve temel değişiklikler söz konusu İthalat Rejim Kararı ve buna bağlı İthalat Yönetmeliği ile getirilmiştir. Bu temel değişiklikleri belirginleştirebilmek için gerektiğinde daha önceki düzenlemelerle karşılaştırmak yerinde olacaktır. Gümrük Birliğine uyum çerçevesinde hazırlık düzenlemelerine daha önceki Rejim

¹⁸³ Güran, a.g.e., s. 77.

¹⁸⁴ Canan Balkır, Muzaffer Demirci, **Uluslar arası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 67-68.

Kararlarında da yer verilmekle beraber en temel ve kapsamlı düzenleme 1996 yılı İthalat Rejimi Kararı ile yapılmıştır.

1 Ocak 1996 tarihinde uygulanmaya başlanan İthalat Rejimi mevzuatı ile, ilk kez 1973 yılından başlayarak, Topluluk çıkışlı sanayi ürünlerinin ithalatında tahsil edilen gümrük vergilerinde her yıl yapılan kademeli indirimler % 100'e ulaşarak tamamen kaldırılmış, ayrıca, aynı tarihte başlanarak üçüncü ülkeler çıkışlı sanayi ülkelerinin ithalatında uygulanan gümrük vergisi oranlarının Topluluk Ortak Gümrük Tarifesine uyumunda % 100'e ulaşarak; Topluluğun gümrük vergisi oranları aynen uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede sanayi ürünleri ithalatında tahsil edilen Toplu Konut Fonu tamamen kaldırılmıştır. Diğer taraftan, 6.3.1995 tarihli 2/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı ile, Türkiye'nin gümrük birliği ile beraber üçüncü ülkeler çıkışlı bazı sanayi ürünlerinde OGT hadleri üzerinde gümrük tarifesi uygulamasına ve 5 yıl içerisinde OGT hadlerine kademeli olarak uyum sağlanmasına karar verilmiş olup, 1996 yılı İthalat Rejimi ile söz konusu uygulamaya başlanmıştır. 1997 yılından itibaren her yıl söz konusu ürünlere uygulanan gümrük vergilerinde % 10, % 10 , % 15 ve %15'lik indirimlere ilave olarak 31 Aralık 2000 tarihinde gerçekleştirilen % 50 oranındaki indirim ile hassas ürünlerin gümrük vergileri OGT düzeyine indirilmiştir.¹⁸⁵

1996 yılı İthalat Rejimi Kararı'nın 8'inci maddesi ile İthalat Yönetmeliğinin 3 üncü maddesinde belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde ve istisnalar haricinde, Vergi Usul Kanunu hükümleri uyarınca vergi numarası verilen her gerçek ve tüzel kişi ile tüzel kişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte yürürlükteki mevzuat hükümlerine istinaden hukuki tasarruf yapma yetkisi tanınan kişiler ortaklıklarının ithalat yapabilmesi mümkün hale getirilmiştir. Böylelikle, Tek Vergi Numarasına sahip herkese ithalat yapabilme olanağı getirilmiştir. Daha önceki ithalat rejimleri çerçevesinde ithalat yapabilmek için alınması gerekli olan İthalat Belgesi kaldırılmış, ithalat yapmak isteyen kişilere Vergi Usul Yasası hükümleri çerçevesinde vergi numarası alarak ithalat yapabilme imkanı getirilmiştir.

Ayrıca, İthalat Yönetmeliği'nin aynı maddesinde, özel anlaşmalara dayanan ithalatta, kitap ve diğer yayınların ithalatında ve ülkemizde açılan uluslararası fuar

¹⁸⁵ Murat Göğüş, Tankut Aydın, "Türkiye'de Dış Ticaret Rejimi İçinde İthalata İlişkin Esaslar ve 1998 yılı Uygulamaları", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 11, Ekim 1998, s. 10.

ve sergilerde Müsteşarlıkça perakende satışına izin verilen malların ithalatında, vergi numarasına sahip olma şartı aranmayacağı hüküm altına alınmıştır.

İthalat işlemlerinin basitleştirilmesi çerçevesinde, ithalatta bankalarca düzenlenmiş İthal Müsaadelerinin aranması uygulamasına son verilmiş, söz konusu İthalat Rejimi Kararı ile birlikte ithalat yapmak isteyen kişilerin ilgili mevzuat gereğince varsa alması gereken belgelerle (sağlık, çevre, bakım-onarım vb.) birlikte doğrudan doğruya gümrük idaresine başvuruda bulunmaları mümkün hale getirilmiştir.

1996 Yılı İthalat Rejim Kararı'nın 5'inci maddesi ile; kamu ahlakı, kamu düzeni veya kamu güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması amaçlarıyla ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde alınan önlemler kapsamı dışındaki malların ithali serbest bırakılmıştır.

Uygulamadan kaldırılan İthalat Rejimine ekli 3 adet Listede kayıtlı ürünlerin ithalinde öngörülen oranlarda vergi ve fon alınmakta iken 1996 yılı İthalat Rejimi Kararı ile 7 adet Liste getirilmiştir. (I) sayılı Liste'de tarım ürünleri yer almakta ve sütunlar itibariyle AB, EFTA Ülkeleri ve Diğer Ülkelerden ithalinde ödenecek Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu oranlarına yer verilmektedir. (II) sayılı Listede, sanayi ürünleri ile AKÇT ürünleri yer almakta olup, bu ürünlerin AB ve EFTA Ülkelerinden ithalinde Gümrük Vergisi tahsil edilmeyecek, Diğer Ülkelerden ithal edilmesi halinde ise karşılarında bulunan OGT oranında Gümrük Vergisi tahsil edilecektir. (III), (IV) ve (V) sayılı Listelerde, bünyesinde süt ve şeker gibi tarım ürünleri bulunduran işlenmiş tarım ürünlerinden alınacak gümrük vergisi oranları ile tarım payına karşılık gelen Toplu Konut Fonu tutarı gösterilmektedir.

09.12.1995 tarihli, 95/7591 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla Gümrük Giriş Tarife Cetveli'nde Avrupa Birliği Kombine Nomanklatürü esas alınarak yapılan değişiklikle 8'li Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu uygulamasından 12'li GTİP uygulamasına geçilmiştir. Buna paralel olarak İthalat Rejimi Kararı eki listelerde yer alan eşyaların pozisyonları 8'li GTİP uygulaması yerine 12'li GTİP uygulaması ile verilmiştir. İlk altı basamak armonize mal tanım ve kodlama sistemine diğer bir ifade ile Armonize Sisteme (AS) göre belirlenmiş kodlardır. Topluluk 6 basamaklı Armonize Sistem koduna iki basamak daha ilave ederek 8 basamaklı Kombine

Nomanklatür açılımlarını oluşturmuştur. 9 ve 10'uncu rakamlar milli alt açılım kodunu, 11 ve 12'nci rakamlar ise istatistik kodunu ifade etmektedir.

1996 Yılı İthalat Rejimi Kararı'nın 4'üncü maddesinde önceki Rejim Kararlarında yer verilmeyen ticaret politikası önlemlerine yer verildiği görülmektedir. Madde hükmünde ticaret politikası önlemlerinin; İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Mevzuat, İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat, İthalatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında Mevzuat, İthalatta Gözetim Uygulanması Hakkında Mevzuat, Belirli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat, İkili Anlaşmalar ve Protokoller veya Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat, Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Mevzuat ve Çin Halk Cumhuriyeti Menşeli Malların İthalatında Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat hükümleri çerçevesinde yürütüleceği belirtilmektedir.

1996 yılı İthalat Rejim Kararı'nda, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca ithalatçı firmalara uygulanan idari mahiyetteki müeyyideler kaldırılmıştır. Ancak, fiilin temas etmesi halinde adli mahiyetteki cezaların uygulanacağı aşıkardır.

Gümrük birliğine uygun bir rejim için gerekli yenilikleri Avrupa Birliği'nde ihracatta ortak kuralları belirleyen (EEC) 2603/68 sayılı Konsey Yönetmeliğine uygun olarak bünyesine taşıyan İhracat Rejimi Kararı, 22.12.2005 tarih ve 95/7623 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ekinde 6.1.1996 tarih ve 22515 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak uygulamaya konulmuştur.

İhracat Yönetmeliği'ne göre ihracat, bir malın veya değerin yürürlükteki ihracat mevzuatı ile gümrük mevzuatına göre uygun şekilde fiili ihracatının yapılması ve kambiyo mevzuatına göre bedelinin (bedelsiz ihracat hariç) yurda getirilmesi veyahut Müsteşarlıkça (Dış Ticaret Müsteşarlığı) ihracat olarak kabul edilecek sair çıkışlardır. 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 150/1'nci maddesinde ihracat rejimi, serbest dolaşımda bulunan eşyanın ihraç amacıyla Türkiye Gümrük Bölgesi dışına çıkışına ilişkin hükümlerin uygulandığı rejim olarak tanımlanmıştır. İhracat, ticaret politikası önlemleri ve gerektiği takdirde ihracat vergileri de dahil olmak üzere çıkış işlemlerine ilişkin hükümlerin uygulanması ile gerçekleştirilir.

İhracat Rejim Kararı'nın amacı, ihracatın ülke ekonomisi yararına düzenlenmesini ve geliştirilmesini sağlamaktır. İhracatla ilgili her türlü işlem, bu Karar ve ihracatla ilgili sair mevzuat ile ikili ve çok taraflı anlaşmalar ve bunlara istinaden çıkarılacak yönetmelik, tebliğ ve talimatlar çerçevesinde yürütülür. İhracatta yetkili merci Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Bakanlıktır. Bakanlık, ihracatın her aşamasında gözetim, denetim, yönlendirme, izleme ve düzenleme yapmak yetkisine sahiptir. Avrupa Birliği'nde ihracatta temel kuralları belirleyen Yönetmelik'te (ATRG L 324), Topluluk üyesi devletlere ve Konsey'e, Topluluk genelinde veya Topluluk üyesi devletlerde, ihracata konu malda görülen yetersizlik, kamu güvenliği, kamu ahlakı, insan sağlığı, hayvanların, bitkilerin veya çevrenin korunması amacına yönelik tedbirler, sanatsal, tarihi ve arkeolojik değer taşıyan metanın korunması nedeniyle ihracatta kısıtlama veya yasaklama uygulamasına imkan veren hüküm Rejim Kararı'nın 3'üncü maddesinde düzenlenmiştir. Yine aynı maddenin f bendinde, Bakanlığa, ihracat politikalarında bir bütünlük sağlanması için ilgili kurum ve kuruluşların ihracata yönelik faaliyetlerinin koordinasyon görevi verilirken, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına da, madde bazında veya dönem itibarıyla ihracatın kısıtlanmasına veya yasaklanmasına yönelik kanun ve kararnamelerin hazırlanması aşamasında bu Bakanlıktan görüş alınması zorunluluğu getirilmiştir. Böylelikle, ihracat mevzuatının düzenlenmesinde uyum ve birlik sağlanmaya çalışılmıştır.

İhracat işlemlerinde 6.1.1996 tarihli, 22515 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 96/1 sayılı İhracatçı Belgesi'ne ilişkin Tebliğ ile önceki İhracat Yönetmeliği'nin 19'uncu maddesi ve 92/2 sayılı tebliğ gereğince ihracatta aranılan "İhracatçı Belgesi" 15.1.1996 tarihinden itibaren uygulamadan kaldırılmıştır. Söz konusu tebliğin yürürlüğünden itibaren ihracat faaliyetleri gümrük beyannamesi ve tek vergi numarası çerçevesinde yürütülmektedir. Bu uygulama ile birlikte İhracatçı Birliğine kaydolmak isteyen isteyen tacirlerden ihracatçı belgesi yerine, ticaret sicil gazetesini ve tek vergi numarası sahibi olduğunu gösterir belge istenmektedir. İhracatçı Birliği'ne üye olmak isteyen esnaf ve sanatkarlardan, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonundan alacakları faaliyet konularını gösterir belge ile tek vergi numarası aranmaktadır. Daha önce ihracatçı belgesine göre yapılan ihracatçı tanımı da değiştirilmiştir. Yeni İhracat Yönetmeliği'nin 4'üncü maddesinin e bendinde;

ihraç edeceği mala göre ilgili ihracatçı birliğine üye olan, gerçek usulde vergiye tabi gerçek ve tüzel kişi tacirler, esnaf ve snatkar odalarına kayıtlı olup üretim faaliyetiyle iştigal eden esnaf ve sanatkarlar ile joint-venture ve konsorsiyumlar ihracatçı olarak tanımlanmıştır.

Avrupa Birliği ve AB ile yaptıkları Tek İdari Belge Konvansiyonu ile EFTA ülkelerinde ithalatta ve ihracatta, Gümrük Giriş ve Gümrük Çıkış Beyannameleri yerine bu beyannamelerin fonksiyonunu üstlenmiş olan Tek İdari Belge kullanılmaktadır. Türkiye’de de, Gümrük Birliği kapsamında ve ticari formalitelerin azaltılmasına bağlı olarak, 29 12.1995 tarih ve 22508 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Gümrük Yönetmeliği’nde Değişiklik ve İlaveler Yapan Yönetmelik ile kullanılmakta olan beyannameler kaldırılarak yerine Tek İdari Belge kullanımına başlanmıştır.

95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı ile, mülga İhracat Yönetmeliği’nde meslek kuruluşu olarak tanımlanan Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Deniz Ticaret Odalarına verilmiş olan Kayda Bağlı İhracat Listesinde yer alan malların ihracatında kayıt işlemini yapmak ve Kredili İhracat, Konsinye İhracat gibi ihracat şekillerinde ihracatçıların başvurularını kabul ve sonuçlandırmak yetkisi sadece İhracatçı Birliklerine verilmiştir.

11.01.1995 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 94/6401 sayılı İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı tamamen GATT ve AB normlarına uyumlu yardımlardır. Daha önce uygulamada olmayan yeni bir teşvik aracıdır. Yardımların amacı, kalkınma planları ve yıllık programlardaki toplumsal ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılacak faaliyetlerin, uluslararası kuruluşlara olan yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeyecek yöntemlerle desteklenmesidir. Kapsam olarak, bölgeler arası farklılıklardan kaynaklanan ekonomik ve sosyal dezavantajların ortadan kaldırılmasını, yeni eğitim olanakları sağlanarak istihdamın güçlendirilmesini, özellikle yeni ürün, üretim sistemi ve teknoloji kullanan sektörlerde araştırma ve geliştirme programlarının uygulanmasını, aynı üretim alanında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin örgütlenmelerine, çevre sorunlarının önlenmesi için sanayinin yeniden yapılanmasını, GATT taahhütlerimiz

çerçevesinde tarım ürünlerinin desteklenmesini, ürünlerimizin uluslararası alanlarda tanıtımı ve pazarlanmasına ilişkin devlet yardımlarını içine alır.

Kararın 3'üncü maddesinde bu yardımlar;

Araştırma-Geliştirme (AR-GE) yardımları,

Çevre koruma yardımları,

Yurt içi ve yurt dışı uluslararası nitelikteki ihtisas fuarlarına ilişkin yardımları,

Pazar araştırmasına yönelik yardımları,

Yurt dışı ofis-mağaza işletme ve tanıtım faaliyetlerine ilişkin yardımları,

Eğitim yardımları,

Tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları,

Kararın 1. maddedeki amaçların gerçekleştirilmesine yönelik uluslararası taahhütlerimize aykırılık teşkil etmeyecek diğer devlet yardımları olarak sıralanmıştır.

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliğinden doğan yükümlülüklerimiz çerçevesinde, Dış Ticaret Müsteşarlığı'na hazırlanan 95/7615 sayılı Dahilde İşleme Rejim Kararı 31.12.1995 tarihli 22510 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak 1.1.1996 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanılmıştır. Dahilde İşleme Rejiminin Avrupa Birliği normlarına uygun hale getirilmesi amacıyla Avrupa Birliği ve ülkemiz uygulamaları arasındaki uyumlaştırma ve farklılıkları ortadan kaldırmak amaçlı olarak değişikliklere gidilmiştir. Bu çerçevede 99/13819 sayılı Dahilde İşleme Rejim Kararı ve 2000/4 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği yürürlüğe konulmuştur.

Dahilde İşleme Rejimi, ithalat sırasında alınması gereken vergilerin teminata bağlanması suretiyle ithal edilen eşyanın Türkiye'de işlendikten sonra öngörülen süre içinde ihraç edilmesini, işlenmiş ürünlerin ihraç edilmesinden sonra da ithalat sırasında alınmış olan teminatların aide edilmesini veya ithalat sırasında alınmış olan vergilerin iade edilmesini sağlayan, böylece ihracatı teşvik etmeyi amaçlayan ekonomik etkili bir gümrük rejimidir.

Avrupa Birliği'ne ihraç edilen ürünlerin üretiminde üçüncü ülkelere ithal edilen hammadde kullanılması halinde, bir başka deyişle ihraç edilen ürünün

bünyesinde üçüncü ülke menşeli hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul madde bulunması halinde, buna karşılık gelen gümrük vergisinin ortak gümrük tarifesi üzerinden ihracat esansında ödenmesi gerekmektedir.

Gümrük Birliği kapsamında uygulamaya konulan bir diğer uygulamada Hariçte İşleme Rejimi'dir. Bu uygulamayı daha önce de yürürlükte olan Geçici İhracatın izin ve belge düzenine bağlanmış şekli olarak tanımlamak mümkündür. 95/7617 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki Hariçte İşleme Rejimi Kararı 31.12.1995 tarihli, 22501 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hariçte İşleme Rejimi tanım olarak, serbest dolaşımdaki eşyanın işlenmek, tamir edilmek veya yenilenmek üzere geçici olarak ihraç edilmesi ve işlem görmüş ürünün tam veya kısmi muafiyetten yararlanarak serbest dolaşıma girmesinin sağlanmasıdır. Bu şekilde üçüncü ülkelere işlem görmek üzere gönderilen eşya ile işlem görmüş eşyanın kıymeti arasındaki fark ortak gümrük tarifesi üzerinden vergilendirilmektedir. Rejim Kararı ve Tebliği'nde sözü edilen tam muafiyet, ithalatta alınması gereken her türlü verginin muafiyetini, kısmi muafiyet de, hariçte işleme rejimi çerçevesinde serbest dolaşıma sunulan işlenmiş eşyanın ithali sırasında alınması gereken vergilerin, bu eşyanın gönderilmesi aşamasındaki gümrük vergilerine karşılık gelen kısmına muafiyet uygulanmasını ifade etmektedir.

3. Gümrük Birliği'nin Türk Dış Ticaretine Etkileri

AB ile Gümrük Birliği'nin kurulduğu dönemde en çok tartışılan konulardan biri de, Gümrük Birliği'nin, Türkiye'nin ithalat ve ihracatının ülke gruplarına göre dağılımını nasıl etkileyeceği idi. Çünkü, Gümrük Birliği'nin tesisi ile birlikte AB ile ticarete gümrük vergilerinin sıfırlanması ve Birlik dışı ülkelere Ortak Gümrük Tarifesi üzerinden gümrük vergisi uygulanması nedeniyle Türkiye'nin AB ile olan ticaretinde ticaret yaratıcı bir etki, Birlik dışı ülkelerle ticaretinde de ticaret saptırıcı bir etkinin oluşması beklenmekteydi. Aynı zamanda, AB'nin üçüncü ülkelerle imzalayacağı tercihli ticaret anlaşmaları, ticaret politikalarına uyum çerçevesinde Türkiye tarafından da imzalanacağından, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ticaretinde artış öngörülmekteydi.¹⁸⁶ Gümrük Birliği'nin sağlayacağı pazar genişlemesi ile

¹⁸⁶ Orhan Morgil, "Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Üçüncü Ülkelerle Ticari İlişkilerine Etkileri", **Gümrük Birliği Dergisi**, Sayı: 17-18, Mayıs-Haziran 1995, s. 105.

birlikte Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası'nda her yıl % 1-1,5 oranında bir artışın olacağı tahmin edilmiştir.¹⁸⁷

Gümrük Birliği'nin dış ticaretimiz üzerindeki etkilerini değerlendirebilmek için, Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemlerde dış ticaretimizin yapısına ve uygulanan politikalara bir göz atmakta yarar görülmektedir.

1960-1980 döneminde Türkiye'nin dış ekonomik politikasında içe dönük, ithal ikameci politikalar hakim olmuştur. Ulusal sanayiye korumak amacıyla ithalat kısılmış, yabancı sermaye ve döviz kontrolü politikaları ile iç pazar koruma duvarlarının arkasına alınmış, rekabetçi politikalar ikinci plana itilmiştir. Kuruluş yıllarından 1970'lerin ortalarına kadar yıllık ortalama %5 büyüyen Türkiye ekonomisinin 1970'lerin sonuna doğru büyüme açısından bir tıkanma yaşadığı ve küreselleşme baskılarının arttığı bu dönemde, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin yerini ihracata yönelik sanayileşme politikalarına bıraktığı görülmektedir. 1980'lerde kotaların kalkması ve gümrük tarifelerinde ortalama % 20 düşüşü içeren liberal uygulamalar ticaret hacminde önemli artışları beraberinde getirmiş, ihracat tutarı 1980'de 3 milyar dolar seviyesinden, 10 yılda 4 kat artarak 1990'da 12 milyar dolar seviyesine ulaşmış; ticaret hacmi de, 1980 yılında 10.8 milyar Dolar iken 1995 yılında 57.3 milyar Dolar seviyesine ulaşmıştır.¹⁸⁸ Bu dönemde ihracatta ürün ve pazar çeşitliliği sağlanmış ve Türkiye geleneksel tarım ürünlerinin ötesinde gerçek sanayi malları ihraç eden bir ülke konumuna girmiştir. İhracat alanında sağlanan olumlu gelişmeler genellikle kalkınmakta olan ülkeler aleyhine seyreden dış ticaret hadlerine ve gelişmiş ülkelerin korumacı tedbirlerine rağmen elde edilmiştir.¹⁸⁹

1923-1995 yılları arası dış ticaret verilerimiz Tablo 10'da gösterilmiştir.

¹⁸⁷ Glenn W. Harrison, Thomas F. Rutherford , David G. Tarr, "Economic Implications For Turkey of a Customs Unions with the European Union", **European Economic Review**, Vol. 41, 1997, s. 863.

¹⁸⁸ DPT, "Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Çok Taraflı Ekonomik İşbirlikleri", 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Çalışma Grubu Raporları, Cilt 11, 2004, s. 223-252.

¹⁸⁹ Özlenen Sezer, Senem Çeşmecioğlu, Derya Bertran Roca, **Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Gümrük Birliği**, İTO Yayın No: 1996-53 AB/11, İstanbul, 1996, s. 61.

Tablo 10: İthalat ve İhracat Verileri (1923-1995)

Yıllar	İhracat Değeri Bin \$	İhracat Değişim Oranı* (%)	İthalat Değeri Bin \$	İthalat Değişim Oranı* (%)	Dış Ticaret Dengesi Bin \$	Dış Ticaret Hacmi Bin \$	İhracatın İthalata Karşılama Oranı (%)
1923	50 790		86 872		-36 082	137 662	58.5
1924	82 435	62.3	100 462	15.6	-18 027	182 897	82.1
1925	102 700	24.6	128 953	28.4	-26 257	231 653	79.6
1930	71 380	-4.6	69 540	-43.7	1 840	140 920	102.6
1935	76 232	4.4	70 635	2.7	5 597	146 867	107.9
1940	80 904	-18.8	50 035	-45.9	30 869	130 939	161.7
1945	168 264	-5.4	96 969	-23.2	71 295	265 233	173.5
1950	263 424	6.3	285 664	1.6	-22 240	549 088	92.2
1955	313 346	-6.4	497 637	4.0	-184 291	810 983	63.0
1960	320 731	-9.3	468 186	-0.4	-147 455	788 917	68.5
1965	463 738	12.9	571 953	6.5	-108 215	1 035 691	81.1
1970	588 476	9.6	947 604	18.3	-379 128	1 536 080	62.1
1975	1 401 075	-8.6	4 738 558	25.4	-3 337 487	6 139 633	26.6
1980	2 910 122	28.7	7 909 364	56.0	-4 999 242	10 819 486	36.8
1981	4 732 934	61.6	8 933 374	12.9	-4 230 439	13 639 308	52.6
1982	5 745 973	22.2	8 842 665	-1.0	-3 096 692	14 588 639	65.0
1983	5 727 834	-0.3	9 235 002	4.4	-3 507 168	14 962 836	62.0
1984	7 133 604	24.5	10 757 032	16.5	-3 623 429	17 890 636	66.3
1985	7 958 010	11.6	11 343 376	5.5	-3 385 367	19 301 386	70.2
1986	7 456 726	-6.3	11 104 771	-2.1	-3 648 046	18 561 497	67.1
1987	10 190 049	36.7	14 157 807	27.5	-3 967 757	24 347 856	72.0
1988	11 662 024	14.4	14 335 398	1.3	-2 673 374	25 997 422	81.4
1989	11 624 692	-0.3	15 792 143	10.2	-4 167 451	27 416 835	73.6
1990	12 959 288	11.5	22 302 126	41.2	-9 342 838	35 261 413	58.1
1991	13 593 462	4.9	21 047 014	-5.6	-7 453 552	34 640 476	64.6
1992	14 714 629	8.2	22 871 055	8.7	-8 156 426	37 585 684	64.3
1993	15 345 067	4.3	29 428 370	28.7	-14 083 303	44 773 436	52.1
1994	18 105 872	18.0	23 270 019	-20.9	-5 164 147	41 375 891	77.8
1995	21 637 041	19.5	35 709 011	53.5	-14 071 970	57 346 052	60.6

Kaynak: TÜİK, [www.tuik.gov.tr; 15.4.2007].

* İhracat ve İthalat değişim oranları bir önceki yıla göre değişimleri göstermektedir.

Gümrük Birliği'nin uygulamaya konulduğu dönem öncesi dış ticaret verileri incelendiğinde dış ticaretimizin sürekli açık verdiği görülmektedir. Tablonun tetkikinden de görüleceği üzere, 1923 yılından bu yana 1930-1936 yılları arası ve

1940-1945 yılları arası dönem hariç sürekli dış ticaret açığı söz konusudur. Bazı yıllarda, Türkiye'nin toplam ithalat rakamları ihracat rakamlarının 3 katından fazla değerlerde seyretmiştir. Örneğin, 1975 yılında ihracatımız 1.4 milyar Dolar, ithalatımız 4.7 milyar Dolar, 1980 yılında ihracatımız 2.9 milyar Dolar, ithalatımız 7.9 milyar Dolar ve Gümrük Birliğinden hemen önceki yıl olan 1995 yılında ise ihracatımız 21.6 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşirken, ithalatımız 35.7 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Gümrük Birliği sonrası döneme ilişkin dış ticaret verileri Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11: İthalat ve İhracat Verileri (1996-2006)

Yıl	İthalat Değeri Milyon \$	İthalat Değişim Oran (%)	İhracat Değeri Milyon \$	İhracat Değişim Oranı (%)	Dış Tic Açığı Milyon\$	DışTic. Hacmi Değer \$	Dış Tic. Hacmi Değişim (%)	İhracatın İthalatı Kar.Or. (%)	İhracat/ GSMH (%)	İthalat/ GSMH (%)
1996	43627	22.2	23224	7.3	-20402	66851	16.6	53.2	12.6	23.8
1997	48559	11.3	26261	13.1	-22298	74820	11.9	54.1	13.7	25.4
1998	45921	-5.4	26974	2.7	-18947	72895	-2.6	58.7	13.1	22.4
1999	40671	-11.4	26587	-1.4	-14084	67258	-7.7	65.4	14.3	21.9
2000	54503	34.0	27775	4.5	-26728	82278	22.3	51.0	13.8	27.0
2001	41399	-24.0	31340	12.8	-10059	72739	-11.6	75.7	21.1	27.9
2002	51554	24.5	36059	15.0	-15495	87613	20.4	69.9	19.9	28.5
2003	69340	25.6	47253	31.0	-22087	116593	33.0	68.1	19.8	29.0
2004	97540	40.6	63167	33.6	-34373	160707	37.8	64.8	21.1	32.6
2005	116774	19.7	73476	16.3	-43298	190251	18.3	62.9	20.4	32.4
2006	137449	17.7	85309	16.1	-52140	222758	17.0	62.1	21.3	34.4

Kaynak: DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1999 s. 498- 499, DİE **İstatistik Yıllığı**, s.509, 2002 yılı sonrası DTM Dış Ticaret İstatistik verileridir.

Tablo 10 ve Tablo 11 birlikte incelendiğinde Gümrük Birliği öncesinde ihracatın ithalatı karşılama oranı 1994 yılında 77 .8, 1995 yılında 60.6 iken, Gümrük Birliği ile beraber önemli ölçüde düşüş göstererek 1996 yılında % 53.2'ye inmiştir. Bunun nedeni ithalatta % 22.2 oranında bir artış söz konusu iken ihracatta % 7.3

oranında bir artış kaydedilebilmiş olmasıdır. İzleyen yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranında iyileşme yönünde gelişme olmuş, 1997 yılında % 54.1' e, 1998 yılında % 58.7'ye yükselen bu oran, 1999 yılında 1995 yılındaki oranın da üzerine çıkarak % 65.4 olarak gerçekleşmiştir.

1997 yılında, Gümrük Birliği'nin AB kaynaklı ithalat şeklindeki ilk artışları bertaraf edilmiş, ithalat artış hızı yavaşlamış ve bir önceki yıla göre % 7.5 oranında bir artış ile 24.8 milyar Dolar, ihracatta ithalat artış oranına yakın % 6.2 oranında bir artış ile 12.2 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. AB kaynaklı ithalattaki artışın yavaşlamasını, ortak gümrük tarifesine uyum nedeniyle % 5.2 seviyesine düşen gümrük vergilerinin üçüncü ülkelerden ithalatı cazip hale getirmesine bağlamak mümkündür.¹⁹⁰

Gümrük birliğinin dış ticaretimize etkisinin irdelenmesinde, ihracatın ithalatı karşılama oranı itibariyle yapılan bu karşılaştırmanın yanında, Gümrük Birliği öncesi ve sonrası döneme ilişkin dış ticaret açıklarının Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranındaki değişimlerinde incelenmesi de yerinde olacaktır. Dış Ticaret açıklarının Gayri Safi Milli Hasılaya oranı aşağıda Tablo da yer almaktadır.

¹⁹⁰ DPT, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2545 – ÖİK: 561, Ankara, 2000, s. 34.

Tablo 12: Dış Ticaret Açığının GSMH'ya Oranı (%)

Yıllar	Dış Ticaret Hacmi Milyon \$	Dış Ticaret Açığı/GSMH (%)
1950	549	0.6
1960	788	1.0
1970	1 536	2.7
1980	10 820	6.6
1983	14 963	4.8
1984	17 891	4.8
1985	19 301	4.4
1986	18 562	4.0
1987	24 348	3.7
1988	25 997	2.0
1989	27 417	3.9
1990	35 261	6.3
1991	34 641	4.8
1992	37 586	5.1
1993	44 774	7.8
1994	41 376	3.2
1995	57 345	7.7
1996 (1)	75 694	5.7
1997 (1)	80 669	7.7
1998 (1)	76 584	6.9
1999 (1)	69 513	5.6
2000 (1)	85 224	11.1
2001 (1)	75 772	3.1
2002 (1)	91 678	4.6
2003(1, 2)	117 099	5.6

Kaynak: DPT, [www.dpt.gov.tr; 15.4.2007]; DİE, [www.die.gov.tr; 15.4.2007].

(1) Bavul Ticareti Dahil,

(2) Tahmin

Tablo 12, Tablo 10 ve Tablo 11 ile birlikte ele alındığında, Gümrük Birliği öncesinde ve sonrasında ihracat ve ithalat değerlerinde belirgin artışların ortaya çıktığı, dış ticaret açığında gümrük birliğinin ilk yılında bir önceki yıla göre 6 milyar Dolarlık bir artış görülürken, ihracatın ithalatı karşılama oranında da buna paralel

düşüş yaşanmıştır. Ancak, Gümrük Birliği'nin ilk yılındaki dış ticaret açığının Gayri Safi Milli Hasılaya oranı bir önceki yılın değerinin altında olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle 1995 yılında dış ticaret açığının Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranı % 7.7 iken, 1996 yılı dış ticaret açığının Gayri Safi Milli Hasılaya oranı % 5.7'dir. Dolayısıyla, dış ticaret açığını tek başına değer olarak ele alıp yorumlamak yüzeysel ve yanıltıcı bir değerlendirme olacaktır. İthalat artışını diğer makro ekonomik gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirmek eksik ve hatalı olacaktır. 1994 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyonun ardından Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan ekonomi politikalarının uygulanması, Türk ihrac ürünlerinin fiyat rekabetini etkilemiş ve ithalat lehine dağılımda rol oynamıştır. 1997 yılında kendisini gösteren Asya ve Rusya krizleri ise Avrupa Ekonomilerinde durgunluk yaratmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin AB'ye ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan tüketim mallarının AB'deki gelir ve fiyat hareketlerinden olumsuz etkilenmesi, Asya krizinin yaşandığı ülkelerdeki devalüasyon etkisiyle bu ülkelere AB'ye ucuz tekstil, konfeksiyon otomotiv ve elektronik ürünleri ihracatının Avrupa piyasasında yarattığı rekabet ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve dış ticaret açığının yükselmesine neden olmuştur. Kaldı ki, gerek diğer ülkelerin tecrübeleri ve gerekse ekonomi teorileri, Avrupa Birliği gibi çok gelişmiş bir ekonomik blok ile Gümrük Birliği'ne gidilmesinin öngörülebilir tek etkisinin dış ticaret açığı olacağını ortaya koymaktadır.¹⁹¹

Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerine etkilerini konu alan sınırlı sayıda da olsa çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bir kısmına aşağıda yer verilerek Gümrük Birliği'nin dış ticaretimiz üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İsmail Seki 1985-2003 yılları arası dönemi ele alarak Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerindeki Etkilerini incelediği çalışmasında; Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin net ihracatını olumsuz yönde etkilediği, dış ticarete yapısal değişimlere yol açtığı, Gümrük Birliği sonrası dönemde Türkiye'nin AB'ye

¹⁹¹ Handan Soğuk, Esra Uyanusta, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İKV, Yayın No: 179 İstanbul, 2004, s. 13-14.

ihracatında sürekli artışlar görülmesine rağmen ithalat lehine bir gelişim gösterdiği, sonuç itibarıyla net ihracatta azalmanın söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁹²

Mustafa Akgündüz, Türkiye'nin 9 AB ülkesiyle ithalat ve ihracat ilişkilerinin ECM'ye dayalı uzun dönem statik ve kısa dönem dinamik modellerle ekonometrik düzeyde analiz edildiği çalışmasında temel bulgu olarak, Gümrük Birliği'ne girdikten sonraki 8 yıllık periyotta dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine ve AB ülkeleri lehine çok fazla bozulmadığını, başlarda sanayi mallarının gümrüksüz girişinden dolayı ihracatın ithalatı karşılama oranı % 50'le civarında seyretse de sonradan bu oranın artış trendine girdiği; bu durumun da, incelenen ülkelerin Türkiye'den ithalat taleplerinin gelir elastikiyetlerinin Türkiye'nin bu ülkelere ithalat talebinin gelir elastikiyetlerinden daha yüksek olmasından ve aradaki farkın Gümrük Birliği'ne girdikten sonra artmasından kaynaklandığı belirtilerek, Gümrük Birliği'ne girdikten sonra AB ülkelerinin Türkiye'den ithalat taleplerinin gelir elastikiyetlerinin belirgin bir şekilde artmasının, ticari dengenin ilerleyen yıllarda Türkiye'nin lehine gelişebileceğini gösterdiğini ileri sürülmekte ve Gümrük Birliği'ne girişin ekonomik anlamda Türkiye'nin lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁹³

Süleyman Uyar, çalışmasında Gümrük Birliği'nin statik ve dinamik etkilerini ele almıştır. Uyar'a göre; Türkiye ekonomisi için Gümrük Birliği'nin sonuçları değerlendirildiğinde, statik etkiler açısından, ticaret yaratıcı etkinin AB lehine Türkiye aleyhine ortaya çıktığı görülmektedir. Ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıktığını söylemek güçtür. Çünkü Türkiye'nin dış ticaret hacminin yarısını AB ülkeleri oluştururken, üçüncü ülkelerle olan ticaret hacminde önemli farklılıklar gözlemlenmiştir. Tüketim, sermaye ve ara mallara ilişkin ithalat rakamlarında görülen artış tüketim etkisine işaret ederken, özellikle sanayi malları ithalatında görülen büyük artış ticaret hadlerinin Birlik lehine Türkiye aleyhine çıktığını göstermektedir. Dinamik etkiler açısından ise olumlu sonuçların ortaya çıkması için geçen süre henüz yeterli değildir. Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu KOBİ'lerden oluşmaktadır. Bu işletmelerin sermaye yapıları ve Pazar

¹⁹² İsmail Seki, "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri 1985-2003", **VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi**, İzmir, 2005, s. 9-12.

¹⁹³ Mustafa Akgündüz, "Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrasında Türkiye İle AB Ülkeleri Arasındaki İthalat-İhracat İlişkileri: Ekonometrik Bir Analiz", **VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi**, İzmir, 2005 s. 29.

payları, büyük çaplı Ar-Ge harcamalarıyla oluşacak teknoloji hamlesine, üretim artışına bağlı olarak ortaya çıkacak dışsal ekonomi ile ölçek ekonomisi etkisine ve uluslar arası alanda çok büyük rekabet sağlayacak tekniklere olanak verecek seviyede değildir. Yabancı sermayede de bu güne kadar beklenen patlama yaşanmamıştır. Çalışmada ele alınan Gümrük Birliği'nin dinamik ve statik refah etkileri sonucunda, Gümrük Birliği çerçevesinde özellikle rekabet alanında sözü edilen endişe verici sonuçlar ortaya çıkmamış, üçüncü ülkeler aleyhine büyük oranlı bir ticaret sapması oluşmamıştır. Bunun yanında son gelişmeler Gümrük Birliği'nin potansiyel olumlu etkilerinin hayli geniş kapsamlı olduğunu ve yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir.

Uyar, çalışmasının genel değerlendirmesinde; statik etkiler açısından Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin lehine ya da aleyhine olduğunu söylemenin güçlüğüne belirterek Gümrük Birliği ile Türk üreticisinin, güçlü AB üreticisi karşısında rekabet edemeyip iflas edeceği, dolayısıyla Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden zarar edeceği tezinin doğrulanmadığını ifade etmektedir. Çalışmada sonuç olarak, dinamik etkiler göz önünde bulundurulduğunda, Gümrük Birliği'nin uzun dönemde Türkiye'nin lehine olacağının söylenebileceği, doymamış iç pazarı, genç nüfusu, doğal zenginlikleri ve stratejik coğrafi konumu, uzun vadede Gümrük Birliği'ni Türkiye'nin lehine çevirebileceği, Gümrük Birliği'nin dinamik etkileri diye adlandırılan ölçek ekonomileri etkisi, rekabet etkisi, yabancı sermayeyi ve yatırımları teşvik etkisinin Türkiye'ye bu şansı verebileceği ileri sürülmektedir.¹⁹⁴

Lerzan Özkale ve Fatma Nur Karaman, 1982-2004 yılları arası veriler ışığında Gümrük Birliği'nin statik etkileri üzerine yaptıkları çalışmalarında, Gümrük Birliği sonrasında AB'den olan ithalat talebinin gelir esnekliği azalırken, AB dışından olan ithalat talebinin gelir esnekliği arttığı, bu da GSYİH'deki bir azalma durumunda öncelikle AB dışından yapılan ithalattan vazgeçileceğini gösterdiği belirtilmektedir. Özkale ve Karaman'ın bulgularına göre, toplam esneklik AB için 3.17'dir. Gelirdeki % 1'lik bir değişim AB'den olan ithalatı % 3.17 artırmaktadır. AB dışından olan ithalat için ise % 1'lik bir gelir değişimi ithalatı % 5.18 artırmaktadır.

¹⁹⁴ Süleyman Uyar, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", **Dış Ticaret Dergisi**, Ocak 2001b, s. 14.

Özkale ve Karaman, mal grupları itibariyle yaptıkları çalışma sonuçlarına göre; Türkiye'nin petrol dışında en çok ithal ettiği mal gruplarının başında yer alan nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar mal grubunda Gümrük Birliği hem ticaret yaratıcı hem de dışsal ticaret yaratıcı etki yapmıştır. Bu mal grubunda hem gelirdeki değişmelere hem de fiyattaki değişmelere tepki Avrupa Birliği grubunda azalırken, AB dışında artmıştır.

Otomotiv mal grubunda Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı etkisi olmuştur. Gelire duyarlılık her iki talep için de artarken, fiyat duyarlılığı Avrupa Birliği'nden talepte azalmış, Avrupa Birliği dışı talepte ise artmıştır.

Elektrikli makine ve cihazlar ithalatında Avrupa Birliği'nden yapılan ithalat artmış ve ticaret yaratıcı etki meydana gelmiştir. Gelir ve fiyata duyarlılık AB için azalırken, AB dışı için artmıştır.

Demir-çelik için ise, Avrupa Birliği'nden ithalatta gelire duyarlılık azalıp, fiyata duyarlılık artmış; Avrupa Birliği dışından olan ithalat talebinde ise hem gelire hem de fiyata olan duyarlılık artmıştır. Bu mal grubunda da Gümrük Birliği sonrasında Avrupa Birliği lehine marjinal bir ticaret sapması bulunmuştur.

Plastik mamullerinde Gümrük Birliği'nin ticarete bir etkisi olmamıştır. Avrupa Birliği'nden olan ithalatın gelire duyarlılığı artmış fiyata duyarlılık ise her iki tahmin için pozitif çıkmıştır.

Gümrük Birliği organik kimyasal ürünler ithalatında ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı bir etki yapmamıştır. Avrupa Birliği'nden olan ithalatın fiyata duyarlılığı azalırken, Avrupa Birliği dışından yapılan ithalatın gelir duyarlılığının arttığı da bulgular arasındadır.

Eczacılık mal grubu için yapılan tahmin sonucunda Avrupa Birliği dışından ithalatın gelir ve fiyat esnekliği katsayıları anlamsız bulunmuştur. Ancak Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliği dışından yapılan ithalatta dışsal ticaret yaratıcı etkisi ortaya çıkmıştır. Bulgular Avrupa Birliği'nden ithalatın hem gelire hem de fiyata tepkisinin azaldığı yönündedir.¹⁹⁵

¹⁹⁵ N. Lerzan Özkale, Fatma Nur Karaman, "Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri" **Uluslar arası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Yıl 1, Sayı 1, 2006, s. 123-134.

Gümrük Birliği'nin genel ekonomik etkilerini ele alan kapsamlı bir çalışma da Handan Soğuk ve Esra Uyanusta'nın çalışmasıdır. Vardıkları sonuçlar çerçevesinde Soğuk ve Uyanusta'ya göre; Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi üzerine etkileri değerlendirilirken Türkiye'nin 1971 yılından itibaren sanayi ürünlerini sıfır gümrükle AB ülkelerine ihraç imkanı elde etmesi ve bu imkanın yıllar boyunca yarattığı değişim ile ekonomiye katkısı göz ardı edilmemelidir.

Gümrük Birliği'nin bir başka temel özelliği, bir ekonomik entegrasyon modeli olarak Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslar arası ticarete getirdiği kurallar çerçevesinde yapılandırılmış olmasıdır. Türkiye'nin Gümrük Birliği sürecinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar taraf olduğu Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinden doğan yükümlülükleri ile örtüşmektedir. Ticaretin hızla liberalleştiği global ekonomi ortamında Gümrük Birliği, Türkiye'nin her halükarda yerine getirmesi gereken uluslar arası standartları yakalamaya yönelik çalışmalarına ivme kazandırmıştır.

Gümrük Birliği'nin gümrük gelirleri üzerindeki etkisi ise beklenenin aksine olumlu yöndedir. Avrupa Birliği ülkelerine gümrük duvarlarını kaldıran Türkiye, bir gelir kaybına uğramamış, hatta belirli oranlarda gelir artışı ile karşılaşmıştır.

Gümrük Birliği süreci tüm boyutları ile alındığında Gümrük Birliği ilişkisinin orta ve uzun vadede yeni pazarlar yaratacağı ve yüksek teknolojiye dayanan üretim anlayışının yaygın biçimde benimsenmesi ile nitelikli işgücü yaratarak istihdam üzerinde olumlu etkiler yapacağını söylemek mümkündür.

Gümrük Birliği, ayrıca Türk sanayinin ulusal ve uluslar arası düzeyde üretim kalitesini ve nihai tüketicinin maksimum faydasını ön koşul olarak ele alıp yükseltmesi, böylece rekabet kapasitesini artırması yönünde gerekli çalışmalara bir çerçeve oluşturmuştur. Bu yönde gerek kamu düzeyinde ilgili kuruluşlara gerek Türk sanayicisine, çalışmalara bir an önce başlamaları yönünde ivme kazandırmış, üretim kalitesi ve tüketici memnuniyetinin marjinal karın belirleyicisi olduğu yönünde zihniyet değişikliğine neden olmuştur.¹⁹⁶

Gümrük Birliği'nin dış ticaretimiz üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışmada TÜSİAD Gümrük Birliği Alt Çalışma Grubu tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada,

¹⁹⁶ Soğuk, Uyanusta, a.g.e., s. 151-154.

eksikliği hissedilen Türkiye’de Gümrük Birliği’nin Türk Ekonomik Yapısı, ticaret politikaları ve dış ticaret yansımaları incelenmiştir.

Çalışma sonucunda ulaşılan bulgulara göre;

Dünyanın en büyük ve en derin ekonomik bütünleşme modeli olan Ab ile Gümrük Birliği’ne giren Türkiye, AB’ye üyelik için gereken mevzuat uyumunun anlamlı bir kısmını gerçekleştirmiş durumdadır. Türkiye’nin Gümrük Birliği bağlamında üstlenmek durumunda olduğu yükümlülükler yalnızca teknik bir mevzuat uyumunun ötesine geçerek ekonomik, hukuki ve idari yapılanmada, yönetim ve iş yapma anlayışında köklü bir değişikliği beraberinde getirmiştir.

Gümrük Birliği, Türkiye’nin liberal ekonomi kurallarına, dünyadaki pek çok gelişmekte olan ülkeden daha önce, büyük bir hızla uyum sağlamasına sebep olmuştur.

Gümrük Birliği, kapsamına giren mal grupları itibarıyla, taraflar arasında malların serbest dolaşımını öngörmüştür. Bu nedenle Türkiye, Gümrük Birliği uyumu kapsamında sadece, üçüncü ülkeler karşı OGT’ye uyumu gerçekleştirmek ve gümrük ve eş etkili vergileri AB üyesi ülkelere karşı sıfırlamakla kalmamış, malların serbest dolaşımını sağlayacak diğer alanlarda politika uyumunu gerçekleştirmek durumunda kalmıştır.

Gümrük Birliği sonucunda üçüncü ülkeler aleyhine bir ticaret sapması olmamıştır.

Gümrük Birliği ile Türkiye’nin diğer ülkelerle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmaları sayesinde bu ülkelerle olan ticaret hacmi de olumlu bir gelişme göstermiştir.

Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin toplam ticaret hacmini arttırıcı etkisi olmuş, iddia edildiği gibi Gümrük Birliği sonucu Türkiye’nin dış ticaret açığı büyümemiş ve kamu gelirleri azalmamıştır.

Türkiye’nin Avrupa Birliği ile ticaretinde, Gümrük Birliği sonrası dönemde sektörel ticari yapısı olumsuz etkilenmediği gibi, Türk sanayiine katma değeri daha yüksek yatırım ve ara mallarında da AB pazarında ihracat imkanı yaratılmıştır.

Gümrük Birliği sonrası ihracat performansında yıllar itibariyle bir artış ve sektörler arasında yaygınlaşma görülmüştür.

Gümrük Birliği daha fazla teknoloji içeren sektörlerin ihracatını daha fazla artırmış ve bu sektörlerle rekabet gücü kazandırmıştır.

Avrupa Birliği'ne yapılan ihracat, Asya (1997) ve Rusya (1998) krizlerinde ve 1999 yılında, AB dışı pazarlardaki daralmayı ikame etmiştir. Bu ikame etkisi kalıcı olmuştur.

Gümrük Birliği'nin ticaretin gelişmesinin yanı sıra en önemli katkısı, rekabet hukuku ile rekabet ortamını geliştirmesi, tüketici haklarının korunması, uluslar arası normlara uyumdaki etkisi ve uluslar arası ticaret hukukunun özellikle fikri ve sınai mülkiyet haklarına yönelik uygulamaların yerleşmesinde olmuştur. Böylelikle Türkiye'de iyi çalışan piyasa ekonomisinin tesisi için gerekli olan ortam yaratılmıştır.

Rekabet alanında ise sözü edilen endişe verici sonuçlar ortaya çıkmamış, dış pazarlara açık ve rekabet gücü daha yüksek bir ekonomik alt yapının oluşması yönünde ilerleme kaydedilmiştir.

Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecini hızlandırmak yönünde gerek mevzuat gerekse idari kapasitenin geliştirilmesi açısından son derece yararlı olmuş, AB'ye tam üyelik yolunda kararlılığını göstermiştir.

Gümrük Birliği sonrası beklendiği gibi yabancı sermaye girişinde artış olmaması, Gümrük Birliği dışında, Türkiye'nin ekonomik ve politik olarak sermayeyi çekecek ortamı sağlayamamış olmasındandır.

TÜSİAD Gümrük Birliği Alt Çalışma Grubu'nun raporunda sonuç olarak; halihazırda Gümrük Birliği'nin işleyişi ile ilgili sorunların mevcut olduğu, Türkiye'nin özellikle teknik mevzuatın hayata geçirilmesi ve rekabet hukuku alanında tekellerle ilgili yerine getirmesi gereken yükümlüklerinin bulunduğu, bu noktada Türkiye açısından yapılması gerekenin, istikrarın sağlanamamasından kaynaklanan ve ardı ardına yaşanan krizleri Gümrük Birliği ile açıklamak yerine, büyük oranda Gümrük Birliği nedeniyle AB norm ve standartlarına ulaşma yolunda mesafeyi iyi kullanmak, özellikle adaylık süreci çerçevesinde Ulusal Programda yer

alan hedeflere yönelik olarak eksiklikleri giderecek adımların ivedilikle atılması olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁷

Gümrük Birliği'nin büyük firmalara oranla küçük ve orta ölçekli firmaları daha olumsuz etkileyeceğine ilişkin genel inancın doğruluğu üzerine Refik Erzan ve Alpay Filiztekin tarafından yapılan çalışmada, elde edilen sonuçlar 1980'lerde ve 1990'ların başlarında imalat sanayiinde gerek katma değer, gerek verimlilik artışındaki değişimlerde ölçeğin nem taşıdığı, ancak sanayi özellikleriyle karşılaştırıldığında daha az önemli olduğunu ortaya koymuştur.¹⁹⁸

Subidey Togan, çalışmasında 1990 yılı girdi-çıkış tablosundan hareketle Gümrük Birliği'nin kaynak dağılımı üzerine etkilerini incelemektedir. Gümrük Birliği öncesi dönem olarak 1994 yılını ve Gümrük Birliği sonrası dönem olarak 2001 yılları için efektif koruma oranlarının hesaplanarak iki koruma arasındaki farkın sektörel katma katma değer üzerindeki etkilerinin ele alındığı çalışmada, sonuç olarak işlenmiş tütün, alkollü ve alkolsüz içecekler, petrol işleme, ahşap mobilya, ayakkabı, plastik ürünler, çimento, motorlu taşıtlar ve ağaç ürünleri sektörlerinin Gümrük Birliği sürecinde en hassas sektörler olduğu ve bu sektörlerde katma değerde azalma görülebileceği, öğütülmüş ürünler ve giyim sektöründe katma değerinde artışların söz konusu olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, bir başka tahmin sonucu da Gümrük Birliği'ne bağlı olarak gümrük vergileri gelirin her yıl 2.454 milyar Dolar düştüğünü göstermektedir.¹⁹⁹

Gümrük Birliği'nin dış ticaret hacmi ve statik kaynak dağılımı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalardan biri de Christina Hartler ve Sam Laird'in çalışmasıdır. Hartler ve Laird bu çalışmalarında Gümrük Birliği sonrasında ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerin ortaya çıkıp çıkmayacağını araştırmaktadır. Gümrük Birliği öncesi ticaretin hacmi, coğrafi yakınlık, ithalat talep esnekliği ve başlangıçtaki ticaret engellerinin büyüklüğü gibi kriterler çerçevesinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği değerlendirildiğinde, ticaret yaratıcı

¹⁹⁷ TÜSİAD, **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri**, Yayın No: TÜSİAD-T/2003 2003-10-364, İstanbul, 2003, s. 17-19

¹⁹⁸ Refik Erzan, Alpay Filiztekin, "Competitiveness of Turkish in the Customs Union", **European Economic Review**, No: 41, March-April 1997, s. 881-892.

¹⁹⁹ Subidey Togan, "Opening up the Turkish Economy in the Context of the Custom Union with the EU", **Journal of Economic Integration**, Volume 12, Number 2, June 1997, s. 157-179.

etkinin ortaya çıkmasının bekleneceği vurgulanmıştır. Ayrıca, Gümrük Birliği nedeniyle OGT'nin kabul edilmesi sonucu üçüncü ülkelere uygulanan gümrük vergilerinde düşme nedeniyle ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıkmasının beklenmediği ifade edilmiştir.²⁰⁰

Bilin Neyaptı, Fatma Taşkın ve Murat Üngör, Gümrük Birliği'nin ticaret hacmi üzerine etkisini ele aldıkları çalışmalarının ampirik sonuçlarına göre, Gümrük Birliği'nin hem ihracat hem de ithalat üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Gümrük Birliği dış ticaret hacmini artırmakla kalmayıp aynı zamanda ihracat ve ithalat talebinde davranışsal değişikliklere neden olmuştur. İhracat ve ithalat talebinin gelir esnekliği Gümrük Birliği sonrası dönemde azalmış ve buna ek olarak ihracat reel döviz kuru değişikliklerine daha duyarlı hale gelmiştir.²⁰¹

Gümrük Birliği'nin etkilerini ele alındığı diğer çalışmalar kapsamında Orhan Morgil çalışmasında, Gümrük Birliği sonucu ortaya çıkan rekabet ve kurumsal değişikliklerin Türk ekonomisinin rasyonelleşmesine ve kaynak dağılımında etkinlik artışına neden olduğunu, sınırlı ticaret yaratma etkisine yol açtığını, üçüncü ülkeler ile olan ticaretinde bir değişiklik olmadığını belirtmekte²⁰²; Glenn W. Harrison, Thomas F. Rutherford ve David G. Tarr tarafından yapılan çalışma sonucunda, Gümrük Birliği sonrasında yapılacak tarife indiriminin refah artışına yol açacağı bunun da GSMH'nin % 1.1'i kadar olacağı, üçüncü ülkelerle yapılacak tercihli ticaret anlaşmalarının sağlayacağı pazar genişlemesinin GSMH'nin % 0.5'i kadar refah artışını getireceği, Gümrük Birliği sonrasında standardizasyonun Türk ihraç ürünleri fiyatlarını % 1 artıracığı, bunun getireceği refah artışının da GSMH'nin % 0,1'i civarında olacağı bulgularına ulaşıldığı vurgulanmaktadır.²⁰³ Jean Mercenier ve Erinç Yeldan'ın Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği oluşturma taahhüdü ve Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarı'na girmesi olmak üzere iki farklı ticari birliğin etkilerinin değerlendirildiği çalışmada genel denge analizi sonucunda ulaşılan bulgulara göre, Gümrük Birliği uygulamasının refahta % 0.832 oranında gerilemeye,

²⁰⁰ Christina Hartler, Sam Laird, "The EU Model and Turkey-A Case for Thanksgiving?", World Trade Organization, Trade Policy Review Division, **Staff Working Paper**, TPRD-99-01, s. 1-12.

²⁰¹ Bilin Neyaptı, Fatma Taşkın, Murat Üngör, "Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey's Trade", **International Conference on Policy Modeling**, July 3-5, İstanbul, s. 2 -12.

²⁰² Orhan Morgil, "The Impact of Trade Liberazation: Turkey's Experience with the Customs Union", **H.Ü.İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı: 18, 2000, s. 189-197.

²⁰³ Harrison, Rutherford , Tarr, a.g.m., s. 865.

Avrupa Birliği ile tam bütünleşme sağlanması halinde refahta % 0.897 oranında artış beklenmektedir.²⁰⁴

4. Ticari ve Mali İlişkiler

Türkiye'nin dış ticaretinde yaşanan önemli dönüşüm noktalarından biri de Avrupa Birliği ile hayata geçirilen Gümrük Birliği Antlaşmasıdır. Bu nedenle Avrupa Birliği yada Birlik dışı ülkelerle yapılan dış ticaretin 1996 yılı öncesi ve 1996 yılı sonrası ayrıma gidilmesi yapılacak karşılaştırmanın anlamlılığı bakımından yerinde olacaktır. Elbetteki böyle bir değerlendirme de, sonuçların Türkiye'de ve Türkiye dışında ekonomiyi etkileyen gelişmeler dikkate alınmaksızın sadece Gümrük Birliği'ne dayandırılması hatalı, eksik ve yanıltıcı olacaktır.

a) Gümrük Birliği öncesi ticaret hacmindeki değişimler

aa) 1980 Öncesi

Gümrük Birliği öncesi dış ticaretimizin incelenmesinde 1980 öncesi ve 1980 sonrası şeklinde bir alt ayrıma gidilmesi yararlı olacaktır. Türkiye'nin dış ticaretinde ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikaları 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte terkedilmiş, dış rekabete açık sanayileşme politikaları benimsenmiştir. 24 Ocak Kararları olarak da bilinen ekonomik istikrar programının daha önceki ekonomiyi güçlendirme programlarından farkı, dış ticarete liberal bir yapı kazandırılmaya çalışılmasıdır. Bu önemli yapısal dönüşüm nedeniyle 1980 yılı öncesi AB ile ithalat ve ihracatımıza kısaca göz atmakta yarar görülmektedir.

AB 1950'li yıllardan beri Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye'nin 1960-1986 dönemi ithalatının ülke gruplarına göre dağılımı Tablo 13'de verilmiştir. Tablo'nun incelenmesinden de görüleceği üzere 1960 yılında Türkiye'nin ithalatının neredeyse yarısını (% 48.1) AET'den yapılan ithalat oluşturmaktadır. 1970 yılında AET'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı % 45.5 olarak gerçekleşirken 1981 yılında % 29.1 seviyesine gerilemiştir. Bunun nedeni bütün dünyayı derinden etkileyen 1974 petrol krizinin dış ticaretimizi de etkilemesidir. Kriz nedeniyle petrol türevli ürünlerin fiyatlarında görülen aşırı yükseliş bu ürünlerin ithalatında düşüşe yol açmış ve bu ürünlerin ağırlıklı olarak

²⁰⁴ Jean Mercenier, Erinc Yeldan, "On Turkey's Trade Policy: Is a Customs Union with Europe Enough?", **European Economic Review**, Vol. 41, 1997, s. 871-880.

AET ülkelerinden ithal edilmesi nedeniyle toplam ithalat içinde AET'nin payı azalmıştır. Aynı oran 1984 yılında % 30.5'e 1986 yılında ise önemli oranda bir artış göstererek % 41.0'a ulaşmıştır. 1960 yılında Türkiye'nin yatırım malları ithalatının toplam ithalat içindeki payı % 52.2 iken 1980 yılında bu oran % 20 seviyesine gerilemiştir.

Tablo 13: Türkiye İthalatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (1960-1986)
(%)

İTHALAT					
	1960	1970	1981	1984	1986
Sanayileşmiş Ülkeler	83.9	79.2	48.6	52.4	64.8
AET	48.1	45.5	29.1	30.5	41.0
ABD	25.8	19.4	6.5	9.9	10.6
Sosyalist Ülkeler	9.1	13.0	9.0	8.5	7.7
Gelişmekte Olan Ülkeler	7.0	7.8	42.5	39.1	27.4
Orta Doğu	5.0	5.4	29.9	26.7	17.5

Kaynak: Fikret Şenses, "Türkiye'nin AET'ye Üyeliğinin Dış Ticaretimize Etkileri" Türkiye Dış Ticaret Derneği Yayın No: Araştırma Dizisi 1988/5, 1988, s. 28.

1960-1980 yılları arasındaki dönemde AB, Türkiye'nin ithalatta olduğu gibi toplam ihracatı içinde de çok önemli bir yere sahip olmuştur. 1960 yılında AET'ye ihracatımızın toplam ihracat içindeki payı % 47.7 dir. Bu oran 1970 yılında % 50.0 olarak gerçekleşmiş ve 1970'li yıllar boyunca pek değişmemiştir. Aşağıda, Tablo 14'te 1960-1986 arasındaki dönemde Türkiye İhracatının Ülke Grupları itibarıyla dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 14: Türkiye İhracatının Ülke Grupları İtibariyle Dağılımı (1960-1986)
(%)

İHRACAT					
	1960	1970	1981	1984	1986
Sanayileşmiş Ülkeler	75.2	75.4	48.9	52.6	56.2
AET	47.7	50.0	33.3	39.0	43.8
ABD	18.3	9.6	5.7	5.2	7.4
Sosyalist Ülkeler	12.2	14.4	7.3	4.3	5.4
Gelişmekte Olan Ülkeler	12.6	10.2	43.6	43.1	38.4
Orta Doğu	11.4	7.6	29.1	35.6	31.2

Kaynak: Fikret Şenses, “Türkiye’nin AET’ye Üyeliğin Dış Ticaretimize Etkileri” Türkiye Dış Ticaret Derneği Yayın No: Araştırma Dizisi 1988/5, 1988, s. 28.

Tablo 14’ün incelenmesinden de görüleceği üzere, 1981 yılında AET’ye ihracatımızın toplam ihracat içindeki payı önemli ölçüde düşüş göstererek % 33.3’e inmiştir. Bunun nedeni 1970’li yıllardan itibaren İslam Konferansı çerçevesinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki İslam ülkeleriyle dış ticareti geliştirmeye yönelik çalışmalar sonucunda ihracatımızda görülen artışlar ile 1980 yılı Eylül ayında patlak veren İran-Irak savaşı nedeniyle bu iki ülkeye yapılan ihracat hızla artmıştır. 1983 yılında İran, Türkiye’nin dış ticaretinde Almanya’yı geride bırakarak ilk sırayı almıştır.²⁰⁵ 1970’li yıllarda dikkati çeken bir diğer gelişme, Avrupa Topluluğu’na ihracatımızın 1972 yılından itibaren değer olarak önemli artışlar göstermesidir. 1971 yılında Avrupa Topluluğu’na ihracatımız 329 milyon Dolar iken 1972 yılında 428 milyon Dolar’a, 1974 yılında ise 761 milyon Dolar’a yükselmiştir. Bu artışın en önemli nedeni Avrupa Topluluğu’nun 1972 yılından itibaren bazı istisnalar dışında Türk menşeli sanayi ürünleri ithalatında gümrük vergilerini kaldırmış olması ile Türkiye’ye sağlanan kota kolaylıklarıdır.²⁰⁶

Bu inceleme sonucunda, 1980 yılı öncesinde de AB’nin Türkiye’nin dış ticaretinde ilk sırada yer alan partneri olduğunu söylemek mümkündür.

²⁰⁵ DPT, (2000) a.g.m., s. 34.

²⁰⁶ Soğuk, Uyanusta, a.g.e., s. 13.

ab) 1980 – 1995 Dönemi

Bu dönemdeki Türkiye-AB ticari ilişkilerine geçmeden önce, bu yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan köklü politika değişikliklerine çok genel hatları ile değinmenin yerinde olacağı düşünülmektedir.

24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye ithal ikameci politikalar yerine ihracata yönelik sanayileşme politikalarını benimseyerek ekonomide önemli bir yapısal dönüşümü sağlamıştır. Dış rekabete açık bu yapılanmanın önemli bir diğer adımı da 1989 yılında sermaye piyasasının uluslar arası piyasaya entegre edilmesi için önemli bir atılım olan Türk Lirası'nın tam konvertibil bir para kabul edilerek sermaye akımlarının serbest bırakılmasıdır. Bu süreç sermaye hesaplarının hacmini ve değişkenliğini artırarak ithalattaki artışların finansmanını sağlamıştır. Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, 1984 yılı İthalat Rejim Kararı ile miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları giderek düşürülmüş, fon uygulamasına geçilerek önceleri izne bağlı mallar listesinde yer alan birçok ürünün ithalatı Toplu Konut Fonu kesintisi ödenmesi suretiyle serbest bırakılmıştır. 1979 yılında ithalatın % 67'si liberalizasyon listesinden yapılırken bu oran 1984'te % 89.6 'ya ulaşmıştır.²⁰⁷ İhracat Rejiminde ise; zaman içinde yapılan değişiklik ve düzenlemeler ile tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları yürürlükten kaldırılarak, ihracat serbestisi prensibi getirilmiştir.²⁰⁸ 1980 yılından itibaren uygulanan ihracatı destekleyici politikaların sonucu olan 1980 yılında 2 milyar 910 milyon Dolar ihracatımız büyük gelişme göstererek 1995 yılında 21 milyar 636 milyon Dolara yükselmiştir. Bu dönemi yansıtmak üzere bir başka veri olarak da 1979 yılında sanayi sektörünün toplam üretim içindeki payı % 22 iken bu oran 1987 yılında % 88'e ulaşmış, 1987 yılındaki % 7.1, 1988 yılındaki % 6.8 oranındaki büyüme oranları Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerini dahi kısıktırarak bir büyüklük arz etmiştir.²⁰⁹ Diğer taraftan, 1980 yılında toplam ihracatımız içinde Doğal Kaynak Yoğun Mallar ihracatının toplam

²⁰⁷ Taner Berksoy, "1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler", **Bırakınız Yapsılar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985**, 2. Baskı, Aslımlar Basımevi, Ankara, 1985, s. 139-140.

²⁰⁸ G. Müge Varol, "Cumhuriyetin 80. Yılında 1923–2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi", **Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı**, Ekim 2003, s. 3.

²⁰⁹ Selahattin Bekmez, "Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği ve Olası Tam Üyeliğin Türk Ekonomisine Sektörel Etkilerinin Karşılaştırılması", **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, (Ed. Turgay Uzun, Serap Özen), Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 209-210.

ihracat içindeki payı 1980 yılında % 73.6 iken, 1990 yılında bu oran % 30.4'e düşmüş, Yüksek Teknoloji Yoğun mal ihracatı 1980 yılı toplam ihracatı içinde % 0.8 iken 1990 yılında bu oran 5 katından fazla artarak % 4.3'e yükselmiştir.²¹⁰ Türkiye'nin AB'ye ihracatında Doğal Kaynak Yoğun malların payı 1980 yılında % 70.9, 1990 yılında % 26.1, 2000 yılında % 14.2'dir. İleri teknoloji Yoğun malların oranı ise 1980 yılında % 0.3, 1990 yılında % 4.6, 2000 yılında ise % 11.6'dır.²¹¹

Tablo 15'in incelenmesinden de görüleceği üzere 1980-1995 dönemi arasında da AB Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tutmuştur. 1980 yılından itibaren Türkiye'nin toplam ithalatı içinde Avrupa Birliği'nin payı sürekli artış göstermiş 1980 yılı başında % 29.8 olan bu pay 1994 yılında % 44.2'ye yükselmiştir.

Tablo 15: Türkiye –AB Dış Ticareti (1980-2004)

Türkiye'nin Dış Ticareti Genel Milyon\$					Türkiye'nin AB'ne Dış Ticareti Milyon \$					Avrupa Birliği'nin Payı (%)		
Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	K.Or.	İhracat	İthalat	Hacim	Açık	K.Or.	İhracat	İthalat	Hacim
1980	2.910	7.909	10.819	36.8	1300	2360	3660	1060	55.1	44.7	29.8	33.8
1985	7.958	11.343	19.301	70.2	3204	3895	7099	691	82.3	40.3	34.3	36.7
1993	15.348	29.429	44.777	52.2	7.289	10.950	18.239	3.661	66.6	47.5	37.2	40.7
1994	18.105	23.270	41.375	77.8	8.269	10.279	18.548	2.010	80.4	45.6	44.2	44.8
1995	21.636	35.707	57.343	60.6	11.078	16.760	27.938	5.782	66.1	51.2	47.2	48.7
1996	23.224	43.626	66.850	53.2	11.548	23.138	34.686	11.590	49.9	49.7	53.0	51.9
1997	26.261	48.559	74.820	54.1	12.248	24.870	37.118	12.622	49.2	46.6	51.2	49.6
1998	26.974	45.921	72.895	58.7	13.498	24.075	37.573	10.577	56.1	50.0	52.4	51.5
1999	26.588	40.692	67.280	65.3	14.333	21.419	35.752	7.086	66.9	53.9	52.6	53.1
2000	27.485	54.149	81.634	50.8	14.352	26.388	40.740	12.036	54.4	52.2	48.7	49.9
2001	31.334	41.399	72.733	75.7	16.118	18.280	34.398	2.162	85.6	51.4	44.2	47.3
2002	35.081	50.832	85.913	69.0	18.059	23.124	41.183	5.065	78.1	51.5	45.5	47.9
2003	47.252	69.339	116.591	68.1	24.484	31.695	56.179	7.211	77.2	51.8	45.7	48.2
2004	63.074	97.361	160.435	64.8	34.417	45.434	79.851	11.017	75.8	54.6	46.7	49.8

Kaynak: DTM, [www.dtm.gov.tr; 15.4.2007].; DİE, [www.die.gov.tr; 15.4.2007].

1980-1995 yılları arası dönemde Türkiye'nin ihracatı yılda % 15 artarken AB'ye olan ihracatımız % 16 oranında, aynı dönemde ithalat yılda % 12 artarken

²¹⁰ Burcu Gediz, Hakan Yalçınkaya, "Türkiye'de İhracat Projeksiyonu", [www.geocities.com/ceteris paribus; 15.4.2007].

²¹¹ DTM, "Türkiye Dış Ticaret Stratejisi", [www.dtm.gov.tr/dtmweb; 15.4.2007].

AB’den ithalatımız % 15 oranında artmıştır. Türkiye’nin AB’yle ticareti 1980’den sonra genel dış ticaretine tamamen paralel bir seyir izlemiştir. 1980 yılında AB’ye yapılan ihracatın ithalatı karşılama oranı en % 55.1 olarak dönemin en düşük seviyesine inmiş, 1985 yılında bu oran dönemin en yüksek seviyesine yükselmiş, yıllar itibariyle dalgalanma gösteren bu oran 1995 yılında % 66.1 olarak gerçekleşmiştir. Dönem içinde Türkiye’nin AB’ye ihracatı sürekli artış göstermiş, Toplam ihracat içinde AB’ne yapılan ihracatın payı dönem başında % 44.7 iken bu oran dönem sonunda yani 1995 yılında % 51.2 ‘ye yükselmiştir.

b) Gümrük Birliği Sonrası Ticaret Hacmindeki Değişimler

Türkiye-AB ticaret hacminde değişim oranları Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16: Türkiye-AB Ticaret Hacmindeki Değişimler (%)

Yıllar	Türkiye Toplamı	AB	Türkiye Toplamı	AB	Türkiye Toplamı	AB Toplamı
	İhracat Artışı (%)	İhracat Artışı (%)	İthalat Artışı (%)	İthalat Artışı (%)	Ticaret Artışı (%)	Ticaret Artışı (%)
1980	89.9	70.8	109.3	35.0	103.7	45.9
1985	173.5	146.5	43.4	65.0	78.4	94.0
1993	92.9	127.5	159.4	181.1	132.0	156.9
1994	18.0	13.6	-20.9	-21.3	-7.6	-9.0
1995	19.5	28.3	53.4	54.5	38.6	42.9
1996	7.3	4.3	22.2	37.2	16.6	24.2
1997	13.1	6.1	11.3	7.5	11.9	7.0
1998	2.7	10.2	-5.4	-3.2	-2.6	1.2
1999	-1.4	6.3	-11.4	-11.1	-7.7	-4.9
2000	4.5	1.1	34.0	24.3	22.3	15.0
2001	12.8	11.1	-24.0	-31.3	-11.6	-16.3
2002	15.1	14.4	24.5	27.6	20.4	21.5
2003	31.0	32.6	34.5	35.9	33.1	34.5
2004	33.5	40.6	40.4	43.3	37.6	42.1

Kaynak: DTM, [www.dtm.gov.tr/ead/istatistik.htm; 15.4.2007].

Tablo 16 ve Tablo 15’deki verilerin incelenmesinden de görüleceği üzere; Türkiye-AB Gümrük Birliği’nin uygulamaya konulduğu 1996 yılında, ithalatımız beklentilere paralel olarak AB’den ithalat, genel ithalat artış oranının (% 22.2) çok üzerinde % 37.2 oranında artış göstermiştir. Aynı yıl AB’ye ihracatımızın artış oranı

genel ihracat artış oranından (% 7.3) daha düşük bir seviyede % 4.3 olarak gerçekleşmiştir.

Ancak 1997 yılında, Gümrük Birliği'nin AB kaynaklı ithalat artışının ilk etkileri bertaraf edilmiş, ithalat artış hızı yavaşlamış ve bir önceki yıla göre % 7.5 oranında bir artış ile 24 milyar 870 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl genel ithalat artış oranı % 11.3'tür. AB kaynaklı ithalattaki artışın yavaşlamasını, OGT uyumu nedeniyle % 5.2 seviyesine düşen gümrük vergilerinin aynı zamanda üçüncü ülkelerden ithalatı cazip hale getirmesine bağlamak mümkündür.

1998 yılında genel ihracatımız % 2.7, AB'ye ihracatımız % 10.2 oranında artış göstermiştir. Bu genel ihracat artış oranının üzerinde bir artıştır. Aynı yıl genel ithalatımızda % 5.4 olarak daralma olmuş, AB'den ithalatımız ise % 3.2 oranında bir azalma ile 24 milyar 075 milyon olarak gerçekleşmiştir.

Dönem itibariyle Gümrük Birliği sonrasında AB'den yapılan ithalat ve ihracatın toplam ithalat ve ihracat içindeki payı birlikte ele alınıp değerlendirildiğinde, başlangıçta Türkiye'nin AB'ye ihracatında önemli bir artış görülmemesine karşın, toplam içindeki payının sürekli artış gösterdiği, ithalatta ise 1996 yılında önemli oranda artış görülmesine karşın ilerleyen yıllarda dalgalanan bir seyir izlemekle beraber giderek düşüş gösterdiği görülmektedir. Bunun da Gümrük Birliği'nin dinamik etkilerinin Türkiye açısından olumlu bir biçimde ortaya çıkmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

1998 ve 1999 döneminde yaşanan dış piyasa kaynaklı Uzak Doğu Asya ve Rusya krizlerinin dünya genelinde yarattığı durgunluk ile 2000 Kasım ve 2001 Şubat'ında yaşanan içsel faktörlerden kaynaklanan finansal krizler ve tüm Türkiye'yi yasa boğan 1999 Marmara Depremi ekonomide % 6 lara varan önemli daralmalara yol açmıştır. 1998 ve 1999 yılında toplam ticaret hacmimiz sırasıyla % 2.6 ve 7.7 oranında azalmış, 2000 yılında toparlanma eğilime giren ticaret hacmi 2001 yılında tekrar % 11.6 oranında daralmıştır. Bu dönemde AB ile dış ticaretimiz genel dış ticaretimize paralel olarak 2000 yılında % 15 oranında artış gösterirken 2001 yılında % 16.3 oranında azalmıştır.

2002 yılından başlayarak genel dış ticaret hacmimizde ve AB'ye yönelik dış ticaret hacmimizde önemli artışlar görülmüş, 2002 yılında dış ticaret hacmimiz %

20.4, 2003 yılında %33.1 ve 2004 yılında % 37.6 oranında artış göstermiş, AB'ye yönelik dış ticaretimizde genel dış ticaret hacmindeki artış oranlarının üzerinde sırasıyla %21.5, %34.5 ve %42.1 oranında artış göstermiştir. Görüldüğü üzere bu yıllarda dış ticaretimizde fevkalade artışlar yaşanmıştır. Bu artışların gerisinde yatan önemli bir neden de Gümrük Birliği'nden beş yıl sonra tesis edilmeye başlanan istikrar ortamında Türkiye'de şirketlerin küresel ekonomiye daha hızla intibak edebilme kabiliyetine kavuşmalarıdır. 1989-2001 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret hacmi yıllık ortalama % 8.5 oranında artarken, 2002-2005 arasındaki dönemde dış ticaret hacminde yıllık ortalama büyüme % 29 olarak gerçekleşmiştir. Üretim için gereken ara malı ithalatındaki artış ise 1989-2001 yılları arasında yıllık ortalama % 8 iken, 2002-2005 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama % 33 artmıştır. Bu artışlar Türk özel sektörünün küresel ekonomiye ticari entegrasyonunun önemli bir hızda gerçekleştiğini göstermektedir. 1980'lerde başlayan küresel ekonomiye entegrasyon artık hızla daha derin bir hale gelmektedir.²¹²

Türkiye'nin dış ticaret hacmine ilişkin sayısal ve oransal bu veriler bir arada ele alınarak dış ticaretimizde meydana gelen değişimleri genel olarak değerlendirecek olursak; öncelikle değişimleri yorumlarken, değişimde sadece Gümrük Birliği'nin değil bunun yanında döviz kuru, faiz ve uluslar arası ekonomik gelişmeleri de göz önünde tutup dikkatle değerlendirmek gerektiği, AB'nin Türkiye'nin dış ticaretinde Gümrük Birliği öncesinde ve sonrasında çok önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye ile AB'nin dış ticaret hacminin değer ve oran olarak incelenmesinin yanında Türkiye-AB dış ticaretinin sektörler ve mal grupları itibarıyla de ele alınmasının ticari ilişkilerin değerlendirilmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin AB'ye mal grupları itibarıyla ihracatı Tablo 17'de yer almaktadır.

²¹² Güven Sak, Esen Çağlar, "İstikrar Ortamının ve Küresel Ekonomiye Entegrasyonun Türkiye'ye Getirdikleri: Yapısal Dönüşüm Süreci ve Riskler", **Politika Notları**, Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü, [www.tepav.org.tr; 15.4.2007].

Tablo 17: Türkiye'nin AB'ye İhracatında Mal Gruplarının Payları (%)

Yıllar	Yatırım Malı		Ara Malı		Tüketim Malı	
	Pay (%)	Değ. (%)	Pay (%)	Değ. (%)	Pay (%)	Pay (%)
1994	2.9	-	32.5	-	64.6	-
1995	2.9	26.2	31.8	25.8	65.3	29.7
1996	3.4	24.5	32.3	5.6	64.3	2.7
1997	3.5	6.8	33.5	10.1	63.0	4.0
1998	3.6	15.6	34.2	12.4	62.2	8.8
1999	4.4	29.0	34.7	8.0	60.9	4.0
2000	4.6	5.5	35.9	4.5	59.5	-1.2
2001	6.0	44.1	35.7	10.5	58.1	8.4
2002	6.9	32.7	31.6	1.4	61.4	21.1
2003	8.0	63.0	30.4	27.4	61.0	31.8
2004	11	81.8	31.3	45.0	57.4	32.4
2005	11.9	20.8	30.7	9.1	57.4	30.4
2006	11.6	11.4	35.3	31.9	52.9	6.2

Kaynak: DTM, [www.dtm.gov.tr; 15.4.2007].

Türkiye'nin AB'ye gerçekleştirdiği ihracatın yapısı incelendiğinde, tüketim mallarının 1995 yılında % 65.3 olan payının sürekli düşüş eğilimi göstererek 2001 yılı itibariyle % 58.1'e gerilediği, 2002 yılındaki yükselme temayülünün 2003 yılında yeniden düşüşe dönüştüğü ve 2004 yılı itibariyle % 57.1 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Yatırım mallarının 1995'de % 2.9 olan payının sürekli yükseliş göstererek 2004 yılında % 11'e ulaştığı, ara mallarının toplam ihracat içinde 1995 yılında % 31.8 olan payının 2000 yılında en yüksek değerine ulaşarak % 35.9'a yükseldiği, bu yıldan itibaren düşme eğilimine girerek % 31.3 'e gerilediği gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin AB'den ithalatının mal grupları itibariyle dağılımına Tablo 18'de yer verilmiştir.

Tablo 18: Türkiye'nin AB'den İthalatında Mal Gruplarının Payları (%)

Yıllar	Yatırım Malı		Ara Malı		Tüketim Malı	
	Pay (%)	Değ. (%)	Pay (%)	Değ. (%)	Pay (%)	Pay (%)
1994	29.4	-	63.3	-	7.3	-
1995	28.7	50.5	62.5	52.5	8.8	87.5
1996	31.9	52.9	55.7	22.2	12.4	92.5
1997	29.5	-0.8	56.3	8.8	14.2	23.2
1998	29.8	-2.0	55.1	-5.3	15.0	2.5
1999	28.4	-15.5	55.2	-10.9	16.5	-2.7
2000	27.3	19.5	53.0	19.4	19.2	45.1
2001	23.6	-40.5	61.1	-20.9	14.2	-49.3
2002	23.0	24.2	61.8	29.1	13.7	23.2
2003	22.1	30.6	60.7	33.4	16.2	61.0
2004	23.5	52.5	59.0	39.4	16.8	47.9
2005	23.7	8.6	59.3	8.2	16.4	5.7
2006	22.6	5.2	60.5	12.3	16.3	9.1

Kaynak: DTM, [www.dtm.gov.tr; 15.4.2007].

Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalat içinde yatırım mallarının payı 1995-2000 yılları arası dönemde 1996 yılında aldığı en yüksek değer olan % 31.9 ile 2000 yılında aldığı %27.3 arasında değişme göstermiş, 2001 yılından itibaren düşme eğilimine girerek 2003 yılında % 22.1 ile en düşük seviyesine inmiştir. AB'den gerçekleştirilen ithalat içinde ara malı ithalatının payı ise 1995 yılında % 62.5, 1996-1999 döneminde ortalama % 55.6, 2000 yılında en düşük değerle % 53.0, 2001-2004 döneminde ise ortalama % 60.5 civarında seyretmiştir. Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalatta yatırım ve ara mallarının ağırlıklı yer tutması, ithalatın Türk sanayine yönelik girdi sağlayan yapısını ortaya koymaktadır.²¹³

²¹³ TÜSİAD, *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri*, Yayın No: TÜSİAD-T/2003 2003-10-364, İstanbul, 2003, s. 86-87.

Tüketim malı ithalatının AB'den yapılan toplam ithalat içindeki payı 1995 yılında % 8.8 iken 2000 yılında % 19.2'ye yükselmiş, 2001 ve 2002 yıllarında düşüş göstererek sırasıyla % 14.2 ve % 13.7 seviyesine inmiş 2003 ve 2004 yıllarında ise tekrar yükselme eğilimi göstermiş ve sırasıyla % 16.2 ve % 16.8 olarak gerçekleşmiştir. 2001 ve 2002 yıllarında tüketim malları ithalatının toplam ithalat içindeki payının azalmasında 2001 yılında yaşanan krizin büyüme hızını düşürmesi ve Türk Lirasının önemli ölçüde değer kaybetmesi sonucunda ithal mallarının göreceli olarak daha pahalı hale gelmesi etkili olmuştur. Diğer taraftan, özellikle 2000 yılında meydana gelen tüketim malı ithalatındaki artışta, aynı yılın başında uygulamaya konulan ekonomik istikrar programı çerçevesinde TL'nin döviz karşısında değer kazanmasının etkisinin bulunduğu ve iç piyasada verilen tüketici kredileri desteğinin tüketim malı ithalatının artışında etkili olduğu söylenebilir.²¹⁴

Sektörler itibariyle Türkiye'nin AB'den ithalatı Tablo 19'da, ihracatı Tablo 20'de verilmiştir.

²¹⁴ M. Faysal Gökalp, Aynur Yıldırım, "Türkiye-AB Gümrük Birliği Sürecinin Ekonomik Etkileri" **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar**, (Ed. Turgay Uzun, Serap Özen), Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 270-271.

Tablo 19: Türkiye'nin AB'den İthalatının Sektörel Dağılımı

Yıl	Tarım		Tekstil ve Konfeksiyon		Demir-Çelik (72-73)		84, 85 ve 87.* Fasıllar		Sanayi Ürünleri Diğer	
	Değer Mil \$	Pay (%)	Değer Mil \$	Pay (%)	Değer Mil \$	Pay (%)	Değer Mil \$	Pay (%)	Değer Mil \$	Pay (%)
1993	340	2.4	575	4.1	1 679	12.1	5 958	42.9	5 324	38.4
1994	229	2.1	501	4.6	1 353	12.4	4 375	40.1	4 457	40.8
1995	790	4.7	828	4.9	1 852	11.0	6 617	39.2	6 774	40.2
1996	675	2.9	1 379	6.0	2 081	9.0	10 155	43.9	8 848	38.2
1997	512	2.1	1 611	6.5	1 873	7.5	11 751	47.2	9 123	36.7
1998	477	2.0	1 425	5.9	1 466	6.1	11 696	48.6	9 011	37.4
1999	489	2.3	1 318	6.2	943	4.4	10 428	48.7	8 223	38.4
2000	479	1.8	1 411	5.3	1 332	5.0	13 694	51.5	9 694	36.4
2001	304	1.7	1 280	7.0	1 004	5.5	7 736	42.3	7 957	43.5
2002	432	2.9	1 639	7.0	1 496	6.4	9 890	42.4	9 864	42.3
2003	564	1.8	1 806	5.7	2 407	7.6	13 987	44.1	12 931	40.8
2004	575	1.2	2.048	4.2	3.034	6.7	21.958	48.3	17.819	39.1
2005	669	1.2	2.029	3.8	3.702	7.6	23.558	48.1	18.999	38.8
2006	709	1.3	1.970	3.7	4.149	7.7	25.499	47.5	21.522	40.0

Kaynak: DTM, [www.dtm.gov.tr; 15.4.2007].

* 84. Fasıllar: Nükleer Reaktörler, Kazan, Makineli Cihazlar, Aletler Parçaları; 85. Fasıllar: Elektrikli Makine ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları; 87. Fasıllar: Motorlu Kara Taşıtları, Traktör, Bisiklet, Motosiklet vb.

Tablo 20: Türkiye'nin AB'ye İhracatının Sektörel Dağılımı

Yıl	Tarım		Tekstil ve Konfeksiyon		Demir-Çelik (72-73)		84, 85 ve 87. Fasıllar		Sanayi Ürünleri Diğer	
	Değer Mil \$	Pay (%)	Değer Mil \$	Pay (%)	Değer Mil \$	Pay (%)	Değer Mil \$	Pay (%)	Değer Mil \$	Pay (%)
1993	1 457	19.2	3 831	50.4	133	1.8	608	8.0	1 568	20.6
1994	1 737	20.1	4 150	48.1	293	3.4	782	9.1	1 672	19.4
1995	1 965	17.7	5 353	48.3	505	4.6	1 239	11.2	2 017	18.2
1996	1 854	16.1	5 660	49.0	421	3.6	1 505	13.0	2 110	18.3
1997	2 037	16.6	5 390	48.4	622	5.1	1 550	12.7	2 109	17.2
1998	1 941	14.4	6 464	47.9	703	5.2	2 083	15.4	2 307	17.1
1999	1 901	13.2	6 363	44.3	818	5.7	2 705	18.9	2 562	17.9
2000	1 538	10.6	6 469	44.6	908	6.3	2 865	19.7	2 730	18.8
2001	1 674	10.4	6 699	41.6	997	6.2	3 754	23.3	2993	18.6
2002	1 632	8.8	7 626	41.3	937	5.1	4 924	26.7	3 340	18.1
2003	2 000	8.1	9 562	39.1	1 434	5.9	7 099	29.0	4 389	17.9
2004	1.686	4.4	10.501	27.4	2.592	7.5	11.593	33.7	8.045	23.4
2005	2.046	4.7	11.358	25.9	2.302	6.0	13.019	34.0	9.581	25.0
2006	1.831	4.2	11.913	27.1	3.189	7.3	15.783	35.9	11.208	17.0

Kaynak: DTM, [www.dtm.gov.tr; 15.4.2007].

Tablo 19 ve Tablo 20'nin incelenmesinden de görüleceği üzere; tarım ürünleri ihracatının AB'ye ihracatımız içindeki payı 1994 yılında % 20.1 iken, sürekli düşüş göstererek 2004 yılında % 7.4 seviyesine inmiştir. Değer olarak dikkati çeken bir değişiklik olmamıştır. AB'den tarım ürünleri ithalatımızın toplam ithalat içindeki payı da dalgalanan bir seyir izlemekle beraber 1995 yılındaki % 4.7 seviyesinden % 1.4 seviyesine gerilemiştir. AB'ye tekstil ve konfeksiyon ihracatı değer olarak sürekli artış göstermiş olmasına rağmen toplam ihracatımız içindeki payı 1993 yılında % 50.4 iken 2004 yılında % 30.4 seviyesine düşmüştür. İthalatta ise toplam ithalat içindeki payı % 7.0 ile % 4.1 arasında dalgalanan bir seyir izlemiştir. Demir-çelik

sektörünün ihracattaki payı % 1.5 seviyesinden sürekli artış göstererek % 7.5 seviyesine yükselirken, ithalattaki payının azalarak % 12.1'den % 6.7'ya düştüğü görülmektedir. AB'ye yapılan ihracatta 84, 85 ve 87'nci fasıllarda yer alan, makineli cihazlar elektrikli makineler ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları, motorlu kara taşıtları gibi eşyaların payı sürekli artış göstermiştir. 1993 yılında bu pay % 8.0 iken 2004 yılında % 33.7 seviyesine yükselmiştir. İthalatta ise 1993 yılında toplam ithalat içindeki payı % 42.9 iken 1995 yılına kadar düşme eğilimine girerek % 39.2'ye gerilemiş, Gümrük Birliği sonrasında 2000 yılına kadar artış göstermiş ve % 51.5 lik pay ile dönem içindeki en yüksek değerine ulaşmış, 2001 yılında keskin bir düşüşle % 42.3 seviyesine inmiş, bu yıldan itibaren toparlanma eğilimi göstererek 2004 yılında % 48.3 olarak gerçekleşmiştir. Diğer sanayi ürünlerinin ihracat ve ithalattaki paylarında Gümrük Birliği öncesi ve Gümrük Birliği sonrası dönemde belirgin bir değişiklik olmamıştır.

Alpay Filiztekin, “Türkiye’de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Evrimi” adlı makalesinde, malları önce Dünya Ticaret Örgütü sistemine göre tarım, ham madde ve imalat sanayi ürünleri olarak gruplandırıp, imalat sanayini de Pavitt (1984) sistemini kullanarak, ölçek avantajı olan sanayiler, geleneksel sanayiler, uzmanlaşma gerektiren sanayiler ve ileri teknoloji sanayileri olarak alt gruplara ayrıştırarak AB ile dış ticaretimizin kompozisyonunu farklı bir açıdan ortaya koymaktadır. Filiztekin’in ulaştığı sonuçlara Tablo 21’de yer verilmiştir.

Tablo 21: Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Dönemler İtibariyle Kompozisyonu (%)

	İHRACAT				İTHALAT			
	Yıllık Artış	1985-1987	1993-1995	2002-2004	Yıllık Artış	1985-1987	1993-1995	2002-2004
TARIM	5.4	26.60	21.19	9.88	8.2	5.13	6.00	3.87
HAMMADDELER	5.3	11.06	5.76	4.93	7.3	34.66	24.80	22.91
İMALAT SANAYİ	12.0	62.34	73.05	85.12	12.0	60.21	69.20	73.13
Ölçek Avan. Ol. Sanayi	16.3	10.94	14.83	31.25	11.8	27.11	29.71	31.69
Geleneksel Sanayi	10.4	44.54	53.87	47.21	12.4	11.31	15.39	16.35
Uzm. Gerektiren San.	10.0	5.89	2.99	4.93	10.9	18.00	18.49	17.34
İleri Teknoloji Sanayileri	14.5	0.97	1.35	1.73	15.6	3.79	5.61	7.75

Kaynak: Alpay Filiztekin, “Türkiye’de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Evrimi”, [www.digital.sabanciuniv.edu; 15.4.2007].

Filiztekin’in ulaştığı sonuçlara göre, AB ile tesis edilen Gümrük Birliği gözlemlenen süre içinde ticaretin yönünü ve şeklini çok değiştirmemiş, Gümrük Birliği sonrası dönemde Türkiye’nin dış ticaret kompozisyonu önceki dönemdeki eğilimi izlemiş, beklendiği gibi AB ile ticarete Gümrük Birliği’nin ilk birkaç yılı dışında bu eğilimden sapma göstermemiştir. Ayrıca, ileri teknoloji içeren ürünlerin yer aldığı sektörlerde Türkiye’nin yeterince güçlü olmadığı, ihracatının düşük, ithalatının yüksek olduğu belirtilmektedir.²¹⁵

c) AB-Türkiye Mali İlişkileri

Türkiye-AB Mali İşbirliği, ortaklık ilişkisinin başlangıcından Gümrük Birliği’ne kadar olan dönemde, esas olarak Mali Protokollerle yürütülmüştür. Türkiye’nin sosyal ve ekonomik gelişmesini teşvik amacıyla 1964-1981 yılları arasında üç Mali Protokol ile bir Tamamlayıcı Protokol imzalanmıştır. Birinci Mali Protokol 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmıştır. Birinci Mali Protokol ile sağlanan 30 yıl vadeli % 3 - 4.5 değişken faizli 175 Milyon ECU tutarında kredinin tamamı

²¹⁵ Alpay Filiztekin, “Türkiye’de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Evrimi”, [www.digital.sabanciuniv.edu; 15.4.2007].

Keban Barajı, Gökçeada-Seyitömer Enerji Nakil Hattı, 1. Boğaz Köprüsü gibi önemli projelerde kullanılmıştır. 23.11.1970 tarihinde Katma Protokol ile birlikte imzalanan 2. Mali Protokol çerçevesinde Topluluk bütçesinden ve AYB özkaynaklarından sağlanan 30 yıl vadeli % 2.5 – 4.5 değişken faizli 220 Milyon ECU tutarında kredi Afşin-Elbistan Termik Santrali, Seka Dalaman Kağıt Sanayi, Gediz Nehri Islahı gibi projelerde kullanılmıştır. Ayrıca Protokolün yürürlük süresi içinde 47 milyon ECU ek kredi verilmiştir. 3. Mali Protokol 12.5.1997 tarihinde imzalanmıştır. Ancak 1.5.1979 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. Üçüncü Mali Protokol çerçevesinde Türkiye'ye 40 yıl vadeli, % 2.5 faizli 310 milyon ECU kredi sağlanmıştır. Keban II Hidroelektrik Santrali, Karakaya Barajı ve Enerji Nakil Hatları projeleri söz konusu kredi ile finanse edilen önemli projelerdir. Topluluk Konseyi'nin 8.5.1979 tarihli kararıyla hibe şeklinde verilen 75 milyon Özel İşbirliği Fonu'nun 56 milyon ECU'luk bölümü fiilen kullanılmıştır.²¹⁶ Müzakereleri 1981 yılının ilk yarısında tamamlanarak hazırlanmış olan ve 600 milyon ECU tutarında mali yardım öngören Dördüncü Mali Protokol Yunanistan'ın vetosu nedeniyle yürürlüğe girememiş ve bugüne kadar işlerlik kazanamamıştır.

Gümrük Birliği öncesi 32 yıllık dönemde 968 milyon ECU tutarındaki kısmı Topluluk bütçesinden, 340 milyon ECU tutarındaki bölümü Avrupa Yatırım Bankasından ve geri kalanı hibe olarak öngörülen 1 milyar 433 milyon ECU tutarındaki mali yardımın 833 milyon ECU tutarındaki kısmı kullanılabilmektedir.

Gümrük Birliği öncesi ve Gümrük Birliği sonrası mali yardımların dönemleri kaynakları, öngörülen ve kullanılan tutarlarına Tablo 21'de yer verilmiştir.

²¹⁶ Fulya Bayraktar, **Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye Tarafından Kaydedilen Gelişmeler ve Avrupa Birliği İle Mali İlişkiler**, Türkiye Kalkınma Bankası Genel Araştırmalar, Yayın No: GA/01.6.11, Ankara, 2001, s. 19-25.

Tablo 22: Avrupa Birliği’nin Türkiye’ye Mali Yardımları

KAYNAK	DÖNEM	TAAHHÜT				KULLANIM
		AB Bütçesi	AYB	Hibe	Toplam	
GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ (Milyon €)						
I. Mali Protokol	1964-1969	175			175	175
II.Mali Protokol	1971-1977	195	25		220	0
Tamamlayıcı Protokol	1971-1977	47			47	47
III.Mali Protokol	1979-1982	220	90		310	310
Özel İşbirliği Fonu	1980-1982			75	75	75
IV.Mali Protokol	1982-1986	325	225	50	600	0
İdari İşbirliği Fonu	1993-1995	6		6	6	6
TOPLAM	1964-1995	968	340	131	1.433	833
GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI (Milyon €)						
Bütçe Kaynaklı Güm.Bir.Öz.Yar.	1996-2000	375		375	375	0
AYB Kredileri	1996-2000		750		750	0
Yenileştirilmiş Akdeniz Prog.	1992-1996		340		340	339,5
MEDA I	1995-1999	376		376	376	376
MEDA II	2000-2006		1.470		1.470	0
EUROMED	1997-1999		205		205	205
Makroek.Yardım	-				200	0
Uyuşt. İle Müc.	1996-1999			14	14	14
Nüfus Aile Plan.	1992-1998			3.3	3.3	3.3
Çevre Politikaları				4.92	4.92	4.92
Şap Hastalığı	1998			0.23	023	0.23
TOPLAM	1996-2006	751	2.765	773.45	3.538.45	942,95

Kaynak: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, “Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye” 2001, s.71, [www.gençnet.org; 15.4.2007].

Gümrük Birliği öncesinde Mali Protokoller çerçevesinde yürütülen mali ilişkiler Gümrük Birliği kararı olarak adlandırılan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nda, Topluluk tarafından açıklanan “Mali İşbirliği Deklarasyonu” ile Türkiye’ye verilen mali yardımların yapısı ve çerçevesi değişmiş, Mali protokoller sistemi terk edilerek proje bazında kredi-hibe sistemine geçilmiştir. Türk sanayi sektörünün Gümrük Birliği’nin getireceği yeni rekabet ortamına uyumunun

sağlanabilmesi ve tarafların ekonomileri arasındaki gelişmişlik farkını azaltabilmesi için ihtiyaç duyulacak mali kaynağın bir bölümünü sağlayacak mali yardım paketini içeren Mali İşbirliği Deklarasyonu 5 başlık altında toplanmıştır

1- AB Bütçe Kaynaklarından Gümrük Birliği Özel Yardımı: Topluluğun bütçe kaynaklarından hibe şeklinde karşılanmak üzere, 1.1.1996 tarihinden başlayarak 5 yıllık bir döneme yayılacak şekilde hibe olarak verilecek 375 milyon ECU tutarındaki mali yardımdır. (Yunanistan'ın vetosu nedeniyle işlerlik kazandırılmamıştır),

2- AYB Özel Kredi: Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girişini takiben, 1996 yılından başlayarak 5 yıllık bir dönem için AYB tarafından sağlanacak 750 milyon ECU tutarında kredidir

3- Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (YAP): Çevre, enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon alanlarındaki alt yapı projelerinin finansmanına yönelik kredilerdir. YAP kapsamındaki kredilerin tutarı projelerin niteliklerine göre 300-400 milyon ECU tutarında olacaktır.

4- MEDA Programı: 1996 yılından itibaren tüm Akdeniz ülkelerine yönelik olarak yürürlüğe giren ve Topluluk bütçe kaynakları ile AYB kredilerinden oluşan MEDA programı çerçevesinde 5 yıllık bir süre için yaklaşık 575 milyon ECU tutarında hibe ve kredidir.

5- Makroekonomik Yardım: Mali işbirliğine ilişkin son finansman olanağıdır. Türkiye'nin talebi ve özel ihtiyaç halinde mevcut finansman imkanları çerçevesinde tanınan 200 milyon ECU tutarında makro ekonomik yardımdır.

Mali İşbirliği Deklarasyonunda yer alan yardımların büyük bir bölümüne işlerlik kazandırılmamıştır. Tablo 22'de Mali İşbirliği Deklarasyonunda yer alan yardımların gerçekleşmeleri ile AB'nin değişik bütçe kalemlerinden Türkiye'ye verilen diğer mali yardımların kaynağı, dönemi ve gerçekleşmeleri ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

VI. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TİCARİ VE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN HUKUKSAL NİTELİĞİ ÜZERİNDE BİR DEĞERLENDİRME

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren 6 Mart 1995 tarihli Avrupa Birliği-Türkiye Gümrük Birliğine dayanak teşkil eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın hukuksal niteliği zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar, sıklıkla uluslar arası hukuk ve iç hukuk açısından söz konusu Karar'ın bir Antlaşma olup olmadığı ile egemenlik ve yasama yetkisinin devri üzerinde yapılan tartışmalardır. Her ne kadar birbirlerine bağılıklarını tam olarak ayırmak mümkün olmasa da bu konudaki tartışmalardan ziyade söz konusu Karar'ın ticari ve mali yükümlülük getiren hükümlerinin hukuksal niteliği irdelenecektir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı yaygın olarak Gümrük Birliği Antlaşması olarak bilinmektedir. Gümrük Birliği Kararı bir uygulama anlaşmasından çok “değişken yükümlülük” olarak adlandırılan yükümlülükler getiren bir anlam taşımaktadır. Türkiye bu Karar ile bir ekonomik entegrasyon süreci içine girerek, entegrasyon sürecinin dinamik özelliğinden dolayı sürekli olarak hukuk sistemini uyumlaştırma yükümlülüğü altına girmiştir. Bu yükümlülük, Gümrük Birliği sürecinin doğal bir sonucu olduğundan yadırganmaması gerekir. Ancak, Türkiye'nin AB organlarında temsil edilmeden, karar alma sürecinde yer almadan AB'nin yönerge ve tüzüklerine uymak zorunda olması Anayasa Hukuku açısından sıkıntı yaratmaktadır. Gümrük Birliği Kararı'nın 13'üncü maddesinin 1 ve 2'nci fıkrası hükümlerine göre, Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihte, Türkiye, Topluluk üyesi olmayan ülkeler bakımından Ortak Gümrük Tarifesine uyum sağlama yükümlülüğü altına girmiştir. Türkiye, gereken her durumda gümrük tarifesini Ortak Gümrük tarifesindeki değişiklikleri yansıtacak biçimde uyarlamak zorunluluğu altındadır. Anılan fıkralarda yer alan hükümler emredici nitelikte olduğundan Parlamentonun bu konuda düzenlemeler yapması gerekmektedir. Karar'ın 14. maddesine göre, Türkiye, gümrük mevzuatını AB direktifleri doğrultusunda düzenlemek zorundadır. Gümrük Birliği Kararı'nın 91'inci maddesi “Ortak Gümrük Tarifesinin değiştirilmesi, gümrük vergilerinin askıya alınması veya yeniden konulmasına ilişkin olarak Topluluk tarafından alınan kararlar ile tarife kotaları ve tarife tavanlarına ilişkin kararlar, Türkiye'nin Türk Gümrük Tarifesini Ortak Gümrük Tarifesi'ne eş zamanlı olarak uyarlamasını sağlamak için yeterli bir süre önce Türkiye'ye bildirilir” hükmünü

içermektedir. Madde hükmü, karar alma sürecinde yer almayan Türkiye’yi kendi dışında oluşan bir rejimle bağlamaktadır. Diğer taraftan, Gümrük Birliği Kararı’nın 16’nci maddesi hükmü gereğince, Türkiye, üçüncü ülkelerle tercihli ticaret yapma hakkını kaybetmiştir. Türkiye, kendi iradesi ürünü olmayan Topluluğun önceden imzaladığı ve yine imzalayacak olduğu anlaşmalara uyma yükümlülüğü altına girmiştir. Ayrıca, Anayasamızın 167/2’nci maddesine aykırılık arz eden bir diğer husus da, dış ticaret konusunda düzenleme yapma yetkisinin Gümrük Birliği Kararı ile Ortaklık Konseyi’ne verilmiş olmasıdır. Bilindiği üzere, Anayasamızın 167/2’nci maddesi “ Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya Bakanlar Kurulu’na yetki verilebilir” hükmü çerçevesinde bu yetki Bakanlar Kurulu’na verilmiştir. Gümrük Birliği Kararı ile anayasal bir dayanak olmadan bu yetki Ortaklık Konseyine devredilmiştir.²¹⁷

²¹⁷ Kemal Başlar, “Gümrük Birliği Anlaşmasının (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın) Hukuksal Niteliği” **Ankara Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 4/1, 2004, [www.anayasa.gen.tr; 15.4.2007].

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTAK TİCARET POLİTİKASI VE DIŞ TİCARETTE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER: AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE PERSPEKTİFİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Bu bölümde AB'nin dış ticaretine yön veren ortak ticaret politikası ile AB'nde ve Türkiye'de dış ticaret mali yükümlülükleri ve Gümrük Birliğinin Türkiye'nin dış ticaret mali yükümlülükleri üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

I. ORTAK DIŞ TİCARET POLİTİKASI STRATEJİSİ VE ORTAK GÜMRÜK TARİFESİ

A. Dünya Ticaretindeki Gelişmeler ve AB Dış Ticaret Politikası

20.Yüzyılın ikinci yarısı uluslar arası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çalışmaların hız kazandığı dönem olmuştur. Bu dönemde ticaretin serbestleştirilmesi iki ayrı doğrultuda gelişmiştir. Bunlardan birincisi GATT çerçevesindeki çok yanlı görüşmelerle ticaretin serbestleştirilmesine dayanan küresel veya evrensel yaklaşımdır. Diğer, bölgesel yaklaşım da diyebileceğimiz, belirli bir coğrafi bölge de yerleşik ve yakın ekonomik ilişki içinde bulunan ülkeler arasındaki dış ticaret ve diğer ekonomik faaliyetleri serbestleştirmek üzere oluşturulan iktisadi birleşmelerdir. Günümüzde sayı ve kapsam olarak büyük artış gösteren bölgesel iktisadi birleşmelerin de temel amacı ticaretin serbestleştirilmesine yöneliktir. Bölgesel yaklaşım aslında evrensel yaklaşımla çelişkili olmayıp onu desteklemektedir.²¹⁸

Çok taraflılık ilkesi çerçevesinde ülkeler arasındaki ticari meselelerle ilgilenen tek uluslar arası örgüt Dünya Ticaret Örgütü'dür. Dünya Ticaret Örgütünün temel amacı, uluslar arası ticaretin mümkün olduğunca serbest ve öngörülebilir şekilde yapılmasını temin etmektir. DTÖ bu hedefe ulaşma doğrultusunda malların serbest dolaşımına ilişkin kuralları düzenlemektedir. DTÖ'nün ticareti serbestleştirme hedefi ile bölgesel oluşumların çelişebileceği ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni AB gibi bölgesel oluşumların çeşitli koruma önlemleri, üye ülkeler arasındaki özel tavizler ve hatta daha ileri düzeyde bir entegrasyon öngörerek DTÖ yükümlülükleri ile çelişen

²¹⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s. 189-190.

yapılar meydana getirebilmeleridir. Her ne kadar, AB'nin ticarete ilişkin öncelikli hedefleri ile DTÖ'nün hedefleri arasında temel bir çelişkiden bahsetmek mümkün olmasa da, AB'nin ortak ticaret politikasının özellikle ilk oluşum yıllarında oldukça korumacı bir yaklaşım etrafında şekillendiği bilinmektedir. AB'nin bu güne kıyasla daha korumacı bir yaklaşım benimsediği oluşum yıllarında uluslar arası ticaret GATT hükümlerinin belirlediği daha güçsüz bir yapı tarafından düzenlenmektedir. Dolayısıyla AB entegrasyonunda önemli bir aşamayı temsil eden İç Pazar'ın tamamlanmasının ardından, DTÖ'nün oluşumunda etkili olan bir ticaret politikasından bahsetmek mümkündür. Uluslar arası ticaretin şekillendirildiği bir yapının çok taraflı olması gerektiğini benimseyen AB, temel olarak, pazarların mal ve hizmet ticaretine, net kurallar ve ülkelerin uygulamalarına imkan sağlayacak uyum süreleri ile açılmasını, DTÖ'nün açık ve hesap verebilir bir örgüt olmasını, geliştirmekte olan ülkelerin karar alma mekanizmalarına katılımının sağlanmasını savunmaktadır. AB, gerek sahip olduğu ticari potansiyel gerekse vurguladığı değerler açısından dünya ticareti içinde belirleyici bir rol oynamaktadır. AB açısından küreselleşme, önüne geçilmesi gereken değil yön verilmesi gereken bir süreci temsil etmektedir. Dolayısıyla, küreselleşen dünya ticaretini, gelişimi destekleyecek şekilde biçimlendirmek AB'nin öncelikli hedeflerinden biri olarak tarif edilmekte ve ortak ticaret politikası bu yönde gelişmektedir.²¹⁹

B. Ortak Ticaret Politikası Oluşturma Gerekliliği

Ortak Ticaret Politikası, üye ülkelerin üçüncü ülkelerle olan ticari ilişkilerinde uyguladıkları kuralların yeknesak (uniform) hale getirilmesini amaçlayan, üye ülkelerin otonom tedbirler almamalarını ve uluslar arası anlaşmalara tek tek katılmamalarını öngören bir politikadır.²²⁰

Ortak ticaret politikası, Gümrük Birliği çerçevesinde giderek gelişen bir şekilde ortak kuralların geçerli olduğu bir birleşik Pazar yaratmak amacıyla bir araya gelen üye ülkelerin dış ticaret politikalarını, Topluluk organlarının münhasır yetkisi dahilinde ortak kurallar çerçevesinde belirlemesiyle oluşmuş düzenlemeler bütünüdür. Ortak ticaret politikası, dış ticaretin tüm üyeler için taşıdığı önemi göz önünde bulundurarak, özellikle üçüncü ülkeler kaynaklı malların iç pazarda serbest

²¹⁹ Uyanusta, a.g.m., s.23-26.

²²⁰ Güran, a.g.e., s. 121.

dolaşımı ilkesinin herhangi bir şekilde bozulmasını ve ortaya çıkabilecek trafik sapmalarının üye ülkeler arasında sorun yaratmasını engelleme amacını gütmektedir. Diğer taraftan, üye ülkelerin ihracat politikalarının koordinasyonunun sağlanması yoluyla, üye ülkelerin üçüncü ülke pazarlarında kendi aralarındaki rekabeti bozucu haksız eylem girişimlerinin önlenmesi de ortak ticaret politikasının amaçlarından biridir. Ortak ticaret politikasının uygulanmasına yönelik araçların çoğu ithalatta ortaya çıkabilecek ve Topluluk üreticileri üzerinde ciddi zarar veya zarar tehdidi yaratabilecek durumların önlenmesine ilişkindir. GATT müzakereleri neticesinde tarifelerin iç piyasaları düzenleyici etkisinin büyük ölçüde ortadan kalkmış olması sonucunda hem hassas olarak algılanan sektörlerin korunması, hem de rekabetin sürdürülmesi gayesine yönelik olarak, ithalatta serbest dolaşımı en az etkileyecek ve iç pazarı dış ortamın olumsuz yönlerinden koruyacak olan korunma araçlarına ihtiyaç duyulmuştur. Tek Pazar ile oluşturulan ölçek ekonomisinin Topluluk üreticilerine gereken faydayı sağlaması ancak bu yolla mümkün olabilecektir. Ortak ticaret politikası ve ortak korunma araçları bu bakımdan Topluluk için büyük önem taşımaktadır. Diğer taraftan, üye ülkelerin ikili veya çok taraflı uluslar arası ilişkileri çerçevesinde, birbirlerinden bağımsız olarak anlaşma müzakerelerine girişmeleri ve bunları uygulamaya koymaları durumunda, bu anlaşmaların içerdikleri tarife tavizleri ve diğer ticari hükümler nedeniyle ortak pazarda sorunlarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Topluluk organlarına, üye ülkeler adına anlaşma müzakereleri yürütme ve akdetme yetkisinin tanınması, bu durumun önlenmesi açısından bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.²²¹

Dünyanın en büyük ticari bloğu haline gelmiş AB’de, ticarete ortak bir politika uygulanması, bir yandan Topluluğun pazarlık gücünü artırarak dış ticaretten daha kazançlı çıkmasını sağlamakta, diğer yandan da ayrı ulusal politikalar izlenmesinin dış ticaretin yönü üzerinde doğurabileceği saptırıcı etkileri önleme açısından büyük bir önem taşımaktadır.²²²

²²¹ DPT, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın No: DPT 2545 –ÖİK: 561, s. 129-130.

²²² Güran, a.g.e., s. 120.

Ortak Ticaret Politikasının amacı Topluluğun dış ticaretini Topluluğun çıkarlarına en uygun şekilde düzenlemektir. Bu çerçeveden bakıldığında, ulusal ticaret politikalarından ayrı bir amaç taşımamaktadır.

C. Avrupa Birliği'nde Ortak Ticaret Politikasının Araçları

Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'nın niyet, istek ve dileklerin dile getirildiği Dibacesinde, diğer istek ve niyetlerin yanında, aynen; “Ortak bir ticaret politikası vasıtasıyla ticaretteki kısıtlamaların kaldırılmasına katkıda bulunmak” arzusuna yer verilmiş ve bu arzu Antlaşmanın 110'uncu maddesine hüküm olarak konulmuş, Antlaşmanın 2'nci maddesinde; ortak bir pazarın kurulması ve Üye Devletlerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması yoluyla Topluluğun bütününde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesini, sürekli ve dengeli bir büyümeyi, daha fazla istikrarı, yaşam standardının hızla yükselmesini ve Topluluğun bir araya getirdiği Devletler arasında daha sıkı ilişkilerin sağlanması Topluluğun görev tanımı olarak yapılmış, 2'nci maddede sayılan amaçlara ulaşmak için şartlara ve takvime uygun olarak gösterilecek faaliyetlerin sıralandığı Antlaşmanın 3/b maddesinde ise, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin ve ortak bir ticaret politikasının oluşturulmasına yer verilmiştir. Antlaşmanın, 110 ila 116'ncı maddesi hükümleri Ortak Ticaret Politikası alanında üye ülkelerin yükümlülükleri ve uyacakları hususlar düzenlenmiştir. Maastrich Antlaşması ile Roma Antlaşması'nın 111, 114 ve 116'ncı maddeleri kaldırılmış, 113'üncü ve 115'inci maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Ortak Ticaret Politikasının kapsamına yer verildiği 113'üncü Ortak Ticaret Politikası ile ilgili en önemli bir maddedir. AB entegrasyonunun ilk katmanını oluşturan Ortak Ticaret Politikası 113'üncü maddede tanımlanmakta ve kapsamı verilmektedir. Yapılan yeniden numaralandırma sonucunda 133'üncü madde olan söz konusu 113'üncü madde de, geçiş dönemi sona erdikten sonra ortak ticaret politikası özellikle tarife oranlarında değişiklik yapılması, tarife ve ticaret anlaşmalarının imzalanması, liberasyon tedbirlerinde yeknesaklığın sağlanması, ihracat politikası ve damping veya sübvansiyon uygulanması ve ticareti koruma tedbirleri olarak sıralanmıştır. Ortak Ticaret Politikasının uygulanma amacı, üye ülkelerin birbirinden bağımsız hareket etmelerini önlemektir. Bu ancak, Topluluk organlarının yetki alanında gerekli ve yeterli araçların bulunması ile mümkün olabilir. Bu araçların ihdas edilip düzenlenmesi ve hayata geçirilmesi

yetkisi, Antlaşmalarla Komisyon ve Konsey'e verilmiştir. Ortak Ticaret Politikası'na ilişkin yetkiler, Topluluğun, üye devletlerle yakın işbirliği halinde uygulamakta olduğu münhasır yetkileridir. Ticaret Antlaşmalarının müzakere edilmesi Topluluğun yetkisinde olduğundan, uygulamada Komisyon, Konsey'den aldığı yetkiye dayanarak müzakereleri yürütmektedir. Bu fonksiyonu yerine getirirken Komisyon, 133 Madde Komitesi'nde üye ülkelerle danışmalarda bulunmaktadır.

Ortak Ticaret Politikası araçları, AB dış ticaretinin düzenlenmesine yönelik olarak başta ortak gümrük tarifesi olmak üzere, ithalat ve ihracatın düzenlenmesine ilişkin çok sayıda aracı bünyesinde bulundurmaktadır. Bu araçlara ana hatları ile aşağıda yer verilmektedir.

1. Ortak Gümrük Tarifesi

Roma Antlaşması'nın 9'uncu maddesinde, Topluluğun üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerinde ortak bir gümrük tarifesinin kabulüne dayanan Gümrük Birliği üzerine kurulu olduğu hükmüne yer verilmiş, Ortak Gümrük Tarifesi'nin (OGT) oluşturulması ve uygulanmasına ilişkin ayrıntılar Antlaşma'nın 1. bölüm 2. kesiminde 18 ilâ 29'uncu maddelerinde düzenlenmiştir.

Bu maddeler çerçevesinde Ortak Gümrük Tarifesi, kuruluş aşamasında, Antlaşmanın 19'uncu maddesinde belirlenen yöntem ile 1 Ocak 1957 tarihinde Benelüks, Almanya, Fransa ve İtalya'da yürürlükte bulunan gümrük vergisi oranlarının aritmetik ortalamalarının alınması ile hesaplanmış ve öngörülenden onsekiz ay önce 1 Temmuz 1968 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

Gümrük Birliği'nin gerek şartı olan Ortak Gümrük Tarifesi, Topluluğun üçüncü ülkelerden yapılan ithalata uyguladığı gümrük tarifesidir. Üye Devletler arasında gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin kaldırılması tek başına anlam ifade etmemektedir. Üçüncü ülkelerden yapılacak ithalatta, OGT uygulanmayıp ulusal tarifelerin uygulanmasına devam edilmesi halinde ortak bir pazarın gerçekleştirilmesi mümkün olamaz. Çünkü, ulusal gümrük vergisi oranı yüksek olan ülkelerin ithalatçıları yapacakları ithalatı gümrük vergisi oranı en düşük üye ülke üzerinden

gerçekleştirirler. Üye ülkeler arasında gümrükler kaldırıldığından sadece ulaşım maliyetine katlanarak ithal ettikleri malı kendi pazarlarına sokabilirler.²²³

Ortak Gümrük Tarifesi, 2658/87 sayılı Konsey Tüzüğü çerçevesinde uygulanmakta ve Tüzüğün 12'nci maddesi gereğince, Tüzüğe ekli OGT her yıl, 31 Ekim tarihinden önce Topluluk Resmi Gazetesinde yayımlanmakta ve bir sonraki yılın 1 Ocak tarihinde yürürlüğe girmektedir.²²⁴

a) Stratejik Yönden Ortak Gümrük Tarifesi

Ortak gümrük tarifesi, ithalatın tümünü kapsadığından en geniş kapsamlı uygulama aracıdır. Bu yönüyle koruma aracı olarak önemli bir yere sahiptir. Özellikle hassas sektörlerde bu yönüyle kullanılmaktadır. Tekstil ve konfeksiyon ürünleri, belirli motorlu araçlar, mikroişlemciler, radyo ve televizyon setleri, cam eşya, ayakkabı ve bazı kağıt ürünleri için vergi hadleri halen % 10 seviyesinin üzerindedir.²²⁵

Roma Antlaşmasının 43'üncü maddesi ile ortak tarım politikası arasındaki ilişki düzenlenmekte, yine 133'üncü madde ile Topluluk organlarına tarife oranlarında değişiklik yapabilme yetkisi tanınmaktadır. Avrupa Birliği, Ortak Gümrük Tarifesini farklı ülke ve ülke gruplarına farklı bir şekilde uygulamaktadır. Örneğin, DTÖ üyesi ülkelere En Çok Kayırılan Ülke Kuralı (The Most Favored Nations Clause:MFN) kapsamında tavizli OGT uygulanmaktadır.²²⁶

OGT içinde yer alan gümrük vergileri, otonom ve konvansiyonel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Ender olarak kullanılan otonom vergiler kanuni vergi oranlarını gösterirken, konvansiyonel vergiler GATT çerçevesinde öngörülmüş tavizli vergileri ifade etmektedir. Konvansiyonel vergiler, MFN statüsündeki GATT (DTÖ) üyesi ülkelere uygulanması düşünülen vergiler olmasına rağmen, üye olmayan ülkelere de uygulanmaktadır. Bu tür vergilerin değiştirilebilir nitelikte olmaması nedeniyle, vergilerin kısmen ya da tamamen askıya alınması otonom vergiler vasıtasıyla

²²³ Karluk, (1984) a.g.e., s. 179.

²²⁴ DPT, "Türkiye-AT Mevzuat Uyum", DPT Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Cilt: 2, Dış Ticaret ve Gümrük Alt Komisyonu, Ankara, 1995c, s. 9.

²²⁵ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 91.

²²⁶ Aylin Ege, "Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı: 26, 2001, s. 255.

olmaktadır.²²⁷ Diğer taraftan, bu şekliyle MFN serbest ticaret ve çok taraflı bir uluslar arası ticaret sisteminin gelişiminde önemli katkılarda bulunmuştur.²²⁸

Ortak Gümrük Tarifesinin uygulanmasında zaman zaman istisnalarla karşılaşılmalıdır. Örneğin, 133'üncü maddeden kaynaklanan yetki kullanılarak, taviz tanımadan gümrük vergilerini artıran üçüncü bir ülkenin uygulamalarına karşılık vermek amacıyla bazı ürünlerde ortak gümrük tarifesi oranları yükseltilebileceği gibi, Topluluk bir korunma önlemi olarak da tarife oranlarını artırabilir. Diğer taraftan, Roma Antlaşmasının 28'inci madde çerçevesinde tanınan tarife süspansiyonları da önemli ölçüde muafiyet sağlamaktadır. Topluluk endüstrilerinin ihtiyacı olan hammadde veya ara girdi, üretimin yetersiz olduğu durumlarda bu şekilde karşılanmaktadır.²²⁹

b) Ortak Gümrük Tarifesinin Hukuki Dayanağı ve TARIC

Ortak Gümrük Tarifesinin temel hukuki dayanağı Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma'nın 1. Kısımının "İlkeler" başlıklı bölümünde yer alan 3/b, 2. Kısımının "Topluluğun Temelleri" başlıklı bölümünde yer alan 9/1 maddesi hükümleri ile Gümrük Birliği Başlıklı 1. Bölümünün Ortak Gümrük Tarifesinin Oluşturulması başlıklı 2. Kesiminde yer alan 18-29'uncu maddeleri ve Ortak Gümrük Tarifesinde değişiklik yapabilme yetkisini veren 43 ve 133'üncü maddeleri hükümleridir.

Toplulukta Ortak Gümrük Tarifesi 1 Temmuz 1968 de yürürlüğe konulan 950/68 sayılı Tüzük ve uygulama hükümlerini içeren 97/69 sayılı Tüzük ile gerçekleştirilmiştir.²³⁰

Avrupa Topluluğu 1 Ocak 1988 tarihinden itibaren "Armonize Sistem Nomanklatürü"nü kullanmaya başlamıştır. Armonize sistem öncesinde, ticari değişimlerinde iki ayrı doküman niteliğinde olan Ortak Gümrük Tarifesi ve NIMEXE (Avrupa Toplulukları Dış Ticaret İstatistiğine Ait Mal Nomenklatürü ve Üye Devletler Arasında Ticaret İstatistiği) cetvellerini kullanmakta idi. OGT, 3.600 pozisyondan oluşmakta olup, esas olarak ithal mallarında gümrük vergisi oranlarını

²²⁷ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 90.

²²⁸ Seyioğlu, a.g.e., s. 121

²²⁹ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 91.

²³⁰ ATRG, OJ L 172, ATRG OJ L 21.01.1969.

belirlemektedir. NIMEXE ise, 8.000 pozisyon ve istatistik pozisyonundan oluşmakta ve dış ticaret verilerini içermektedir.²³¹ OGT alfa-numerik (hem harflerden hem de rakamlardan oluşan) bir kodlama sistemi benimserken, NIMEXE numerik (rakamsal) bir kodlama sistemine sahipti ve OGT'ye göre daha detaylı idi. Toplulukta, gümrük tarifelerinin yanı sıra oldukça kapsamlı ticaret önlem ve uygulamalarının da olması sebebiyle OGT ve NIMEXE ihtiyaçlara cevap veremiyordu. Bu nedenle, Toplulukta kullanılan tüm tarifeye ilgili önlem ve uygulamaları bir tek belgede toplama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Nitekim 1987 yılında Kombine Nomanklatür olarak adlandırılan tek çatılı bir düzen getirilmeye çalışılmıştır. Yaratılan Kombine Nomanklatür, Armonize Sisteme adapte edilerek, onu temel alacak şekilde oluşturulmuştur. Bununla birlikte, sayıları ve kapsamı zamanla daha da artan Topluluk ticaret önlemlerinin yönetimi güçleşmiş, sistem gittikçe daha da karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Bu sorunlara çözüm olarak, Topluluk ortak ticaret politikasına ilişkin tüm bilgi ve düzenlemeleri bir araya getiren bir veri tabanı oluşturulmuştur. Topluluğun ticaret mevzuatı ile tarifesinin birlikte bir bütün olarak gösterildiği bu sisteme TARIC (Avrupa Toplulukları Entegre Tarifesi- Integrated Tariff of the European Communities) adı verilmiştir.²³² TARIC'de 13.000 tarife ve istatistik pozisyonu yer almaktadır.²³³

TARIC, 950/68 sayılı Tüzük ve uygulama hükümlerini içeren 97/69 sayılı Tüzüğü yürürlükten kaldıran ve halen yürürlükte olan 23 Temmuz 1987 tarihli, 2658/87 sayılı Konsey Tüzüğü'nün 2'nci maddesi uyarınca oluşturulmuştur. Sekiz rakamlı olarak kodlanmış 10.000 civarında pozisyon içeren TARIC, Ortak Gümrük tarifesi ile Topluluğun kendi içinde ve üçüncü ülkeler ile ticaretine ilişkin istatistiklerin temel nomanklatürünü oluşturan Kombine Nomanklatüre dayanmaktadır. Topluluk TARIC vasıtası ile ortak gümrük tarifesi ve dış ticaret uygulamaları çerçevesinde tüm kontrolü elinde bulundurmakta ve tüm Üye Ülkeler arasında uygulamada yeknesaklığı sağlamaktadır. TARIC'deki değişiklikliler, Topluluğa Üye Ülkeler ve Brüksel arasında kurulu network aracılığıyla Üye Ülkelere

²³¹ Yusuf Güney, **Bütün Yönleriyle Tarife ve Avrupa Toplulukları Entegre Tarifesi (TARIC)**, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayın No: 4, Ankara, 1998, s. 127.

²³² Gümrük Müsteşarlığı, TARIC, [www.gumruk.gov.tr; 30.01.2007].

²³³ İTO, **Armonize Sistem Nomanklatürü'ne İlişkin Açıklamalar**, Yayın No: 1989-4, İstanbul, 1989, s. 29.

transfer edilmekte ve uygulamaya aynı gün ve saatte başlamak mümkün olabilmektedir.²³⁴

c) Mali Egemenlik Bağlamında Ortak Gümrük Tarifesi

Mali egemenlik, devletin ülke sınırları içinde vergilendirme, harcama, bütçe yapma, kamu mallarını yürütme yetkisine sahip olmasıdır. Bu yetkileri kendi organları ve örgütleri aracılığı ile ve özgürce kullanan bir devlet mali egemenliğe sahiptir. Uluslar arası alanda ise mali egemenlik, devletin diğer devletlere karşı bağımsız ulusal mali politika saptama ve izleme yetkisidir. Vergilendirme yetkisi ise, devletin ülkesi üzerindeki egemenliğine dayanarak vergi alma konusunda sahip olduğu fiili ve hukuki gücü olarak tanımlanabilir²³⁵. Vergilendirme yetkisinin, ekonomik bütünleşmeler içerisinde sınırlandırılması, bu yetkinin üye devletler arasında belli alanlarda karşılıklı olarak vazgeçilmesi ya da bütünleşme ile oluşturulan kurumlara devredilmesi söz konusu olabilmektedir.²³⁶

Bu çerçevede, Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyumu değerlendirildiğinde; Anayasamızın 73/3'üncü maddesi hükmüne göre; vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Oysa, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 4. maddesi "Topluluk ile Türkiye arasında veya ihracattan alınan gümrük vergileri ile eş etkili vergiler bu Karar'ın yürürlüğe giriş tarihinde tamamen uygulamadan kaldırılacaktır. Topluluk ve Türkiye o tarihten itibaren yeni ithalat ve ihracat vergileri ile eş etkili vergileri uygulamaya koymaktan kaçınacaklardır. Bu hükümler mali nitelikli gümrük vergileri için de geçerli olacaktır" hükmünü, 13/1 maddesi " Bu Kararın yürürlüğe giriş tarihinde, Türkiye, Topluluk üyesi olmayan ülkeler bakımından Ortak Gümrük Tarifesiyle uyum sağlayacaktır" hükmünü amirdir. Görüldüğü üzere, Anayasanın 167/2 ve 73/3'üncü maddesi hükümlerinden bir sapma olarak, vergilendirme yetkisinin devredildiği görülmektedir.

²³⁴ Cahit Soysal, "Gümrükler Bilgisayarlaşmanın Neresinde", **Gümrük Dergisi**, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayını, Sayı: 28, Yıl: 7, 1999, s. 4.

²³⁵ Mehmet Tosuner, Zeynep Arıkan, **Vergi Usul Hukuku**, İzmir, 2006, s. 25.

²³⁶ Aylin İdikut Özpençe, Özyay Özpençe, "Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşların Vergilendirme Yetkisi", **Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1 2007, [www.insanbilimleri.com; 15.4.2007].

2. İthalatta Ortak Kurallar

Avrupa Birliği'ne ithalat genel kural olarak serbesttir ve herhangi bir miktar kısıtlamasına tabi değildir. Bu ortak kural halen uygulanmakta olan 22 Aralık 1994 tarihli 3285/94 sayılı “İthalatta Uygulanacak Ortak Kurallara İlişkin Konsey Tüzüğü” ile belirlenmiştir.²³⁷ Avrupa Birliği genel olarak tüm ürünler ve ülkeler açısından ithalatta ortak kurallar belirlemekle birlikte Rusya, Kuzey Kore, Vietnam gibi bazı ülkeler ile olan ticarete ve belirli bazı ürünlerin ticaretinde yine üye ülkeler tarafından ortak olarak uygulanacak kurallar “Bazı Üçüncü Ülkelerden Yapılan İthalattaki Ortak Kurallara İlişkin 519/94 sayılı Konsey Tüzüğü” ile belirlenmiştir.²³⁸ 3285/94 sayılı Tüzük, ithalatta gerektiği takdirde belirli usul ve şartlar dahilinde olmak üzere gözetim ve korunma önlemlerine ilişkin esasları belirlemektedir. Bu esaslar Uruguay Round çerçevesinde kabul edilen Korunma Önlemleri Anlaşması hükümleri çerçevesinde belirlenmiştir. 519/94 sayılı Tüzük daha kısıtlayıcı temellere dayalıdır.

a) Gözetim ve Korunma Önlemleri

Toplulukta gözetim ve korunma ile ilgili kurallar 3285/94 sayılı Tüzükle düzenlenmiştir. İthalatın gözetimi, üçüncü bir ülkeden Topluluğa ithal edilen bir malın Toplulukta benzer veya dolaysız rakip malları üreten üreticileri için ciddi zarar tehdidi oluşturması ve Topluluk çıkarlarının gerektirmesi durumunda, bu ithalatın ithalat belgesine bağlanarak kontrol altında tutulmasıdır. Bu önlem miktar kısıtlamasına başvurulmadan önce uygulanan bir ara tedbir olarak da düşünülebilir. GÜdülen amaç, ilgili ürünün ithalatını kontrol altında tutarak, zarar tehdidinin fiili hale dönüşmesi ihtimali karşısında derhal harekete geçmenin sağlanmasıdır. Herhangi bir malın Topluluğa ithalatının önemli ölçüde artmasıyla yukarıda belirtilen zarar tehdidinin büyümesi veya fiili zarar dönüşmesi durumunda ise ithalatta miktar kısıtlamalarına başvurulabilmektedir.²³⁹

Üçüncü bir ülke menşeli bir ürünün ithalatındaki eğilim Topluluk üreticilerine zarar verme tehlikesi gösterdiğinde, o ürünün ithalatı öne ya da geriye dönük olarak Topluluk denetimine tabi tutulabilir. Topluluk ön denetimine tabi ürünler, Üye

²³⁷ ATRG, OJ L 349, 31.12.1994.

²³⁸ ATRG, OJ L 349, 31.12.1994.

²³⁹ Güran, a.g.e., s. 127-128.

Devletler tarafından tayin edilen yetkili bir merci tarafından düzenlenen ve bütün AB’de geçerli olan ithalat belgesi ile serbest dolaşıma sokulabilir. Denetim, Topluluğun bir yada birkaç bölgesi ile sınırlandırılabilir. Yine bu ürünün Topluluk üreticilerine ciddi zarar verecek ya da verme tehlikesi doğuracak koşullarda veya miktarda Topluluğa ithal edilmesi halinde, Komisyon, bir Üye Devletin isteği üzerine ya da kendi inisiyatifiyle harekete geçerek korunma önlemleri alabilir. Bu önlemler denetim önlemlerine uygun olarak istenen ithalat belgesinin geçerlilik süresinin sınırlandırılması, miktar kısıtlaması uygulamasına karar verilmesi gibi önlemlerdir.²⁴⁰ Ancak söz konusu önlemlerin yürürlüğe konulabilmesi, herhangi bir malın ithalinden dolayı zarar gördüğünü veya zarar görme tehdidi altında bulunduğunu öne süren bir Üye Ülke, öncelikle ithalatın hacmi, ithal fiyatları, üretim kapasitesi kullanım oranı, satışlar, stoklar, Pazar payı, istihdam, nakit akışı, yatırılan sermayenin geri dönüşümü vb. zarara ilişkin ekonomik göstergeleri içerir gerekçeleri de belirterek Komisyona başvuruda bulunmakta, bunun üzerine Komisyon gerekli görürse soruşturma açmakta ve söz konusu önlemlerin uygulanıp uygulanmayacağı konusunda bir karara varmaktadır. Bu tedbirlerle ilgili nihai karar, Komisyonun önerisi üzerine Konsey tarafından verilmektedir.²⁴¹

İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile ilgili Türkiye mevzuatındaki düzenleme, 29.05.2004 tarihli, 25476 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2004/7305 sayılı İthalatta Korunma Önlemleri Hakkında Karar ile aynı Resmi Gazete’de yayımlanan 2004/7304 sayılı İthalatta Gözetim Önlemleri Hakkında Karar ve 26.05.2004 tarihli, 25473 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 10.5.2004 tarihli, 2004/7333 sayılı İhracatta Kota ve Tarife Kontenjanı İdaresi Hakkında Karar ile yapılmıştır.

b) Kotaların Dağıtımına İlişkin Ortak Kurallar

Topluluğun ihtiyaç duyulması halinde ithalat ve ihracatta yürürlüğe sokacağı miktar kısıtlamalarını, Tek pazarın gereği olarak, Topluluk bazında belirlemeye başlaması ile birlikte, bu kotaların Topluluk ithalatçıları veya ihracatçıları arasında hangi usuller çerçevesinde dağıtılacağının belirli esaslara bağlanması amacıyla 520/94 sayılı Konsey Tüzüğü hazırlanmıştır. Bu Tüzüğün uygulama esasları da

²⁴⁰ Moussis, a.g.e., s. 521-522.

²⁴¹ Güran, a.g.e., s. 128.

738/94 sayılı Komisyon Yönetmeliği ile belirlenmiştir. 520/94 sayılı Tüzük ithalat kotalarının yanı sıra, ihracatta uygulanması olası miktar kısıtlamalarının da dağıtım prensiplerini belirlemektedir. Ancak, ihracat kısıtlamalarının oldukça ender görüldüğü dikkate alınır, düzenleme esas itibarıyla ithalata yöneliktir.²⁴²

c) Anti-Damping Önlemleri

Avrupa Birliği'nin anti-damping kuralları, halen GATT 1994'ün VI'ncı Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma hükümleri dikkate alınarak hazırlanmış olan 384/96 sayılı Konsey Tüzüğü ile düzenlenmiştir. Söz konusu tüzükte, damping; malın ihraç fiyatının, aynı malın veya benzerinin ihracatçı ülkenin iç fiyatından (normal değer), mevzuatta sıralanan kabul edilebilir nedenler dışında, düşük olması olarak tanımlanmaktadır. Benzer ürün terimi, söz konusu ürünler her bakımdan özdeş ya da onunkine çok benzeyen özellikleri olan ürün demektir.²⁴³ Mevzuat, normal değer belirlenmesinde, karşılaşılabilecek güçlükleri dikkate alarak, çeşitli yöntemler belirlemiştir. Fiyatların karşılaştırılması da, belirtilen yöntemler dahilindedir. Topluluk üreticilerinin zarar gördükleri dampingli ithalata karşı korunmak üzere ne şekilde başvuruda bulunacakları, bu başvuruda istenilen bilgiler, Komisyonun inceleme prosedürü, inceleme neticesinde soruşturma açılmasının gerekli görülmesi halinde izlenecek yöntem, soruşturma usul ve esasları 384/96 sayılı Konsey Tüzüğünde açıkça belirlenmiştir. Acil önlem gereken hallerde, ne şekilde geçici önlem alınacağı da metinde yer almaktadır. Dampingli ithalata karşı önlem alınabilmesinin ön şartını oluşturan dampingin zarara neden olması koşulu da söz konusu Tüzükte ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Dampingli ithalata karşı alınabilecek önlemler, zarara yol açan ülke veya firma ürünlerine, zararı giderecek düzeyde anti-damping vergisi konulması ile ihracatçı ülkenin fiyat taahhüdünde bulunmasıdır. Vergi, belirli koşullarla geriye dönük olarak da uygulanabilmektedir. Vergi, belirli bir süre ile uygulanabilmekte, bu sürenin sonunda gözden geçirilerek, dampingin ve zararın devam ettiğinin tespiti halinde uzatılabilmektedir.²⁴⁴

Anti-damping ile ilgili Türkiye'deki mevzuatın temeli, 1.7.1989 yürürlük tarihli 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanunla düzenlenmiştir.

²⁴² DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 96-97.

²⁴³ Moussis, a.g.e., s. 522.

²⁴⁴ DTM, "Ortak Ticaret Politikası", [www.dtm.org.tr/ab; 14.3.2006].

Mezkur Kanun, DTÖ'yi Kuran Antlaşma ekinde yer alan damping ve sübvansiyona ilişkin anlaşmalar ve bu konudaki AB düzenlemeleri dikkate alınarak, 25.10.1999 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 4412 sayılı Kanun'la değiştirilmiştir. Ayrıca, anılan Kanuna dayalı olarak çıkarılan çok sayıda Tebliğ ile 31.12.1995 tarihli, 22510 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında 95/7608 sayılı Karar ve buna ilişkin Yönetmelik konuya ilişkin mevzuat kapsamında yer almaktadır.

d) Anti-Subvansiyon Önlemleri

Avrupa Birliği'nde anti-sübvansiyon önlemlerinin çerçevesi 2026/97 sayılı Konsey Tüzüğü ile belirlenmiştir. Tüzük çerçevesinde, ihracatçı veya üretici devletin yaptığı sübvansiyonlar neticesinde rekabet gücü kazanarak Topluluk pazarına giren ve Topluluk üreticilerine zarar veren ithalata karşı, zararı ortadan kaldırmak amacıyla telafi edici vergi uygulanabilmektedir. Anti-sübvansiyon Tüzüğü, sadece Topluluğa üye olmayan ülkelerden yapılan ithalata uygulanmaktadır. AB'ye üye ülkeler tarafından yapılan yardımlar ise, sübvansiyon olarak değil, devlet yardımı olarak tanımlanmaktadır ve AB Rekabet Hukuku altında düzenlenmektedir. Anti-sübvansiyon önlemlerinin uygulanması için üç şartın karşılanması gerekmektedir. Bunlar;

- sübvansiyonun yalnızca belli kuruluşlar ile sınırlı olması yani, özel olması,
- Topluluk sanayine, Pazar payında kayıp şeklinde zarar vermesi ya da tehdit etmesi,
- anti-sübvansiyon önlemlerinin Topluluk menfaatleri gözetilerek alınmasıdır.

Topluluk tarafından telafi edilmesine gerek görülmeyen sübvansiyonlar ise, belli kuruluşlar ile sınırlı olmayan yani, özel olmayan sübvansiyonlar ile, AR-GE, bölgesel kalkınma ve çevre gibi alanlarda verilen sübvansiyonlardır.²⁴⁵

e) Haksız Ticari Uygulamalara Karşı Topluluk Çıkarlarının Korunması

Üçüncü ülke pazarlarında Topluluğun ticari haklarının korunmasına yönelik ilk araç 2614/84 sayılı Konsey Tüzüğüdür. Tüzük, üçüncü ülkelerin hukuka aykırı ticari uygulamalarına karşı, bunlardan kaynaklanan zararın giderilmesi amacıyla karşılık

²⁴⁵ Uyanusta, a.g.m., s. 20.

verilmesini ve Topluluk haklarının tam korunmasını amaçlamaktadır. Bu alandaki yasal düzenlemeler, ticari sorunlara uluslar arası ortamlarda çözüm bulunması olanağının fiilen olmadığı bir dönemde misilleme imkanının yaratılması ve bu yolla maruz kalınan ticari uygulamanın ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.

Ancak, Uruguay Round görüşmeleri sonunda, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin bir mekanizmanın kurulması konusunda uzlaşma sağlanmış olması, Topluluğun bu alandaki uygulamalarının yeniden düzenleme zorunluluğu doğurmuştur. Bu çerçevede, 2641/84 sayılı Tüzük 3286/94 sayılı Tüzükle kaldırılmış ve bu konudaki önlemler yeniden şekillendirilmiştir. Buna göre, üçüncü ülkelerin yürürlüğe koyacakları ve uluslar arası kurallara aykırı olan engellere karşı ticaret politikası kapsamında ele alınacak önlemler ve bu önlemlerin alınması esnasında uyulacak usul ve esaslar;

- Ticari imtiyazların geri alınması,
- Mevcut tarife oranlarının artırılması,

- İlgili ülke veya ülkelere yönelik miktar kısıtlamalarının, ithalat ya da ihracat koşullarını değiştiren ya da etkileyen diğer önlemlerin alınması olarak sıralanmıştır.²⁴⁶ Topluluk bu kapsamda ABD'nin sınır ötesi müzik lisanslarıyla ilgili uygulamaları, Japonların işlenmiş deri ithalatını düzenleyen uygulamaları, ticari tekne ticaretinde Güney Kore'nin sürdürdüğü ticari uygulamalarla ilgili olarak işlem başlatmıştır.²⁴⁷

f) Diğer Önlemler

Topluluğun ithalatta uyguladığı önlemlerden biri de, ticari markaları korumayı ve taklit ürünlerin ithalatını caydırmayı amaçlayan, Taklit Ürünlerin Serbest Dolaşımına Yasaklamalar Getirilmesine İlişkin 3077/87 sayılı Tüzük düzenlemesidir. Tüzükte, taklit ürünlerin serbest dolaşımına getirilebilecek önlemlere yer verilmektedir. Bir diğer düzenleme de, Belirli Üçüncü Ülkelerden Yapılacak İthalatta Uygulanacak Kuralları düzenleyen 519/94 sayılı Tüzüktür. Söz konusu Tüzük, tarım ve işlenmiş tarım ürünleri dışında kalan mallarda, ticareti devlet eliyle yürütülen ülkelere karşı ithalatta uygulanacak kuralları belirlemektedir. Tüzükte, ticareti devlet

²⁴⁶ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 98.

²⁴⁷ Nicholas Moussini, a.g.e., s. 524.

eliyle yürütülen ülkelerden yapılan ithalatın esas itibariyle serbest olduğu belirtilmekle birlikte, Topluluk üreticilerine ciddi zarar veren veya ciddi zarar verme tehdidi yaratan miktar veya şartlarda yapılan ithalata karşı alınacak önlemlere ilişkin koşullar hükme bağlanmaktadır. Tüzük eki listede yer alan ülkelere bazıları, Azerbaycan, Arnavutluk, Beyaz Rusya, Gürcistan, Özbekistan, Tacikistan, Vietnam'dır.²⁴⁸ Diğer taraftan, Topluluğun ticari korunma önlemleri içinde yeni inşa edilmiş gemilerin satışına ilişkin olarak yıkıcı fiyatlandırmadan korunma mekanizması da yer almaktadır. Bu mekanizma anti-damping vergisi ile benzerlik taşımaktadır ve üreticilere yıkıcı fiyat miktarına göre vergi konulması ile sonuçlanabilmektedir. Eğer söz konusu vergi ödenmezse, gemilerin AB limanlarından yükleme ve boşaltma yapmasına izin verilmez. Ancak, bu tüzüğün uygulanması ABD'nin ve OECD'nin Gemi İnşa ve Tamiri Anlaşması'nı imzalamasının ardından askıya alınmıştır.²⁴⁹

3. İhracatta Ortak Kurallar

Topluluk mevzuatı içerisinde ihracatı düzenleyici önlemler ithalata nazaran daha çok küçük bir yer kaplamaktadır. İhracatla ilgili temel kurallar 2603/69 sayılı Tüzük ile belirlenmiştir. Topluluk mevzuatında ihracat ilke olarak serbest olup, bu Tüzük hükümlerine uygun olarak getirilen kısıtlamalar dışında, ihracatta miktar kısıtlaması yapılamayacağı hükme bağlanmıştır.

İhracat mevzuatını kısa ve basit şekilde ele alan söz konusu Tüzük, Topluluk üyesi devletlere ve Konsey'e, Topluluk genelinde veya Topluluk üyesi devletlerde temel maddelerde yetersizlik görüldüğü veya bu yönde bir tehdit ortaya çıktığı durumlarda bu maddelerin ihracatını kısıtlayabilme yetkisi vermekte ve kamu ahlakı, kamu politikası ve kamu güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığının ve çevrenin korunması veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması gibi gerekçelerle birtakım yasaklama ve kısıtlamaların uygulanmasına imkan tanımaktadır.²⁵⁰ Bu kısıtlamaları koyma yetkisi Konsey'in olup, acil durumlarda Komisyon tarafından da kullanılabilir.²⁵¹ Topluluk organlarına Topluluk genelinde önlem alma yetkisi

²⁴⁸ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 92-93.

²⁴⁹ Uyanusta, a.g.m., s. 21.

²⁵⁰ DPT, (1995c) a.g.r., s. 43

²⁵¹ Güran, a.g.e. s. 132.

verildiği gibi üye ülkeler bazına yetersizliklerin ortaya çıkması halinde de bu ülkeye bölgesel kısıtlama uygulama yetkisi verilebilmektedir.²⁵²

Resmi Destekli İhracat Kredisi uygulamasına ilişkin olarak çıkarılan 93/112 sayılı Konsey Kararı’da, Topluluğun ortak ihracat düzenlemeleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu Karar, uluslar arası ticarette rekabeti bozucu uygulamaların önüne geçilmesi amacıyla, Dünya ticaretinde önde gelen ülkelere oluşturulan Resmi Destekli İhracat Kredileri ve Kredi Garantileri Usullerine ilişkin OECD Uzlaşması baz alınarak hazırlanmıştır.²⁵³

4. Serbest Ticaret Anlaşmaları

Serbest ticaret anlaşmaları, iki ya da daha fazla ülke arasında ticareti etkileyen tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılarak, taraflar arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlayan, ancak taraf ülkelerin üçüncü ülkeler ile ticaretlerinde mevcut ulusal düzenlemelerini sürdürmesine izin veren anlaşmalardır. Bu tür anlaşmalarda üçüncü ülkelere karşı ticaret politikalarının uyumlaştırılması söz konusu değildir. Anlaşmaya taraf ülkeler, Anlaşma dışında kalan üçüncü ülkelere, kendi milli gümrük tarifelerini uygulayabilmektedir.²⁵⁴ Serbest Ticaret Anlaşmaları, anlaşmayı imzalayan ülkeler arasında malların ticaretinin tümüyle serbestleştirilmesini amaçlayan anlaşmalardır. Serbest Ticaret Anlaşmalarının kapsamına sadece mallar girmektedir. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı anlaşmaların kapsamı dışındadır.²⁵⁵

Avrupa Birliği’nin üçüncü ülkelerle imzaladığı ticari anlaşmalar, karşılıklı taviz içeren Serbest Ticaret Anlaşmaları ile karşılıksız taviz içeren Tercihli Ticaret Anlaşmaları olarak gruplandırılabilir. Avrupa Birliği’nde otonom nitelikli ve anlaşmalara dayalı bir tercihli ticaret rejiminin uygulanmakta olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği halihazırda, EFTA (İsviçre, Norveç, Lihtenştayn, İzlanda), Makedonya, Hırvatistan, Filistin, Tunus, Fas, İsrail, Ürdün, Lübnan, Mısır, Cezayir, Meksika, Şili, Güney Afrika Gümrük Birliği (Güney Afrika, Botswana, Angola,

²⁵² DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 99.

²⁵³ DPT, (1995c) a.g.r., s., s. 47.

²⁵⁴ Namık Küçükcutlu, **Türkiye’nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları**, İTO Yayınları, Yayın No: 2003-22, İstanbul, 2003, s. 10.

²⁵⁵ Ali Atilla, “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi”, [www.dtm.gov.tr; 31.1.2006].

Lesotpo, Namibya, Swaziland), Bolivya, Kolombiya, Ekvador, Peru, Venezuela'dan oluşan ANDEAN Topluluğu ve Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua ve Panama'dan oluşan Orta Amerika ülkeleri ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Sırbistan, Karadağ, Bosna ve Hersek, Brezilya, Arjantin, Uruguay ile müzakerelere devam edilmektedir.²⁵⁶ Diğer taraftan, Haziran 2000'de imzalanan Kotonou Anlaşması çerçevesinde Afrika, Karayipler ve Pasifik'te bulunan ve AKP ülkeleri olarak adlandırılan 77 ülke ile 2002 yılında başlatılan Serbest Ticaret Anlaşmalarının 2008 yılında sonuçlandırılması öngörülmektedir.²⁵⁷

2003 yılı itibariyle yapılan bölgesel ticaret anlaşmalarının türleri incelendiğinde anlaşmaların çoğunluğunu Serbest Ticaret Anlaşmaları oluşturmaktadır.²⁵⁸

a) Serbest Ticaret Anlaşmalarının ve Malların Serbest Dolaşımının Önemi

Serbest Ticaret Anlaşmalarının dış ticaret üzerinde, ihracatın önündeki tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması yanında uluslar arası piyasada üçüncü ülkelere nazaran rekabet avantajının elde edilmesi, ihracatın ülke ve madde bazında çeşitlendirilmesi ile dış ticaretin belirli pazarlara bağımlı olmaktan çıkarılması gibi olumlu etkileri bulunmaktadır. Serbest Ticaret Anlaşmaları üreticinin, ihtiyaç duyduğu hammadde ve yarı mamullerin daha uygun koşullarda teminine imkan sağlamaktadır. Hammadde ve yarı mamullerin temin edildiği ülkelere uygulanan vergilerin kaldırılması, sanayi üretiminin maliyetlerini düşürecek bu da, diğer ülkelere karşı rekabet gücünü yükseltecek ihracatı olumlu yönde etkileyecektir. Diğer bir olumlu etki, üretimin daha büyük ölçekte organize edilmesi ile oluşacak ölçek ekonomilerinin yaratacağı içsel ve dışsal tasarrufların rekabet gücüne yansması olacaktır. Serbest Ticaret Anlaşmaları, ayrıca taraf ülkelere, karşılıklı yatırımların artırılması için uygun ortamın oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Serbest Ticaret Anlaşmaları, taraf ülkelerin ticaret hacimlerinin genişlemesine ve rekabet güçlerine olumlu katkıda bulunmaktadır.

²⁵⁶ ATO, "Gümrük Kamburu Raporu 25.03.2007", [www.atonet.org.tr; 03.04.2007].

²⁵⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Kalkınmayı Desteklemek, Yoksullukla Savaşmak", [www.deltur.cec.eu.int; 15.4.2007].

²⁵⁸ İsmail Aydoğuş, "Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Açısından Önemi: İspanya ve Meksika Örneği" **AKU İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7-1, Afyon, 2006, [www.student.aku.edu.tr; 30.1.2007].

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesi, Türkiye'nin Kararın yürürlüğe girişini izleyen 5 yıl içinde ticaret politikasını aşamalı olarak AB'nin Ortak Ticaret Politikası'na uyumlu hale getirecek biçimde, Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlayacağı hükmünü amirdir. Söz konusu uyum hem otonom rejimi, hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları kapsamaktadır. Türkiye'nin AB'nin tercihli rejimini üstlenme yönündeki girişimlerinin ilk adımı, Gümrük Birliği öncesinde, Türkiye ile EFTA ülkeleri arasında 10 Aralık 1991 tarihinde imzalanan ve 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile atılmıştır. Serbest Ticaret Anlaşmaları, ülkemiz açısından, komşu ve çevre ülkelerle dış ticaretimizin geliştirilmesi, ihracatçılarımızın dış pazarlarda başta AB ülkelerinin müteşebbisleri olmak üzere rakipleri ile eşit şartlarda rekabet edebilmesinin temini; karşılıklı yatırımların artırılması ve müşterek teşebbüslerle (joint venture) ülkemizin uluslar arası rekabet gücünün artırılması bakımından önem taşımaktadır.²⁵⁹

Türkiye, ticaret politikasındaki öncelikleri de dikkate alarak, bugüne kadar 19 adet tercihli ticaret anlaşması imzalamıştır. 10 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesinin²⁶⁰ AB'ne üye olması nedeniyle anlaşmalar sona ermiş bu ülkelerle ticaretimiz gümrük birliği çerçevesinde işlemeye başlamıştır. Ayrıca, Arnavutluk, Mısır, Ürdün, Lübnan, Meksike ve Güney Afrika ile görüşmeler devam etmektedir. Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkelerle müzakerelerin başlatılmasına yönelik olarak 30 Mayıs 2005 tarihinde bir çerçeve anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca, AB'nin Serbest Ticaret Anlaşması imzalayacağı Afrika, Karayip ve Pasifik ülkelerinden 36 AKP ülkesine Serbest Ticaret Anlaşması başlatma talebimiz iletilmiş²⁶¹, Nisan 2006 tarihi itibarıyla olumlu cevap alınan Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cibuti, Etiyopya, Gabon ve Kongo Cumhuriyetlerine taslak Serbest Ticaret Anlaşması metinleri gönderilmiş,²⁶² Güney Afrika Cumhuriyeti ile müzakerelere başlanmıştır.²⁶³

Serbest ticaretin en temel unsuru olan malların serbest dolaşımı, ülkelerin karşılıklı olarak gümrük vergileri ve eş etkili vergileri ile miktar kısıtlamaları ve eş

²⁵⁹ DTM, "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları", [www.dtm.gov.tr; 28.4.2006].

²⁶⁰ Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Polonya, Slovenya, ve Letonya 1 Mayıs 2004, Bulgaristan ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren tam üye olduklarından aktedilen STA' lar karşılıklı olarak feshedilmiştir.

²⁶¹ DTM, (28.4.2006) a.g.m., s. 2.

²⁶² DTM, "AB Ticaret Politikasına Uyum", [www.foreigntrade.gov.tr; 27.4.2006].

²⁶³ DTM, (28.4.2006) a.g.m., s. 2.

etkili engellerin kaldırılmasıyla gerçekleşir. Geleneksel olarak bir ülkede üretilen mallar o ülke içerisinde serbest dolaşımdadır. Farklı bir ülkede üretilen bir malın bir ülkede serbest dolaşıma girmesi için ise, giriş yaptığı ülkede belirli oranda gümrük vergileri tahsil edilir. Dünya ticaretindeki serbestleşme eğilimleri ile birlikte ülkeler aralarında düzenledikleri anlaşmalar aracılığıyla karşılıklı olarak gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ile tarife dışı engelleri kaldırarak birbirlerinin mallarının da serbest dolaşıma girmesini sağlamışlardır. Avrupa Birliği'nin ekonomik entegrasyon sürecinin başından beri güvence altına alınan dört temel serbesti söz konusudur. Üye ülkelerin ekonomik yapılarını birbirine bağımlı kılmak için ilk temel politikalar dört özgürlük adı verilen; malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin özgür biçimde dolaşmasıdır.²⁶⁴ Malların serbest dolaşımı, Avrupa Birliği'nin ekonomik ve hukuki yapısının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Malların serbest dolaşımını amaçlayan gümrük birliği, üye ülkelerin aralarındaki gümrükleri kaldırması ve üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulamalarının yanı sıra ticaret ve rekabet alanlarında da uyum gerektirmektedir. AB, gümrük birliği ile, ortak sınırları içinde malların serbest dolaşımını engelleyen iç unsurları birer birer ortadan kaldırırken, üçüncü ülkelere karşı koruma oluşturan gümrük vergileri, haksız rekabete karşı uygulamalar, teknik engeller ve benzeri unsurlardan oluşan duvarları da aynı seviyeye getirme; bir diğer ifadeyle, ortak bir dış ticaret politikası oluşturma ihtiyacı duymuştur.²⁶⁵

b) Malların Serbest Dolaşımı İlkesinin Hukuki Dayanakları

Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'nın 25 ila 30'uncu maddeleri, üye ülkelerin ticarete engel koymalarını ve sürdürmelerini yasaklayan malların serbest dolaşımı ilkesine ilişkindir. Bu madde hükümlerinin oluşturduğu Topluluk içinde malların serbest dolaşımı, Antlaşmanın 226'ıncı maddesiyle geçilen ihlal prosedürüyle korunur. Komisyon, Topluluk mevzuatının ihlali başvurusu üzerine bu prosedürü başlatır.²⁶⁶ Antlaşmanın, 30'uncu maddesi, malların serbest dolaşımına hangi hallerde sınırlama getirilebileceğini düzenlemektedir. Söz konusu madde de, genel ahlak, kamu düzeni veya kamu güvenliği, insan ve hayvanların hayatı ve

²⁶⁴ EKO Danışmanlık Merkezi, Profile 2001, **Türkiye-AB İlişkileri Ortaklıktan Tam Üyeliğe**, Ankara, 2001, s. 8.

²⁶⁵ Uyanusta, a.g.m., s. 6-7.

²⁶⁶ Moussis, a.g.e., s. 102-103.

bitkilerin korunması, sanatsal, tarihi veya arkeolojik değere sahip ulusal varlıkların korunması veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması sebebiyle ithalat, ihracat ya da transit yasağı ya da bunlara ilişkin kısıtlama konulabileceği hükmüne yer verilmiştir. Ancak, aynı madde hükmünde, bu yasaklama kısıtlamaların Üye Devletler arasındaki ticarete keyfi bir ayırım veya örtülü bir kısıtlama aracı olamayacağı da belirtilmiştir.

Malların serbest dolaşımının sağlanmasında ikincil mevzuat ve Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nın (ATAD) verdiği kararların önemli bir yeri bulunmaktadır. Örneğin, ATAD'ın en çok bilinen kararlarından olan Cassis de Dijon ile "karşılıklı tanıma" ilkesi geliştirilmiş ve malların serbest dolaşımının temellerinden bir haline gelmiştir. Bu ilke gereğince, herhangi bir üye ülkede sağlığa zarar vermeyen ve hukuka uygun imal edilmiş ürünlerin ithalatının ve ihracatının engellenmemesi kabul edilmiştir. ATAD, Dassonville Davası'nda getirdiği yorumu daha sonra pek çok kararında kullanmıştır. Buna göre, üye ülkelerin Topluluk içindeki ticareti etkileyen ve serbest dolaşımı engelleyen herhangi bir düzenlemesi eş etkili önlem sayılmaktadır. Ayrıca iç pazarın tamamlanması ile AB içinde ürün sorumluluğunu temin eden düzenlemeler gerekli hale gelmiştir. Bu çerçevede 1985/374 sayılı Direktif, üye ülkelerin kusurlu ürünlere ilişkin yasalarını birbirine yakınlaştırmak üzere hazırlanmıştır.²⁶⁷

3052/95 sayılı Karar ile, üye Devletlerin Roma Antlaşması'nın 30'uncu maddesi hükmü çerçevesinde, herhangi bir nedenle malların serbest dolaşımına istisna getirmeleri halinde, bu durumu Komisyon'a bildirmek yükümlülüğü getirilmiştir.²⁶⁸ Ayrıca, bu doğrultuda, 2679/98 sayılı Konsey Tüzüğü ile, ortak pazarın işleyişine zarar verecek şekilde malların serbest dolaşımını kısıtlayan engelleri ortadan kaldırmaya yönelik bilgi ve denetim mekanizması kurulmuştur.²⁶⁹

5. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı UNCTAD tarafından tasarlanan ve GATT'ın da izni ile 1971 yılında uygulamaya konulan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nin (Generalised System of Preferences - GSP) esasını; gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere ihraç ettikleri mamul ve/veya yarı mamullere,

²⁶⁷ Uyanusta, a.g.m., s. 8.

²⁶⁸ ATRG, OJ L 321, 30.12.1995 3052/95 sayılı Karar.

²⁶⁹ Uyanusta, a.g.m., s. 8.

gelişmiş ülkelerce ithalatlarında gümrük vergilerinin kısmen veya tamamen uygulanmaması sonucu, gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalatın maliyetinin düşürülmesi, dolayısıyla bu ülke ürünlerine rekabet gücü kazandırılması oluşturmaktadır. Bu sistem gelişmiş ülkelerin birbirlerinden yaptıkları ithalata oranla, gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalatı daha avantajlı duruma getirdiği için “tercihli” olup, tüm az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere uygulandığından ve de bu ülkelerin sınai, mamul ve yarı mamul ürünleri yanında bazı tarım ve işlenmiş tarım ürünlerini de kapsadığından “genelleştirilmiş”tir. Sistem, gelişmemiş ülkelerin ihracat gelirlerini artırmak, sanayilerine yardımcı olmak ve ekonomik büyüme hızlarını yükseltmek amaçlarına dönüktür.²⁷⁰

1994 yılından itibaren yürürlüğe giren üçüncü on yıllık GSP rejimine 2820/98 sayılı Konsey Tüzüğü 2001 yılı sonuna kadar geçerli olmak üzere bazı değişiklikler getirilmiştir. Ayrıca 2501/2001 sayılı ve 31 Aralık 2001 tarihinde yayınlanan Tüzük ile üçüncü on yıllık dönemin son iki yılına ilişkin düzenlemeler belirlenmiştir. 1.1.2006-31.12.2008 arası dönem düzenlemesi 980/2005 sayılı ile Tüzük ile gerçekleştirilmiştir.²⁷¹ Otonom ve tek taraflı olan GSP, kalkınmanın desteklenmesi için güçlü ve esnek bir araçtır. Oldukça iyi işleyen bu sistemden faydalanan ülkelerin bu sisteme bir daha ihtiyaç duymayacak ölçüde gelişebilmeleri mümkündür. GSP sisteminden faydalanan ülkeler başlangıçta 1971 yılında G77 ülkeleri olarak belirlenmiştir. Bugün söz konusu ülkelerin sayısı ikiye katlanmış olup tümü de GSP sisteminden faydalanmaktadır.²⁷²

AB tarafından Genelleştirilmiş tercihler sistemi, en az gelişmiş ülkeler için, silahlar dışındaki tüm ürünler için gümrük vergileri ve kotalardan arındırılmış, serbest giriş imkanı sağlayan özel bir düzenleme mevcuttur. En az gelişmiş ülkelere yönelik bu girişim EBA (everything but arms - silah dışındaki herşey) olarak tanımlanmaktadır. Gelişme yolundaki ülkeler için, tavizlerin hesaplanmasında En Çok Kayırılan Ülke Prensipleri uygulanmaktadır. Buna göre kapsama alınan ürün grubuna göre değişen gümrük vergileri üzerindeki indirimler hesaplanmaktadır.

²⁷⁰ Mehtap Atakan, **Avrupa Topluluğu Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Rejimi ve Türkiye’nin Uyumu**, Ankara, 2002, s. 4.

²⁷¹ Europa, “Generalised System of Preferences”, [<http://europa.eu.int/comm/trade/issues/global/gsp>; 15.4.2007].

²⁷² Stefano Dotto, **Avrupa Birliği’nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı ve Dış Ticaret Politikaları Konusundaki Avrupa Birliği Müktesebatı**, İKV Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21.

Sistemde, AB içindeki piyasa koşulları göz önüne alınarak çok hassas olan başlamak üzere, hassas olmayan kategoriye doğru uzanan dört ayrı kategoride ürün tanımlanmıştır. Tarife modülasyonu da denilen bu sistemde;

- Çok hassas ürünler: Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)'nin %85'i uygulanacaktır. Tercih marjı %15'dir.

- Hassas ürünler: OGT'nin %70'i uygulanacaktır. Tercih marjı %30'dur.

- Yarı-hassas ürünler: OGT'nin %35'i uygulanacaktır. Tercih marjı %65'dir.

- Hassas olmayan ürünler: AT pazarına vergisiz olarak girecektir. Tercih marjı %100'dür. Her bir ürün grubu Tüzük ekinde listelenmiştir.²⁷³

2501/2001 sayılı Tüzük ile modülasyon sistemi de basitleştirilerek, dört ürün grubu yerine, hassas ve hassas olmayanlar olmak üzere iki grupta düzenleme yapılmıştır. Ayrıca, mevcut rejimde kategoriler itibarıyla yüzde indirimler olarak düzenlenen indirimler, sabit indirimler haline getirilmiştir. Buna göre, hassas olmayan kategorisinde yer alan ürünlerde gümrük vergileri sıfırlanmış olup, hassas kategorisindeki ürünlerde ise 3.5 puanlık sabit bir indirim ve spesifik vergilerde % 30 oranında bir indirim yapılması öngörülmektedir. Yapılan indirimler neticesinde ad valorem vergilerde % 1 ve spesifik vergilerde ise 2 Euro'luk bir orana ulaşılması durumunda vergiler sıfırlanacaktır. Böylece, halihazırda OGT oranı 4,5 ve altında olan hassas ürünler ile, hassas olmayan ürünlerdeki vergi oranı fiilen "0" seviyesine inmiş olacaktır.²⁷⁴ 1995 yılında getirilen bir diğer sistem Gradüasyon - Derecelendirme sistemi bazı ülkeler kaynaklı ithalatların, spesifik bazı üretim sektörleri itibarıyla veya tamamen GTS modelinden çıkarılmasını öngörmektedir. 2002-2005 döneminde, yıllık bazda değerlendirme yapılmakta, 3 yıl üst üste kriterleri karşılayan ülke rejim kapsamından çıkarılmaktadır.²⁷⁵

AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi rejimi, faydalanan ülkelerde işçi hakları ile çevrenin korunmasına ilişkin standartların geliştirilmesini teşvik etmek üzere özel düzenlemeler yoluyla tarife indiriminin kapsamını genişletebilmektedir. Bu durum; AB tarafından uygulanmakta olan GSP rejiminin sürdürülebilir kalkınma

²⁷³ Atakan, a.g.e., s. 10.

²⁷⁴ Atakan, a.g.e., s. 11.

²⁷⁵ Uyanusta, a.g.m., s. 14.

olgununa, ekonomik boyutunun yanı sıra sosyal boyutunun da dahil edildiğini göstermektedir. Özel teşvik düzenlemeleri, 2801/2001 sayılı Tüzük ile gerçekleştirilmiştir.²⁷⁶ Ayrıca bu kapsamda, GSP, bazı uygulamaların tespiti halinde istisnai olarak askıya alınabilmektedir.²⁷⁷ Bu uygulamalar genel hatları ile, Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün 29 ve 105 nolu Konvansiyonlarında tanımlandığı şekliyle kölelik ve zorla çalıştırma yasağına aykırı bir uygulama, uyuşturucu madde ihracatı ve trafiğinin kontrolü ve kara para aklama konusunda uluslar arası sözleşmelere aykırı uygulama, menşe kurallarına sistematik olarak uymama gibi ihlallerin tespiti halinde sistem ilgili ülke için askıya alınabilmektedir.²⁷⁸ GSP'nin idaresinde Komisyon Genelleştirilmiş Tercihler Komitesi'nin yardımını almaktadır.²⁷⁹

6. İkili ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

Avrupa Birliği çok sayıda ülke ile yoğunluğu ve kapsamı farklı dinamik ilişkileri söz konusudur. Yapılan tüm anlaşmaların kapsamını bir başka deyişle genişliğini, Avrupa Uluslarının ortak değerleri ve çıkarları tayin etmektedir. Avrupa Birliği bu hususları gözeterek bir çok ülke ile ikili yada bölgesel ticaret anlamları imzalamıştır. Toplulukla üçüncü bir ülke arasındaki ticaret ve işbirliği anlaşması Roma Antlaşması'nın 122'nci maddesine dayanılarak yapılır. Bir ortaklık anlaşmasından daha az sayıda ürünlerle ilgili ticaret ilişkilerini düzenler ve söz konusu ürünlerde tarife muafiyetleri getirir. Ticaret ve işbirliği anlaşması alışverişi serbestleştirmeye, ticari işlemlerle yatırımları kolaylaştırmaya yönelik olan, birçok ekonomik sektörde işbirliği öngören anlaşmadır.²⁸⁰

Bu kapsamda;

Younde, Arusha ve Lomé Sözleşmeleri: Bu sözleşmeler AB'nin eski sömürgeleri ile yaptığı sözleşmelerdir. Younde sözleşmeleri, AT ile Fransız sömürgesi olan 18 Afrika ülkesi ile 1963 yılında imzalanan Younde I ve 1969 yılında Younde II anlaşmalarıdır. 1968 yılında Güney Sahra Afrikası Ülkeleri ile Arusha

²⁷⁶ Bülent Türel, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi, AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ve Menşe Kurallarına Türkiye'nin Uyum, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Ankara, 2003, s. 47.

²⁷⁷ Uyanusta, a.g.m., s. 14.

²⁷⁸ Türel, a.g.e., s.59.

²⁷⁹ Uyanusta, a.g.m., s. 14.

²⁸⁰ Cihan Dura, "Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri", **Hazine Dergisi**, Sayı: 8, 1997, s. 18.

Anlaşması imzalanmış, 1971 yılında yürürlüğe girmiştir. Lomé I Sözleşmesi 1975'te 46 AKP ülkesi ile, Lomé II Sözleşmesi 1979 yılında 58 AKP ülkesiyle, Lomé III Sözleşmesi 1984 yılında 65 AKP ülkesi ile ve Lomé IV Sözleşmesi 1989 yılında 68 AKP ülkesi ile imzalanmıştır.²⁸¹

AB ile ABD arasındaki halihazırdaki ticari ilişkiler 1998 yılında Londra'da imzalanan, Transatlantik Ekonomik Ortaklığı çerçevesinde şekillenmektedir. Ortaklık hem çok taraflı hem ikili yönü olan konuları içermektedir. Ortaklığın hedefi, bir yandan açık ve engelsiz bir dünya ticaret sisteminin kurulması, diğer yandan da ABD ile AB arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir. Transatlantik Ekonomik Ortaklığı iki tarafın birlikte ortaya koyduğu bir program ile yürütülmektedir. Ortaklık çerçevesinde, her iki taraf birbirlerine En Çok Kayrılan Ülke muamelesi yapmalarına rağmen ikili vergi anlaşmaları bulunmamaktadır.²⁸²

AB ile Rusya arasındaki ilişkiler 1994 yılında imzalanan ve Aralık 1997 tarihinde yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA) çerçevesinde yürütülmektedir. Söz konusu anlaşma AB ile Rusya arasındaki ticari ilişkilerde baz teşkil etmektedir. Ancak anlaşma, sadece ekonomik hükümler içermemekte aynı zamanda siyasi, ekonomik ve kültürel alanları da kapsamaktadır.²⁸³

Avrupa Birliği'nin daha bir çok ülke ile İşbirliği Anlaşmaları bulunmaktadır. Mercosur ve ASEAN (Güneydoğu Asya Birliği), Körfez İşbirliği Konseyi ile yapılan Anlaşmalar önemli Bölgesel Ticari Anlaşmalardır.

7. Diğer Uygulamalar

Ticaret Hacmini doğrudan etkileyebilecek araçların dışında, ticaret üzerinde etkili olan diğer uygulamalarda Avrupa Birliği'nin dış ticaretinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu uygulamalardan en önemlileri; Menşe Kuralları, Standartlar, Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimleridir.

²⁸¹ Canan Balkır, "Avrupa Birliği'nin Dış Ekonomik İlişkilerinin Parametreleri" TEPAV, **Ortak Çalıştay Raporu**, 2006., s. 39.

²⁸² Dotto, a.g.e., s. 24.

²⁸³ Dotto, a.g.e., s. 25.

a) Menşe Kuralları

Tercihli ya da tercihsiz tüm ticari düzenlemelerin ortak özelliği bu düzenlemelerin uygulanabilmesi için malların ekonomik milliyetlerinin belirlenmesini sağlayan kurallara ihtiyaç duymalarıdır. Bu bakımdan, bir malın ekonomik milliyeti malın menşei olarak tanımlanırken, menşe kuralları da, bir malın ekonomik milliyetini tespit etmek için kullanılan spesifik kurallar bütünü olarak tanımlamak mümkündür.²⁸⁴

Menşe Kuralları, uluslar arası ticarete devletlerin kendi ülkelerindeki ticaretlerini korumak amacıyla yaygın olarak kullandığı gümrük vergileri ile diğer koruma önlemlerinin etkinliğini artıran ve aynı zamanda önemli bir ticaret politikası olarak kullanılan spesifik kurallardır. Son yıllarda menşe kuralları dış ticaretin kontrolü amacıyla kullanılan kota, antidamping gibi araçların kullanımının takibi açısından önem kazanan bir ispat aracı olarak da kullanılmaktadır.²⁸⁵ Malların menşeinin belirlenmesi, tercihli ticaret rejimlerinin hangi malları kapsadığının tespit edilmesi bakımından da önemlidir. Böylece, tercihli ticaret rejimi tanınmayan ülkelerin tercihli rejimden yararlanan ülkeler üzerinden, örneğin, gümrük vergilerinden muaf ya da düşük gümrük vergileri ile ihracat yapmaları önenebilecektir.²⁸⁶

Menşe Kuralları AB'nin Gümrük Kodunun uygulanmasına ilişkin 2454/93 sayılı Komisyon Tüzüğü'nde düzenlenmiştir. Söz konusu kurallar son olarak 1602/2000 sayılı Tüzük ile değiştirilmiş olup, 66 ila 97. maddeleri GSP menşe kurallarına ilişkindir.²⁸⁷

b) Standartlar

Üye ülkelerin ileri teknoloji ile üretim yapan sektörlerini korumak üzere, dış ticarete iç piyasadaki standartları getirmesiyle birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalatın yavaşlaması görülen bir durumdur. Diğer taraftan, kalite kontrolü, sağlık, çevrenin korunması ve diğer bazı gerekçelerle uygulamaya konulan belgelendirme ve test zorunlulukları da tarife dışı bir engel olarak kullanılmaktadır.

²⁸⁴ Mehmet Ergünel, **Türkiye-Avrupa Birliği Bütünleşmesinde Menşe Kuralları**, İKV Yayınları No: 145, İstanbul, 1997, s. 2.

²⁸⁵ Türel, a.g.e., s. 63.

²⁸⁶ Ergünel, a.g.e., s. 2.

²⁸⁷ Atakan, a.g.e.. s. 65

Üye Devletlerin, sanayi ürünleri ve tüketici maddelerinde bu ürünlerin Topluluk içerisinde serbest dolaşıma engel teşkil eden çok çeşitli standartları, kontrol ve belgeleme yöntemleri vardır. Bazı Üye Devletlerde, belirli ürün sınıfları için belgeleme zorunlulukları masraflı ve zaman alıcı olmaktadır. Topluluk da, ulusal ürün standartlarını, kontrol ve belgeleme şartlarını Topluluk içi ticarete engel olarak görmektedir. Tek Pazar programının bir parçası olarak, Topluluk içinde ürünlerin serbest dolaşımını engelleyen teknik engelleri asgariye indirme çabasıdadır. Ancak, ulusal mevzuatların uyumlaştırılması kapsamında Topluluk bazında belirlenen standartlara tabi ürünlerde de, yüksek standartlar nedeniyle ihracat sorunları yaşanmaktadır.²⁸⁸

c) Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimleri

Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimleri ekonomik etkili gümrük rejimleridir. Dahilde işleme rejimi, arasında bulunan dahilde ve hariçte işleme rejimleri ticaret üzerinde doğrudan ve önemli ölçüde etkili olan uygulamalardır. Dahilde İşleme Rejimi, genel hatları ile, ihraç ürünlerine dünya piyasalarında rekabet gücü kazandırmak, bu piyasalardaki ihraç pazarlarını geliştirmek, ihracatı artırmak ve ihraç ürünlerini çeşitlendirmek amacıyla ihracatçılara, ihraç mamullerinde kullanılmak kaydıyla dünya piyasa fiyatlarından gümrük muafiyetli olarak hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile ambalaj ve işletme malzemeleri ithaline imkan veren bir düzenlemedir.²⁸⁹ Hariçte İşleme Rejimi ise, yine ana hatları itibariyle, serbest dolaşımdaki eşyanın daha ileri bir safhada işlenmek, tamir edilmek veya yenilenmek üzere geçici olarak üçüncü bir ülkeye veya serbest bölgelere ihraç edilmesi ve bu işleme faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin tam veya kısmi muafiyet uygulanarak yeniden ülkede serbest dolaşıma sokulması olarak tarif edilebilir.²⁹⁰ Her iki rejimde dış ticaret üzerinde çok etkilidir ve bu nedenle ortak uygulamalara tabi tutulmuşlardır.

²⁸⁸ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 114.

²⁸⁹ Hüseyin Öztürk, “Ticaret Politikası Araçları ile Dahilde İşleme Rejimi Arasındaki Hassas Denge Ülkemizde de Kurulabilir mi?”, **Dış Ticaret Dergisi**, 1997, [www.dtm.gov.tr; 31.1.2006].

²⁹⁰ DTM, **Dış Ticaret Yönüyle Gümrük Birliği El Kitabı**, Ankara, 1996, s. 26-32.

D. Ortak Ticaret Politikalarına Uyum Çerçevesinde Türkiye’de Yapılan Düzenlemeler

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinde, 6 Mart 1995 tarihli 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve bu Kararla birlikte Ortaklık İlişkilerinin Geliştirilmesine Yönelik İlke Kararı ve Mali İşbirliğine İlişkin Topluluk Bildirisi ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Gümrük Birliği’nin usul ve esaslarını belirleyen söz konusu Karar’da mevzuat uyum ve yakınlaştırılmasına ilişkin yükümlülere yer verilmiştir. Karar’ın 12’nci maddesinde, Türkiye’nin Ortak Ticaret Politikası alanında uyum sağlaması gereken Topluluk Mevzuatı sayılmaktadır. 6 Mart tarihli söz konusu Karar uyarınca bazı istisnalar dışında 31.12.1995 tarihine kadar uyum zorunluluğu getirilmiş, uyum süreci yürürlük tarihinden başlamak üzere maksimum 5 yıl olarak öngörülmüştür. Buna göre Topluluğun aşağıda belirtilen müktesebatına benzeyen hükümler ve uygulama yönetmeliklerinin uygulamaya konulması yükümlülüğü üstlenilmiştir. Bu müktesebat;

- İthalatta Ortak Kuralları düzenleyen (EC) 3285/94 sayılı Konsey Tüzüğü,
- Bazı Üçüncü Ülkelerden Yapılan İthalatta Ortak Kuralları düzenleyen, (EC) 519/94 sayılı Konsey Tüzüğü,
- Miktar Kotalarının İdaresine ilişkin Topluluk Kurallarını düzenleyen (EC) 520/94 sayılı Konsey Tüzüğü ve buna ilişkin (EC) 738/94 sayılı Uygulama Tüzüğü,
- Dampingli ve Sübvansiyonlu İthalata Karşı Koruma Kurallarını düzenleyen (EC) 3283/94 ve (EC) 3284/94 sayılı Konsey Tüzükleri
- Ortak Ticaret Politikası Alanındaki Topluluk Usullerini düzenleyen (EC) 3286/94 sayılı Konsey Tüzüğü,
- İhracatta Ortak Kuralları düzenleyen (EEC) 2603/69 sayılı Konsey Tüzüğü
- Resmi Destekli İhracat Kredilerini düzenleyen 93/112/EEC sayılı Konsey Kararı,

- Tekstil İthalatında Kuralları düzenleyen 636/82, 3030/93, 517/94 ve 3951/92 sayılı Konsey Tüzükleridir²⁹¹

Ülkemizde, Topluluğun Ortak Ticaret Politikasına uyum çerçevesinde yapılan mevzuat düzenlemelerine genel olarak bakıldığında;

- İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı Hakkında 95/6814 sayılı Kararı ve eki uygulama yönetmeliğinin 1.6.1995 tarihli, 22300 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak uygulamaya konulduğu,²⁹²

- Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/7348 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 19.10.1995 tarihli 22438 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulduğu, uygulama yönetmeliğinin 1.11.1995 tarihli 22450 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulduğu,²⁹³

- İhracatta Kota ve Tarife Kontenjanlarının İdaresi ile ilgili 95/7616 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’nın 31.12.1995 tarihli, 22510 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulduğu,²⁹⁴

- Topluluğun İhracatta Ortak Kurallarına uygun olarak hazırlanan 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliğinin 6.1.1996 tarihli, 22515 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe konulduğu,²⁹⁵

- Dampingleli veya Sübvansiyonlu İthalata karşı korunma önlemlerini düzenleyen Topluluk mevzuatına uyum çerçevesinde 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 4412 sayılı Kanun’un 21.7.1999 tarihinde kabul edilerek 25.7.1999 tarihli, 27366 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe konulduğu,²⁹⁶ ayrıca, Türkiye’nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında 95/7608 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve buna ilişkin

²⁹¹ 6.Mart.1995 tarihli, 1/95 Sayılı OKK, **Türkiye İle Avrupa Topluluğu Arasında Yapılan Anlaşmalar ve Ortaklık Konseyi Kararları**, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayın No: 3 İstanbul, 1995, s. 114.

²⁹² 1.6.1995 tarihli, 22300 sayılı Resmi Gazete.

²⁹³ 19.10.1995 tarihli, 22438 sayılı ve 1.11.1995 tarihli, 22450 sayılı Resmi Gazeteler.

²⁹⁴ 31.12.1995 tarihli, 22510 sayılı Resmi Gazete.

²⁹⁵ 6.1.1996 tarihli, 22515 sayılı Resmi Gazete.

²⁹⁶ 25.7.1999 tarihli, 27366 sayılı Resmi Gazete.

yönetmeliğin 31.12.1995 tarihli, 22510 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulduğu,

- Tekstil ve Konfeksiyon İthalatında Topluluk düzenlemelerine uyum çerçevesinde; İkili Anlaşmalar ve Protokoller ve Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında, Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/6816 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve buna ilişkin Yönetmeliğin 1.6.1995 tarihli, 22300 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulduğu; Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/6815 sayılı bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili yönetmeliğin 1.6.1995 tarihli, 22300 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulduğu; Belirli Üçüncü Ülkelerde İşlem Gördükten Sonra Türkiye’ye Geri İthal Edilen Belirli Tekstil Ürünlerine ve Giyim Eşyasına Uygulanan Ekonomik Etkili Hariçte İşleme Rejimi Kararı’nın ve buna ilişkin uygulamaya yönetmeliğinin 3.1.1997 tarihli, 22682 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulduğu;²⁹⁷ görülmektedir. Yapılan uyum düzenlemelerinde GATT’ın Gümrük Birliği ve Dünya ticaretini düzenleyen ilgili hükümlerinin de dikkate alındığı göze çarpmaktadır.²⁹⁸

Topluluk Ticaret Politikasına uyum amacıyla 95/6815 sayılı Karar çerçevesinde, tekstil ticareti ile ilgili olarak 24 ülke ile ikili anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmalar neticesinde, söz konusu ülkelerin bir kısmına çift taraflı kontrol sistemi kapsamında kota uygulanmakta, geri kalan ülkelere yapılan ithalat ise çift taraflı kontrol sistemi kapsamında gözetime tabi tutulmaktadır.²⁹⁹

95/7603 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın 13 ve 14’üncü maddesi hükümleri çerçevesinde, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla 12 ve 22 yıllık listelerde yer alan ürünlerde, Topluluğa karşı gümrük vergileri kaldırılmış ve üçünü ülkelere karşı Türk Gümrük Tarifesi’nin Topluluk Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyumu, 2/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın ekindeki listede yer alan hassas ürünler dışında sağlanmıştır. Hassas ürünler istisna

²⁹⁷ 3.1.1997 tarihli, 22682 sayılı Resmi Gazete.

²⁹⁸ Mehmet Özgen, “Gümrük Birliği Ortak Ticaret Politikalarına Uyum Çerçevesinde Dış Ticaret, Kambiyo ve Gümrük Mevzuatlarında Yapılan Düzenlemeler”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 122, Ankara, 1996, s. 25.

²⁹⁹ DPT, “AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (Taslak)”, [http://ekutup.dpt.gov.tr; 15.4.2007].

olmak üzere üçüncü ülkelerden ithalatta sanayi ürünlerinde % 10.78 olan koruma oranı 1996 yılında % 5.6'ya, 2000 yılında % 3'e indirilmiştir.³⁰⁰ 2/95 sayılı OKK ekindeki listede yer alan ürünlerin gümrük vergileri, mezkur Karar uyarınca, 1997 ve 1998 yıllarında % 10, 1999 ve 2000 yıllarında % 15 oranında, 2001 yılında % 50 oranında indirim yapılarak OGT'ye uyum sağlanmıştır.

AB'nin gelişme yolundaki ülkelerle en az gelişmiş ülkelere uyguladığı otonom tarife tavizlerinden oluşan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi rejimi'ne (GSP) uyum çerçevesinde, 2002 yılı İthalat Rejim Kararı kapsamında belirli bazı ürünler bakımından yürürlüğe konulmuş, 2003 ve 2004 yılı İthalat Rejimleri çerçevesinde yapılan düzenlemelerle kapsamı genişletilmiş, 25 Ağustos 2005 tarihli 25564 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 95/7606 sayılı İthalat Rejimi Kararına Ek 2004/7731 sayılı Karar ile tamamen üstlenilmiştir.³⁰¹

II. DIŞ TİCARETTE MALİ YÜKÜMLÜLÜKLER

Yazılı hukuk kurallarının hiyerarşik sıralamasında ilk sırada yer alan Anayasamızda dış ticaretin düzenlenmesine ilişkin olarak Anayasanın “Mali ve Ekonomik Hükümler” başlıklı Dördüncü Kısım İkinci Bölümü'nde yer alan 166'ncı maddesi ““Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak devletin görevidir. Planda, milli tasarrufu ve üretimi arttırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür, yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir, kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir. Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir” hükmü ile dış ödemelerde dengenin sağlanması anayasal bir görev olarak devlete verilmiştir. 167. madde ise “Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili

³⁰⁰ Bayraktar, a.g.e., s. 11.

³⁰¹ DTM, “AB Ticaret Politikasına Uyum” erişim: [www.foreigntrade.gov.tr] erişim tarihi 27.04.2006.

veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler. Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verebilir.” hükmünü amirdir. 2976 sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Anayasanın bu maddesine dayanılarak yürürlüğe konmuştur. 15.2.1984 tarihli bu Kanun’un 1’inci maddesinde “ Dış ticaretin ülke yararına düzenlenmesini sağlamak amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülüklerin konulması ve kaldırılması, bu yükümlülüklerle ilişkin esasların tespit edilmesi ve oluşan fonların kullanılması bu kanun hükümlerine göre yürütülür” hükmüne yer verildiği, 2’nci maddesinin “Bakanlar Kurulu bu Kanun kapsamındaki konularda düzenlemeler yapmaya yetkilidir” hükmünün konulmuş olduğu, ek mali yükümlülüklerin düzenlendiği 3’üncü maddede ise “ İthalat, ihracat veya dış ticaret üzerine konulan ek mali yükümlülüklerin nevi, miktarı, tahsili, takibi, iadesi, gerektiğinde bütçeye irat kaydedilmesi, bir fonda toplanması ve fonun kullanım esasları Bakanlar Kurulu Kararında gösterilir. Ek mali yükümlülüklerin tahsilinde 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun uygulanır” hükmüne yer verilmiştir.

Sonuç olarak, dış ticaret mali yükümlülüklerini, ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerinden alınan vergi ve vergi benzeri mali yükümlülükler olarak tanımlamak mümkündür.

A. Dış Ticaret Vergileri

Devletin ülke ticaretini sınırlandırmak ya da özendirmek veya bu işlemlerin yapılış yöntemlerini düzenlemek için almış olduğu sistematik önlemlerin tümü dış ticaret politikasını oluşturur. Devlet çeşitli amaçlarla, dış ticarete doğrudan ya da dolaylı müdahalede bulunabilir. Bunları, dış ödeme dengesizliklerinin giderilmesi, dış rekabetten korunma, ekonomik kalkınma, piyasa aksaklıklarının giderilmesi, ekonominin liberalleştirilmesi, iç ekonomik istikrarın sağlanması ve hazineye gelir sağlama, dış piyasalarda monopol gücünden yararlanma ve sosyal ve siyasal amaçlar olarak sıralamak mümkündür.³⁰²

³⁰² Seyidoğlu, a.g.e. s.117-118.

Devlet bu amaçlara yönelik dış ticaret politikasını gerçekleştirmek için bazı araçları kullanmaktadır. Devletin dış ticarete müdahale için kullandığı geleneksel araçlardan biri de dış ticaret vergileridir. Dış ticaret vergileri, gümrük vergileri ile gümrük vergilerine eş etkili vergi ve fon uygulamalarıdır. Gümrük vergileri 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 3/8'inci maddesinde, yürürlükteki hükümler uyarınca eşyaya uygulanan ithalat vergileri ile ihracat vergilerinin tümü olarak tarif edilmiştir.³⁰³

Gümrük vergilerine eş etkili vergiler, tek yanlı olarak, ithalat sırasında ya da ithalat gerçekleşikten sonra benzer yerli eşyalardan farklı olarak, dış ülkelere ithal edilen eşyalara özel olarak uygulanan ve böylece, söz konusu eşyanın fiyatını yükselterek eşyaların serbest dolaşımı üzerinde bir gümrük vergisi etkisi yaratan vergiler olarak tanımlanabilir. Ülkemizde uygulanmasına son verilen Ulaştırma Altyapıları Resmi, Belediye Hissesi gibi vergiler ile halen uygulanmakta olan Katma Değer Vergisi bu vergilere örnek olarak gösterilebilir.³⁰⁴

1. İthalat Vergileri

27.10.1999 tarihli, 4458 sayılı Gümrük kanunu'nun 3/9'uncu maddesinde ithalat vergilerini kapsam olarak tanımlamıştır. Madde hükmü;

“İthalat Vergileri” deyimi;

- eşyanın ithalinde öngörülen gümrük vergileri eş etkili vergileri,

- Tarım politikası veya işlenmiş tarım ürünleriyle ilgili özel düzenlemeler çerçevesinde alınan ithalat vergilerini kapsamaktadır şeklinde düzenlemiştir. Yasa koyucu ithalat üzerine konulan vergilerin günün gereklerine göre değişen dinamik yapısını dikkate alarak ithalat vergilerinin kapsamını tanımlamayı yeğlemiştir.

Günümüzde dış ticarete yaygın olarak uygulanan vergiler esas itibarıyla ithalatta alınan vergilerdir. Eşyanın ithali esnasında alınan vergilerdir. İthal edilen her mal için aynı vergi oranının uygulandığı genel bir vergi değildir.

³⁰³ 4.11.1999 günlü, 23866 sayılı Resmi Gazete.

³⁰⁴ Binnur Çelik, **Dış Ticaretten Alınan Vergilerden Gümrük Vergisi Hukuku**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 13.

2. İhracat Vergileri

27.10.1999 tarihli, 4458 sayılı Gümrük kanunu'nun 3/10'uncu maddesi, İhracat vergilerini daha çok uygulama yönüyle tanımlanmıştır. Madde hükmünde;

“İhracat Vergileri” deyimi;

- Eşyanın ihracında öngörülen gümrük vergileri ile eş etkili mali yükler ile,
- Tarım politikası ve işlenmiş tarım ürünleriyle ilgili özel düzenlemeler çerçevesinde alınan vergiler olarak tanımlanmıştır.

İhracat vergileri, ihracatı sınırlamak, doğal hammaddelerin arzını korumak ve ticaret hadlerini ülke lehine etkilemek amaçlı olarak uygulandığı gibi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hazineye gelir sağlamak amaçlı olarak uygulanmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde pek fazla kullanılmamakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Gana'da kakao, Brezilya ve Kolombiya'da kahve, Burma ve Tayland'da pirinç, Sri Lanka'da çay, Malezya'da kalay ihracatından bu tür vergiler alınmaktadır.³⁰⁵

3. Transit Vergileri

Gümrük mevzuatına göre, Transit; gümrük vergileriyle ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmayan serbest dolaşıma girmemiş eşyanın veya gümrük işlemleri tamamlanmış çıkış eşyasının, duruma göre, yabancı bir ülkeden gelip, Türkiye gümrük bölgesinden geçerek yabancı bir ülkeye veya Türkiye'ye, ya da Türkiye'den yabancı bir ülke veya Türkiye gümrük bölgesindeki bir iç gümrükten diğer bir iç gümrüğe taşınmasıdır. Transit edilecek eşyaya uygulanan esaslar ve kurallar bütününe transit rejimi adı verilir.

Yaygın olarak bilindiği şekliyle transit, yabancı bir ülkeden gelen eşyanın yabancı bir ülkeye gitmek üzere Türkiye gümrük bölgesinde taşınmasıdır. Transit vergisi günümüzde uygulanmamaktadır. Ancak, serbest dolaşımda bulunmayan transit eşyasının Türkiye gümrük bölgesinde taşınması esnasında, uluslar arası anlaşma veya sözleşme hükümlerine hareket edilecek olması hali dışında 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 85 ve buna bağlı Gümrük Yönetmeliği'nin 268'inci maddesi hükümleri gereği eşyanın gümrük vergileri teminat altına alınır.

³⁰⁵ Seyidoğlu, a.g.e., s. 180.

B. Gümrük Tarifeleri

Gümrük Tarife Cetveli, uluslar arası ticarete konu olabilecek eşyanın cins, nevi ve niteliklerine göre sistematik bir biçimde numaralandırılmak suretiyle sınıflandırıldığı ve bu eşyadan alınması gereken gümrük vergisi oranlarını gösteren bir cetvel olarak tanımlanabilir.³⁰⁶

Türk Gümrük Tarife Cetvelinde eşyaların sınıflandırılmasında, 10 Kasım 1988 tarihli, 3501 sayılı Kanunla 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kabul edilmiş “Uyumu Sağlanmış (Armonize) Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkındaki Uluslar arası Sözleşme”nin ekinde yer alan Armonize Sistem Nomanklatürü esas alınmıştır. Armonize Sistem Nomanklatüründen önce “Gümrük İşbirliği Konseyi Nomanklatürü” esas alınarak hazırlanan 14 Mayıs 1964 tarihli, 474 sayılı Kanuna ekli Gümrük Giriş Tarife Cetveli, 1.1.1989 tarihinden itibaren yerini 3502 sayılı 10 Kasım 1988 tarihli “5383 sayılı Gümrük Kanununa Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında 474 sayılı Kanunun Adının ve Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” ile kabul edilen Armonize Sistem Nomanklatürüne dayalı Gümrük Giriş Tarife Cetveline bırakmıştır. AS Nomanklatürünün kabul edilmesiyle birlikte 25.11.1988 tarihli, 88/13527 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye’nin “Gümrük Tarifelerinde Eşya Tasnif Nomanklatürüne Mutedair Mukavelename”den çekilmesi kararlaştırılmıştır.³⁰⁷

1. Advalorem Gümrük Tarifeleri

İthal edilen eşyanın değeri üzerine uygulanacak oran olarak ifade edilirler. Advalorem tarifede eşyanın kıymeti esas alınır. Eşyanın kıymetinin tespitinde 12 Şubat 1994 tarihinde yürürlüğe giren Cenevre Kıymet Kodu ile kıymet tespiti benimsenmiştir. Eşyanın ticari ve sınai nitelikleri değerine yansıtılmış olduğundan verginin değer üzerinden alınması vergi adaletinin sağlanması bakımından isabetli olmaktadır. Ancak, eşyanın kıymetinin tespitindeki güçlükler advalorem tarifelerin bu üstünlüğünü gölgelemektedir. Cenevre Kıymet Anlaşmasında kıymetin tespitinde uygulanan aşamalı yöntemler kıymet tespitinin güçlüğüne bir göstergesidir. Ancak, yine de genellikle Avrupa Ülkeleri bu yöntemi benimsemiştir.

³⁰⁶ Güney, a.g.e., s. 3.

³⁰⁷ Umman Hamitoğulları, “Gümrük Tarife Cetveli”, **Gümrük Teftiş Kurulu Seminerleri I**, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayını, No: 7, Ankara, 2001. s. 123.

2. Spesifik Gümrük Tarifeleri

Spesifik Gümrük Tarifeleri, eşyanın niteliğine göre, adet, ağırlık ve hacim gibi fiziki ölçüler üzerinden alınacak vergiyi miktar olarak gösteren tarifelerdir. Gümrük vergisinin matrahı, eşyanın kıymetinin tespitindeki güçlüklerin aksine, eşyanın tartılması, ölçülmesi ve sayılması gibi oldukça basit ve kolay tespit edilebilmektedir. Spesifik tarifenin uygulama basitliği, istikrarlılık ve düzenli gelir sağlama gibi üstünlükleri olmasına karşın vergi adaletine ters düşmektedir. Farklı kalite ve fiyattaki eşyadan aynı verginin alınması vergi adaletini zedelemektedir. Spesifik tarife, özellikle vergi matrahındaki değişiklikleri izleyememesi nedeniyle çok az sayıda ülke tarafından uygulanmakta ya da çok sınırlı eşyaya tatbik edilmektedir. Türk Gümrük Tarife Cetvelinde, ağırlıklı olarak Advalorem tarife uygulaması söz konusudur.

3. Otonom – Sözleşmeli Gümrük Tarifeleri

Tarife uygulayan ülkenin, başka ülkelerle önceden yapılan anlaşmalara dayanmadan uygulanacak vergi oranının tek taraflı olarak serbestçe belirlendiği ve değiştirilebildiği gümrük tarifeleri otonom tarifelerdir. Bir kanun ya da kararla uygulamaya konulur ve taviz söz konusu olmadığı için istenildiği an değiştirilebilir. Günümüzde örneğine pek rastlamak mümkün değildir. Uluslar arası ticari ilişkilerin bugün ulaştığı yoğunluk, genişlik ve derinlik göz önüne alındığında otonom gümrük tarifelerinin uygulama alanı bulması çok zor hatta olanaksızdır. Sözleşmeli gümrük tarifeleri ise, başka ülkelerle önceden yapılan anlaşmalara göre düzenlenen ve değiştirilebilen indirimli tarifelere sözleşmeli tarife denilmektedir. Bu tür tarifelerde En Çok Kayırılan Ülke Koşulu (MFN) tanınan ülkelere tavizler uygulanır.³⁰⁸ Ayrıca, konumları ve uygulamaları itibarıyla, transit tarife, karma tarife, çoklu tarife, tercihli tarife olarak adlandırılan tarifeler de bulunmaktadır.

C. Gümrük Tarifelerinin Ekonomik Etkileri

Gümrük Tarifesi,³⁰⁹ geniş anlamda dış ticaret politikasının en eski ve yaygın kullanılan araçlarından biridir. Gümrük vergisi, hem üreticiler hem de tüketiciler

³⁰⁸ Tuncer, a.g.e., s. 102.

³⁰⁹ Bu konudaki bir çok çalışmada gümrük tarifesi ve gümrük vergisi, aynı anlama gelmek üzere birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bunun nedeni, gümrük tarifelerinin, hangi eşyadan hangi

üzerinde önemli etkiler yaratır. Gümrük vergilerinin uygulanmasında en yaygın iki amaç, devlet hazine gelir sağlamak ve yerli sanayiye dış rekabetten korumaktır. Bunlar, gümrük vergilerinin gelir ve koruma etkileridir. Bu etkiler yanında gümrük vergilerinin ayrıca tüketim ve bölüşüm üzerinde de etkileri bulunmaktadır.

1. Gelir Etkisi

Gümrük vergileri, çeşitli ülkelerin bütçe gelirleri arasında farklı oranlarda yer tutmakla birlikte, özellikle az gelişmiş ülkelerde devlet hazinesinin önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Tarifelerin dış ticaret politikasının en eski aracı olması da bu nedene dayanır. Gümrük vergilerinin düşük maliyetle ve kolay tahsil edilebilme özelliği, gümrük vergilerini gelir kaynağı olarak düşünen devletler için cazibe unsuru olmuştur. Gelir sağlama amacına yönelik gümrük vergileri, genellikle halkın yoğun olarak tükettiği mallara konulmaktadır. Ancak, bu yapılırken malın talep esnekliğine dikkat etmek gerekmektedir. Talep esnekliği yüksek mallara uygulanacak yüksek tarife tüketimin kısılmasına ve sonuç olarak gümrük vergisi gelirlerinin azalmasına yo açabilir. Bu nedenle mali amaçlı vergilerde, talep esnekliği de dikkate alınmalı ve konulacak vergi oranı toplam vergi gelirini en yüksek seviyeye ulaştıracak düzeyde tespit edilmelidir.³¹⁰

2. Koruma Etkisi

Gümrük vergileri gelir sağlamak yerine, daha çok, yerli sanayiye dış rekabetten korumak amaçlı olarak kullanılmaktadır. Koruyucu gümrük vergileri de hazineye gelir sağlarlar, ancak, bu vergilerin asıl fonksiyonlarının yanında gelir sağlamaları ikinci planda kalmaktadır.³¹¹ Gümrük tarifeleri, ithal mallarının yurt içi fiyatını yükselterek ithal ikamesi malları üreten yerli üreticileri dış rekabetten koruyucu etki yapar. Gümrük vergisinin iki tür koruma etkisi vardır. Nominal ve efektif koruma. Nominal koruma ithal malı üzerine konulan gümrük vergisidir. İthal malı üzerine konulan vergi tüketiciye yansıtılacağından tüketici için önemlidir. Efektif koruma

oranda gümrük vergisinin alınacağı cetvel halinde belirlenmesinde yatmaktadır. Bundan dolayı, gümrük tarifesi deyiminin gümrük vergisi anlamına geldiği hatırlanmalıdır.

³¹⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 134.

³¹¹ Çelik, a.g.e., s. 24.

oranı ise, ithal girdilerden alınan vergilerin azaltılması suretiyle yerli üretim maliyetlerinin düşürülerek ve iç pazarda rekabet gücünün yükseltilmesidir.³¹²

3. Tüketim Etkisi

Gümrük tarifeleri iç fiyatları yükselterek bir yandan yerli üretimi özendirirken öbür yandan da tüketimin kısılmasına yol açar. İthal malının talep esnekliği ne kadar yüksek ise belirli bir fiyat artışı sonucu tüketimdeki azalmada o kadar fazla olacaktır. Gümrük vergileri ithal edilen malı pahalılaştırdığı ve tüketimi kısıtıldığı için tüketici refahının azalmasına yol açar. Buna tarifelerin tüketim maliyeti adı verilir.³¹³

4. Bölüşüm Etkisi

Gümrük tarifelerinin bölüşüm etkisi, milli gelirin tüketicilerden üreticilere doğru yeniden bölüşümüne sebep olmasıdır. Gümrük tarifeleri, ürün veya sektör bazında farklılaştırılarak, tarife uygulanan üretimi korumak suretiyle sektörel, bu sektörde faaliyet gösteren girişimcileri koruyarak fonksiyonel gelir bölüşümünü değiştirebilmektedir. Tarife dolayısıyla fiyatı yükselen malın yerli üretimi artar. Bu da tüketicilerin daha yüksek fiyat ödemelerin, üreticilerin de daha fazla gelir elde etmeleri anlamına gelir. Yani gelir dağılımı, tüketicilerden üreticilere doğru yeniden dağıtılmış olur.³¹⁴ Tarife indirimlerinde ise gelir dağılımı üreticilerden tüketiciler doğru yeniden dağıtılmış olur.

D. Avrupa Birliği'nde Dış Ticaret Mali Yükümlükleri

Ortak Gümrük Tarifesi, Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerden yapılan ithalata uyguladığı gümrük tarifesidir. Ortak Gümrük Tarifesinde yer alan gümrük vergileri, otonom ve konvansiyonel olarak iki sütuna bölünmüştür. Ender olarak kullanılan otonom vergiler, kanuni vergi oranlarını göstermektedir. Konvansiyonel vergiler GATT'a konsolide edilmiş tavizli vergileri göstermektedir. Konvansiyonel vergiler "En Çok Kayırılan Ülke (MFN)" statüsünde yer alan GATT (DTÖ) üyesi ülkelere uygulanması planlanan oranlar olmasına rağmen Topluluk tarafından GATT üyesi olmayan ülkelere dahil olmak üzere tüm ülkelere uygulanmaktadır. Konvansiyonel vergilerin değişebilir nitelikte olmaması nedeniyle, vergilerin kısmen veya tamamen

³¹² Seyidoğlu, a.g.e., s. 147-150.

³¹³ Güney, a.g.e. s. 8.

³¹⁴ Cem Saatçi, "Dış Ticaretin Önündeki Engeller ve Çevresel Kriterler İle Dış Ticaret İlişkisi", **Dış Ticaret Dergisi**, 2001, [www.dtm.gov.tr; 12.3.2007].

askıya alınması işlemleri otonom vergiler üzerinden yapılmaktadır. OGT oranları dünya genelindeki gümrük vergisi oranlarına göre çok düşüktür. Uruguay Round sonrasında, 1 Temmuz 1995 itibarıyla tüm ürünler için vergilerin basit aritmetik ortalaması % 9.6 seviyesindedir. 1988 yılında % 7.3 olan basit aritmetik ortalamanın % 9.6 seviyesine çıkmasının temel nedeni, tarım ürünlerinde eş etkili vergilerin tarifeye dönüştürülmesidir. 1988 yılında sanayi ürünlerinde % 6.4 olan gümrük vergisi ortalamaları 1995 yılında % 6 düzeyine düşmüştür.³¹⁵

Avrupa Birliği'nde ithalatta tüm üye ülkeler için belirlenmiş bir sabit vergilendirme yöntemi söz konusudur. Bundan önceki bölümlerde de değinildiği üzere, Topluluk Gümrük Tarife Cetvelinde belirlenmiş bulunan oranlar gümrük vergisinin hesaplanmasında temel olarak kullanılmaktadır. Bu oran ürün cinsine göre advalorem (eşyanın CIF kıymeti üzerinden) veya spesifik (miktar üzerinden) olabilmektedir. OGT uyarınca genelde advalorem gümrük vergileri uygulanırken, spesifik gümrük vergileri şarap ve alkollü içkiler gibi işlenmiş bazı tarım ürünleri ile kömür üzerinde uygulanmaktadır. Toplulukta ayrıca, sabit vergilendirme sisteminin istisnası olarak; koruma tedbirleri kapsamında ek vergi tatbiki, tercihli anlaşmalar kapsamında düşük vergi tatbiki ve tarife kontenjanları kapsamında farklı vergi oranları tatbiki, bazı sektörlere (işlenmiş tarım ürünleri gibi) ilave bir vergi tatbik mekanizması uygulanmaktadır.³¹⁶

Prelevman sistemi; normal gümrük vergilerine ek olarak tahsil edilmektedir ve eşik fiyat ile en düşük dünya CIF fiyatı arasındaki fark kadardır. Bunu formül halinde;

Prelevman = Eşik Fiyat – En Elverişli Dünya Fiyatı şeklinde ifade edebiliriz.

İthal edilecek malın Topluluk piyasalarına girebileceği en düşük fiyatı gösteren eşik fiyat, hedef fiyat esas alınarak hesaplanır. Bu da formülle gösterilecek olursa;

Eşik Fiyat = Hedef fiyat – İthalatın Yapıldığı Liman ile Tüketim Merkezi Arasındaki Ulaşım Masrafları şeklinde ifade edilebilir.³¹⁷

³¹⁵ DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 90-91.

³¹⁶ Alaattin Alpaslan, “Avrupa Birliği Tarım Politikasına Genel Bir Bakış”, **Gümrük Dünyası Dergisi**, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı: 44, 2005, s.14.

³¹⁷ Güran, a.g.e. s. 147-148.

Hedef fiyat bir dönem için sabit olduğu halde dünya fiyatları devamlı değiştiği için, prelevman da değişen dünya fiyatlarına bağlı olarak her gün yeniden belirlenmekte ve Topluluğun bütün giriş gümrüklerinde ithalatçıdan tahsil edilmekte olan bir değişken vergi niteliği taşımaktadır.³¹⁸

Su ürünleri, şarap, meyve ve sebze gibi ürünlerde dış koruma prelevman yerine onun benzeri bir vergi niteliğindeki fark giderici vergi ile sağlanır. Bu vergi gümrük vergisi yoluyla sağlanan korumayı destekleyici niteliktedir. Fark Giderici Vergi (Telafl Edici Vergi) aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$\text{Fark Giderici Vergi} = \text{Referans Fiyatı} - (\text{Topluluğa Giriş Fiyatı} + \text{OGT})$$

Eşik fiyat gibi, ithalatın yapılabileceği en düşük fiyat anlamına gelen Referans Fiyatı, ilgili ürünün bir üretim yılından fazla bir dönemdeki fiyat ortalamasına pazarlama masrafları eklenerek bulunur. Ayrıca, domuz eti, kümes hayvanları ve yumurta için geçerli olan tamamlayıcı vergi uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulamada , üretim masraflarına bağlı olarak hesaplanan en düşük ithal fiyatı set fiyatı adını almakta, ithal malı fiyatını bu düzeye çıkarmak için de tamamlayıcı vergi adıyla bir ithal vergisi alınmaktadır.³¹⁹

E. Gümrük Birliği'ne Uyum Çerçevesinde Türkiye'de Dış Ticaret Mali Yükümlölükleri Üzerinde Yapılan Düzenlemeler

Avrupa Birliği ile 1.1.1996 tarihi itibariyle gerçekleştirilen Gümrük Birliği öncesinde mali yükümlölükler çerçevesinde ithalat ve ihracat işlemlerimize bakıldığında, gümrük vergilerinin yanında eş etkili vergiler, tarım politikası, işlenmiş tarım ürünleri politikası ve ticaret politikaları ile ilgili özel düzenlemeler çerçevesinde alınan vergiler olmak üzere bir çok vergi ve fon uygulamasının bulunduğu görölmektedir. AB ile Gümrük Birliğini tesis eden Ankara Antlaşması, Katma Protokol ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda öngörölen yükümlölükler arasında dış ticaret mali yükümlölüklerine ilişkin iki temel prensip öngörölmektedir. Bunlar;

- İthalat gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ile mali nitelikli gümrük vergileri kaldırılacaktır.

³¹⁸ Karluk, (1998) a.g.e., s. 195.

³¹⁹ Güran, a.g.e, s. 148.

- Vergi oranları dahilde ve ithalde farklılaştırılmayacak, dolaylı koruma sağlayacak iç vergileme yapılmayacaktır.

Bu çerçevede Gümrük Birliği öncesinde ve sonrasında bir çok düzenleme yapılmış, dış ticaret üzerindeki bir çok vergi, resim, harç ve fonların yürürlükten kaldırılmasıyla, dış ticaretin karmaşık mali yükümlülük yapısı, daha sade görünüme kavuşturulmuştur.

1. Yürürlükten Kaldırılan Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri

a) Ulaştırma Altyapıları Resmi

14.6.1989 tarihli 3571 sayılı Kanunla, 26.1.1967 tarihli, 827 sayılı Kanunla ihdas edilmiş olan Rıhtım Resmi'nin yapısı ile birlikte adı da Ulaştırma Altyapıları Resmi olarak değiştirilmiştir. Rıhtım Resmi konulduğunda sadece deniz yolu ile taşınmak suretiyle ithal edilen her türlü eşyadan alınmasının yol açtığı eleştiriler üzerine karayolu, havayolu ve demiryolu ile yapılan ithalata da teşmil edilmiş ve buna uygun olarak isim değişikliği de yapılmıştır. 11.07.1992 tarihli, 3824 sayılı Kanun ile 1.1.1993 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır. Yürürlükten kaldırılmadan önceki son hali ile, matrahı; eşyanın CIF değeri, gümrük vergisi, belediye hissesi, ithalde alınacak damga vergisi, destekleme ve fiyat istikrar fonu ve toplu konut fonu tutarları ile diğer masraflar toplamıdır. Oranı; kara, hava ve demiryolu ile yapılan ithalatta % 3, denizyolu ile yapılan ithalatta % 4 idi.³²⁰

b) Belediye Hissesi

5 2.1981 tarihli, 17242 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında" 2380 sayılı Kanun'un 1'inci maddesine göre gümrük vergisinin % 15'i olarak alınmakta olan Belediye Hissesi 11.07.1992 tarihli, 3824 sayılı Kanun ile 1.1.1993 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.³²¹

³²⁰ Selahattin Tuncer, "İthalde Gümrük Vergisi Dışında Alınan Vergi, Resim ve Fonlar", **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 96, Yıl: 8, 2000, s. 19.

³²¹ Mircan Yıldız Tokathoğlu, "Türkiye'de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 10, 2005, s. 60.

c) İthalde Alınacak Damga Vergisi

3.11.1990 tarihli, 20684 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3675 sayılı Kanunla konulmuştur. İthalde Alınacak Damga Vergisi Kanunu’nun 1’inci maddesi gereğince, ithal edilen eşyanın CIF bedeli üzerinden % 10 oranında tahsil edilmiştir. Kanun’da, gümrük vergisinden muaf tutulmuş veya istisna edilmiş eşyaya ilişkin ithalat bu vergiden muaf tutulmuştur. 11.7.1992 tarihli 3824 sayılı Vergi Kanunu ile 1.1.1993 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırılmıştır.³²²

d) Akaryakıt Tüketim Vergisi

Akaryakıt Tüketim Vergisi 20.11.1984 tarihli, 18581 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3074 sayılı Kanun’la konmuştur. Akaryakıt Tüketim Vergisi, normal ve süper benzin, likit petrol gazı, gazyağı, motorin ve fuel oil gibi petrol ürünlerinin ithalini kapsamaktadır. Başlangıçta advalorem olan bu vergi daha sonra spesifik hale getirilmiş ve Türkiye’nin sağladığı gelir açısından en önemli vergilerden biri haline gelmiştir.³²³ 12.6.2002 tarihli, 24783 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.³²⁴

e) Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi

19771 sayılı, 31.03.1988 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi Hakkında Kanun ile ihdas edilen bu verginin konusunu, her türlü alkol (füzel yağı dahil) alkollü içkiler ile her türlü alkolsüz içkiler (su, soda, sade gazoz, meyveli gazoz ve meyve suları hariç) tütün ve tütün mamullerinin teslimi ve ithalatı oluşturmaktadır. Verginin mükellefleri bu tür mamulleri yurt içinde imal edenler ile bunların ithalatçılarıdır.³²⁵ Oranı % 15 olan bu vergi 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu’nun 18’inci maddesi hükmü ile yürürlükten kaldırılmıştır.

f) Özel İşlem Vergisi

Özel İşlem Vergisi’nin dayanağı 26.11.1999 tarihli, 4481 sayılı Kanun’un 9’uncu maddesidir. Gümrük İdarelerine verilen beyannamelerden alınan maktu

³²² Tuncer, a.g.m. s. 20.

³²³ Tuncer, a.g.e., s. 318.

³²⁴ 12.6.2002 tarihli, 24783 sayılı Resmi Gazete

³²⁵ Coşkun Şenol, Bayram Çelik, “Gümrük İdarelerince Tahsil ve Takip Edilen Vergi ve Fonlar”, **Gümrük Dünyası Dergisi**, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı: 35, 2002, s. 21.

vergidir. 2.1.2004 tarihli, 25334 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5035 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

g) Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu

Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu, 20.06.1989 tarihli, 20201 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3571 sayılı 14.06.1989 tarihli Kanunla ihdas edilmiştir. 23.06.1989 tarihli, 89/14264 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile petrol ürünlerinin alım, satım ve fiyatlandırılmaları ile AFİF alınma esasları belirlenmiştir. Söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı 14.3.1998 tarihli, 23286 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 98/10745 sayılı Kararın yürürlüğe girmesiyle birlikte yürürlükten kalkmıştır.³²⁶ 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

h) Savunma Sanayi Destekleme Fonu

13.11.1985 tarihli, 18927 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3238 sayılı Kanun ile bu Kanuna dayanılarak çıkarılan 31.12.1987 tarihli, 19681 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 87/12468 sayılı Bakanlar Kurulu kararı çerçevesinde, bazı alkollü içkiler ile tütün mamulleri ithalatında tahsil edilmekte olan Savunma Sanayi Destekleme Fonu 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

2. Yürürlükte Olan Dış Ticaret Mali Yükümlülükleri

a) Gümrük Vergisi

4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun 74’üncü maddesine göre; Türkiye gümrük bölgesine gelen eşyanın serbest dolaşıma girişi, ticaret politikası önlemlerinin uygulanması, eşyanın ithali için öngörülen diğer işlemlerin tamamlanması ve kanunen ödenmesi gereken vergilerin tahsili ile mümkündür. Gümrük vergileri deyimi; yürürlükteki hükümler uyarınca eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin ya da ihracat vergilerinin tümünü ifade etmektedir. İthalat vergileri deyimi ise; eşyanın ithalinde öngörülen gümrük vergileri ve eş etkili vergileri tarım politikası veya işlenmiş tarım ürünleriyle ilgili özel düzenlemeler çerçevesinde alınan ithalat vergilerini ifade etmektedir.

³²⁶ Şenol, Çelik, a.g.m. s. 25.

Gümrük Kanunu'nun 15'inci maddesine göre gümrük vergisi, gümrük yükümlülüğünün doğduğu tarihte yürürlükte olan gümrük tarifesine göre hesaplanır. Gümrük yükümlülüğü, Gümrük Kanunu'nun 181'inci maddesine göre; ithalat vergilerine tabi eşyanın serbest dolaşıma girmesi ile doğar ve gümrük beyannamesinin tescil tarihinde başlar. Gümrük vergisinin matrahı eşyanın CIF kıymetidir. Bu kıymetin belirlenmesinde Gümrük Kanunu'nun 24'üncü maddesi hükümleri göz önünde tutulur. Gümrük vergisinin oranı, İthalat Rejimi Kararına ek listelerde tarife pozisyonlarına göre ilgili sütunlarda kayıtlı bulunan oranlardır. AB ve EFTA ülkelerinden yapılacak ithalatlarda tercihli tarifelerden yararlanılmak istenilmesi halinde A.TR. ya da EUR.1 belgelerinin gümrük idarelerine ibraz edilmesi gerekmektedir.³²⁷

Gümrük vergileri Vergi Usul Kanunu'nun kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu nedenle Vergi Usul Kanunu'nda yer alan kuralların gümrük vergisi için uygulama imkanı bulunmamaktadır. Ancak, Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun ve vergi yargısına ilişkin kurallar halihazırda gümrük vergisi için geçerlidir. Gümrük mevzuatının taşıdığı özellikler nedeniyle Vergi Usul Kanunu'ndan farklı bir düzenleme yapılmasının olağan ve doğal sayılması gerekir.³²⁸

b) İthalde Alınan Katma Değer Vergisi

Gümrük vergisi yanında ithalatta alınan vergiler içinde en önemlisi İthalde Alınan Katma Değer Vergisi'dir. Batı ülkelerinde “varış ülkesinde vergileme” ilkesi gereğince, ihraç edilen mal ve hizmetler vergiden arındırılarak gönderilmekte ve ithal edileceği ülkede vergiye tabi tutulmaktadır. Batı modeli katma değer vergisi uygulayan Türkiye'de de aynı ilke geçerlidir.³²⁹ Verginin dayanağı 25.10.1984 tarihli, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'dur. Yükümlüsü eşya ithal edenlerdir. Oranı, Kanunun 28'inci maddesinde belirtilen azami ve asgari oranlar çerçevesinde Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir. Halen 30.07.2002 tarihli, 24831 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2002/4480 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı hükümlerine göre; KDV genel oranı % 18, Karara ek I sayılı Liste kapsamı eşyalar

³²⁷ Sefa Yayla, Bayram Çelik, “Gümrük Vergileri ve Uygulamalarına Genel Bakış”, **Gümrük Dünyası Dergisi**, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı: 49, s. 7.

³²⁸ Doğan Şenyüz, **Türk Vergi Sistemi Dersleri**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004 s. 341.

³²⁹ Tuncer, a.g.e., s. 317.

için % 1, II sayılı Liste kapsamı eşyalar için % 8'dir. İthalde Alınan Katma Değer Vergisini doğuran olay, gümrük yükümlülüğünün başlamasıdır. Verginin matrahını;

- Gümrük vergisinin kıymet esasına göre alınmaması veya malın gümrük vergisinden muaf olması halinde sigorta ve navlun bedelleri dahil CIF değeri, bunun belli olmadığı hallerde malın gümrükçe tespit edilecek değeri,

- İthalat sırasında ödenen her türlü vergi, resim, harç ve paylar,

- Gümrük beyannamesinin tescil edildiği tarihe kadar yapılan diğer giderler ile mal bedeli üzerinden hesaplanan fiyat farkı, kur farkı gibi ödemeler oluşturmaktadır.

c) Özel Tüketim Vergisi

Özel Tüketim vergisi, 2001 yılında Avrupa Birliği müktesebatına uyum kapsamında yerine getirilmesi gereken orta vadeli öncelikler içerisinde özel tüketim vergisi yasasının da çıkarılması yer almaktaydı. Çünkü Avrupa Birliği'nde özel tüketim vergileri, katma değer vergisinden sonra uyumlaştırmaya en önce konu olan vergilerin başında gelmektedir.³³⁰ 12.06.2002 tarihli, 24783 sayılı Resmi Gazete'de yayımlan ve 1.8.2002 tarihinde yürürlüğe giren Özel Tüketim Vergisinin konusunu, 3'üncü madde hükmüne göre, Kanuna ekli dört liste kapsamına giren malların teslimi, ilk iktisabı veya ithali oluşturmaktadır.

Özel Tüketim Vergisi, Kanuna ekli listeler de yazılı malların karşılarında gösterilen tutar veya oranlarda alınır.

Kanuna ekli listelerdeki malların ihracat teslimleri; teslimin yurt dışındaki bir müşteriye yapılması, teslim konusu malın Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesinden çıkmış olması şartlarının varlığı halinde vergiden müstesnadır. Ayrıca; 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun transit, gümrük antrepo, dahilde işleme, gümrük kontrolü altında işleme rejimine tabi tutulanlar ile serbest bölgeler ve geçici depolama yerleri hükümlerinin uygulandığı mallar ile, 4760 sayılı Kanuna ekli I sayılı listede yer alan yer alan malların 4458 sayılı Gümrük Kanunu uyarınca tasfiyelik hale gelenlerin tabii afetler, bulaşıcı hastalıklar ve benzeri olağanüstü durumlarda genel ve katma bütçeli dairelere, il özel idarelerine, belediyelere, köylere ve bunların teşkil ettikleri birliklere bedelsiz teslimi vergiden müstesnadır. Ayrıca, Kanuna ekli listelerdeki

³³⁰ Yıldız, a.g.m. s. 62.

mallardan 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 167'nci maddesinin 5(a) ve 7'nci fıkraları hariç geçici ithalat ve hariçte işleme rejimleri ile geri gelen eşyaya ilişkin hükümleri kapsamında gümrük vergisinden muaf veya müstesna olan eşyanın ithali de vergiden müstesna tutulmuştur.³³¹

d) Damga Vergisi

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'na dayanılarak Maliye Bakanlığı'na çıkarılan Damga Vergisi Kanunu Genel Tebliğlerinde; gümrük idarelerine verilen özet beyan formları ile yabancı memleketlerden gönderilen posta gönderilerinin gümrüklenmesi için postanelerce gümrüklere verilen liste beyannamelerde yazılı her gönderi maddesi için ve gümrük idarelerine verilen beyannamelerden alınması gösterilen tutarda alınan vergidir.

e) Tek ve Maktu Vergi

4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 167'nci maddesine dayanılarak hazırlanan 5.2.2000 tarihli, 23955 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2000/53 sayılı Gümrük Vergilerinden Muafiyet ve İstisna Tanınacak Haller Hakkında Karar hükümleri çerçevesinde, yabancı bir ülkeden posta veya hızlı kargo taşımacılığı yoluyla gönderilen veya 18 ve daha yukarı yaştaki yolcuların beraberlerinde veya kendilerinden iki ay önce veya altı ay sonraki süreler içerisinde gelip ticari miktar ve mahiyet arz etmeyen ve her bir sevkiyat ya da yolcu başına kıymeti 1500 Euro'yu geçmeyen eşyadan kıymet üzerinden % 10 oranında alınan vergidir.

f) Antidamping Vergi ve Telafi Edici Vergi

Antidamping vergi, soruşturma sonucu damping uygulandığı veya sübvansiyona konu olduğu tespit edilen ithal konusu eşyalardan normalden daha fazla vergi alınmasıdır. 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkına Kanun hükümleri uyarınca, İthalatta Haksız Rekabeti Değerlendirme Kurulu tarafından ithalata konu eşya için yapılan soruşturma sonucunda belirlenen ve ilgili Bakanlıkça onaylanan damping marjı ve sübvansiyon miktarı kadar dampinge karşı vergi, sübvansiyona konu malın ithalinde ise telafi edici vergi alınır.

³³¹ Yayla, Çelik, a.g.m., s. 8.

Diğer taraftan, 2005/8391 sayılı 17.01.2005 tarihli Dahilde İşleme Rejim Kararı'nın 16'ncı maddesine göre şartlı muafiyet kapsamındaki sanayi ürünlerinin A.TR dolaşım Belgesi eşliğinde Avrupa Birliği'ne üye ülkelere ihracatında; işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılan üçüncü ülke menşeli hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile değişmemiş eşyaya ilişkin vergi, kaynak ülkelerle varolan anlaşmalardaki lehte hükümler saklı kalmak üzere ödenir. Ancak, bu verginin aynı ithal eşyası için Toplulukta uygulanan vergiden yüksek olması halinde, Toplulukta uygulanan vergi ödenir.³³²

g) Toplu Konut Fonu

17.3.1984 tarihli, 18344 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile uygulamaya uygulamaya konulmuştur. İthalat Rejim Kararı'nda belirtilen eşyanın ithalinde, karşılığında gösterilen oran ve tutarlarda Toplu Konut Fonu tahsil edilmektedir. İşlenmiş tarım ürünlerinin ithalatında ürünün sanayi payının vergi kapsamı dışında tutulabilmesi için işlenmiş tarım ürünlerindeki tarım payı ile sanayi payının hesaplanması gerekir. Bunun için "Bileşim Tablosu" adı verilen bir hesaplama yöntemi geliştirilmiştir. İşlenmiş tarım ürünleri İthalat Rejim Kararı ekinde ayrı bir liste halinde yayımlanmaktadır. İşlenmiş tarım ürünleri kapsamındaki eşyanın tarım payı hesaplanırken öncelikle işlenmiş tarım ürününün içerdiği süt yağı, süt proteini ve nişasta /glikoz oranına göre "Bileşim Tablosu"ndan 7000'den 7996'ya kadar devam eden ve İthalat Rejim Kararı ekinde yer alan dört rakamlı kod numarası tespit edilmektedir. Bu kod numarası esas alınarak Rejim Kararı'na ekli III sayılı listede işlenmiş tarım ürününün gümrük tarife pozisyonunun karşısında (T1) ya da (T2) işaretlerinin bulunması durumunda, "Bileşim Tablosu"ndaki kod numaraları esas alınarak ekli 2 nolu Tabloda yer alan Toplu Konut Fonu tutarları tahsil olunur.³³³

h) Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu

26.8.1989 tarih ve 20264 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 12.5.1988 tarih ve 88/12944 sayılı Kararnameye İlişkin Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Hakkında 6 Sayılı Tebliğ'in 2. Maddesinin D bendi hükmü gereğince; kabul kredili,

³³² Yayla, Çelik, a.g.m, s. 9.

³³³ Cahit Gökçelik, **Gümrük Rejimleri**, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2005 s. 37-38.

vadeli akreditif ve mal mukabili ödeme şekillerine göre yapılan ithalatta, halen yürürlükte bulunan 08.08.2001 tarih ve 24487 sayılı R.G. ile yayımlanan 31 nolu Tebliğ hükümleri uyarınca %3 oranında fona kesinti yapılmaktadır. Fonun amacı, kalkınma planı ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesi ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerinin düşürülmesidir. 4684 sayılı Kanunla kaldırılmış olmakla birlikte aynı Kanunun geçici 3'üncü maddesinde yeni bir düzenleme yapıncaya kadar yukarıda sözü edilen hallerde kesintiye devam edileceği hükmüne yer verilmiştir. Sözkonusu Fon kesintisinin oranı, 22.09.1995 tarihli, 22412 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 12 sayılı Tebliğ ile % 6, 20.12.1995 tarihli, 22499 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 14 sayılı Tebliğ ile % 0, 22.07.1996 tarihli, 22704 Mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 17 sayılı Tebliğ ile % 6, 17.12.1998 tarihli, 23556 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 22 sayılı Tebliğ ile % 3, 25.11.2000 tarihli, 22241 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 29 sayılı Tebliğ ile % 6, 08.08.2001 tarihli, 22412 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 12 sayılı Tebliğ ile % 3 olarak belirlenmiştir. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Tebliği'nin 3. maddesinde, Petrol (Petrol mahsulleri dahil), gübre, gübre hammadresi, buğday, arpa ithalatının finansmanı amacıyla kullanılacak döviz kredilerinden Fona kesinti yapılmayacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca, ihracatı teşvik belgesi ve dahilde işleme izin belgesi kapsamında yapılan ithalatta bu oran % 0 olarak uygulanmaktadır. Bakanlar Kurulu Fona yapılan kesinti oranlarını sıfıra kadar indirmeye veya tümüyle kaldırmaya veya 15 puana kadar yükseltmeye yetkilidir.

i) Bandrol

Bandrol uygulamasının dayanağı 4.12.1984 tarihli, 3093 sayılı Radyo ve Televizyon Gelirleri Kanunu'dur. Kanun'un 1'inci maddesi maddesinde yer alan cihazları imal veya ithal edenler satıştan önce, ticari ithalat maksadı dışında beraberlerinde yurda getirenlerde ithal işlemlerinden önce bandrol veya etiket almaya mecburdurlar. Bu bandrol veya etiketler Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından veya bu kurumun yetkili kılacağı diğer kurum veya kuruluşlar tarafından verilir.

j) Madencilik Fonu

4.6.1985 tarihli, 3215 sayılı Maden Kanunu'nun 34. maddesine dayanılarak kurulmuştur. Madencilik Fonu'nun kaynağı, bazı tür madenlerin ithalatından veya ihracatından yapılan kesintiler olmaktadır. Maden ithalatında yapılan fon kesintisi, 22.8.1985 tarih ve 18850 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Maden Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik'in 51'inci maddesine göre, ithal edilen madenin gümrük vergisine esas kıymetinin % 2.5 oranındadır.³³⁴

k) Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

15.12.1984 tarihli, 2976 sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi hakkında Kanun'un 2'inci maddesine dayanılarak yayımlanan 88/13384 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile uygulamaya konulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası nezdinde teşkil edilen Fonun amacı, dış ticaretin ekonomik şartlara uygun olarak yürütülmesini sağlamaktır. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, Para ve Kredi Kurulu kararıyla, tarımsal girdilerin sübvansiyonu, üreticilerin fiyat hareketlerinden korunması, ihracatın geliştirilmesi, ihracata dönük yatırımların finansmanı, ihracat sigortası kuruluncaya kadar ihracatın sigortası faaliyetlerinin finansmanı için kullanılabilir.

88/13384 sayılı Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu Hakkına Karar'ın 11'inci maddesine göre;

- Her türlü naturel iç fındık ihracında, 8 Cent/kg. karşılığı YTL,
- Her türlü kabuklu fındık ihracında, 4 Cent/kg karşılığı YTL,
- 41.01, 41.02 ve 41.03 GTİP'na dahil işlenmiş deri ve kösele dışında kalan pikle derileri dahil her türlü hayvan derileri ve postlarının ihracında, 50Cent/kg karşılığı YTL Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu primi kesintisi yapılmaktadır.³³⁵

l) Tütün Fonu

28.5.1986 tarihli, 3291 sayılı Kanun'a dayanılarak yayımlanan 30.07.1988 tarihli, 88/13208 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına istinaden, yabancı tütün ile yurt içinde harmanlanmış ve imal edilmiş sigaraların bünyesine giren yabancı tütünün ithali sırasında 20 sigaralık paket başına 0.40 \$ fon tahsiline, 4629 sayılı Bazı

³³⁴ Tuncer, a.g.m. s. 25.

³³⁵ Yayla, Çelik, a.g.m, s. 9.

Fonların Tasfiyesi Hakkında Kanunun Gerçici 1'inci maddesinin A fıkrası, a bendinin 1 nolu alt bendine yer alan “ 28.5.1986 tarihli ve 3291 sayılı Kanunun 17'nci maddesi uyarınca, yabancı tütün ve sigaralardan ithalat sırasında Tütün Fonu adına alınan paralar, bu Kanunla yürürlükten kaldırılan hükümler çerçevesinde tahsil edilmeye devam edilir ve doğrudan bütçeye gelir yazılır” hükmüne istinaden devam edilmektedir.

F. Gümrük Birliği'nin Türkiye'de Dış Ticaret Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkileri

AB ile Türkiye arasında tesis edilen Gümrük Birliği, dış ticaretin vergilendirilmesinde, özellikle ithalata uygulanan vergiler ya da mali yükümlülükler ile ilgili olarak, gerek bu yükümlüklerin yapısı ve gerekse vergi gelirlerinin düzeyinde değişimlere neden olmuştur.

Gümrük Birliği'ne geçiş sürecinde gümrük birliğinin Türkiye ekonomisine yaptığı etkilerin incelendiği çalışmalarda, AB'den yapılan sanayi ürünleri ithalatında gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ile OGT'nin uygulanmasının kamu gelir kaybına yol açacağı ileri sürülmekte hatta bazı çevrelerce toplam vergi geliri kayıpları tutarı ortaya konulmakta bir kısım makalelerde ise bunun karşısında görüşlere yer verilmektedir.³³⁶

Gümrük Birliği'ne geçiş ile birlikte Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum çerçevesinde, hassas ürünler istisna olmak üzere, üçüncü ülkelerden ithalatta sanayi ürünlerinde % 10.78 olan ağırlıklı koruma oranı 1996 yılında % 5.6'ya, 2000 yılında % 3 seviyelerine indirilmiştir.³³⁷ Bu nedenle, dış ticaret vergi gelirlerinde azalış kendiliğinden beklenmelidir. Ancak, Gümrük Birliği söz konusu olmasa da tüm dünyada koruma oranlarının düşürülmesi yönünde DTÖ'nün eğilimi çerçevesinde Türkiye'de de koruma oranlarının aşağıya çekilmesi söz konusu olacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle, bu kapsamda yapılacak tartışmalar fazla anlamlı olmayacaktır.

Toplam vergi gelirleri içinde dış ticaret vergilerinin oranı aşağıda Tablo da verilmiştir.

³³⁶ Emin Çarıkçı, “Ekonomik Gelişmeler, GB'nin Zararı ve AB ile Müzakereler”, [www.cankaya.edu.tr; 21.04.2006]

³³⁷ TUSİAD, *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri*, Yayın No: TUSİAD-T/2003 2003-10-364, İstanbul, 2003, s. 11

Tablo 23: Toplam Vergi Gelirleri İçinde Dış Ticaret Vergilerinin Oranı (%)

Yıllar	1990	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam Vergi Geliri	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gelirden Alınan Vergi	51.1	39.9	40	45.9	44.2	39.6	39.3	33.1	29.8	29.9	28.8
Servetten Alınan Vergi.	0.9	0.8	0.7	0.8	1.2	1.3	1.1	1.6	2.8	3.3	2.4
Mal ve Hiz.Üz.Al.Ver.	30.1	39.6	41.8	39.1	41.3	42.9	45.6	50	52.3	45.9	47.5
Dış Ticaretten Alınan V	17.7	18.0	17.4	14.3	13.4	16.2	14.0	15.2	14.7	18.5	18.7

Kaynak: 1990-2003 yılları arasındaki veriler Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Türkiye” Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 10, 2005, s. 67; 2004 ve 2005 yılı verileri Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, [www.muhasebat.gov.tr; 21.04.2007] verileri esas alınarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo’ya bakıldığında, dış ticaret üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı 1990 yılında % 17.7 iken, 2005 yılında da bu oranın biraz üzerinde % 18.5 seviyesinde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, 1995 yılında % 18 olan bu oran 1999 yılına kadar sürekli düşüş eğilimi göstermiş, 1999 yılında 13.4 seviyesine inmiştir. 2000 yılında dış ticaret vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 16.2 seviyesine yükselmiş izleyen yıllarda dalgalanan bir seyir izlemiştir.

Diğer taraftan, dış ticaretten alınan vergilerin GSMH içindeki payının artış gösterdiği görülmektedir. 1990 yılında bu oran % 2.3, 1995 yılında % 2.47 iken, 2002 yılında % 3.46 olmuştur. Ancak bu artış Gümrük Vergisi’nin GSMH’daki payının gerilemesine rağmen İthalde Alınan Katma Değer Vergisi’nin GSMH içindeki payının artmasından kaynaklanmaktadır.³³⁸

III. AB’NİN GÜMRÜK KODUNA UYUM VE KARŞILIKLI İŞBİRLİĞİ

Bölgesel entegrasyon hareketi olarak Avrupa Birliği’nin güçlenme sürecine bakıldığında, bunun, temelde taraflar arasındaki gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırıldığı ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulandığı klasik bir gümrük birliğinin çok ötesine geçerek, ortak gümrük ve ticaret politikalarının uygulanmaya başladığı, bu alanlarda Üye Devletler tarafından Topluluğa yetki devrinin söz konusu olduğu bir entegrasyon hareketi olduğu görülmektedir. Yeni üye katılımları ile başlayan genişleme sürecinde Topluluğun uluslar arası ticaret sistemindeki rekabet gücü ve ekonomik

³³⁸ Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, a.g.m. s.67

potansiyelinin olumsuz etkilenmemesi için genişleme ile birlikte derinleşmenin, yani birlik içerisinde uygulanan politikaların harmonizasyonu zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, önde gelen alanlardan biri olan Gümrük ve dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Roma Antlaşması'nda mevzuat uyumlaştırmasına ilişkin Komisyona koordinasyon yetkisi veren 27'inci madde haricinde ortak gümrük mevzuatı oluşturulmasına ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Antlaşmanın yürürlüğe girişinden on yıl sonra gümrük birliğinin tesisi ve ortak gümrük tarifesinin uygulanmaya başlaması ile birlikte koordinasyonun tek başına yeterli olmadığı, pazarın bütünlüğünün korunması için harmonizasyonun gerektiği ortaya çıkmıştır. Tek bir gümrük tarifesinin varlığına rağmen, tamamen farklı gümrük mevzuatlarının bulunması da pazarda serbest dolaşım ilkesinin geçerliliği ile çelişmekteydi. Bir gümrük birliği gümrük bölgesi içinde, aynı gümrük politikalarının izlenmesi ve kuralların yeknesaklığı ticaret sapmasının önlenmesi açısından vazgeçilemez bir öneme sahiptir. Bu nedenlerle Topluluk gümrük bölgesinin tümünü kapsamak ve her bir gümrük noktasında aynı kuralların geçerli olmasını sağlamak üzere, gümrük rejimlerine ilişkin tüm hükümleri kapsayan Avrupa Topluluğu Gümrük Kodu, Roma Antlaşmasının 28, 100a ve 113'üncü maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.³³⁹

19.10.1992 tarihli, L 302 sayılı ATRG'de yayımlanan 2913/92 sayılı Tüzükle düzenlenen Avrupa Topluluğu Gümrük Kodu, Tek Pazar hedefleri çerçevesinde çok sayıda Topluluk Tüzük ve Yönetmelikleri içinde dağınık halde bulunan gümrük mevzuatı hükümlerini tek bir kod altında toplanması, gümrük formalitelerinin ve denetimlerinin kaldırılması ya da en azından mümkün olduğunca sınırlandırılması amacıyla çıkarılmıştır. Ayrıca, 2454/93 sayılı Tüzük ile de Avrupa Topluluğu Gümrük Kodu'nun Uygulama Yönetmeliği düzenlenmiştir.³⁴⁰

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı gereğince Türkiye belirli alanlarda Topluluk mevzuatına uyum ile yükümlü tutulmuştur. Topluluğun gümrük kodunu esas alan düzenlemelerin yapılması da Karar'ın 28'inci maddesi hükmü gereğince Türkiye'nin yükümlülükleri arasında yer almaktadır.

³³⁹ Didem Dirlik, **Topluluk Hariçte İşleme Rejiminin Mevzuat, Uygulama ve Sorunlar Açısından İncelenmesi ve Türkiye'nin Uyum Çalışmaları**, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 1998, Ankara, s. 12.

³⁴⁰ DPT, (1995c) a.g.r., s. 44

Bu kapsamda Topluluk Gümrük Kodu ve Uygulama Yönetmeliği esas alınarak, üçüncü ülkelere yönelik ekonomik etkili gümrük rejimlerini düzenleyen AB mevzuatı Türk mevzuatına uyarlanmıştır.

Türkiye ile AB arasında 1.1.1996 tarihi itibarıyla tesis edilen Gümrük Birliği'nin işleyebilmesine doğrudan etkili olacak konularda, o tarihlerde yürürlükte bulunan 1615 sayılı Gümrük Kanunu'na Topluluk Gümrük Koduna uygun hükümlerin eklenmesi yönündeki çalışmalar gümrük birliği tesis edilmeden önce başlamıştır. Ancak, o dönemdeki siyasi konjonktürün yeni bir gümrük kanununun kabulü için çok da uygun olmaması nedeniyle Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenmesi mümkün olan mali ve cezai hükümler dışındaki düzenlemeler 26.08.1995 tarihli, 22355 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 564 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile gerçekleştirilmiştir. Bugün yürürlükte olan 247 esas 6 geçici maddeden oluşan 4458 sayılı Gümrük Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde sağlanan uzlaşma ile bölümler itibarıyla görüşülerek saatlerle ifade edilebilecek kadar kısa sürede kabul edilen ender kanunlardan biridir. 27.10.1999 tarihinde kabul edilerek 4.11.1999 tarihli, 23866 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ve yürürlük maddesi gereği 4.2.2000 tarihinde yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanunu, Türkiye ile Topluluk arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'nın tarafların geçiş dönemi içerisinde karşılıklı ve dengeli yükümlülöklere dayalı olarak, aşamalı bir şekilde kuracakları ortaklığın iyi işemesi ve bunun gerektirdiği ortak tedbirlerin geliştirilmesi için ekonomik politikalarını uyumlaştıracakları hükmü doğrultusunda hazırlanarak ortaya çıkmıştır.

AB gümrük kodu düzenlemelerine uygun olarak gerçekleştirilen 4458 sayılı Kanun bir çok yeni kavram ve düzenlemeyi ihtiva etmektedir. Bu düzenlemelerden biri Basitleştirilmiş Usuldür. Gümrük Kanunu'nun 71 ve Gümrük Yönetmeliği'nin 135 ve 163'üncü maddesi hükümleri ile basitleştirilmiş bazı usuller kabul edilmiştir. Bu hükümlere göre, gümrük idareleri, usul ve formalitelerin mümkün olduğunca basitleştirilmesi için bazı şartlara bağlı olarak, gümrük beyannamesi yerine başka bir ticari veya idari belgenin gümrüğe verilmesine ve buna beyanı kanıtlayıcı belge olarak istenilen tüm belgelerin eklenmemesine; eşyanın ilgili rejime geçişinin kayıt yoluyla yapılmasına izin verebileceklerdir. Ancak, beyan, basitleştirilmiş usulle yapılmış olsa dahi hukuki sonuçları itibarıyla beyan sahibini bağlayacaktır. Bu

düzenleme hem bürokrasiyi azaltmak hem de yakınmaları en aza indirmek amaçlı olarak getirilmiştir.

Bir diğer önemli düzenleme, gümrük idareleri ile mükellefler arasında sıkça yaşanan tarife ve menşe ihtilaflarının önüne geçmek, beyan sürecini ve gümrük işlemlerini hızlandırmak, dış ticareti kolaylaştırmak ve işlem maliyetlerini azaltmak, ticaret erbabına eşya üzerindeki dış ticaret vergilerini önceden bilme imkanını vererek ticarete öngörüü sağlamak amacına yöneliktir. Bu düzenleme, mükelleflerin gümrük idarelerinden ücretsiz olarak eşyanın menşei veya tarifesi hakkında yazılı bilgi talebinde bulunabilmelerine imkan sağlanmasıdır. Bağlayıcı Tarife Bilgisi ve Bağlayıcı Menşe Bilgisi, mükelleflerin yazılı talebi üzerine Gümrük Müsteşarlığı (Gümrükler Genel Müdürlüğü) tarafından verilen eşyanın tarifesi ve menşesine ilişkin belli süreler için geçerli olan bağlayıcı idari karardır. Bağlayıcı Tarife Bilgisinin geçerlilik süresi 6 yıl, Bağlayıcı Menşe Bilgisinin geçerlilik süresi 3 yıldır. Bağlayıcı Tarife Bilgisi ve Bağlayıcı Menşe Bilgisinin yasal dayanağını, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 9 ve buna bağlı Gümrük Yönetmeliği'nin 18'inci maddesi hükümleri ile konuya ilişkin çıkarılan 15.8.2000 tarihli, 24141 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1 no'lu Gümrük Genel Tebliği'dir.

Bu kapsamda yapılan diğer düzenlemeler;

- GATT'ın gümrük değerinin belirlenmesine yönelik VII'inci maddesi kanunda yer almıştır.
- Gümrük Rejimleri yeniden düzenlemiş, Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri getirilmiştir.
- Kanuna gümrük idarelerine bilgisayar veri işleme tekniği ile hazırlanmış beyannamelerin de verilebilmesi yönünde hüküm ilave edilmiştir.
- Geçici İthalat Rejimine kısmi vergi ödemesi getirilmiştir.
- İhracat vergileri yeni bir düzenleme olarak getirilmiştir.
- Genel ve Özel Antrepolar yeniden belirlenmiştir.³⁴¹

³⁴¹ TÜSİAD, **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri**, Yayın No: TÜSİAD-T/2003 2003-10-364, İstanbul, 2003, s. 38

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dış ticaret, yöneldiği ülkelerde verim ve kaliteyi beraberinde getiren evrenselleşmiş iktisadi bir olgudur. Başlangıçta, insanoğlunun yaşam mücadelesinin idamesi için sadece insanlar arasında gerçekleştirilen malların ve hizmetlerin mübadelesi, bir başka ifadeyle toplumsal yaşama geçiş dönemine kadar olan ticaret; ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte yerini karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı uluslar arası ticarete bırakmıştır. Bu süreç ise, global ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiştir.

Global ekonomik büyüme ise, devletlerin birbirleriyle yakın iktisadi ilişkiler kurmalarının hem sebebi hem de sonucudur denilebilir. Globalleşme ya da küreselleşme denilen iktisadi, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve de stratejik olgu dünyayı tek bir köy haline getirme yolunda hızla ilerlemektedir. Yani dünya entegre olmaktadır. Bölgeler, ülkeler ve kıtalararası özellikle ticari ilişkiler takip edilemez bir ivmeye sahip hale gelmiştir. Özellikle üst kuruluşlar ve birlikler nezdinde entegre olan dünya ülkeleri, ticari prensipler ve mevzuat açısından da giderek homojenleşme yolundadır. Bu süreçte ülkeler özellikle egemenlik anlayışları açısından her ne kadar sıkıntılar yaşasalar da, birlik olmanın yolu aynı zamanda belli fedakarlık ve tavizlerden geçmektedir.

Türkiye de, globalleşmeden nasibini çok hızlı bir biçimde alan ülkelerdendir. 1980 sonrasında hızla sanayileşme ve dışa açılma adımları atmış, dinamik ve bölgesinde söz sahibi jeo-stratejik bir ülke konumuna terfi etmiştir. Dışa açılmanın en önemli göstergelerinin başında dış ticaret gelmektedir. Bu açıdan Türkiye değerlendirildiğinde, oldukça önemli mesafeler katedildiği söylenebilir. Sadece ithalatçısı olduğumuz birçok ülkenin şu an ihracatçısı konumuna yükseldiğimiz görülmektedir. Dış ticaret dengesi açısından ithalat lehine bir fazla söz konusu olmakla birlikte, her yıl görülen ihracat artışları ile mal grupları itibarıyla ihracatın daha sağlıklı yapıya kavuşmuş olması bu yöndeki kaygıları azaltmaktadır.

Konunun diğer bir boyutu ise vergidir. Türkiye’de vergilendirme gelir, servet ve harcamaların vergilendirilmesi sacayağına oturtulmuştur. Gelir üzerinden gelir ve kurumlar vergisi; servet üzerinden emlak, motorlu taşıtlar ve veraset ve intikal vergileri, harcamalar üzerinden ise KDV, ÖTV, dış ticaret vergileri ve diğer bazı

vergiler alınmaktadır. Toplam vergi tahsilatı içerisinde dolaysız vergiler olan gelir-servet vergilerinin payı yaklaşık %30, dış ticaret vergilerinin de bünyesinde bulunduğu dolaylı vergilerin payı ise yaklaşık %70'dir. Bu tablo aslında çok düşündürücüdür. Çünkü Anayasa'nın 73. maddesi'nin ilk bendi herkesin mali gücüne göre vergi ödemesini emretmektedir. Fakat dolaylı vergiler mali gücü dikkate almamaktadır. Türkiye tablosunda vergilerin %70'i dolaylı vergilerden sağlanıyor ise, anayasal hüküm ihlal ediliyor demektir. Bu durum aynı zamanda bir vergi adaletsizliği göstergesidir.

Yine toplam vergi tahsilatı açısından değerlendirilirse, dış ticaretten alınan vergilerin toplam tahsilat içindeki payı %18-19'larda seyretmektedir. Bu oldukça önemli bir rakamdır. Dolayısıyla dış ticaretin vergilendirilmesinin ve buradan elde edilen rakamların öneminin iyi kavranması, dış ticaretin vergilendirilmesiyle ilgili düzenlemelerin çok sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda, dış ticaretteki mali yükümlülüklerle, kırkdört yılı aşkın bir süredir temasta olduğumuz ve son dönemde tam üyelik müzakere sürecine girdiğimiz Avrupa Birliği ve Türkiye açısından bakılmıştır. Avrupa Birliği'nde dış ticaret mali yükümlülükleri derinlemesine incelenmiş, Türkiye-Avrupa Birliği arasında tesis edilen gümrük birliğinin dış ticaret mali yükümlülüklerin yapısını nasıl ve ne yönde etkilediği ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada varılan sonuçlar, elde edilen tespitler ve getirilebilecek öneriler şu şekilde ortaya konulabilir:

- Avrupa Birliği üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalamaktadır. Burada yadırganacak bir durum yok gibi görünmektedir. Fakat, Avrupa Birliği'nin anlaşma imzaladığı ülke, Avrupa Birliği'ne tanıdığı tavizleri Türkiye'ye tanınamakta ve Türkiye ile serbest ticaret anlaşması imzalamakta isteksiz davranmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin ilgili ülke pazarında rekabet gücünü zayıflatmakta dezavantajlı konuma düşürmektedir. Bu nedenle, Topluluğun, serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülkelerin, aynı anlaşmaları ülkemizle de imzalamalarını sağlayacak girişimlerde bulunması, bunu ön koşul haline getirmese bile tercih nedeni haline getirmesi yönünde AB nezdinde ısrarcı ve takipçi olunmalıdır.

- Türkiye ile serbest ticaret anlaşması imzalamamış fakat Avrupa Birliği ile serbest ticaret anlaşması imzalamış üçüncü ülkelerin mallarının AB üzerinden Türkiye'ye girmesi ile oluşan trafik sapmasının önlenmesi için bu ülkelere fark

giderici vergi uygulanabilmesine imkan veren bir düzenleme yapılabilmesi yönünde AB nezdinde ısrarcı ve takipçi olunmalıdır.

- Türkiye uzun yıllardır Avrupa Birliği yolunda seyir halindedir. Zaman zaman duraksama ve kesilmeler olsa da müzakere sürecine gelinmiştir. Dolayısıyla AB müzakere sürecinde, bu noktaya gelinmişken, uygulanacak temel stratejiler, mevzuat çalışmaları ve atılacak adımlar toplumun tüm kesimlerini kapsayan (işçi-işveren-üniversiteler-odalar ve diğer toplum temsilcileri) bir diyalog ve uzlaşma ortamıyla belirlenmeli ve bunun için bir Avrupa Birliği uzlaşma konseyi kurulmalıdır. Avrupa Birliği ve Gümrük Birliğine ilişkin belirteceğimiz diğer hususlar aşağıda sıralanmıştır:

- Öncelikle Avrupa Birliği ile ilgili müzakere süreci, ilişkiler, bu konudaki çalışmalar ve koordinasyonun bu konuda görevlendirilen bir Devlet Bakanlığı eliyle yürütülmek yerine müstakil bir Avrupa Birliği Bakanlığı kurulmasının, bu Bakanlıkta AB konusunda uzman bürokrat ve teknik kadronun sürekli istihdam edilmesinin uygun ve yerinde olacağı düşünülmektedir.

- Türkiye, Avrupa Birliğine tam üye olmadan, mevcut 27 üye arasında gümrük birliğini tesis eden tek ülkedir. Bu husus, Türkiye'nin, Avrupa Birliği'nin üyeleriyle birlikte belirlediği ortak dış ticaret politikasının karar alma sürecinde yer almadığı halde, kararlarının sonuçlarına katlanma mecburiyetini beraberinde getirmektedir. Bunun olumsuzluklarını en aza indirgeyecek tedbirlerin artırılması konusunda AB nezdinde her türlü girişimde bulunulmalıdır.

Diğer bir nokta, Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi ülkelere AB ve Gümrük Birliği üyeliğini müteakip hemen bölgesel yardım programlarından ve AB bütçesi kaynaklarından önemli maddi destekler sağlanmıştır. Türkiye'ye bu tür desteklerin sağlandığını maalesef söyleyememekteyiz. Halbuki AB-Türkiye mali işbirliğinin gümrük birliğiyle başlayacağına dair 6 Mart 1995 tarihli topluluk bildirgesi bulunmaktadır. Bu bildirmede; yeni rekabet ortamına Türk sanayi sektörünün uyum sağlamasını , Türkiye'nin AB ile alt yapı bağlantısının iyileştirilmesini ve topluluk ekonomisi ile Türk ekonomisi arasındaki farkın azaltılmasını kolaylaştırmak üzere Avrupa Birliği'nce mali yardım yapılması öngörülmekteydi.

- Gelecekte tarım, en önemli dış ticaret alanlarının başında gelecektir. Türkiye AB'ye üye olduğu takdirde, AB'nin şu anda mevcut tarımsal alanı artacak ve AB'nin

tarımsal alanının %25'i yani dörtte biri Türkiye tarafından temsil edilecektir. Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin tarımsal dış ticaretinin yaklaşık dörtte biri Türkiye tarafından yapılacaktır denilebilir. Bunun hem Türkiye'ye hem de tarıma büyük önem atfeden Avrupa Birliği'ne katkısı çok önemlidir.

- Gümrük Birliği ile ilgili bir başka mesele ise şudur ki; dış ticaret açıkları konusunda faturayı hemen Gümrük Birliği'ne çıkarmak yerine, dönemin tüm iktisadi koşulları ortaya konularak değerlendirme yapılmalıdır. Ancak bu şekilde sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bu çerçevede kapsamlı bir değerlendirme yamaksızın dış ticaret açıklarının nedenini sadece Gümrük Birliği'ne bağlamak eksik, hatalı ve yanıltıcı olacaktır.

- Avrupa Birliği ile alakalı diğer mesele şudur; üyelik sürecinde ülke olarak güçlü olduğumuz ve zayıf olduğumuz alanların olduğu malumdur. Güçsüz olduğumuz alanlar için rehabilitasyon çalışmaları geciktirilmeden ve uzlaşmayla yapılmalıdır. Güçlü olduğumuz alanlarda ise tavizsiz bir tutum sergilenmelidir. Fakat Avrupa Birliği kesinlikle iç politika aracı yapılmamalı, siyaset üstü bir hal olarak ele alınmalıdır.

- Dış ticaret mevzuatı ne kadar mükemmel olursa olsun, uygulamadaki nitelik ve kalitenin artırılabilmesi etkinliği azaltacaktır. Dış ticarete, yüzlerce farklı ülke ve kültür ile, binlerce farklı kalitede mal çeşidiyle uğraşılmaktadır. Dolayısıyla bu geniş yelpazede en az hatayla uygulamada kararlılığı sağlayıcı mekanizmalar tesis edilmelidir.

- Dış ticaret mevzuatı dinamik ve ekonomi üzerinde doğrudan etkili olduğundan, AB Komisyonu altında faaliyet gösteren çeşitli teknik komitelere doğrudan katılım sağlanamasa dahi, gözlemci sıfatıyla katılımın sağlanması bakımından gerekli girimlerde bulunulması, böylece, alınacak kararlarda Türkiye'nin dış ticaretinin aleyhine olabilecek tespitlere ulaşılması halinde bunun gecikmeksizin ilgili mercilere Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi (GBOK) tarafından iletilmeli ve bu yöndeki kararların yeniden gözden geçirilmesinin sağlanması yönünde ısrarcı ve takipçi olunmalıdır.

- Başka bir nokta ise; ülkelerle ticaret sonuç itibarıyla firmalar arasında gerçekleşmektedir. Bunun realize edilmesi aşamasında, ülke firmalarının dış ticaret markalarının güçlenebilmesi ve daha konvertibl hale gelmesi açısından, dış ticaret

mevzuatına doğrudan devlet yardımları dışında eğitim ve diğer üretim teşvik destekleri konulmalıdır. Bu konuda ifade edilmesi gereken bir başka husus ise, bu alanda firmalarımızca yaşanan bazı somut problemlere ilişkindir. Örneğin Dış Ticaret Müsteşarlığımız tarafından 2006 yılı içinde AB üyesi bazı ülkelere (İtalya ve Fransa) televizyon ihracatı sırasında problemler yaşandığı, söz konusu problemin fazladan fiziksel kontrollerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Hatta söz konusu ülkeler tarafından A.TR dolaşım belgelerinin reddedildiği de olmuştur. Hiçbir belge eksikliği olmaksızın firmalarımızca gerçekleştirilen ihracatlarda bu tür sorunlarla karşılaşılması ve Türk markalarının rekabet açısından bu durumdan olumsuz etkilenmemesi adına, ilgili mercilere gerekli uyarılar ivedilikle yapılmalıdır.

- Dış ticaret boyutu olmayan, dış ticaretle bağlantısı olmayan bakanlık hemen hemen yoktur. Dış ticarete ilişkin yapılacak bir düzenleme çoğu kez birden çok Bakanlık ilgilendirmektedir. Bu nedenle yapılacak düzenlemenin sağlıklı olması ve mali yükümlülükler de dahil tüm yükümlülüklerin etkinliğinin sağlanabilmesi için, düzenleme aşamasında Bakanlıklararası koordinasyon sağlanmalı, ve bu koordinasyon uygulama aşamasında takip ve kontrol yönüyle sürdürülmelidir. Diğer taraftan, dış ticaretin uygulama alanı gümrük idareleridir. Bu nedenle, yapılacak düzenlemelerin uygulanabilirliği, uygulamada ortaya çıkabilecek sorunların tespiti açısından Gümrük Müsteşarlığı'nın görüşü alınmalıdır.

Halen uygulanmakta olan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu, Anayasanın 167'nci maddesinin Bakanlar Kurulu'na verdiği yetkiye istinaden 7.6.1988 tarihli, 88/12944 sayılı Kararname ile ihdas edilmiş, 3.7.2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4684 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesi hükmü çerçevesinde 2001/2698 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlükten kaldırılmış ve bu Kararname'nin 1.1.2002 tarihinde yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştır. Bu durumda, 1.1.2002 tarihi itibarıyla söz konusu Fonun tahsil edilmesinin hukuki dayanağı kalmamıştır. Bu eksikliğin ivedilikle giderilmesi gerekir.

Dış ticarette mali yükümlülüklerin tüm ticaret erbabınca eşit katlanılması, haksız rekabetin önlenmesi için, dış ticarette yolsuzluk ve kaçakçılığın önlenmesi ya da daha samimi bir ifade ile en aza indirgenmesinin gerektiği izahtan varestedir. Bu yolda başarı sağlamak için mücadeleci kuruluşların başında gelen gümrük idarelerinin personel ve donanım yönünden güçlü hale getirilmesi yanında,

gümrük idareleri ile ilgili diğer kurum ve kuruluşlar arasında ki işbirliği ve koordinasyonun artırılması gerekmektedir. Diğer taraftan yolsuzluk ve kaçakçılıkla mücadeleyi sadece sınırlardaki denetim ve kontrollere inhisar ettirmek yerine tüm ülke düzeyinde ilgili tüm birimlerle topyekün yürütülmesi bir başka ifadeyle “hattı müdafaa” yerine “sathı müdafaa” anlayışının yerleştirilmesinin gerektiği düşünülmektedir.

Gelişmiş batı ekonomileri ile her alanda rekabet edebilecek düzeye gelmek hatta lider ekonomilerden birisi olmak temel hedef olarak konulup; üretimde verimlilik artışı ve istikrarlı yüksek büyüme hızının yakalandığı, ileri teknoloji ile uyumlu yapısal dönüşümün gerçekleştirilebildiği ve bu yolda mesafeler kat edildiği ölçüde Avrupa Birliği veya Gümrük Birliği tartışmalarının bugünkünden daha değişik boyut kazanacağı açıktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Atakan, Mehtap, Avrupa Topluluğu Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Rejimi ve Türkiye'nin Uyumu, Ankara, 2002.
- Balkır, Canan, Muzaffer Demirci, Uluslar arası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Bayraktar, Fulya, Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye Tarafından Kaydedilen Gelişmeler ve Avrupa Birliği İle Mali İlişkiler, Türkiye Kalkınma Bankası Genel Araştırmalar, Yayın No: GA/01.6.11, Ankara, 2001.
- Bilici, Nurettin, Türkiye-Avrupa İlişkileri (Genel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular, Vergilendirme), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Bozkurt, Veysel, Avrupa Birliği ve Türkiye, Vipaş Yayınları, Bursa, 2001.
- Çelik, Binnur, Dış Ticaretten Alınan Vergilerden Gümrük Vergisi Hukuku, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1999.
- Çınar Ay, Sema, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Yapısal Değişmeler, Promat Basın Yayın, İstanbul, 2005.
- Dotto, Stefano, Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolaşımı ve Dış Ticaret Politikaları Konusundaki Avrupa Birliği Müktesebatı, İKV Yayınları, İstanbul, 2002.
- DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği, Ankara, 1998.
- DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Üyesi Ülkelerde ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler, Şubat 2007.
- DTM, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5. Baskı, Doğuşum Matbaacılık, Ankara, 2002.
- DTM, Dış Ticaret Yönüyle Gümrük Birliği El Kitabı, Ankara, 1996.
- EKO Danışmanlık Merkezi, Profile 2001, Türkiye-AB İlişkileri Ortaklıktan Tam Üyeliğe, Ankara, 2001.
- Ergüenal, Mehmet, Türkiye-Avrupa Birliği Bütünleşmesinde Menşe Kuralları, İKV Yayınları No: 145, İstanbul, 1997.
- European Commission, Directorate- General For Economic And Financial Affairs, European Economy, Economic Forecast Autumn 2006.
- Gençkol, Metin, Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye, DPT Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT-2679, 2003.

- Gökçelik, Cahit, Gümrük Rejimleri, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2005.
- Güney, Yusuf, Bütün Yönleriyle Tarife ve Avrupa Toplulukları Entegre Tarifesi (TARIC), Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayın No: 4, Ankara, 1998.
- Güran, Nevzat, Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002.
- IMF, World Economic Autlook, April 2006.
- İKV, Avrupa Birliği Uyum Politikası, Katılım Öncesi Mali Araçları ve Türkiye, Yayın No: 196 İstanbul, 2006.
- İKV, Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, İstanbul, 2001.
- İSO, AB Ülkelerinin Temel Ekonomik Göstergeleri Üye ve Aday Ülkeler, 2006.
- İTO, Armonize Sistem Nomanklatürü'ne İlişkin Açıklamalar, Yayın No: 1989-4, İstanbul, 1989.
- İyibozkurt, Erol, Türkiye-AT Gümrük Birliği, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1994.
- Karluk, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5. Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998.
- Karluk, Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Teori, Politika, Sistem, Kurumlar, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Kavalalı, Murat, Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci:AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri, DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005.
- Kılıç, Ramazan, Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.
- Kızılot, Şükrü, Cem Kılıç, Okan Müderrisoğlu, AB Yolunda Mali Dünyamız, TİSK Yayınları, Yayın No: 273, Ankara, 2006.
- Küçükcutlu, Namık, Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları, İTO Yayınları, Yayın No: 2003-22, İstanbul, 2003.
- Moussis, Nicholas, Guide to European Policies, (Çev. Ahmet Fethi), Birleşim Dağıtım, İstanbul, 2004.
- Özdemir, Biltekin, Küreselleşme Bağlamında Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, Kasım 2006.
- Özdemir, Sahir, Avrupa Topluluğu'nda İkincil Mevzuat ve Karar Alma Usulleri, DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001.
- Seyidoğlu, Halil, Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003.
- Sezer, Özlenen, Senem Çeşmecioğlu, Derya Bertran Roca, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Gümrük Birliği, İTO Yayın No: 1996-53 AB/11, İstanbul, 1996.

- Soğuk, Handan, Esra Uyanusta, Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İKV, Yayın No: 179 İstanbul, 2004.
- Şahin, Ragıp, Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği, DPT AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.
- Şenyüz, Doğan, Türk Vergi Sistemi Dersleri, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004.
- T.C. Maliye Bakanlığı, Avrupa Toplulukları Konusunda Araştırmalar, Eylül 1988.
- Timothy Bainbridge, The Penguin Companion to European Union, Third Edition, Penguin Books, London, 2002.
- TİSK, Avrupa İstihdam Stratejisi ve İşgücü Piyasası Gelişmeleri, Yayın No: 272, Mayıs 2006, [www.tisk.org.tr; 15.4.2007].
- Tosuner, Mehmet, Zeynep Arıkan, Vergi Usul Hukuku, İzmir, 2006.
- Tuncer, Selahattin, Gümrükler ve Gümrük Vergileri (Teori-Uygulama), Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2001.
- Türkiye Avrupa Topluluğu Derneği, Toplulukla Otuz Yıl ve Gümrük Birliği, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993.
- TÜSİAD, Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri, Yayın No: TÜSİAD-T/2003 2003-10-364, İstanbul, 2003.

MAKALELER VE DİĞER KAYNAKLAR

- 18 Aralık 1989 tarihli, 3906/89 No'lu Konsey Yönetmeliği (EEC) Official Journal L 373, 23.12.1989.
- 21 Haziran 1999 tarihli 1267/99/EC No'lu Konsey Tüzüğü, Official Journal L 161, 26.06.1999.
- 21 Temmuz 1999 tarihli 1268/99/EC No'lu Konsey Tüzüğü Official Journal L 244, 16.09.1999.
- 6.Mart.1995 tarihli, 1/95 Sayılı OKK, Türkiye İle Avrupa Topluluğu Arasında Yapılan Anlaşmalar ve Ortaklık Konseyi Kararları, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayın No: 3, İstanbul, 1995.
- ABGS, Avrupa Birliği Kurumları, [http://www.abgs.gov.tr/ab_dosyalar/ab_kurumlar.htm; 15.4.2007].
- Adalet Bakanlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, "17 Aralık 2004 Avrupa Birliği Konseyi Brüksel Zirvesi Başkanlık Sonuç Bildirgesi", [http://www.abgm.adalet.gov.tr; 15.4.2007].
- Akal, Mustafa, Recep Şen, "Avrupa Birliği Üyelerinde İhracat ve İthalatın Gelişimi" Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

- Akgündüz, Mustafa, “Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrasında Türkiye İle AB Ülkeleri Arasındaki İthalat-İhracat İlişkileri:Ekonometrik Bir Analiz” VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi, İzmir, 2005.
- Alpaslan, Alaattin, “Avrupa Birliği Tarım Politikasına Genel Bir Bakış”, Gümrük Dünyası Dergisi, Gümrük Kontrörleri Derneği Yayını, Sayı: 44, 2005.
- Altın, Onur, Sevgi Demirci, Onur Çakır, Hilal Semiz, “AB Genişleme Sürecinin Üye Ülkelerin İktisadi Büyümesi ve Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Data Analizi”, [www.tcmb.gov.tr; 15.4.2007].
- Archick, Kristin, “The European Parliament”, [<http://www. Usembassy>;16.10.2006].
- Arslan, Özlem, Avrupa Birliği’ni Oluşturan Ülkelerde Merkez Bankası Bağımsızlığı, Enflasyon ve Diğer Makro Büyüklükler Arasındaki İlişkiler: 1980-2001 Dönemi, Uzmanlık Yeterlik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, [<http://www.tcmb.gov.tr>; 15.4.2007].
- Atan, Murat, Filiz Özağ, “Avrupa Birliğinin Genişleme Sürecinde Türkiye ve Aday Ülkelerin Ekonomik/Sosyal Performanslarının Karşılaştırılması”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 2 Yıl: 2003.
- Atilla, Ali, “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi”, [www.dtm.gov.tr; 31.1.2006].
- ATO, “Gümrük Kamburu Raporu 25.03.2007”, [www.atonet.org.tr; 03.04.2007].
- ATRG, OJ L 172, ATRG OJ L 21.01.1969.
- ATRG, OJ L 321, 30.12.1995 3052/95 sayılı Karar.
- ATRG, OJ L 349, 31.12.1994.
- ATRG, OJ L 349, 31.12.1994.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Avrupa Birliği Kurumları”, [<http://www.abgs.gov.tr>; 15.4.2007].
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi”, [http://www.abgs.gov.tr/tur_ab_iliskileri_dosyalar/tur_ab_iliskileri_tarihce.htm; 15.4.2007].
- Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Bölgeler Komitesi”, [<http://www.deltur.cec.eu.int>; 9.10.2006].
- Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Ekonomik ve Sosyal Komite”, [<http://www.deltur.cec.eu.int>; 5.10.2006].
- Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Avrupa Birliği Nedir, [<http://www.deltur.cec.eu.int>; 15.4.2007].
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Avrupa Birliği Kurumları”, [<http://www.ekocerceve.com>; 15.4.2007].
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Avrupa Birliği ve Dünya Ticareti”, [<http://www.deltur.cec.eu.int>; 15.4.2007].

- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Avrupa Yatırım Bankası” [<http://www.deltur.cec.eu.int>; 15.4.2007].
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Kalkınmayı Desteklemek, Yoksullukla Savaşmak”, [www.deltur.cec.eu.int; 15.4.2007].
- Avrupa Toplulukları Komisyonu, “Komisyon Bildirimi, 2005 genişleme stratejisi kağıdı”, Brüksel, 9 Kasım 2005, COM(2005)561, [<http://abmankara.org.tr/guncel/2005genislemeTR.pdf>; 29.12.2006].
- Avrupa Topluluklarının genel bütçesine uygulanacak Mali Tüzüğe İlişkin EC, Euratom 1605/2002 Sayılı Konsey Tüzüğü, Official Journal, L 248, 16.09.2002.
- Aydoğuş, İsmail, “Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Açısından Önemi: İspanya ve Meksika Örneği”, AKU İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 7-1, Afyon, 2006, [www.student.aku.edu.tr; 30.1.2007].
- Bakkalcı, Ahmet Can, “Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 17 Sayı: 2, Yıl: 2002.
- Balkır, Canan, “Avrupa Birliği’nin Dış Ekonomik İlişkilerinin Parametreleri” TEPAV, Ortak Çalıştay Raporu, 2006.
- Baran, Fikret, “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı’nın Yapısı ve İşleyişi”, [<http://www.msb.gov.tr>; 11.10.2006].
- Başaran Yavaşla, Funda, “Rekabet İstemi Zoru Gerçekleştiriyor mu? Avrupa Birliği ve Konsolide Bir Kurumlar Vergisi Matrahı”, 17. Türkiye Maliye Sempozyumu, Avrupa Birliği’ne Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyum, TÜRMOB Yayınları No: 185, 2002.
- Başlar, Kemal, “Gümrük Birliği Anlaşmasının (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın) Hukuksal Niteliği” Ankara Çalışmaları Dergisi, Sayı: 4/1, 2004, [www.anayasa.gen.tr; 15.4.2007].
- Bayraktutan, Yusuf, “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı:2, 2003.
- Bekmez, Selahattin, “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği ve Olası Tam Üyeliğin Türk Ekonomisine Sektörel Etkilerinin Karşılaştırılması”, Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar, (Ed. Turgay Uzun, Serap Özen), Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.
- Berber, Metin, “Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Kalkınma”, [<http://www.metinberber.ktu.edu.tr>; 01.07.2006].
- Berksoy, Taner, “1980’lerde Dış Ekonomik İlişkiler” Bırakınız Yapsılar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985, 2. Baskı, Aslımlar Basımevi, Ankara, 1985.
- Borchardt, Klaus Dieter, “Topluluk Hukukunun ABC’si”, [<http://www.deltur.cec.eu.int/kitap>; 15.4.2007].

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, “Avrupa Birliği Bütçesi”, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, Sayı: 7, Aralık 2005.
- Çeken, Hüseyin, “Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği’nin Dünya Dış Ticaret ve Sermaye Hareketlerindeki Yeri ve Önemi”, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Erişim [<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak 2004; 30.11.2005>].
- Çelik, Kenan, “Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri”, [<http://www.kenancelik.ktu.edu.tr; 9.10.2006>].
- Dartan, Muzaffer, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Quo Vadis?” Avrupa Birliği Üzerine Notlar, (Ed. Oğuz Kaymakçı), Nobel Yayınları, Ankara, Şubat 2005.
- Dartan, Muzaffer, “Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği” Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri, (Ed. Mustafa Aykaç, Zeki Parlak), Elif Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Demirel, Demokaan, “Avrupa Parlamentosu”, Türk İdare Dergisi, [<http://www.icisleri.gov.tr; 16.10.2006>].
- Dirlik, Didem, Topluluk Hariçte İşleme Rejiminin Mevzuat, Uygulama ve Sorunlar Açısından İncelenmesi ve Türkiye’nin Uyum Çalışmaları, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 1998.
- Doğanlar, Murat, Harun Bal, Mehmet Özmen, “Uluslararası Ticaret ve Türkiye’nin İhracat Fonksiyonu”, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 7, 2004.
- DPT AB İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, “AB Üyesi Ülkelerde ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler”, Şubat, 2007, [<http://ekutup.dpt.gov.tr; 01.03.2007>].
- DPT, “AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (Taslak)”, [<http://ekutup.dpt.gov.tr; 15.4.2007>].
- DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yayın No: DPT: 2597, ÖİK: 608, Ankara 2001.
- DPT, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe”, [www.dpt.gov.tr/abgim/tabi/tarihce/tabi.doc; 15.4.2007].
- DPT, “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar”, DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2375, Ankara, 1995.
- DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, Cumhuriyetleri, EKİT (ECO), İslam Ülkeleri) İlişkileri ÖİK: Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu Alt Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2377 - ÖİK: 441, Kitap: 3, Ankara, 1995.
- DPT, “Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Çok Taraflı Ekonomik İşbirlikleri”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Çalışma Grubu Raporları, Cilt 11, 2004.

- DPT, “Türkiye-AT Mevzuat Uyumu”, DPT Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Cilt 2, Dış Ticaret ve Gümrük Alt Komisyonu, Ankara, 1995.
- DPT, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2545 – ÖİK: 561 Ankara, 2000.
- DTM, “AB Ticaret Politikasına Uyum”, [www.foreigntrade.gov.tr; 27.4.2006].
- DTM, “Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar, Küreselleşme ve Dünya Ticareti”, [<http://www.foreigntrade.tr>; 14.4.2007].
- DTM, “Ortak Ticaret Politikası”, [www.dtm.org.tr/ab; 14.3.2006].
- DTM, “Türk Dış Ticareti Üzerine Etkili Olacak Yapısallıklar”, [<http://www.foreigntrade.gov.tr>; 10.08.2006].
- DTM, “Türkiye – AB Dış Ticareti”, [www.dtm.gov.tr/AB/rakamlar/diticaret.htm; 15.4.2007].
- DTM, “Türkiye Dış Ticaret Stratejisi”, [www.dtm.gov.tr/dtmweb; 15.4.2007].
- DTM, “Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları”, [www.dtm.gov.tr; 28.04.2006].
- Dura, Cihan, “Avrupa Birliği’nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri”, Hazine Dergisi, Sayı: 8, 1997.
- Dursun, Suat, “Avrupa Toplulukları Adalet Divanı”, [<http://www.danistay.gov.tr>; 10.10.2006].
- Ege, Aylin, “Avrupa Birliği’nin Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye”, ODTÜ Gelişme Dergisi, Sayı: 26, 2001.
- Erçakar, M. Emin, “Gümrük Birliği ve Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri”, İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 7 Sayı: 2, 2005.
- Erzan, Refik, Alpay Filiztekin, “Competitiveness of Turkish in the Customs Union”, European Economic Review, No: 41, March-April 1997.
- ESİAD, “Avrupa Birliği’nin Kurumları”, [<http://www.esiad.org.tr>; 15.4.2007].
- Europa, “Generalised System of Preferences”, [<http://europa.eu.int/comm/trade/issues/global/gsp>; 15.4.2007].
- European Investment Bank, “Role End Organisation of the EIB”, [<http://www.eib.eu.int>; 15.4.2007].
- European Commission, “Panorama of the European Union”, [<http://ec.europa.eu/publications>; 15.10.2006].
- European Commission, “The Community Budget: Facts and Figures”, (Çev. Nil Karaca), [<http://portal1.sgb.gov.tr/çalışmalar/yayınlar>; 22.11.2006].
- European Economic and Social Committee, “Organisation”, [<http://www.eesc.europa.eu>; 15.4.2007].
- European Union, “Financial Report 2005”, [<http://ec.europa.eu/budget>; 15.4.2007].

- Filiztekin, Alpay, “Türkiye’de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Evrimi”, [www.digital.sabanciuniv.edu; 15.4.2007].
- Gediz, Burcu, Hakan Yalçınkaya, “Türkiye’de İhracat Projeksiyonu”, [[www.geocites.com/ceteris paribus](http://www.geocites.com/ceteris-paribus); 15.4.2007].
- Göğüş, Murat, Tankut Aydın, “Türkiye’de Dış Ticaret Rejimi İçinde İthalata İlişkin Esaslar ve 1998 yılı Uygulamaları”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 11, Ekim 1998.
- Gökalp, M. Faysal, Aynur Yıldırım, “Türkiye-AB Gümrük Birliği Sürecinin Ekonomik Etkileri” Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm, Sorunlar ve Tartışmalar, (Ed. Turgay Uzun, Serap Özen), Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.
- Gümrük Müsteşarlığı, TARIC, [www.gumruk.gov.tr; 30.01.2007].
- Hamitoğulları, Umman, “Gümrük Tarife Cetveli”, Gümrük Teftiş Kurulu Seminerleri I, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayını, No: 7, Ankara, 2001.
- Harrison, Glenn W., Thomas F. Rutherford , David G. Tarr, “Economic İmplications For Turkey of a Customs Unions with the European Union”, European Economic Review, Vol. 41, 1997.
- Hartler, Christina, Sam Laird, “The EU Model and Turkey-A Case for Thanksgiving?”, World Trade Organization, Trade Policy Review Division, Staff Working Paper, TPRD-99-01.
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan, “Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasası’na Göre Egemenlik”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 6, Yıl: 2003.
- İdikut Özpençe, Aylin, Özay Özpençe, “Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşların Vergilendirme Yetkisi”, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1 2007, [www.insanbilimleri.com; 15.4.2007].
- İKV, “AB Genişlemesi Avrupa Topluluğu’nun Genişleme Süreci”, [<http://www.ikv.org.tr/abgenismesi>; 12.10.2006].
- İKV, “Avrupa Merkez Bankası”, [<http://www.ikv.org.tr>; 15.4.2007].
- İKV, “Roma Antlaşması”, [<http://www.ikv.org.tr/sozluk>; 14.09.2006].
- İKV, AB Genişlemesi Avrupa Topluluğu’nun Genişleme Süreci, [www.ikv.org.tr/abgenismesi; 12.10.2006].
- Kaymakçı, Oğuz, “AGÜ’ler, Küreselleşme ve AB İlişkileri; Küreselleşme Sürecinde AB, AGÜ’ler için Çıkış Yolu Olabilir mi?”, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005.
- Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, “Mali ve Bütçesel Hükümler Faslı Tarama Toplantıları”, [www.maliye-abdid.gov.tr; 15.4.2007].
- Manisalı, Erol, “Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, TurkAB, Türkiye-Avrupa Birliği Araştırmaları, AB Makaleleri, [www.turkab.net/ab/trurkabmkl.htm; 15.4.2007].

- Mercenier, Jean, Erinç Yeldan, “On Turkey’s Trade Policy: Is a Customs Union with Europe Enough?”, European Economic Review, Vol. 41, 1997.
- Morgil, Orhan, “Gümrük Birliği ve Türkiye’nin Üçüncü Ülkelerle Ticari İlişkilerine Etkileri”, Gümrük Birliği Dergisi, Sayı: 17-18, Mayıs-Haziran 1995.
- Morgil, Orhan, “The Impact of Trade Liberazation: Turkey’s Experience with the Customs Union” H.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, Sayı: 18, 2000.
- Neyaptı, Bilin, Fatma Taşkın, Murat Üngör, “Has European Customs Union Agreement Really Affected Turkey’s Trade”, International Conference on Policy Modeling, July 3-5, İstanbul.
- Oksay, Suna, Atilla Uyanık, Onur ACAR, “Avrupa Birliği’nin Vergilendirme Yapısı ve Sigorta Sektörü”, Sigorta Araştırma İnceleme Yayınları, No:1, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği, İstanbul, 2005.
- Oktayer, Nagihan, “Avrupa Birliğine Muhtemel Bir Tam Üyelik Durumunda Türkiye’nin Birlik Bütçesine Mutlak Katkısına İlişkin Bir Değerlendirme”, Avrupa Birliği’ne Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu 17. Maliye Sempozyumu, TÜRMOB Yayınları -185.
- Özcan, Mehmet, “1990 Sonrası Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri”, [<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale>; 15.4.2007].
- Özgen, Mehmet, “Gümrük Birliği Ortak Ticaret Politikalarına Uyum Çerçevesinde Dış Ticaret, Kambiyo ve Gümrük Mevzuatlarında Yapılan Düzenlemeler”, Maliye Dergisi, Sayı: 122, Ankara, 1996.
- Özkale, N. Lerzan, Fatma Nur Karaman, “Gümrük Birliği’nin Statik Etkileri”, Uluslar arası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Sayı: 1, Yıl: 1, 2006.
- Öztürk, Hüseyin, “Ticaret Politikası Araçları ile Dahilde İşleme Rejimi Arasındaki Hassas Denge Ülkemizde de Kurulabilir mi?”, Dış Ticaret Dergisi, 1997, [www.dtm.gov.tr; 31.1.2006].
- Pulat, Mustafa, “Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslar arası Ticaret Müzakerelerinin Geleceği”, [http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Yayinlar/DisisleriBakanligiYayinlari; 15.4.2007].
- Saatçi, Cem, “Dış Ticaretin Önündeki Engeller ve Çevresel Kriterler İle Dış Ticaret İlişkisi”, Dış Ticaret Dergisi, 2001, [www.dtm.gov.tr; 12.3.2007].
- Sabır, Hasan, “Gelişmekte olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 25, 2002.
- Sabır, Hasan, “Ticaretin Küreselleşmesi Sürecinde Uluslar arası Rekabet Sistemi İhtiyacı”, [<http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/21.htm>; 15.4.2007].
- Sak, Güven, Esen Çağlar, “İstikrar Ortamının ve Küresel Ekonomiye Entegrasyonun Türkiye’ye Getirdikleri: Yapısal Dönüşüm Süreci ve Riskler”, Politika Notları, Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü, [www.tepav.org.tr; 15.4.2007].
- Sakal, Mustafa, Hakan Ay, “Avrupa Birliği’nde Yapısal Fonlar ve Mali Yardımlar”, SPK Avrupa Birliği Üzerine Yazılar, Yayın No: 177, İstanbul, 2004.

- Samsun, Nihal, “Avrupa Birliği Bütçesi”, [www.maliye.abdid.gov.tr; 15.4.2007].
- Saraçoğlu, Fatih, “Vergilendirme Yetkisi ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, Sayı:3, Yıl: 2003.
- Seki, İsmail, “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Net İhracatı Üzerine Etkileri 1985-2003”, VIII. İktisat Öğrencileri Kongresi, İzmir, 2005.
- Soysal, Cahit, “Gümrükler Bilgisayarlaşmanın Neresinde”, Gümrük Dergisi, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayını, Sayı:28, Yıl: 7, 1999.
- Şahinöz, Ahmet, “Dünya Ticaret Örgütünün Dönüşümü”, [<http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/ktts02/20.pdf>; 30.9.2006].
- Şenol, Coşkun, Bayram Çelik, “Gümrük İdarelerince Tahsil ve Takip Edilen Vergi ve Fonlar”, Gümrük Dünyası Dergisi, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı: 35, 2002.
- Şenses, Fikret, “Türkiye’nin AET’ye Üyeliğin Dış Ticaretimize Etkileri”, Türkiye Dış Ticaret Derneği Yayın No: Araştırma Dizisi 1988/5, 1988.
- The Court Of Justice Of The European Communities, “The Composition”, [<http://curia.europa.eu>; 15.4.2007].
- The European Ombudsman, “What Can The European Ombudsman do for You?”, [<http://www.ombudsman.europa.eu>; 15.4.2007].
- TOBB, “AB ve Kurumları”, Avrupa Birliği İletişim Projesi, [<http://www.tobb.org.tr>; 17.10.2006].
- Togan, Subidey, “Opening up the Turkish Economy in the Context of the Custom Union with the EU”, Journal of Economic Integration, Volume 12, Number 2, June 1997.
- Tuncer, Selahattin, “İthalde Gümrük Vergisi Dışında Alınan Vergi, Resim ve Fonlar”, Yaklaşım Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 8, 2000.
- Tunç Çelebi, Havva, Gümrük Birlikleri Teorisi ve Türkiye’nin Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği’ne Girmesinin Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, İ.Ü. İktisat Fakültesi, 1995.
- TÜBİTAK, “Avrupa Birliği’nin ABC’si”, [<http://www.fp6.org.tr>; 10.10.2006].
- Türel, Bülent, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi, AB’nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ve Menşe Kurallarına Türkiye’nin Uyumu, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Ankara, 2003.
- Türkiye Bankalar Birliği, “T.C. Merkez Bankası Statüsü ile Avrupa Merkez Bankaları Sistemi Statüsü’ nün Bağımsızlığa İlişkin Hükümlerinin Karşılaştırılması”, [<http://www.tbb.org.tr>; 15.4.2007].
- Uyanusta, Esra, “Avrupa Birliği’nin Ortak Ticaret Politikası”, İKV 15 Soruda 15 AB Politikası, No:8, 3. Baskı, Muka Matbaası, İstanbul, 2005.

- Uyar, Süleyman, “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”, Ankara, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, [http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/gumruk.htm; 30.10.2005]a.
- Uyar, Süleyman, “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Dış Ticaret Dergisi, Ocak 2001b.
- Uysal, Ceren, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 2001.
- Uzunoğlu, Sadi, Ahmet Atakışi, Serkan Yürük, “Avrasya Bölgesinde Ekonomik Entegrasyonun Uygulanabilirliği Üzerine Bir İnceleme”, [http://serkanyuruk.trakya.edu.tr; 28.10.2005].
- Varol, G. Müge, “Cumhuriyetin 80. Yılında 1923–2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Ekim 2003.
- Yayla, Sefa, Bayram Çelik, “Gümrük Vergileri ve Uygulamalarına Genel Bakış”, Gümrük Dünyası Dergisi, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı: 49.
- Yıldız Tokatlıoğlu, Mircan, “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 10, 2005.
- Yıldız, Habib, Fatih Yardımcıoğlu, “Türkiye’ye Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Aday Ülkelerle Karşılaştırılması”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, 2005.
- Yıldız, Mircan, “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 15, Ankara, 1999.

İNTERNET KAYNAKLARI

abmankara.org.tr

curia.europa.eu

ec.europa.eu

ekutup.dpt.gov.tr

europa.eu.int

portal1.sgb.gov.tr

www.trakya.edu.tr

www.abgs.gov.tr

www.deltur.cec.eu.int

www.abgm.adalet.gov.tr

www.abgs.gov.tr

www.anayasa.gen.tr

www.atonet.org.tr

www.danistay.gov.tr
www.deltur.cec.eu.int
www.digital.sabanciuniv.edu
www.dpt.gov.tr
www.dtm.gov.tr
www.eesc.europa.eu
www.eib.eu.int
www.ekocerceve.com
www.esiad.org.tr
www.foreigntrade.gov.tr
www.fp6.org.tr
www.geocites.com
www.gumruk.gov.tr
www.icisleri.gov.tr
www.ikv.org.tr
www.insanbilimleri.com
www.istanbul.edu.tr
www.kenancelik.ktu.edu.tr
www.maliye.abdid.gov.tr
www.metinberber.ktu.edu.tr
www.mfa.gov.tr/MFA_tr
www.msb.gov.tr
www.ombudsman.europa.eu
www.student.aku.edu.tr
www.tbb.org.tr
www.tcmb.gov.tr
www.tepav.org.tr
www.tobb.org.tr
www.turkab.net
www.turkishweekly.net
www.zmo.org.tr

